

Віталій Макар

**СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНА
ІНТЕГРАЦІЯ УКРАЇНЦІВ
У ПОЛІЕТНІЧНЕ
СУСПІЛЬСТВО
КАНАДИ**

Чернівці
Видавництво "Прут"
2006

YURIY FED'KOVYCH
CHERNIVTSI NATIONAL UNIVERSITY

Vitaliy Makar

THE SOCIO-POLITICAL
INTEGRATION
OF THE UKRAINIANS
IN CANADIAN POLYETHNIC SOCIETY

Chernivtsi
Prut
2006

ЧЕРНІВЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ЮРІЯ ФЕДЬКОВИЧА

Віталій Макар

СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНА
ІНТЕГРАЦІЯ УКРАЇНЦІВ
У ПОЛІЕТНІЧНЕ СУСПІЛЬСТВО
КАНАДИ

НБ ПНУС

753174

Чернівці
Прут
2006

63.3/4 Укр - 27

ББК 60.550.76; 60.59(4УКР9)

М15

УДК 323.1(71=161.2)

Друкується за рішенням вченої ради
Чернівецького національного університету
імені Юрія Федьковича,
протокол № 8 від 24 листопада 2005 р.

Науковий редактор –

доктор історичних наук, професор *Юрій Макар*

Рецензенти: доктор історичних наук, професор,

член-кореспондент НАН України *Володимир Євтух*,

доктор політичних наук, професор *Олекса Картунов*,

доктор історичних наук, професор *Володимир Троцинський*

Літературний редактор –

доктор філологічних наук, професор *Ніна Гуйванюк*

Книга видана за підтримки Чернівецької обласної державної адміністрації

Макар В. Ю.

M15

Соціально-політична інтеграція українців у поліетнічне суспільство Канади. – Чернівці: Прут, 2006. – 284 с.

ISBN 966-560-349-3.

У книзі здійснено комплексний аналіз соціально-політичної інтеграції української етнічної групи у поліетнічне канадське суспільство.

Визначено причини та характер еміграційного руху українців за океан, досліджено вплив імміграційної політики Канади на прибуття туди українських поселенців, з'ясовано соціально-економічні аспекти інтеграції українців у канадське поліетнічне середовище. Крім того, визначена роль етнічних організацій в інтегративних процесах та показана участь представників української етнічної групи в політичному та економічному житті Канади.

Чернівецький національний університет
імені Василя Стефаника ББК 60.550.76; 60.59(4УКР9)

код 02125266

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА

ISBN 966-560-349-3

753174

© В.Ю. Макар, 2006

© Видавництво "Прут", 2006

ЗМІСТ

СПИСОК СКОРОЧЕНЬ	6
ВСТУП	7
<i>Розділ 1. ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ ТА ЇЇ ДЖЕРЕЛЬНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ</i>	
1.1. Стан розробки проблематики	12
2.1. Документальні джерела	43
<i>Розділ 2. ІСТОРИКО-ПОЛІТИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНЦІВ У КАНАДСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО</i>	
2.1. Вплив соціально-політичних факторів на склад та характер української еміграції до Канади	58
2.2. Формування української етнічної групи Канади	78
<i>Розділ 3. СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ ІНТЕГРАЦІЇ</i>	
3.1. Освітній рівень канадців українського походження	104
3.2. Професійна зайнятість та підприємницька діяльність українців Канади	122
<i>Розділ 4. УКРАЇНЦІ КАНАДИ В ГРОМАДСЬКОМУ ТА ПОЛІТИЧНОМУ ЖИТТІ КРАЇНИ</i>	
4.1. Етнічні організації українців та їх роль в інтегративних процесах	141
4.2. Українська етнічна група в політичному та державному житті країни	160
ВИСНОВКИ	182
CONCLUSIONS	189
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	195
ІМЕННИЙ ПОКАЖЧИК	219
ДОДАТКИ	222

СПИСОК СКОРОЧЕНЬ

АН УРСР	- Академія наук України
ИНИОН АН ССРСР	- Інститут научної інформації по общественным наукам Академії наук ССРСР
ИСЭПЗС АН УССРСР	- Інститут соціально-економічних проблем зарубежних стран Академії наук УССРСР
КІУС	- Канадський інститут українських студій
КУК	- Конгрес українців Канади
ЛНУ	- Львівський національний університет
НАНУ	- Національна академія наук України
НТШ	- Наукове товариство ім. Т. Шевченка
ОДУМ	- Організація демократичної української молоді
СКВУ	- Світовий конгрес вільних українців
СКУ	- Світовий конгрес українців
СУМ	- Союз української молоді
ТОУК	- Товариство об'єднаних українських канадців
ТУРФДім	- Товариство український робітничо-фермерський дім
УВАН	- Українська вільна академія наук
УІЖ	- Український історичний журнал
УКАМА	- Українсько-Канадський Архів-музей Альберти
УКРК	- Українська кооперативна рада Канади
УНО	- Українське національне об'єднання
УНР	- Українська Народна Республіка
ФУКПП	- Федерація українських канадських професіоналістів і підприємців
ЦДАВОіУУ	- Центральний державний архів вищих органів влади і управління України
ЦДАГОУ	- Центральний державний архів громадських об'єднань України
ЦДАМЛіМУ	- Центральний державний архів-музей літератури і мистецтва України
ЦК КПУ	- Центральний комітет Комуністичної партії України
CIUS	- Canadian Institute of Ukrainian Studies
UCAMA	- Ukrainian-Canadian Archives and Museum of Alberta

ВСТУП

Безпечне існування та територіальна цілісність незалежної, процвітаючої та суверенної України є фундаментальним інтересом Канади.

(З Декларації Постійної комісії закордонних справ Сенату Канади)

На сьогоднішній день представники українського етносу перебувають на всіх континентах земної кулі. Очевидно, що одні виїздили за власним бажанням, а інших вивозили насильно з їх автотонних земель. Поза Україною проживає, за різними підрахунками, близько 20 млн осіб українського походження¹. Одна з найвпливовіших та найпотужніших українських етнічних груп проживає на території Канади. За останніми підрахунками, тобто за переписом 2001 р., в країні нараховується трохи більше одного мільйона українців².

Актуальність даного дослідження зумовлена тим, що вихідці з українських земель та їх нащадки у Країні кленового листка, як інколи образно називають Канаду, складають поважний відсоток від загальної чисельності населення держави загалом, посідаючи дев'яте місце за кількісними вимірами серед інших етнічних груп. Проживаючи у Канаді понад сто років, українці зарекомендували себе як цілком достойні громадяни, котрі досягли значних успіхів у всіх сферах суспільного життя. Українська етнічна група Канади належить до найбільш помітних українських діаспорних угруповань з огляду як на свою самоорганізацію, так і її впливу на внутрішню та зовнішню політику.

Саме Канада її поліетнічним середовищем та ефективною імміграційною політикою стала місцем адаптації та випробувань

¹ У майбутнє – в ім'я України! Матеріали III Всесвітнього форуму українців. – Київ, 2001. – С. 33.

² <http://www.statcan.ca>. – Selected Ethnic Origins for Canada, Provinces and Territories; Наше Слово. – 2003. – 25 травня.

для сотень тисяч емігрантів з українських земель. Важливо адекватно оцінити досягнення українських поселенців та їх нащадків у процесі соціально-політичної інтеграції в канадське суспільство. Серед індексів, які визначають задовільну інтеграцію в поліетнічне середовище, є такі, наприклад, як соціально-економічні та громадсько-політичні аспекти інтеграції.

Починаючи орієнтовно з середини 60-х рр. минулого століття, в поліетнічних країнах світу, особливо це стосується Канади, розпочався процес "етнічного відродження", пов'язаного із зацікавленістю представників етнічних груп у пізнанні власної історії, культури, побуту, традицій, з прагненням до відтворення своєї самобутності. Саме в Країні кленового листка на початку 1970-х рр. федеральний парламент схвалив політику багатокультурності для суспільства, що до того формувалося як двонаціональне – англоканадсько-франкоканадське.

Актуальність проведеного дослідження полягає також у ґрунтовному та об'єктивному вивченні входження в канадське поліетнічне середовище української етнічної групи в цілому, не з позиції поділу її представників на "прогресивних" та "реакційних" або "націоналістичних", як це бувало за часів Радянського Союзу. Незважаючи на відмінність політичних уподобань канадських українців у минулому, на конфесійну розмежованість всередині етнічної групи впродовж багатьох років, на сьогодні їх інтегративний процес у канадське суспільство слід розглядати як рух єдиної, самодостатньої, добре організованої спільноти. Позаяк, з часу появи незалежної України в 1991 р., саме представники різних політичних спрямувань української діаспори в Канаді досить ефективно лобіюють інтереси своєї етнічної батьківщини перед правлячими колами³.

Зрештою, порушена тема актуалізується й тим, що вивчення інтегративних процесів як однієї із стратегій акультурації позначається на задовільному вживанні української етнічної групи в поліетнічне середовище Канади тепер, коли зростає роль національних меншин загалом як важливого політичного фактора внутрідержавних процесів.

³ Поточний архів МЗС України. Українська діаспора в Канаді (інформаційна довідка).

Враховуючи те, що українці свого часу відіграли помітну роль, яку, зрештою, продовжують відігравати й тепер, автор поставив собі за мету комплексно проаналізувати процес їх соціально-політичної інтеграції в канадське суспільство, їх внесок у розбудову держави, яка в наш час поряд з Польщею першою визнала незалежність України. А серед громадян Канади є чимало вихідців та їх нащадків саме з Буковини, що не може не цікавити буковинців в Україні.

Виходячи із поставленої мети, автор вирішив висвітлити наступні конкретні питання:

- визначити причини та характер еміграційного руху українців за океан;
- дослідити вплив імміграційної політики Канади на прибуття туди українських поселенців;
- показати етапи формування української етнічної групи Канади;
- з'ясувати соціально-економічні аспекти інтеграції українців у канадське поліетнічне середовище;
- визначити роль етнічних організацій в інтегративних процесах;
- показати участь представників української етнічної групи в політичному та державному житті Канади;
- спробувати спрогнозувати наслідки інтеграційних процесів для української меншини Країни кленового листка;
- показати вплив українців Канади на формування іміджу України в очах своїх співгромадян, що суттєво вплинуло на швидке визнання незалежності України наприкінці 1991 р. та її постійну підтримку.

Об'єктом даного дослідження є поліетнічне середовище Канади з його різноманітністю етнічних спільнот та мігрантських груп.

Предметом дослідження виступила українська етнічна група. Особливу увагу автор приділив інтегративним процесам представників української діаспори в умовах канадської багатокультурності.

Хронологічних меж дослідження автор не встановлював, оскільки процес вживання українців у канадське суспільство розпочався відразу з їх прибуттям до Канади, тобто з кінця ХІХ ст., і продовжується до сьогодні, хоча б для тих, хто прибуває туди

тепер. В усякому разі, перше покоління та ще й, щонайменше, наступні відчували себе, як свідчать документи, не зовсім повноцінними громадянами Країни кленового листка. А на рубежі ХХ – ХХІ ст. розпочалася четверта хвиля масового виїзду українців на Захід, у т.ч. й до Канади. Тому автор охопив своїм дослідженням увесь період перебування українців у цій державі.

Методологічну основу праці склали системний, структурно-функціональний, порівняльний, біхевіористський та сценарний методи. Системний та структурно-функціональний підходи дали авторові змогу дослідити зв'язок між об'єктом дослідження – поліетнічної держави як системоутворювального чинника, що надає певній етнічності нової якості, а також суб'єкта дослідження, тобто української етнічної групи, яка є складником, або ж входить до структури багатонаціонального середовища. Саме структурно-функціональний підхід передбачає виокремлення складових елементів структури суспільства.

Процес інтегрування української спільноти досліджувався також за допомогою порівняльного методу, котрий надав можливість групувати та порівнювати процеси адаптації різних етапів української імміграції в Канаді, вертикальної та горизонтальної мобільності канадців українського походження у порівнянні як із загальноканадським середовищем, так і з представниками інших етнічних груп.

Аналіз поведінки представників етносу, їхні орієнтації в поліетнічному середовищі визначалися за допомогою біхевіористського методу. Для цього при дослідженні автором використовувались статистичні матеріали. Одночасно нами застосовано і метод сценарного підходу, за допомогою якого можна було спрогнозувати наслідки соціально-політичної інтеграції представників української групи в поліетнічне середовище Канади.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що в поданій на суд читача книзі всебічно проаналізовано процес інтеграції української етнічної групи. Запропонована публікація є однією з перших спроб комплексного аналізу інтегративних процесів українсько-канадської спільноти Канади. Потрібно зауважити, що дотепер в Україні досліджувалися окремі питання, пов'язані з перебуванням українців на Північноамериканському континенті. Пропонована книга має комплексно-узагальнюючий хара-

ктер. Дослідження здійснене на значній документальній базі, здебільшого канадського походження, щодо інтегрування української етнічної групи в поліетнічне середовище Канади. В межах проведеного дослідження автором одержано ряд результатів, котрі окреслюють його пізнавально-наукову новизну:

- обґрунтовано тезу про те, що інтеграційні процеси належать до об'єктивних реалій життєдіяльності поліетнічних спільнот;
- виділено передумови та особливості формування української етнічної групи в канадському суспільстві;
- особлива увага приділена початковій стадії формування української діаспори, а саме першій хвилі імміграції, котра заклала основу чисельного складу української етнічної групи в Канаді;
- визначено стартові можливості українського етносу Канади та їхнього впливу на інтеграційні процеси;
- встановлено, що процес всебічного інтегрування є позитивним чинником задовільного існування української етнічної групи на теренах Країни кленового листка;
- охарактеризовано вплив політики багатокультурності на українську етнічну групу.

Теоретичне та практичне значення одержаних результатів визначається новизною і полягає у можливості їхнього застосування в наукових, навчальних та прикладних цілях. Матеріали та результати дослідження можуть бути використані при вивченні проблем існування української діаспори, позаяк на території Канади проживає одне із найбільших і найбільш організованих українських діаспорних угруповань. Саме із здобуттям незалежності в Україні розпочався процес неупередженого вивчення української етнічності в сучасному світі. Країна кленового листка є державою, де правлячим колам вдалося та й вдається далі здійснювати відносно безконфліктну інтеграцію національних меншин, зводячи до мінімуму етнічні суперечності. З огляду на це, результати проведеного дослідження також стали б у нагоді і для сучасної багатонаціональної України. /

/ Окремі положення дослідження можуть бути використані в навчальному процесі при розробці спеціальних курсів із становища української діаспори в сучасному світі, міжнародних взаємин в Україні, і, зокрема, на Буковині, де зберігаються толерантні міжетнічні відносини.

РОЗДІЛ I

ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ ТА ЇЇ ДЖЕРЕЛЬНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

1.1. Стан розробки проблематики

Дослідження хронологічно охоплює тривалий проміжок часу, власне від початків українського поселення в Канаді і до наших днів. Проблема соціально-політичної інтеграції українців у поліетнічне суспільство Канади присвячена велика кількість публікацій політологічного, соціологічного та історичного характеру. Ці проблеми розроблялися і продовжують вивчатися далі в українській та канадській суспільствознавчій науці, а також, меншою мірою, в науковій літературі деяких інших країн, зокрема Росії, Польщі. Дослідження розпочалися практично відразу з появою українців у Країні кленового листка. Вони змінювалися як у кількісному, так і якісному відношеннях. Найстаршими дослідницькими працями щодо вивчення українсько-канадської тематики можна, мабуть, вважати невеликі роботи Осипа Олеськіва, видані у Львові¹. Автор, здійснивши 1895 р. тримісячну поїздку до Канади, вступив у контакт з її властями, передусім з міністерством внутрішніх справ, у віданні якого перебувала імміграція, з метою домогтися кращих умов для в'їзду туди західноукраїнських переселенців. Власне тоді досить інтенсивно розвивалася їх еміграція до інших країн Американського континенту, а саме: США, Аргентини, Бразилії. Проти в'їзду своїх краян до останніх двох держав рішуче виступив О. Олеськів. Свої праці він присвятив порадам українцям, а то були здебільшого селяни з Галичини і Буковини, як і куди їхати, чого там можна досягти. Його палким бажанням було впорядкувати міграційний процес, що виник спонтанно, вберегти виїжджаючих від зловживань еміграційних агентів, забезпечити їм більш-менш задовільні умови переїзду і влаштування у "Новому краї", як тоді називали Канаду, на відміну від "Старого краю", звідки вони виїздили. З цією метою він організував у Львові Еміграційний комітет².

¹ Олеськів О. Про вольни земле. – Львів: Просвіта, 1895; його ж: О еміграції. – Львів: Общество М. Качковского, 1895.

² Марунчак М. Біографічний довідник до історії українців Канади. – Вінніпег: УВАН в Канаді, 1986. – С. 473-474.

На жаль, ім'я Олеськіва на батьківщині, а він народився і помер на Львівщині, на багато десятиліть забулося. Про нього пам'ятали лише канадські українці, називаючи його "батьком української еміграції до Канади"³. В наш час його роботи становлять, незважаючи на свій невеликий обсяг, солідне джерело для вивчення причин і характеру трудової еміграції українців до Канади наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст.

У кількісному відношенні найбільш чисельними є канадські дослідження проблеми, що включають україномовні, англomовні та франкомовні роботи. Як українська, так і канадська дослідницька література представлені монографічними виданнями, збірниками, брошурами та окремими статтями. Серед них є роботи академічного та науково-популярного характеру. Автор, у міру своїх можливостей, здійснив спробу проаналізувати українські та канадські видання з теми, а також зробити короткий огляд літератури, виданої з українсько-канадської проблематики поза межами України і Канади.

Отже, традиція дослідження проблем українських канадців сягає кінця ХІХ ст. Якщо говорити про доробок українських вчених з обраної теми, то за період понад сто років з'явилося чимало праць. Хронологічно їх можна б поділити на три частини: 1) роботи дорадянського періоду; 2) видання за радянських часів; 3) дослідження в незалежній Україні. Такий поділ, безперечно, має дещо умовний характер, оскільки, наприклад, у дорадянський час дослідження українсько-канадської тематики велися переважно українськими вченими, що проживали на західноукраїнських землях, котрі перебували у складі Австро-Угорської імперії. Якщо говорити про Росію, то царські власті практично не допускали масового виїзду українців поза межі імперії, спрямовуючи їх міграцію у віддалені регіони своєї держави. Але то тема для іншого дослідження.

Що ж стосується нашої теми, то, окрім книжечок О. Олеськіва, дорадянська українська література включає ще декілька невеликих видань, підготовлених митрополитом Андреем Шепти-

³ Там само. – С. 474.

цьким⁴. Найвідомішим з них є брошура під назвою "Канадійським русинам", що була написана митрополитом відразу після поїздки до Канади 1910 р. і видана у друкарні оо. Василіан у Жовкві⁵. Обговорюючи стан і потреби українців у Канаді, переважно в релігійній сфері, митрополит торкнувся також інших важливих сторін життя українських поселенців, зокрема освіти та суспільно-політичного життя.

Є відомості, згідно з якими Юліян Бачинський, який написав відому книгу "Українська імміграція в З'єднаних Державах Америки"⁶, після поїздки до США та Канади у 1906-1907 рр. підготував також рукопис про життя українців у Канаді, який був втрачений під час Першої світової війни⁷. Якщо виходити з того, що Ю. Бачинський написав про становище українців у США, то його робота про українців у Канаді, якби її вдалося віднайти і видати, могла б мати важливе значення для вивчення проблем поселення українців у Країні кленового листка, зокрема їх економічного становища, суспільно-політичного життя, освіти тощо.

Говорити про дослідження проблеми канадських українців в українських радянських дослідженнях по Другій світовій війні доводиться, цілком очевидно, в контексті загального розвитку радянської суспільствознавчої науки як такої. Дослідження істориків, філософів, соціологів, політологів (хоч формально напрям так не називався через його "буржуазно-ідеологічне" забарвлення) велися у загальному руслі т.зв. марксистсько-ленінської концепції розвитку суспільства. Згідно з нею потрібно було беззастережно засуджувати "український буржуазний націоналізм" в усіх його проявах. Учені, котрі вели наукові дослідження, були змушені виконувати загальноприйняті на той час настанови. В іншому випадку їх дослідження залишилися б нікому невідомими, бо їх просто в ті роки ніхто не

⁴ Детальніше про ці видання див.: Михайло Марунчак. Студії до історії українців в Канаді: Нариси – статті – есеї до Піонерської доби. – Т. IV. – Вінніпег: УВАН, 1970-1972. – С. 129-134.

⁵ Шептицький А. Канадійським русинам. – Жовква: Печатня оо. Василіан, 1911.

⁶ Бачинський Юліян. Українська імміграція в З'єднаних Державах Америки. – Львів: Накладом Юліяна Галицького і Олександра Гарасевича, 1914.

⁷ Див.: Марунчак Михайло. Біографічний довідник до історії українців Канади... – С. 49.

наважився б публікувати ні в Україні, ні загалом в СРСР. Тепер, на другому десятилітті незалежності України, видається доцільним при аналізі праць українських радянських суспільствознавців часів Радянського Союзу ставитися з розумінням до того, за яких умов вони виконувалися. Чимало з них, попри неминучі тоді ідеологічні на-шарування, зберігають свою актуальність і досі. В них міститься багатий фактичний матеріал. Між рядків можна прочитати цікаві оригінальні думки їх авторів, багато з яких ведуть тепер в незалежній Україні дослідження проблем, розпочатих ще за часів СРСР, але виходячи з об'єктивно-наукових позицій.

Отже, в наш час не варто нехтувати доробком, здобути в Україні протягом десятиліть після Другої світової війни. Його, швидше, варто, критично аналізуючи, залучати до загальних здобутків українського канадознавства. Одним з перших проблему вживання українців у канадське суспільство порушив на рубежі 50-х – 60-х рр. минулого століття відомий український дослідник Арнольд Шлепаков. У 1960 р. з'явилася його праця "Українська трудова еміграція в США і Канаді (кінець XIX – початок XX ст.)"⁸, в якій він на основі документальних матеріалів спробував проаналізувати причини, характер і джерела української еміграції до названих країн в означений період, а також початки їх адаптації до умов нового для них суспільства. Зрозуміло, що автор не виходив за межі тодішньої методології дослідження. До речі, його перу належить ряд інших робіт на обрану для даного дослідження тему⁹.

Значний внесок у дослідження українсько-канадської проблематики зробили у 60-80-х рр. інші українські вчені: Ковальчук О.О.¹⁰,

⁸ Шлепаков А.М. Українська трудова еміграція в США і Канаді (кінець XIX – початок XX ст.). – Київ: В-во АН УРСР, 1960.

⁹ Шлепаков А.М. Біля джерел української трудової імміграції в Канаді // Український історичний журнал. – 1966. – № 6. – С. 50-58; його ж: Славянские группы Канады // Национальные проблемы Канады. – Москва: Наука, 1972. – С. 133-171; Шлепаков А.Н., Евтух В.Б. Этничность в переселенских анклавах: американцы и канадцы украинского происхождения // Этнические процессы в СССР и США. Сб.ст. – Москва: Наука, 1986. – С. 106-107 та ін.

¹⁰ Ковальчук Е.А. Участие украинской трудовой эмиграции Канады в движении солидарности с советским народом // Зарубежный мир: социально-политические и экономические проблемы. Респ. межвед. сб. науч. р. – Киев, 1983. – Вып 5. – С. 64-72 та ін.

Лещенко Л.О.¹¹, Мартиненко Б.А.¹², Наулко В.І.¹³, Суглобін С.І.¹⁴ та ін. Навіть із заголовків публікацій згаданих авторів видно, що не всі вони мають безпосереднє відношення до теми нашого дослідження. Однак тією чи іншою мірою можуть сприяти формуванню уявлень про тогочасний стан її розробки в Україні. Сказане не стосується робіт Л.О. Лещенка і В.І. Наулка, які з урахуванням тогочасної методології націлювалися на вивчення становища української етнічної групи Країни кленового листка.

З другої половини 70-х рр. канадознавство, а передусім дослідження усіх сторін життя канадських українців, набуло значного розвитку в Чернівецькому університеті, внаслідок підписання Угоди про співпрацю з канадським Саскачеванським університетом на початку липня 1977 р. Угода регулярно продовжується. Нинішня діє до квітня 2007 р.¹⁵ Суспільствознавці обох університетів ще на початку 80-х рр. визначили спільну тему досліджень "Роль національно-етнічних груп в освоєнні західних земель Канади". Провідним напрямком теми впродовж десяти років її виконання була роль українців у процесах економічного

¹¹ Лещенко Л.А. Фермерское движение в Канаде (1900-1939 гг.). – Киев: Наукова думка, 1979; його ж: Историография фермерского движения // Проблемы историографии Канады. – Москва: Наука, 1981. – С. 159-191; його ж: СРСР і Канада в антигітлерівській коаліції: демократичні сили Канади у боротьбі проти фашизму, за союз і співробітництво з СРСР. 1941-1945 рр. – Київ: Наукова думка, 1973 та ін.

¹² Мартыненко Б.А. Канада во второй мировой войне: формирование "североатлантического треугольника", 1939-1941. – Киев: Наукова думка, 1981 та ін.

¹³ Наулко В. Динаміка етнічного складу населення Західноукраїнських земель в аспекті міграційних процесів // Міграційні рухи з Західної України до Західної Канади. Матеріали спільних конференцій. – Едмонтон: Канадський центр української культури та етнографії, Альбертський університет; Міністерство громадського розвитку Канади, 2002. – С. 130-136; його ж: Етносоціальні процеси серед канадців українського походження // Народна творчість та етнографія. – 1982. – № 2. – С. 57 – 65; його ж: Украинская этническая группа Канады // Расы и народы. Ежегодник. – Вып. 14. – Москва, 1984. – С. 113-130.

¹⁴ Суглобин С.И. Этнические общности Канады и внешняя политика: особенности формирования общественного мнения в 60 – 70-е гг. – Киев: ИСЭПЗС АН УССР, 1987.

¹⁵ Макар Ю. Чернівецький і Саскачеванський університети: 25 років співпраці // Історико-політичні проблеми сучасного світу. Зб. наук. статей. – Т. 9. – Чернівці: Рута, 2002. – С. 11-19.

(сільське господарство, промисловість, транспорт) розвитку степових провінцій (Манітоба, Саскачеван, Альберта), а також суспільно-політична їх адаптація в Канаді. За час виконання теми проводилися спільні наукові конференції в Чернівцях і Саскатуні, де знаходиться Саскачеванський університет, видавалися збірники наукових праць. У Канаді українські науковці мали можливість зібрати в тамтешніх архівах документальні матеріали стосовно українських поселенців з часу їх появи там, тобто з кінця XIX ст., отримати довідникові видання та наукову літературу, в т.ч. праці вчених як українського, так і неукраїнського походження. Все це дозволило широко розгорнути наукові дослідження щодо української спільноти в Канаді¹⁶.

Загалом за час дії Угоди чернівецькі науковці виконали близько десяти кандидатських і дві докторські дисертації. Оскільки за часів СРСР в Україні політичних наук не існувало як таких, то дисертації виконувалися з історичних наук. А щойно із здобуттям Україною незалежності канадську проблематику в Чернівецькому університеті було скеровано й у бік політичних наук. Виконано три кандидатські дисертації, одна з яких захищена Павлом Катеринчуком, щоправда, вона стосується проблеми франко-канадської провінції Квебек, хоч у ній розглянуто й ряд українсько-канадських аспектів¹⁷. Інша, авторства Іванни Макух-Федоркової стосується формування соціальної держави в Канаді, в якій українсько-канадська проблематика є лише одним з аспектів дослідження¹⁸. Останньою з поки що захищених дисертацій, але вже присвяченій виключно українсько-канадській проблематиці, є робота автора даної книги, яка захищена роком раніше від роботи І. Макух-Федоркової¹⁹.

Щоб не розпорошувати матеріал на різних сторінках нашої праці, то про дослідження проблем українських канадців у Чернівецькому університеті доцільно зупинитися більш детально не

¹⁶ Там само.

¹⁷ Катеринчук П.М. Еволюція канадського федеративного націоналізму // Дисертація канд. політ. наук. Івано-Франківський національний університет (80-ті – 90-ті рр. XX ст.)

¹⁸ Макух-Федоркова І.І. Становлення та утвердження соціальної держави в Канаді (30-ті – 60-ті рр. XX ст.) // Дисертація канд. політ. наук. – Київ, 2006

¹⁹ Макар В.Ю. Соціально-політична інтеграція українців у поліетнічне суспільство Канади // Дисертація канд. політ. наук. – Київ, 2004

лише за часів СРСР, але й у період незалежної України. На початку 80-х рр. з'явилися перші публікації чернівецьких науковців на українсько-канадську тематику у вигляді доповідей на конференціях. Але, оскільки в Україні не вдалося видати якусь більшу працю, то у Москві в Інституті наукової інформації із суспільних наук АН СРСР два автори з Чернівецького університету – Юрій Макар і Олександр Сич – опублікували у вигляді аналітичного огляду роботу про національні меншини в Канаді, один з розділів якої присвячувався українцям²⁰.

Якщо в Чернівецькому університеті здійснювалися публікації на українсько-канадську тематику протягом 80-х рр., то з названої вище проблематики було захищено лише дві кандидатські дисертації – одна Олександром Сичем – "Слов'янська еміграція Австро-Угорщини в заселенні та освоєнні канадського Заходу (кінець XIX – початок XX ст.)"²¹, та Олександром Макаром – "Канадська немарксистська історіографія історії української етнічної групи Канади (критичний аналіз)"²². Перша з них присвячувалася висвітленню загальних питань спільної теми досліджень із Саскачеванським університетом. Автор другої вперше в Україні проаналізував доступну вже на той час досить значну канадську наукову літературу щодо прибуття й адаптації українців у Країні кленового листка. Кожен із названих авторів попередньо опублікував у наукових виданнях статті з теми свого дослідження, що разом з дисертаціями стало їх певним внеском до української канадіани²³. У тих же 80-х рр. продовжувалося опрацювання зібраних матеріалів, добиралися нових у канадських та українських архівах. Це дало змогу в останній декаді минулого і на початку нинішнього століть завершити ряд дисертаційних досліджень, розпочатих раніше. Зокрема, 1994 р. у спецраді Чер-

²⁰ Макар Ю., Сич А. Борьба национальных меньшинств в Канаде за свои права. – Москва: ИНИОН АН СССР, 1985. – С. 28-35.

²¹ Сич А.И. Славянская эмиграция Австро-Венгрии в заселении и освоении канадского Запада (конец XIX – начало XX вв.) // Диссертация канд. ист. наук. – Киев, 1984.

²² Макар А.Ю. Канадская немарксистская историография истории украинской этнической группы Канады (критический анализ) // Диссертация канд. ист. наук. – Киев, 1989.

²³ Див. Список використаних джерел.

нівецького університету докторську дисертацію захистив Олександр Сич на тему "Імміграція та її місце в соціально-економічному розвитку Канади (1900-1939 рр.)"²⁴. Робота виконана значною мірою на матеріалах української етнічної групи Канади. Того ж року аспірант Сергій Федуняк захистив кандидатську дисертацію "Релігійні конфесії і громадсько-політичні організації українців Канади (1900-1914 рр.)"²⁵. Тарас Лупул у 2000 р. захистив кандидатську дисертацію з історичних наук "Сучасна імміграція в Канаді: основні тенденції та особливості"²⁶.

Крім досліджень у галузі історичних та політичних наук, у Чернівецькому університеті виконана й захищена дисертація на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук Іваном Руснаком, який опублікував з цього приводу монографію²⁷. В ній простежено розвиток української освіти в Канаді від появи там перших поселенців і до наших днів. Цілком зрозуміло, що автор досить прискіпливо проаналізував процеси зародження україномовного та двомовного навчання українських дітей, як, зрештою, й дорослих. А це один із аспектів адаптації українців у поліетнічне канадське суспільство, хоч тут мали місце складні проблеми, оскільки канадські власті не на всіх етапах однаково толерували розвиток того процесу, який згодом назвали багатокультурністю.

Стало вже традиційним, що при написанні узагальнюючих праць з історії Буковини чернівецькі науковці пишуть, якщо це доцільно, про еміграцію з краю та про життя буковинців поза Україною, зокрема в Канаді, а також про їх зв'язки з батьківщиною. Так, 1998 р. опубліковано колективну монографію за редакцією Василя Ботушанського (одночасно він є автором значної частини тексту книги), в якій один з розділів присвячений буковинській діаспорі, в тім числі і у Канаді²⁸.

²⁴ Сич О.И. Иммиграция и ее место в социально-экономическом развитии Канады (1900-1939 гг.) // Диссертация доктора ист. наук. - Черновцы, 1994.

²⁵ Федуняк С.Г. Религиозные конфессии и общественно-политические организации украинцев Канады (1900-1914 гг.) // Диссертация канд. ист. наук. - Чернівці, 1994.

²⁶ Лупул Т.Я. Сучасна імміграція в Канаді: основні тенденції та особливості // Дисертація канд. іст. наук. - Чернівці, 2000.

²⁷ Руснак І. Розвиток українського шкільництва в Канаді (кінець XIX - XX століття). - Чернівці: Рута, 2000.

²⁸ Буковина. Історичний нарис. - Чернівці: Зелена Буковина, 1998. - С. 340-366.

Чи не найважливіший внесок у розвиток українського канадознавства, передусім дослідження українсько-канадської проблематики в незалежній Україні, зробив київський науковець Володимир Євтух. Він продовжив роботу, розпочату ще за часів СРСР. Одноосібно або зі своїми послідовниками вчений розробив ґрунтовну методологічну базу для дослідження становища національних меншин у багатонаціональних суспільствах, що позитивно вплинуло на розвиток вивчення як становища меншин в Україні, так і становища українців поза межами України²⁹. Зокрема, ним визначено напрямки розвитку етнопонаціональних досліджень. У його працях вдало застосовано поняття "етнополітичний менеджмент" для формування моделей етносоціального розвитку та державного регулювання етнопонаціональних процесів. Таке явище в Канаді було закріплене концепцією багатокультурності, яку проголошено офіційною політикою федерального уряду в умовах етнополітичного ренесансу з початком 70-х рр., хоча її витoki походять ще з першої половини ХХ ст., від тодішньої концепції "канадської мозаїки"³⁰. Потреби формування поліетнічного канадського суспільства змушували уряд країни шукати шляхи вирішення проблем національних груп. Вони широко обговорювалися вченими. Чверть століття тому вийшов збірник "Канадська мозаїка"³¹, який, поряд з іншими подібними дослідженнями, дав змогу В. Євтуху та його колегам здійснити аналіз основних аспектів проблеми вживання українців у канадське суспільство від початків їх поселення в Країні кленового листка.

До цікавих теоретико-методологічних роздумів автора спонукали положення, висунуті українським вченим Олександром

²⁹ Див., наприклад: Євтух В.Б. Проблеми етнопонаціонального розвитку: український та світовий контексти. – Київ: Стилос, 2001; його ж: Про національну ідею, етнічні меншини, міграції... – Київ: Стилос, 2000; Євтух В.Б., Ковальчук О.О. Українці в Канаді. – Київ: Будівельник, 1993; Євтух В., Ковальчук О. Українські канадці: проблеми соціально-демографічної інтеграції // Український історичний журнал. – 1991. – № 9. – С. 42-50 та ін.

³⁰ Крім праць В.Б. Євтуха, див. також: Foster K. Our Canadian Mosaic. – Toronto, 1926.

³¹ The Canadian Ethnic Mosaic: A Quest for Identity / Ed. by Driedger L. Canadian Ethnic Studies. Association Series. Volume VI. – Toronto, 1978.

Майбородою щодо теорії етнополітики в західному суспільствознавстві або етнопонаціональних проблем суспільства загалом³².

Інтерес до вивчення проблеми розвитку української спільноти в Канаді завжди був присутній в українському суспільстві, особливо в західних областях України, звідки відбувалося масове переселення за океан до Першої світової війни, після її закінчення, по Другій світовій війні, коли до Канади також потрапило чимало українців з Наддніпрянщини, Слобожанщини тощо. Але в ті часи цей інтерес усіляко стримувався в умовах СРСР. Більше того, щоб не допустити проникнення в Україну "буржуазно-націоналістичних" впливів, чинилися перешкоди в налагодженні контактів навіть з родичами. А в самій Канаді, як і в інших державах Заходу, з боку СРСР підтримувалися т.зв. прогресивні організації зарубіжних українців – ідеологічно, політично, матеріально³³. В Канаді діяло багато років Товариство об'єднаних українських канадців, яке в Україні зображалося чи не єдиним виразником інтересів українських канадців. І практично майже нічого не говорилося про таку потужну організацію, як Конгрес українців Канади, яка об'єднує переважну більшість тамтешніх українців. А якщо й говорилося про діяльність товариств поза ТОУКом, то лише в негативному плані. КУКові приписувалися всі мислимі і немислимі гріхи³⁴.

Ситуація докорінно змінилася, коли канадські українці святкували столітній ювілей свого перебування у Країні кленового листка, що в часі збіглося зі встановленням незалежності України. Перш за все треба згадати, що у Чернівцях, Львові та інших

³² Майборода А.Н. Теория этнополитики в западном обществоведении: структура и принципы исследования. – Киев: Наукова думка, 1993; Майборода О., Обушний М. Етнопонаціональні проблеми суспільства // Політологія: історія та методологія. – Київ, 2000. – С. 200-222.

³³ На скрижалах історії: З історії взаємозв'язків урядових структур і громадських кіл України з українсько-канадською громадою в другій половині 1940 – 1980-ті роки. – Київ, 2003.

³⁴ Див., наприклад: З інформації Посольства СРСР в Канаді ЦК КПУ про діяльність українських громадських та релігійних організацій 29 квітня 1971 р. / На скрижалах історії. З історії взаємозв'язків урядових структур і громадських кіл України з українсько-канадською громадою в другій половині 1940-1980-ті роки... – С. 453-460.

містах вперше пройшли наукові конференції, присвячені цьому ювілеєві. На них із доповідями виступали вчені з України, Канади та інших держав. Наприклад, у жовтні 1990 р. в Чернівцях і у травні 1991 р. в Едмонтоні пройшли послідовно дві споріднені конференції. Перша під назвою "Еміграція населення західноукраїнських земель до Північної Америки на рубежі XIX-XX ст. Її роль в освоєнні канадського Заходу". Друга – "Міграції українців до Західної Канади після 1891 року: Конференція століття". В їх організації дієву участь узяв уряд канадської провінції Альберта. Матеріали конференцій тривалий час не друкувалися через брак фінансування. Вони побачили світ аж у 2002 р. заходами Канадського центру української культури та етнографії Альбертського університету і Міністерства громадського розвитку Альберти³⁵. До збірки увійшло 46 матеріалів наукових розробок істориків, політологів, етнографів та літературознавців, у т.ч. 26 доповідей, поданих ученими з України. Вони стосувалися методології дослідження проблем, процесів еміграції та в'їзду до Канади, участі українців в економічному розвитку Країни кленового листка, передусім її степових провінцій, участі в суспільно-політичному та культурному житті, збереження й плекання національної ідентичності українців у нових умовах, адаптації в канадське суспільство тощо.

Матеріали збірника містять багатий фактичний матеріал для вивчення соціально-політичної інтеграції українців у Країні кленового листка. Важливою рисою цього видання є те, що в ньому представлені роботи авторів як з Канади, так і з України. За часів СРСР науковці з обох боків океану були позбавлені можливості, за окремими винятками, активного співробітництва та обміну науковою інформацією. Публікація у спільному збірнику робіт науковців з Канади та України допоможе українцям обабіч океану краще зрозуміти одні одних.

Відрадным є той факт, що в умовах незалежної України з'являються все нові й нові дослідження, які охоплюють ті чи інші

³⁵ Міграційні рухи з Західної України до Західної Канади: Матеріали спільних конференцій / За ред. О.Макара та Р.Білаша. – Едмонтон: Канадський центр української культури та етнографії, Альбертський університет; Відділ охорони історичних пам'яток, Міністерство громадського розвитку Альберти, 2002.

сторони понад сторічного проживання українців у Канаді. Так, Олена Гриценко опублікувала роботу про українську пресу у США та Канаді в першій половині останньої декади ХХ ст.³⁶, яка відтворює ті процеси, які проходять у середовищі канадських українців. Протягом 1998-2000 рр. Інститут історії України НАН України випустив п'ятнадцятитомне видання "Україна крізь віки", останній з томів якого "Українці в світі", авторства Володимира Трощинського та Анатолія Шевченка, висвітлює сучасний стан української діаспори³⁷. Другий розділ книги присвячено розселенню та самоорганізації, як пишуть автори, західної діаспори. Він розпочинається з характеристики становища українців у Північній Америці, тобто в США і Канаді. Що стосується останньої, то автори обрали інформативно-аналітичний метод для характеристики становища тамтешніх українців, використовуючи значний фактично-документальний матеріал, почерпнутий з федеральних переписів³⁸. Наводячи численні приклади, статистичні дані, автори позитивно оцінюють становище українців Канади, котрі протягом понад ста років зуміли, образно кажучи, вписатися в багатонаціональну мозаїку канадського суспільства, досягти належного місця у його суспільно-соціальної структурі. Однак, як цілком слушно зауважують автори, "без живого спілкування, безпосереднього зв'язку із етнічною батьківщиною та її культурою можливість штучного культивування етнічного середовища є проблематичною. Тому величезне значення для збереження української ідентичності в Канаді має розвиток всебічних контактів діаспори з Україною"³⁹.

Помітний внесок в українську канадіану зробив львівський вчений Степан Качараба, який протягом тривалого часу займається проблемою еміграції із західноукраїнських земель у широкому розумінні цього процесу. Тобто він аналізує причини, характер і джерела виїзду українців, поляків, євреїв та представни-

³⁶ Гриценко О.М. Українська преса США і Канади (1991-1995 рр.). – Київ, 1997.

³⁷ Трощинський В.П., Шевченко А.А. Українці в світі / Україна крізь віки. – Т. 15. – Київ: Альтернативи, 1999.

³⁸ Трощинський В.П., Шевченко А.А. Вказ. праця. – С. 72-96.

³⁹ Трощинський В.П., Шевченко А.А. Вказ. праця. – С. 96.

ків інших народів до різних континентів. Автор не обійшов і т.зв. другої хвилі (тобто міжвоєнної) виїзду українців з Галичини, Волині, Буковини, які на той час перебували у складі Польщі та Румунії⁴⁰. Вчений завершив свої багаторічні дослідження узагальненою монографією про еміграцію із Західної України у міжвоєнний період⁴¹. У ній один з розділів стосується власне міжвоєнної еміграції до Канади⁴². Узагальнюючи дані, почерпнуті з різних джерел, С. Качараба дійшов висновку, що загалом із Західної України протягом міжвоєнного двадцятиліття емігрувало до Канади 79 тис. 480 осіб, у т.ч. 36 тис. 43 українці. У тому ж напрямку поляків виїхало 27 тис. 670, євреїв – 11 тис. 35, інших народів – 4 тис. 732 особи⁴³.

Не варто оминати й того факту, що, починаючи з повоєнних (після Другої світової війни) років, проблему канадських українців порушували й російські вчені. У складі АН СРСР, а тепер Російської академії наук діє Інститут США і Канади. Щоправда, російські вчені ніколи не присвячували канадським українцям спеціальних праць, а торкалися їх для ілюстрації тих чи інших суспільно-політичних чи соціально-економічних процесів у Канаді. Над їх дослідженнями так само, як і над працями українських вчених, тяжів ідеологічний прес. Зрештою, час від часу російські вчені видавали праці спільно з українськими. Найчастіше то були збірники наукових статей.

Серед російських видань заслуговують на увагу праці Берзиної М.Я.⁴⁴, в яких відтворено процес формування етнічного складу населення Канади, де авторка належне місце відводить укра-

⁴⁰ Див.: Качараба С., Рожик М. Українська еміграція. Еміграційний рух із Східної Галичини та Північної Буковини у 1890-1914 рр. – Львів, 1995; Качараба С. Трудова еміграція із Західної України в Канаду (1919-1939) // Вісник Львівського університету. Серія історична. – Вип. 37, ч. 1. – Львів, 2002. – С. 350-364.

⁴¹ Качараба С. Еміграція з Західної України (1919-1939). – Львів: В-во ЛНУ, 2003.

⁴² Там само. – С. 137-193.

⁴³ Там само. – С. 193.

⁴⁴ Берзина М.Я. Формирование этнического состава населения Канады (этностатистические исследования). – Москва: Наука, 1971; її ж: Формирование этнических групп Канады // Национальные проблемы Канады. – Москва: Наука, 1972. – С. 7-21.

інням з часу їх появи. В 70 – 80-х рр. у галузі канадознавства опублікували роботи Поздеева Л.В.⁴⁵, Сороко-Цюпа О.С.⁴⁶, Тишков В.О.⁴⁷, Фурсова Л.М.⁴⁸ та ін. У 1981 р. в Москві вийшла збірка статей стосовно проблем історіографії Канади⁴⁹. Там публікувалися й статті українських авторів, зокрема Євтуха В.Б.⁵⁰

Не вдаючись до детального аналізу праць російських авторів, опублікованих ще за часів Радянського Союзу, оскільки вони не стосуються безпосередньо українців у Канаді, хоч останні відіграли гідну уваги роль у розвитку цієї країни, зазначимо, проте, що в їх працях бодай опосередковано зачіпається проблема української етнічної групи. Цілком природно, що в Росії далі продовжується вивчення Канади як держави, канадського суспільства як етнополітичної структури. До речі, заснована Російська асоціація дослідження Канади видає за редакцією В.О. Коленко "Російські дослідження з канадської проблематики". Час від часу там друкуються матеріали українських канадознавців, зокрема Олександра Сича⁵¹.

На початку огляду щодо опрацьованості проблеми ми обмовилися про те, що вона якоюсь мірою порушувалася і в Польщі. Спеціального дослідження там немає. Але наприкінці 90-х рр. з'явилася досить цікава праця краківського вченого Анджея Земби про ставлення канадських українців до поляків і Польщі в 1914-1939 рр.⁵² Автор не ставив за мету дослідити життя канад-

⁴⁵ Поздеева Л.В. Канада в годы второй мировой войны. – Москва: Наука, 1986.

⁴⁶ Сороко-Цюпа О.С. История Канады. – Москва: Высшая школа, 1985; його ж: Рабочее движение в Канаде (1929-1939). – Москва: Из-во Московского у-та, 1977.

⁴⁷ Тишков В.А. Канада 70-х годов // Новая и новейшая история. – 1980. – № 1. – С. 139-153; Тишков В.А., Кошелев Л.В. История Канады. – Москва: Мысль, 1982.

⁴⁸ Фурсова Л.Н. Иммиграция и национальное развитие Канады. – Москва: Наука, 1975; її ж: Некоторые исследования о послевоенной иммиграции в Канаду // Советская этнография. – 1970. – № 5. – С. 152-158.

⁴⁹ Проблемы историографии Канады. – Москва: Наука, 1981.

⁵⁰ Евтух В.Б. Иммиграция и национальные отношения в истории Канады // Проблемы историографии Канады. – Москва: Наука, 1981. – С. 103-132.

⁵¹ Сич А.И. Украинская община в Канаде: между прошлым и будущим // Российские исследования по канадской проблематике. Труды РАИК. – Вып. 3. – Москва, 1999. – С. 83-98.

⁵² Zięba A. Ukraińcy w Kanadzie wobec Polaków i Polski (1914 – 1939). – Kraków: W-wo Naukowe UJ, 1998.

ських українців як таких, бо вирішував іншу проблему. Тим не менше, він охарактеризував еміграцію українців з їх етнічних земель, що перебували у складі Австро-Угорщини і навіть Росії, хоч звідти виїзд не був таким масовим. Один із розділів автор присвятив виникненню української спільноти Канади, в якому, власне, зупинився на кількості українців та їх розселенні на її теренах, проблемах диференціації на ґрунті "мови-регіоналізму-релігії". Посилаючись на канадські переписи 1921 і 1931 рр., він зауважив, що на той час у переписних листах з'явилася вже графа "українці" поряд з "галичанами", "буковинцями" і "русинами". Причому між обома переписами кількість тих, хто вважав себе українцями, зросла у три з половиною рази⁵³.

Охарактеризував А. Земба також діяльність українського організованого життя в Канаді, а також зусилля із збереження національної ідентичності на тлі об'єктивно неминучої асиміляції. Решту ж праці він присвятив позиції канадських українців щодо польсько-українських відносин на українських землях, котрі відійшли до відновленої Польської держави. Виниклий там міжнаціональний конфлікт не міг не відбитися на стосунках українців і поляків у Країні кленового листка. Загалом кажучи, праця А. Земби виявилася корисною для нас хоча б з тієї точки зору, що ми змогли ознайомитися з позицією автора, так би мовити, з протилежного боку. Польський дослідник дав доволі об'єктивну оцінку тодішньому станові справ, поставивши запитання: конфронтувати, ізолюватися чи співпрацювати обом канадським меншинам?⁵⁴

Серед польських авторів А. Земба опублікував найновішу працю, в якій найповніше відтворив характер української еміграції з українських етнічних земель у Польщі. Але, крім нього, в різний час польські вчені видали ряд праць стосовно еміграції з Польщі, в т.ч. й українців. Близькою до згаданої роботи А. Земби є монографія Анни Речинської, що побачила світ 1986 р. – "Еміграція з Польщі до Канади в міжвоєнний період"⁵⁵. Для украї-

⁵³ Ibid. – S. 64.

⁵⁴ Zięba A. Op. cit. – S. 335-339.

⁵⁵ Reczyńska A. Emigracja z Polski do Kanady w okresie międzywojennym. – Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk – Łódź: Zakład Narodowy imienia Ossolińskich, 1986.

нського дослідника праця А. Речинської цікава насамперед тим, що авторка зібрала і опрацювала значний статистичний матеріал стосовно еміграції з Польщі українців та їх облаштування в Канаді⁵⁶. В роботі достатньо повно охарактеризовано еміграційну політику Польщі⁵⁷ і, менш повно, – імміграційну політику Канади⁵⁸.

На нашу думку, згадані книги обох авторів найбільш повно серед польських публікацій відображають українсько-канадську проблематику, хоча до неї звертаються й інші польські вчені. Але, подібно до російських, роблять це вибірково для ілюстрації тих чи інших порушених ними питань.

Ні в кого не викликає сумніву, що найповніше проблема українських канадців досліджена і, зрештою, продовжує досліджуватися в самій Канаді.

Українська етнічна група на всіх етапах її формування і розвитку приковувала увагу канадської наукової думки, хоча різною мірою, протягом окремих періодів. На початку ХХ ст. це знайшло відображення в публікації невеликої кількості досліджень, котрі мали в основному прикладний характер. Їх автори намагалися знайти шляхи до швидшої асиміляції усіх іммігрантів небританського, в тому числі й українського, походження. Після Другої світової війни із зростанням зацікавлення суспільствознавців до проблем міжнаціональних відносин та імміграції, українська меншина почала привертати пильнішу увагу канадських авторів. Найбільший інтерес до неї припадає на 60-80-ті роки, коли у зв'язку з посиленням міжнаціональних та міжетнічних протиріч у країні канадський уряд проголосив політику багатокультурності, сподіваючись пом'якшити гостроту проблеми. Йдучи на поступки етнічним групам небританського походження у сфері культури, канадські власті толерують та певним чином підтримують матеріально дослідження з їх історії, культури, національного менталітету, а також зусилля щодо інтегрування в канадське середовище.

⁵⁶ Ibid. – S. 35-97.

⁵⁷ Ibid. – S. 98-159.

⁵⁸ Ibid. – S. 160-172.

Саме так слід розцінювати появу цілої серії видань про національні меншини Канади, що з'явилися у 70 – 80-х рр., фінансовані федеральним урядом. Це мало служити вагомим підтвердженням реального втілення політики багатокультурності у житті. Вийшли публікації про канадських португальців, греків, китайців, угорців, норвежців, поляків та ін.⁵⁹. З'явилася у цій серії й книга про українців⁶⁰. Для українських дослідників згадані видання корисні тим, що з них можна почерпнути порівняльний матеріал при вивченні суспільно-політичної та соціально-економічної мобільності канадських українців.

Протягом післявоєнного періоду в Канаді виникли наукові центри, університетські кафедри, котрі займаються вивченням питань минулого та сьогодення канадських українців (Канадський інститут українських студій – КІУС) при Альбертському університеті, Наукове Товариство ім. Т. Шевченка, Українська вільна академія наук, Інститут досліджень Волині, українські та славістичні кафедри в Торонтському, Альбертському, Манітобському та Саскачеванському університетах. Саме тоді у Канаді вийшла велика кількість наукової та науково-популярної літератури (багатотомні видання, збірники, монографії, статті, спогади піонерів-поселенців), присвяченої українській етнічній групі. В цьому потоці є роботи як політологів, так і істориків, етнологів, етносоціологів, економістів та демографів⁶¹.

⁵⁹ Anderson J.M., Higga D. A Future to inherit: Portuguese communities in Canada. – Toronto: Mc Clelland a. Stewart, 1980; Chimbos P.D. The Canadian Odyssey: The Greek experience in Canada. – Toronto: McClelland a. Stewart, 1980; Con H., Con R.J., Johnson S., Wickberg Ed., Willmat W. From China to Canada: A History of the Chinese communities in Canada. – Toronto: McClelland a. Stewart, 1980; Dreisziger N.F., Kovacs M. Struggle and Hope: The Hungarian-Canadian experience. – Toronto: McClelland a. Stewart, 1982; Loken S. From Fjord to Frontier: A History of the Norwegians in Canada. – Toronto: McClelland a. Stewart, 1976; Radecki H., Heydenkorn B.A. Member of a Distinguished Family. The Polish Group in Canada. – Toronto: McClelland a. Stewart, 1976.

⁶⁰ A Heritage in Transition: Essays in the History of Ukrainians in Canada / Ed. by Lupul M.R. – Toronto: McClelland a. Stewart, 1982.

⁶¹ Макар Ю.І. Канадські центри дослідження історії України: основні напрямки діяльності // Українська історіографія на рубежі століть: Матеріали міжнародної наукової конференції, 25-26 жовтня 2001 р. – Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2001. – С. 21-27.

Якщо говорити про українську проблематику як таку, то до неї одними з перших у Канаді звернулися науковці неукраїнського походження. Зокрема, Джон Вудсворт видав у 1909 р. книгу "Чужинці біля наших воріт". Його ж перу належить ще одна публікація, в якій він також торкався українців – "Мої сусіди. Дослідження міських умов. Передумови соціального розвитку"⁶². Обидві роботи опубліковані ще до Першої світової війни. Вони присвячені не лише українцям, а й усім новоприбулим до Канади. Автор не дуже вітав їх прибуття. Не буде перебільшенням сказати, що його праці просякнуті погордою, в тому числі, або, може, навіть передусім до українців, яких тоді ще навіть не називали українцями. У другій з названих книг Дж. Вудсворта є розділ під промовистою назвою "Зворотний бік або соціальна патологія"⁶³, в якому він описав прояви злочинності серед різних етнічних груп на матеріалах поліцейських рапортів і газетних повідомлень. Він склав таблиці проявів злочинності за 1910 р. серед представників 36 національностей. Автор виявив загалом 6024 різноманітних злочини. Оскільки тодішніх українців ідентифікували лише як буковинців, галичан, русинів, то, за даними Вудсворта, вони вчинили того року 403 злочини. Але ж були ще австрійці, поляки, росіяни, румуни, серед яких, як стверджують дослідники, було чимало українців, за якими також "числилися" злочини⁶⁴.

1929 р. Р. Інгланд опублікував дослідження "Центрально-європейські іммігранти в Канаді"⁶⁵. В ньому, як і в роботах Вудсворта, крім усього іншого, наводилися статистичні дані стосовно імміграції до Канади наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. На території домініону, на думку Вудсворта, в той час перебувало близько 125 тис. українських іммігрантів, в основному на територіях Західної Канади⁶⁶. Здається, автор не ставив собі за мету

⁶² Woodsworth J.S. Strangers Within Our Gates or Coming Canadians. – Toronto and Buffalo, 1972. (Перевидання праці 1909 р.); його ж: My Neighbor. A Study of City Conditions. A Plea for Social Service. – Toronto: The Missionary Society of the Methodist Church, 1911.

⁶³ Woodsworth J.S. My Neighbor... – P. 203-241.

⁶⁴ Woodsworth J.S. My Neighbor... – P. 208-213.

⁶⁵ England R. The Central European Immigrant in Canada. – Toronto, 1929.

⁶⁶ Woodsworth J.S. Strangers within Our Gates... – P. 110.

проаналізувати причини переїзду багатьох тисяч осіб, незважаючи на такі значні масштаби імміграції. Подібний підхід характерний також і для дослідження Інгленда. Крім української імміграції, він також порушував загальні питання міграційних рухів до країни на рубежі XIX – XX ст. Автор запропонував схему еміграції – імміграції як переміщення певної кількості людей з Європи на Американський континент при окремих згадках про географію виходу поселенців, а також роздумів про антропологію та мови європейських народів. Наприклад, на сторінках його книги є загальний опис західноукраїнського села з церквою, дерев'яними будинками, оброблюваними угіддями тощо⁶⁷, але проігноровано причини, які штовхали його жителів на пошуки щастя деінде.

У міжвоєнний період формувалася так звана концепція "канадської мозаїки", що знайшла відображення в однойменній праці Д. Гіббона⁶⁸, в якій автор робив спроби висвітлити становище іммігрантських груп, а також проаналізувати джерела імміграції. Але все ж таки головну увагу Д. Гіббон приділив механізмові переселення. Термін "канадська мозаїка" в той час найбільш чітко відображав етнічний склад населення. На території Країни кленового листка утворилися компактні поселення вихідців з різних країн, котрі зберігали традиції національної культури та свого власного побуту.

В 30-ті рр. простежувалася тенденція, коли автори намагалися оцінити внесок переселенців у соціально-економічний розвиток Канади. Для прикладу можна назвати роботу Чарльза Янга "Українські канадці. Дослідження з асиміляції"⁶⁹ та нову працю Р. Інгленда "Колонізація Західної Канади. Дослідження сучасного земельного поселення (1896-1934)"⁷⁰. Ч. Янг об'єктивно показував важке життя фермерів і ті труднощі прерійного жит-

⁶⁷ England R. The Central European Immigrant in Canada... – P. 56.

⁶⁸ Gibbon J. Canadian Mosaic: The Making of a Northern Nation. – Toronto, 1938.

⁶⁹ Young Ch. The Ukrainian Canadians. A Study in Assimilation. – Toronto, 1931.

⁷⁰ England R. The Colonization of Western Canada. A Study of Contemporary Land Settlement (1896-1929). – London, 1936.

тя, з якими доводилося боротися поселенцям. Автор визнавав економічний прогрес, досягнутий українськими іммігрантами на канадському Заході. Він також одним із перших канадських дослідників звернувся до проблеми участі українців у розвитку промисловості. В його праці є спеціальний розділ під назвою "Міські зони та індустріальний розвиток", присвячений іммігрантам, осілим у містах. Згідно з його даними, понад 20 % українського населення Канади у 1926 р. проживало в містах⁷¹.

Протягом 1934-1939 рр. у Канаді вийшло 9-томне видання "Канадські кордони заселення"⁷², за яким можна простежити процес виникнення багатьох українських поселень. Автори дотримувалися об'єктивної точки зору про те, що зростання обсягу виробництва на Заході "зумовлювалося в першу чергу великою імміграцією"⁷³.

Один із видних канадських дослідників 50 – 60-х рр. А. Лоуер у роботі "Канадці у розвитку: соціальна історія Канади" писав: "Ми продемонстрували щодо іммігрантів неухагу, погорду, намагання їх експлуатувати"⁷⁴. Тобто він визнавав той факт, що завдяки праці слов'янських, у тому числі й українських поселенців, значною мірою розвинулась промисловість Країни кленового листка. Проте влада не дуже поспішала надавати їм допомогу в облаштуванні.

Одне з центральних питань щодо проблем людських міграцій, котрі порушувалися в канадській літературі, було пов'язане з аналізом імміграційної політики правлячих кіл Канади. Це питання мало безпосереднє відношення і до українських переселенців усіх поколінь. Тут, у першу чергу, потрібно звернутися до книги Д. Корбетта "Канадська імміграційна політика"⁷⁵. Вона містить ряд цінних інформацій про формування державної імміграційної політики, функціонування відповідного адміністрати-

⁷¹ Young Ch. Op. cit. – P. 104-105.

⁷² Canadian Frontiers of Settlement: In 9 Vol. / Eds. Mackintosh W., Yoerg W. – Toronto, 1934-1939.

⁷³ Mackintosh W.A. Prairie Settlement. The Geographical Setting. – P. 170. (це перший том згаданого дев'ятитомника).

⁷⁴ Lower A. Canadians in the Making: A Social History of Canada. – Toronto, 1958. – P. 374.

⁷⁵ Corbett D. Canada's Immigration Policy. A Critique. – Toronto, 1957.

вного апарату, а також процедури допуску переселенців до Канади. Автор вказував на необхідність імміграції та її вплив на соціально-економічний розвиток країни. Дану працю, на думку В. Євтуха, можна розглядати як "дослідження імміграційної політики та законодавства Канади, оскільки в ній уперше у суспільствознавчій літературі здійснено огляд важливих віх в історії імміграції, пов'язаних із прийняттям відповідних актів, котрі регулювали допуск у країну переселення з кінця ХІХ століття"⁷⁶.

Протягом 80 – 90-х рр. у Канаді та США з'явилися цікаві теоретико-методологічні роботи знаного психолога і соціолога Джона Беррі про адаптацію і акультурацію іммігрантів у Канаді. Він не присвячував своїх праць спеціально дослідженням української етнічної групи, а базував їх на соціолого-психологічному вивченні усіх національних меншин, які влилися і продовжують вливатися в багатонаціональне канадське середовище. Якщо абстрагуватися від меншин, то формально Канада двонаціональна держава – англоканадців і франкоканадців. Але насправді поза Квебеком, де домінують другі, у Канаді в усіх сферах життя суспільства панують англоканадці. Цього, до речі, не приховує Дж. Беррі. Ми мали змогу ознайомитися з його монографією, написаною у співавторстві з Дж. Лапонсе, "Етнічність і культура в Канаді"⁷⁷, а також деякими статтями, присвяченими власне акультурації⁷⁸. Акультурацію в умовах Канади він розглядає, з одного боку, як процес культурного, у широкому розумінні, взаємовпливу, але й, разом з тим, як процес сприйняття меншинами культури панівної нації, що, зрештою, збігається з дійсністю.

⁷⁶ Евтух В. Иммиграция и национальные отношения в истории Канады // Проблемы историографии Канады. – Москва, 1981. – С. 111.

⁷⁷ Berry J., Laponce J. Ethnicity and Culture in Canada: The Research Landscape. – Toronto: University of Toronto Press, 1994.

⁷⁸ Berry J.W. Immigration, acculturation, and adaptation // Applied Psychology: An International Review. – № 46. – 1997. – P. 5-68; Berry J.W. Acculturation: A comparative analysis of alternative forms // Perspectives in immigrant and minority education. Eds. Samuda R.J., Woods S.L. – Lanham: University Press of America, 1983. – P. 65-78; Berry J.W. Psychology of acculturation // Cross-Cultural Perspectives. Ed. Berman J.J. – Nebraska Symposium on Motivation. – Lincoln, 1989. – P. 201-234; Berry J., Willims C. Primary prevention of acculturative stress among refugees // American Psychologist. 1991. – № 46(6). – P. 623-641.

Таким чином, у працях Дж. Беррі ми знайшли вагоме підтвердження думки про те, що канадські українці, як і інші меншини, не лише домоглися чи й продовжують домагатися належного місця у суспільстві, але й невпинно асимілюються з кожним наступним поколінням, намагаючись рівночасно зберігати свою українську ідентичність.

Видана в 1951 р. невелика брошура "Слов'янські групи в Канаді" – одна з перших робіт Володимира Кайє (Кисілевського) про канадських слов'ян⁷⁹. Він був сином відомої української громадської діячки Олени Кисілевської, депутатки польського Сейму у 1928-1935 рр., з 1948 р. першої голови Світової федерації українських жінок. Володимир Кисілевський скоротив своє прізвище на англійський манер. З 1940 р. він проживав у Канаді, працював професором Оттавського університету. Чимало своїх наукових праць присвятив українським канадцам. У роботі, присвяченій імміграції осіб українського та польського походження, він стверджував, що по прибутті до Канади перед поселенцями поставали три головні проблеми. Перша й найбільш важлива – незнання англійської мови. Наступна – відсутність необхідних фермерських умінь у нових умовах. Остання – брак фінансів. Усе це, як відзначав Кайє, було "серйозною перешкодою, котра значно сповільнювала пристосування поселенців до нових умов"⁸⁰.

Того ж року за редакцією Матвія Шатувського ТОУК видав науковий збірник "60 років українців в Канаді. 1891-1951"⁸¹. У ньому широко розглянутий соціально-економічний аспект розвитку та становища української етнічної групи. Після Другої світової війни ТОУК, як і інші т.зв. прогресивні українські організації, поступово втрачав впливи на канадську спільноту українців, які він мав до початку війни. Канада по війні прийняла чимало українських біженців і переміщених осіб, які були супротивниками існуючого в Україні радянського суспільно-політичного ладу. Своїм прибуттям вони суттєво підсилили ті організа-

⁷⁹ Kaye-Kysilevs'kyj V. Slavic Groups in Canada. – Winnipeg, 1951.

⁸⁰ Kaye-Kysilevs'kyj V. Op. cit. – P. 9-10.

⁸¹ 60 років українців в Канаді, 1891-1951: на відзначення шістдесятих роковин життя і творчої праці українців в Канаді. – Вінніпег, 1951.

ції, які йменувалися в Україні націоналістичними. Між ТОУКом і КУКом розгорілася гостра боротьба за впливи на канадських українців, яка, зрештою, закінчилася вже в наш час поразкою ТОУК. Публікації "прогресистів" і "націоналістів" у Канаді різнилися насамперед своєю ідеологічною спрямованістю, хоча токуївські публікації містили важливий фактичний матеріал. Це підтверджується багатьма виданнями, особливо працями Петра Кравчука, який очолював ТОУК після Матвія Шатульського. Чи не найважливішим доробком цієї непересічної особистості стала його англomовна праця "Наша історія. Український робітничо-фермерський рух в Канаді. 1907-1991"⁸². Ця праця стала своєрідним підсумком громадсько-політичної та науково-публіцистичної діяльності Петра Кравчука. Він боляче усвідомив, що очолюваний ним довгі роки ТОУК, виконуючи настанови Компартії Канади, до якої він фактично належав, а разом з нею і "поради" з боку КПРС, діяв, по суті, врозріз з інтересами української спільноти Країни кленового листка, як і загалом українського народу⁸³. Книги Кравчука після його смерті передані до провідних книгозбірень Канади, в т.ч. і до українських, якими опікується Конгрес українців Канади (з усної інформації під час V Конгресу МАУ в Чернівцях у 2002 р. – В. М.).

На післявоєнний період припадають роботи Л. Білецького "Українські піонери в Канаді, 1891-1951"⁸⁴ та Петра Мірчука "Українська визвольна справа і українська еміграція"⁸⁵, в яких автори розглянули різні аспекти, пов'язані з життям української етнічної групи.

З середини 60-х рр. розпочався, на нашу думку, новий етап розвитку канадських досліджень життя українців цієї держави. Зріс якісний і кількісний рівень досліджень з канадської етнічної історії та імміграції. Розповсюдився міждисциплінарний підхід до вивчення явищ та процесів.

⁸² Krawchuk P. Our History. The Ukrainian Labour – Farmer Movement in Canada. 1907-1991. – Toronto: Lugus Publication, 1996.

⁸³ Krawchuk P. Op. cit. Editor's Preface / by John Boyd. – P. V-VII.

⁸⁴ Білецький Л. Українські піонери в Канаді, 1891-1951. – Вінніпег, 1951.

⁸⁵ Мірчук П. Українська визвольна справа і українська еміграція. – Торонто, 1954.

Потрібно зауважити, що в силу багаточисельності еміграції першого періоду та значення її для історії Канади, вона не перестає привертати увагу дослідників. Досліджуючи причини еміграції, автори зупиняються на розгляді економічного становища Західноукраїнського краю, адаптуванні українців до реалій канадського життя. Не можна не погодитися з дослідником Михайлом Марунчаком, який в "Історії українців Канади" писав, що "матеріальні недостачі... стояли великим китайським муром перед першими українськими поселенцями Канади. Довго треба було змагатися в кожному відношенні, щоб дати докази своєї працівної та культурної вартості"⁸⁶. І, здається, це вдалося зробити українській діаспорі, про що згодом писав відомий українознавець, соціолог Всеволод Ісаїв у збірнику за своїм редактуванням "Українці в Американському та Канадському суспільствах"⁸⁷.

Такі автори, як Іван Тесля – "З демографічних дослідів української людности Канади"⁸⁸, Богдан Боцюрків – "Етнічна ідентифікація і наставляння університетських студентів українського походження"⁸⁹, Манолій Лупул – "Непевність становища українців в Канаді"⁹⁰, на сторінках того ж збірника, висловлюючи свої думки щодо процесів, які проходили в українській громаді Канади, намагались визначити відносини між нею та рештою канадського суспільства. Цілком зрозуміло, що асиміляція до численнішої й сильнішої привілейованої національної групи належить до звичайних явищ у національно мішаних державах, таких, наприклад, як Канада. Однак, асиміляція

⁸⁶ Марунчак М. Історія українців Канади. – Т. 1. – Вінніпег, 1968. – С. 91.

⁸⁷ Ісаїв В. Суспільний стаж, процес асиміляції й етнічна ідентичність українців в Північній Америці // Українці в Американському та Канадському суспільствах. – Джерзі Сіті, 1976. – С. 212-227.

⁸⁸ Тесля І. З демографічних дослідів української людности Канади // Українці в Американському та Канадському суспільствах. – Джерзі Сіті, 1976. – С. 23-36.

⁸⁹ Боцюрків Б. Етнічна ідентифікація і наставляння університетських студентів українського походження // Українці в Американському та Канадському суспільствах. – Джерзі Сіті, 1976. – С. 122-187.

⁹⁰ Лупул М. Непевність становища українців в Канаді // Українці в Американському та Канадському суспільствах. – Джерзі Сіті, 1976. – С. 278-292 (стаття англійською мовою).

проходить у різному темпі, залежно від національної свідомості, розселення, прив'язання і пошани до рідної культури. Автори також звернули увагу на те, що припинення української еміграції з України узалежнило чисельний стан української етнічної групи майже виключно від природного приросту. Через те її кількісне зростання на той час було не тільки сповільненим, але внаслідок асиміляційних процесів зазнавало втрат. Щоправда, тоді ще не було нинішньої хвилі еміграції з України, яка докотилася й до Канади.

В. Ісаїв у колективній монографії, виданій спільно з іншими науковцями – "Етнічна ідентичність та рівність"⁹¹, вказував на імміграцію як на важливий чинник соціальних змін сучасного канадського суспільства. Автори праці чітко виокремили одну з найбільш характерних рис імміграційного руху – осідання іммігрантів, в тому числі й українських, переважно у великих містах. Хоч українці спочатку прямували до прерій, то однак потім мігрували до міст. Науковці дослідили і зміни в етнічній мозаїці канадського міста під впливом новоприбульців.

Помітний внесок у соціально-політичне дослідження канадських українців зробив відомий державний і громадсько-політичний діяч Канади Павло Юзик, народжений 1913 р. вже там. Він представляв інтереси української меншини у верхній палаті канадського парламенту – Сенаті. Незважаючи на завантаженість державними справами, він впродовж усього життя займався наукою і залишив нащадкам низку наукових розвідок. Одну з них – "Українці в Манітобі: Соціальна історія" – він присвятив своїм землякам у даній провінції⁹². Як видно із заголовка, робота стосувалася соціальних проблем українців Манітоби, яка фактично була першим пристанищем українців, що прибували до Канади. Згодом учений розширив сферу своїх досліджень, опублікувавши працю "Українські канадці. Їх місце і роль у канадському житті"⁹³, в якій порушив проблему українців в усій державі, але вже не лише їх вживання у нові для них соціальні умови, а напи-

⁹¹ Ethnic Identity and Equality. Varieties of Experience in a Canadian City / Eds. Breton R., Isajiw W., Kalbach W., Reitz Z. – Toronto, 1990.

⁹² Yuzyk P. The Ukrainians in Manitoba: A Social History. – Toronto, 1953.

⁹³ Yuzyk P. Ukrainians Canadians: Their Place and Role in Canadian Life. – Toronto, 1967.

сав і про те, що вони зробили для своєї нової батьківщини. Можна згадати ще про його працю "Для добра Канади"⁹⁴. Це, по суті, збірник його парламентських доповідей і публіцистичних статей на захист інтересів канадських українців, за визволення України з-під панування СРСР та загальних проблем, що стосувалися внутрішнього та міжнародного життя Канади.

Заслуговує на увагу також дослідження за редакцією Ярослава Розумного "Нова земля – старе коріння"⁹⁵, в якому порушуються питання української ідентифікації, початків іммігрантського життя, а також проблеми збереження національної мови. Тут доречно зауважити, що досить цікавою є його розвідка 2000 р. "До джерел проблем української діаспори в Канаді", в якій він характеризує найновішу, четверту хвилю імміграції з України після проголошення її незалежності. Зокрема, автор висловлює думку, що "це заробітчанська і в більшості опортуністична еміграція, яка проблемами будови своєї держави зовсім не цікавиться"⁹⁶.

Очевидно, варто приділити більше уваги науково-дослідній роботі вже згаданого Канадського інституту українських студій при Альбертському університеті, котрий було засновано у 1976 р. Його створення диктувалося відчутною потребою української громади зберегти свою національну, історичну й культурну спадщину від її повної втрати. А така загроза існувала через багаторічне придушення української культури тоталітарним радянським режимом у самій Україні, а також байдужою позицією політичних та інтелектуальних кіл Заходу і швидким асиміляційним процесом серед нових поколінь українських канадців. Інститут сприяв розвиткові українських та українсько-канадських студій, служив методичною базою для двомовної освіти та забезпечував інтелектуальну підтримку для української громади. Тепер він тісно співпрацює з науковими установами України в дослідженні суспільно-політичних проблем у Канаді та Україні⁹⁷.

⁹⁴ Yuzyk P. For a Better Canada. – Toronto, 1973.

⁹⁵ New Soil – Old Roots: The Ukrainian Experience in Canada / Ed. by Rozymnyi J. – Winnipeg, 1983.

⁹⁶ Розумний Я. До джерел проблем української діаспори в Канаді // Збірник праць на пошану 80-річчя Романа Олійника-Рахманного. – Київ, 2000. – С. 67.

⁹⁷ Макар Ю.І. Канадські центри дослідження історії України: основні напрями діяльності... – С. 21-27.

Саме завдяки зусиллям Інституту побачили світ такі важливі видання, як "Зміна реальностей: Соціальні тенденції канадських українців" за редакцією Романа Петришина⁹⁸, "Продовження та зміни: Культурне життя перших українців Альберти" за редакцією Манолія Лупула⁹⁹. Багато питань, від початку формування української етнічної групи до її співіснування з іншими етнічними групами та вживання згодом у канадську спільноту, порушували вже названі та інші автори. Процес адаптації важкий не лише для нових поселенців, а й для їх нащадків. Але він є безальтернативним для іммігрантів, які не хочуть існувати на узбіччі нового для себе суспільства.

Святкування столітнього ювілею українських канадців збіглося із публікацією цілого ряду нових наукових видань. Підготовлені на належному професійному рівні, вони стали важливим кроком у висвітленні канадською суспільствознавчою наукою українсько-канадської проблематики.

Так, Канадський інститут українських студій видав об'ємну роботу Ореста Мартиновича "Українці в Канаді: Формувальний період, 1891-1924"¹⁰⁰, в якій автор здійснив детальний аналіз міграційного руху з України до Канади наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст., адаптації переселенців до нового канадського середовища та їх праці у сільськогосподарському та промисловому секторах економіки, формування політичних та релігійних угруповань в українсько-канадському середовищі та вплив подій Першої світової війни, зокрема на інтернування українців, закриття двомовних англійсько-українських шкіл тощо. Написана на багатому джерельному матеріалі, в тому числі з широким використанням українських газет, що видавалися в Канаді на початку ХХ ст., книга О. Мартиновича зробила вагомий внесок у дослідження початкового етапу розвитку української етнічної

⁹⁸ Changing Realities: Social Trends Among Ukrainians Canadians / Ed. by Petryshyn R. – Edmonton: CIUS, 1980.

⁹⁹ Continuity and Change: The Cultural Life of Alberta's First Ukrainians / Ed. by Lupul M. – Edmonton: CIUS, 1988.

¹⁰⁰ Martynowych Orest T. Ukrainians in Canada: The Formative Period, 1891-1924. – Edmonton: Canadian Institute of Ukrainian Studies Press, University of Alberta, 1991.

групи Канади загалом та її ранньої соціально-політичної інтеграції в канадське суспільство зокрема.

Тоді ж видавництвом при Торонтському університеті була опублікована книга за редакцією Любомира Луцюка та Стелли Гринюк "Канадські українці: Дискусія про ідентичність"¹⁰¹. Ця робота складається з двадцяти статей, підготовлених авторами як українського, так і неукраїнського походження. Хронологічно вона охоплює всі періоди історії канадських українців і структурно складається з трьох розділів: "В Канаду: імміграція та поселення", "У своєму середовищі: громадська політика та релігія", "Поza Канадою? Українські канадці та держава".

Нові методологічні підходи до вивчення українсько-канадської тематики застосовуються в роботі Френсис Свиріпи – "Одружені зі справою: Українсько-канадські жінки та етнічна ідентичність в 1891-1991 рр.", що також вийшла у видавництві Торонтського університету 1993 р.¹⁰². Фокусуючись на питанні трансформації етнічної ідентичності у середовищі українських канадців, авторка розглянула це питання крізь призму того, як з їх інтеграцією в канадське суспільство протягом ХХ ст. змінювалися уявлення жінок про канадський та український аспекти своєї ідентичності.

Окрім вищеназаних робіт, на початку 1990-х рр. вийшло ще декілька публікацій, що безпосередньо стосуються теми запропонованого дослідження. Тут, насамперед, можна вказати на колективну роботу "Досвід біженців: Українські переміщені особи після Другої світової війни", видану Канадським інститутом українських студій за редакцією Всеволода Ісаїва, Юрія Божика та Романа Сенкуса¹⁰³. Розглядаючи проблему українських переміщених осіб у світовому контексті, що охоплює їх перебування у Західній Європі після закінчення війни та переїзд до різних країн

¹⁰¹ Canada's Ukrainians: Negotiating an Identity / Ed. by Lubomyr Luciuk and Stella Hryniuk. – Toronto: Published in Association with the Ukrainian Canadian Centennial Committee by University of Toronto Press, 1991.

¹⁰² Swyripa Frances. Wedded to the Cause: Ukrainian-Canadian Women and Ethnic Identity 1891-1991. – Toronto: University of Toronto Press, 1993.

¹⁰³ The Refugee Experience: Ukrainian Displaced Persons after World War II / Eds. Wsevolod W. Isajiw, Yury Boshyk and Roman Senkus. – Edmonton: Canadian Institute of Ukrainian Studies Press, University of Alberta, 1992.

світу, зокрема Сполучених Штатів Америки та Канади, це видання значно доповнює наше розуміння інтеграції повосної хвилі української еміграції у Канаді, особливо підкреслюючи значення досвіду, набутого у таборах для переміщених осіб у Німеччині та Австрії. Також у роботі подається аналіз канадської державної політики щодо переміщених осіб у викладі Гарольда Тропера і Мирона Момрика¹⁰⁴.

Ще одне видання Канадського інституту українських студій, що побачило світ на початку 1990-х рр., – це спеціальний номер "Журналу українських студій", присвячений малодослідженому міжвоєнному періодові історії української етнічної групи в Канаді¹⁰⁵. Статті, подані в журналі, аналізують канадську міжвоєнну імміграційну політику та різні аспекти життя українських канадців у той час.

Після публікації видань початку 1990-х рр. у дослідженні українських канадців настав певний спад. Значною мірою це можна пояснити зниженням активності політики багатокультурності у Канаді, що позначилося на зменшенні фінансування дослідних проєктів, пов'язаних з етнічними групами. Як наслідок, у 1990-ті рр. спостерігається зменшення видання наукової та науково-популярної літератури стосовно українських канадців, особливо у порівнянні з 1970-1980-ми рр. Разом з тим, це не означає, що вивчення українсько-канадської тематики зникає в канадських дослідженнях.

Кінець 1990-х – початок 2000-х рр. ознаменувався появою деяких нових видань. Це стосується, насамперед, робіт політолога, професора Саскачеванського університету Богдана Крдана. Він є автором двох видань – книг "Канада і українське питання, 1939-1945: Дослідження державного управління" та "Ворожі іноземці, в'язні війни: Інтернування в Канаді під час Великої війни"¹⁰⁶. Перша робота представляє надзвичайно ґрунтовне дослідження, базоване на багатьох маловідомих архівних даних

¹⁰⁴ Див.: Harold Troper. *The Canadian Government and DP's, 1945-8*; Myron Momryk. *Ukrainian DP Immigration and Government Policy in Canada, 1946-52* // *Ibid.* – P. 402-434

¹⁰⁵ *Journal of Ukrainian Studies.* – Edmonton. – Summer-Winter 1991.

¹⁰⁶ Kordan Bohdan S. *Canada and the Ukrainian Question, 1939-1945: A Study in State waft.* – Montreal and Kingston: McGin-Queen'sb University Press, 2001; Kordan Bohdan S. *Enemy Aliens, Prisoners of War: Internment in Canada during the Great War.* – Montrean and Kingston: Mc Gill-Queen's University Press, 2002.

про позицію канадського уряду щодо українського питання в роки Другої світової війни. Будучи союзником Польщі, а пізніше й Радянського Союзу, Канада не була готовою підтримувати прагнення багатьох українських канадців про необхідність міжнародного сприяння створенню незалежної Української держави. У книзі надзвичайно влучно проаналізовано складну політичну дилему, що постала перед канадським урядом у роки Другої світової війни: з одного боку, він був змушений рахуватися з міжнародними реаліями, що склалися під час війни; з іншого ж, наявність у Канаді чисельної української етнічної групи, яка вимагала від уряду активної підтримки і сприяння створенню незалежної Української держави, ставила його у делікатне становище. При цьому перевага була надана зовнішнім факторам, чим і пояснюється неохочість канадських офіційних кіл підтримувати українське питання на міжнародній арені у той час.

Друга робота Б. Кордана пов'язана з іншою "делікатною" проблемою канадської історії, а саме: інтернуванням українців під час Першої світової війни. У цій праці автор висвітлив канадську державну політику з названого питання, статус інтернованих та їх переживання в роки війни. Книга показує, які складні перешкоди стояли на шляху інтеграції українців у канадське суспільство на той час. На сторінках книги повністю або частково подано чимало документів, раніше невідомих науковій громадськості.

Проблемі українських переміщених осіб у Канаді присвячена книга Любомира Луцюка "У пошуках місця: Українські переміщені особи, Канада і міграція пам'яті"¹⁰⁷. Автор розглянув у роботі політику Канади щодо переміщених осіб після Другої світової війни, ставлення представників попередніх імміграційних хвиль українців, які прибули до Канади раніше, до політичних іммігрантів повоєнних років, та як останні вплинули на розвиток української громади в Канаді. Соціально-політична інтеграція українців у канадське суспільство впливає, безумовно, на асиміляційні процеси у їх середовищі. Разом з тим, питання етні-

¹⁰⁷ Luciuk Lubomyr Y. Searching for Place: Ukrainian Displaced Persons, Canada and the Migration of Memory. – Toronto: University of Toronto Press, 2000.

чної ідентичності зберігає актуальність для багатьох представників групи, які продовжують відчувати себе українськими канадцами і намагаються зберегти свою культуру для наступних поколінь. У зв'язку з цим цікавою є невелика книжечка, видана нещодавно Мирною Косташ, відомою канадською письменницею, під назвою "Всі бабині правнуки: Етнічна ідентичність в майбутній Канаді"¹⁰⁸. Продовжуючи обговорення етнічної ідентичності у середовищі українських канадців, розпочатої у її відомій книзі "Всі бабині діти", виданій значно раніше¹⁰⁹, авторка порушує важливі питання, що стосуються сучасного стану групи, яка включає осіб як поліетнічного, так і моноетнічного походження.

З відходом із життя старших поколінь українських канадців у Канаді звужується сфера вживання української мови¹¹⁰, що, зокрема, проявляється у зменшенні україномовних видань. Тому приємною для україномовного читача є поява українською мовою третього та четвертого томів "Західньоканадського збірника" за редакцією Яра Славутича¹¹¹. Частина статей у цих збірниках безпосередньо стосується тематики нашого дослідження. Зокрема, у третьому томі "Західньоканадського збірника" вміщені розробки Віктора Буйняка "Українська мова у школах Саскачевану" (С. 13-39), Богдана Медвідського "Катедра української культури та етнографії" (С. 40-87), Зенона Когути "КІУС у добу незалежності України" (С. 88-98), Івана Химки "Історія України в Альбертському університеті" (С. 99-119), Олександра Макара "Українсько-канадський архів-музей Альберти в Едмонтоні (УКАМА) (С. 156-169)", Галини Клід "Лоренс Декор" (про Лаврентія Дикура. – С. 279-285), Петра Саварина "Спогади уча-

¹⁰⁸ Kostash M. All of Baba's Great Grandchildren: Ethnic Identity in the Next Canada. – Saskatoon: Heritage Press, 2000.

¹⁰⁹ Kostash M. All of Baba's Children. – Edmonton: Hurtig Publishers, 1977.

¹¹⁰ Поточний архів МЗС України. – Використання української мови в Канаді (довідка); Макух А. Українські канадці в переписі населення // Політика і час. – 2003. – № 6. – С. 90-91.

¹¹¹ Західньоканадський збірник. Упорядкував Яр Славутич. – Частина третя. – Едмонтон: Канадське Наукове Товариство ім. Т.Шевченка, 1998; Західньоканадський збірник / Упорядкував Яр Славутич. – Частина четверта. – Едмонтон: Канадське Наукове Товариство ім. Т.Шевченка, 2000.

сника: Політика, багатокультурність, Канадський інститут українознавства, абеткова Енциклопедія України – 2" (С. 317-380) тощо. Четвертий том містить статті про двомовну англійсько-українську освіту в Канаді (Іван Соколовський. – С. 46-61), "Центр досліджень історії України ім. Петра Яцика при Канадському інституті українських студій" (Френк Сисин. – С. 103-118), "Українська Католицька Церква в Альберті" (Олександр Малицький. – С. 119-137), "Українці в Альбертському університеті" (Петро Саварин. – С. 407-445) тощо.

Таким чином, у результаті здійсненого аналізу канадських суспільствознавчих досліджень щодо проблеми українських поселенців, можна зробити наступний висновок. Науковці зробили вагомий внесок у дослідження минувшини і сьогодення української етнічної групи Канади. Накопичено значний фактологічний матеріал, котрий дає змогу оцінити здобутки та досягнення представників української етнічної групи. На цей час досить важко спрогнозувати подальший розвиток етнічної групи, а відповідно й досліджень з даної проблематики. Асиміляційні процеси серед канадських українців, очевидно, будуть прогресувати. Однак своєрідність етнонаціональної ситуації в країні та досить високий рівень самосвідомості в групі передбачає ще тривале існування українського етносу на канадській землі. Цьому сприятиме турбота суверенної України стосовно українського зарубіжжя.

1.2. Документальні джерела

До проведення дослідження автор залучив також значну кількість доступних йому опублікованих та архівних документів, матеріалів довідникових і статистичних видань, матеріалів преси, спогадів тощо. Вони дали можливість глибше вникнути у суть проблеми, збагатили дослідження новими цікавими фактами і статистикою, сприяли розширенню розуміння етнонаціональних процесів, що проходять у середовищі українських канадців, вживання їх в поліетнічне канадське суспільство, досягнення ними відповідного суспільно-політичного та соціально-економічного статусу.

З наявних англомовних документальних публікацій автор вибирав ті, які, на його думку, найбільше відповідали обраній темі роботи.

Досить вагома інформація щодо чисельного складу прибулих до Канади іммігрантів з країн-донорів міститься в опублікованих матеріалах Департаменту громадянства та імміграції¹¹². Важливі відомості етнічної приналежності новоприбулих і їхнє розселення по провінціях автор почерпнув з окремих канадських статистичних щорічників¹¹³. Фактично, еміграція з України до Канади протягом 60-х – 70-х рр. не була такою чисельною, як у попередні періоди. Тому автор звертався більше до документальних публікацій, які стосувалися попередніх десятиліть. Це дало змогу певною мірою з'ясувати, яким саме чином проходили інтеграційні процеси серед представників української етнічної групи на загальноканадському тлі. У цьому плані перш за все доцільно послатися на "статистичне резюме" за редакцією В. Дарковича¹¹⁴, де міститься матеріал стосовно усіх сфер життя канадських українців протягом 1891-1976 рр.: розселення по провінціях, релігійна приналежність, освітній рівень, професійна зайнятість, політична активність тощо. Цей матеріал опирається на переписи населення Канади, тож він дає змогу простежити зміну інтеграційних та адаптаційних процесів. Крім того, автор залучив до свого дослідження й інші документально-статистичні матеріали, а саме: частину результатів перепису 1991 р.¹¹⁵, довідник "Українці Канади та перепис населення 1981 р."¹¹⁶, дані проміжного перепису населення 1986 р.¹¹⁷

¹¹² Facts and Figures 1997. Immigration Overview. – Citizenship and Immigration in Canada, 1999. – May, 28.

¹¹³ Canada Year Book, 1997 / Eds. Woods J., Woods I. – Ottawa: Ministry of Industry and Technology, 1997.

¹¹⁴ A Statistical Compendium on the Ukrainians in Canada, 1891-1976 / Ed. by Darkovich W. – Ottawa, 1980.

¹¹⁵ Statistics Canada. Ethnic Origin. The Nation. – February, 1993. – Catalogue #93-315; Statistics Canada. Home Language and Mother Tongue. The Nation. – January, 1993. – Catalogue #93-317.

¹¹⁶ Ukrainians Canadians and the 1981 Canada Census: A Statistical Compendium. Research Report #22. Eds. Darcovich W., – Edmonton, 1988.

¹¹⁷ 1986 Census of Canada. Data Collected from 20% Sample Households. Summary Tabulations of Ethnic and Aboriginal Origins. – December, 1987.

Матеріали канадських переписів населення містять досить об'єктивну інформацію про демографію, національний склад, соціальне становище, зайнятість та всі інші виміри життя канадського суспільства. У міру доступності автор користувався ними. Час від часу в Канаді проводяться й проміжні переписи, коли цього вимагають якісь обставини. Знову ж таки, автор, якщо це, на його думку, було доцільним, використовував або документальні публікації загального призначення, або ж ті, до яких були підібрані матеріали виключно з канадсько-української проблематики. В першому випадку – це, наприклад, "Історія Канади в документах, 1763-1966"¹¹⁸; "Прерійний Захід до 1905: канадське першоджерело"¹¹⁹; "Історичні статистики Канади"¹²⁰; "Канада: Парламент. Дебати в Палаті громад"¹²¹. У цих документальних публікаціях автор цікавився передусім матеріалами стосовно українців або ж тими, які могли пролити якесь світло на українську проблему. Особливо це стосується ранніх публікацій. Вони відносяться ще до початку ХХ ст., коли перша хвиля імміграції українців до Канади сягала свого апогею. Відповідно, парламент країни обговорював і ухвалював документи, які мали регулювати цей процес.

У різні роки з'явилися публікації матеріалів, що стосувалися виключно української меншини. Вони містили, наприклад, документи з якоїсь важливої події у житті канадських українців, яка впливала згодом на їх становище, зміцнення позицій у суспільстві тощо. Серед них можна виділити, зокрема, публікацію "Перший загальноканадський Конгрес українців Канади"¹²², видану ще 1943 р., а також "Збірник матеріалів і документів у 25-ліття діяльності КУК 1940-1965"¹²³. Комітет українців Канади заснований 1940 р. (з 90-х рр. – Конгрес українців Канади) для

¹¹⁸ Canadian History in Documents, 1763-1966. Ed. by Bliss Y. – Toronto, 1966.

¹¹⁹ The Prairie West to 1905: A Canadian Sourcebook. – Toronto, 1975.

¹²⁰ Historical Statistics of Canada. – Toronto, 1965.

¹²¹ Canada: Parliament. Hous of Commons Debates. – Vol.46. – Ottawa, 1904; Vol. 264. – Ottawa, 1948.

¹²² First All-Canadian Congress of Ukrainians in Canada. – Winnipeg, 1943.

¹²³ Збірник матеріалів і документів у 25-ліття діяльності КУК. 1940-1965. – Вінніпег, 1965.

координації діяльності українських організацій у цій державі¹²⁴. Він, проводячи свої з'їзди, публікує їх документи і матеріали, в яких відображено стан української етнічної групи, її організацію, збереження й плекання української мови, національних традицій тощо.

Чи не вперше у Канаді 1945 р. за редакцією Н. Гунчака опубліковано документально-статистичну добірку самими українцями щодо свого життя, базовану на матеріалах переписів¹²⁵. У другій половині 80-х рр. вийшла за редакцією знаних українсько-канадських науковців Богдана Кордана і Любомира Луцюка важлива документальна публікація "Делікатне і важке питання: Документи з історії українців Канади"¹²⁶. В ній автори зібрали значну кількість документів, які стосуються усіх сторін життя українців від часу їх прибуття до Канади. При цьому упорядники насамперед відбирали ті документи, які дійсно стосувалися найскладніших моментів життя українців у Країні кленового листка: зверхне на початках ставлення до них як до людей, нездатних ні на що інше, як на "брудну" некваліфіковану роботу, людей з низьким загальним культурним рівнем, переслідування їх у роки Першої світової війни як "ворожих агентів" (а всі вони походили переважно з Австро-Угорщини), непорозуміння в середовищі самих українців, що не додавало їм авторитету, та ін. Автори-упорядники зібрали, опрацювали й опублікували 55 документів за 1899-1962 рр.

Підготовлений тим же Б. Корданом статистичний довідник "Українські канадці та канадські переписи населення 1981-1996 рр." є також важливим джерелом для вивчення сучасної української етнічної групи Канади¹²⁷. Статистичні матеріали, подані у довіднику, відтворюють широку картину кількісного складу українських канадців, їх географічного розміщення у кра-

¹²⁴ Енциклопедія українознавства. Словникова частина / Ред. В. Кубійович і ін. – Т. 3. – Париж: Молоде життя, 1959. – С. 1091.

¹²⁵ *Canadians of Ukrainian Origin: Population* / Ed. by Hunchak N. – Winnipeg, 1945.

¹²⁶ *A Delicate and Difficult Question: Documents in the History of Ukrainians in Canada* / Eds. Kordan B., Luciuk L. – Kingston, 1986.

¹²⁷ *Kordan Bohdan S. Ukrainian Canadians and the Canada Census 1981-1996.* – Saskatoon: Heritage Press, 2000.

їні, вікової структури, релігійної приналежності, знання української мови, освіти, професійної зайнятості тощо.

Важливою для дослідження перших українських поселенців є документальна публікація Володимира Кисілевського, базована на матеріалах Національного архіву Канади (тепер Бібліотека і архів Канади). Цінність її полягає в тому, що автор залучив до свого дослідження документи, які до того часу не були у науковому вжитку. Текст книги в багатьох випадках нагадує коментарі автора до опублікованих ним документів. Виходячи з таких міркувань, автор відніс її до документальних публікацій¹²⁸.

Нам допомогло й те, що в нинішній Україні з'явилися перші публікації документів з життя канадських українців. Зокрема, 2003 р. в Києві опублікована перша книга, як значиться на її титульній сторінці, із серії "Україна-Канада: історія та сучасність". Загалом – це 266 документів з архівів України, донедавна недоступних дослідникам. Вони суттєво проливають світло на стан справ у середовищі канадських українців, ставлення офіційних властей радянської України до них¹²⁹. Щоправда, у книзі представлені документи про зв'язки України від закінчення Другої світової війни і до розпаду СРСР, переважно з тодішніми прогресивними, як вважалося, канадськими українськими організаціями. Тому вони, певною мірою, опосередковано проливають світло на стан справ в українській громаді Канади загалом. Але, тим не менше, – це вже важлива документальна публікація. Її здійснили Інститут історії України НАН України, Історико-архівне Управління МЗС України, Центральний державний архів громадських об'єднань України, Центральний державний архів вищих органів влади і управління України, Центральний державний архів-музей літератури і мистецтва України разом з Фондацією української спадщини Альберти, яка відокремилася від ТООКУ внаслідок розколу в ньому.

¹²⁸ Early Ukrainian Settlements in Canada. 1895-1900. Dr. Yosef Oleskow's Role in the Settlement of the Canadian Northwest / By Vladimir Y. Kaje. – Toronto: University of Toronto Press, 1964.

¹²⁹ На скрижалах історії: З історії взаємозв'язків урядових структур і громадських кіл України з українсько-канадською громадою в другій половині 1940 – 1980-ті роки. – Київ, 2003.

У Канаді опублікована значна кількість бібліографічних довідників, присвячених українцям, починаючи з піонерської доби. Вони, як і інші видання подібного типу, містять чималий фактаж, супроводжуваний коментарями упорядників. Їх також залучено до дослідження, в усякому випадку, ті з них, до яких автор мав доступ. Серед них є, знову ж таки, загальноканадські, в яких, проте, у відповідних місцях згадується про тих чи інших канадських українців або про українську проблему загалом. До них можна віднести, наприклад: "Бібліографію степових провінцій до 1953 року з біографічним індексом"¹³⁰, "Канадський словник англійської мови"¹³¹ та ін.

Якщо говорити про довідники на виключно українську тематику, то щонайменше два з них, досить ґрунтовних, уклад В. Кайє. Перший – "Словник українсько-канадських біографій піонерів-поселенців Манітоби. 1891-1900"¹³², другий – "Словник українсько-канадських біографій піонерів-поселенців Альберти. 1891-1900"¹³³.

У середині 80-х рр. за редакцією тодішнього президента УВАН у Канаді Михайла Марунчака вийшов об'ємний україномовний довідник про канадських українців¹³⁴. З довідника автор почерпнув інформацію про багатьох державних та громадсько-політичних діячів українського походження, їх участь у створенні й діяльності українських структур тощо.

Доцільно згадати, бодай побіжно, про два довідники про українців, у т.ч. й у колишньому Радянському Союзі, виданих у США і Канаді. Один з них українською мовою вийшов у виданні НТШ в Нью-Йорку¹³⁵. Свого часу він відіграв поважну роль

¹³⁰ A Bibliography of the Prairie Provinces to 1953 with Biographical Index / Compiled by Bruce Braden Peel. – Toronto, 1973.

¹³¹ The Houghton Mifflin Canadian Dictionary of the English Language / Ed. by Morris W. – Markham, 1980.

¹³² Dictionary of Ukrainian-Canadian Biography of Pioneer Settlers of Manitoba. 1891-1900 / Ed. and compiler Kaye V. – Toronto, 1975.

¹³³ Dictionary of Ukrainian-Canadian Biography of Pioneer Settlers of Alberta. 1891-1900 / Ed. and compiler Kaye V. – Toronto, 1984.

¹³⁴ Біографічний довідник до історії українців Канади / Ред. Михайло Марунчак. – Вінніпег: УВАН в Канаді, 1986.

¹³⁵ Українські поселення. Довідник. – Нью-Йорк, 1980.

щодо поширення у світі інформації про українців та Україну. В ньому непогано представлені канадські українці. Але в ті часи, коли писався довідник, доступ до джерел в СРСР та інших тодішніх соціалістичних державах, де проживали українці, був відсутній. Тому інформацію про них автори довідника часто черпали з випадкових, не завжди достовірних джерел. Це до деякої міри вплинуло на його якість, хоч автори йшли на це свідомо, оскільки іншого виходу не мали.

Цікаво, що в Україні, ніби як його вдосконалене продовження, вийшов довідник про зарубіжних українців, авторський колектив якого складався з восьми осіб (по чотири з України та Канади)¹³⁶. Дійсно, за понад десять років, що минули від нью-йоркської публікації, багато змінилося у становищі зарубіжних українців. А найголовніше, що змінювалося до них ставлення України. Київська публікація вже не була відгороджена "залізною завісою" від українців у діаспорі, хоч саме поняття "діаспора" стосовно українців ще не набуло тоді широкого застосування. Цілком зрозуміло, що в довіднику чільне місце посіла інформація про українських канадців, оскільки вони на той час були п'ятою національно-етнічною групою держави за чисельністю і мали розгалужену мережу своїх організацій, об'єднаних у КУК, а також відігравали помітну роль у всіх важливих сферах життєдіяльності канадського суспільства.

Вже після розпаду Радянського Союзу, 1994 р. в Торонто видано англomовний довідник про українців в Україні та світі¹³⁷. Це видання має перевагу перед попереднім закордонним з двох причин. По-перше, довідником, виданим українською мовою, спроможні користуватися лише ті, хто володіє нею. А лише у Канаді, навіть серед тих, хто вважає себе українцем (або канадцем українського походження), понад дві третини не володіють українською мовою. По-друге, новий довідник базований вже на достовірних джерелах про українців не лише в Канаді, США чи інших державах Заходу, але й у країнах

¹³⁶ Зарубіжні українці. Довідник / Лазебник С., Леценко Л., Макар Ю. та ін. – Київ: Україна, 1991.

¹³⁷ Ukraine and Ukrainians Throughout the World. Ed. By Ann Lencyk Pawliczko. – Toronto-Buffalo-London, 1994.

Центрально-Східної Європи та в тих, що виникли після розпаду СРСР. В тій частині, яка цікавила автора, довідник містить узагальнений матеріал щодо українців Канади, включно з демографічним станом, зайнятістю, освітою, культурою, іншими життєвими сферами. Його для довідника підготували Всеволод Ісаїв та Андрій Макух у розділі "Українці в Канаді"¹³⁸. В ньому подано етностатистичні дані щодо українських канадців, розглядається їх участь у суспільно-політичному та економічному житті Канади, освіта, релігія, наука та культура тощо. Говорячи про те, що українцям у Канаді вдалося значною мірою інтегруватися у канадське суспільство, автори все ж вважають, що "вони ще не проникли в економічну еліту країни"¹³⁹.

Не зайвим буде сказати дещо й про таке важливе, на думку автора, видання Ольги Войценко, яким є восьмитомний "Літопис українського життя в Канаді"¹⁴⁰. Укладач "Літопису" була знаною громадсько-політичною діячкою, а також дружиною багатолітнього редактора канадського часопису "Український голос" Петра Войценка. Власне кажучи, кожний з томів охоплює певний час життєдіяльності української громади у Канаді і побудований у хронологічному порядку за матеріалами "Українського голосу". "Літопис" завершується кінцем 70-х рр. Він для дослідника придатний не розгорнутими характеристиками процесів адаптації українців у канадське суспільство. Вони в ньому просто відсутні. Але при потребі в ньому можна відшукати події, імена людей, які брали в них участь, з чого, використовуючи також

¹³⁸ Ibid. – P. 327-357.

¹³⁹ Ibid. – P. 331.

¹⁴⁰ Войценко О. Літопис українського життя в Канаді. – Т. 1. Піонерська доба: 1891-1918. – Вінніпер: Тризуб, 1961; Т. 2. Доба росту й диференціації. Роки після I-ої світової війни, 1919-1924. – Там само. – 1963; Т. 3. Доба росту й диференціації. Роки 1925-1929. – Там само. – 1965; Т. 4. Доба росту й диференціації. Роки 1930-1939. – Там само. – 1969; Т. 5. Доба консолідаційних заходів. Воєнні роки і повоєнна розбудова. 1940-1949. – Там само. – 1973; Т. 6. Доба дальших консолідаційних заходів і демографічних пересувів (дисперсія) – 1950-1959. – Едмонтон: КІУС, 1982; Т. 7. Доба завершених консолідаційних процесів і змагання за конституційне визнання – 1960-1965. – Там само. – 1986; Т. 8. У змагання за нову Канаду: початки офіційної двомовності й багатокультурності 1970-1979. – Там само. – 1992.

інші матеріали, можна скласти собі уявлення про процеси, що проходили в українському середовищі Канади.

Автор звернувся також до енциклопедій українознавства, виданих у різні часи на Заході, оскільки вони мають безпосереднє відношення до українців у Канаді. І не лише тому, що в них відтворено їхнє становище в цій країні. Але ще й тому, що тамтешні українські вчені і видавці брали безпосередню участь у їх створенні. Видання "Енциклопедії українознавства", як відомо, започатковане в Європі. Протягом 1949-1952 рр. вийшла її перша частина за редакцією Володимира Кубійовича і Зенона Кузеля. Друга, "Словникова частина", побачила світ у десяти томах протягом 1955-1984 рр.¹⁴¹ З 90-х рр. перевидається у Львові в одинадцяти томах. Але автора більше цікавили англomовні видання, здійснювані вже у Канаді. Мова про двотомне видання "Україна. Коротка енциклопедія", що вийшло за загальною редакцією Володимира Кубійовича у видавництві Торонтського університету за значної участі українських вчених, що проживали в Канаді. Видавцем виступила Українська національна асоціація¹⁴². У другому томі йдеться про українців поза межами колишнього Радянського Союзу. Саме там вміщений матеріал про українців у Канаді. В енциклопедії висвітлено історію українського поселення, кількість поселенців, їх духовне, соціально-політичне, культурне й економічне життя, а також проблему асиміляції. Розділ написаний В. Кисілевським (Кайє)¹⁴³.

Останнім такого типу виданням стала п'ятитомна англomовна "Енциклопедія України", публікацію якої завершено у Торонто 1993 р.¹⁴⁴ Автор також скористався ним у міру потреби. Зрозуміло, що поява протягом 60 – 90-х рр. англomовних енциклопедичних видань про Україну та українців суттєво вплинула на інформування світової громадськості про українців в Україні та поза її межами, в тому числі й у Канаді, тим більше, що енциклопедія там видавалась.

¹⁴¹ Див.: Список використаних джерел.

¹⁴² Ukraine. A Concise Encyclopaedia. V. I. – Toronto: University of Toronto Press, 1963, 1970, 1980, 1988; V. II. – 1971, 1988.

¹⁴³ Volume II. – P. 1151-1193.

¹⁴⁴ Encyclopedia of Ukraine / Ed. by Struk D. – Toronto: University of Toronto Press Inc. (Див.: Список використаних джерел).

Відрадним є той факт, що в незалежній Україні з'явився ряд не менш важливих енциклопедичних видань, що стали у пригоді при опрацюванні теми. Передусім сказане відноситься до двох видань енциклопедичного характеру за загальною редакцією Юрія Римаренка. Вони стосуються проблем етнодержавознавства, міграційних процесів та їх наслідків¹⁴⁵ і певною мірою прислужилися авторові, поряд з іншими, як база для роздумів над методологічною і теоретичною основою дослідження.

Що стосується архівних матеріалів, то вони використані з канадських архівів: Національного архіву Канади і двох провінційних – Манітобського і Саскачеванського, а також Українсько-Канадського Архіву-музею Альберти (УКАМА). З українських архівів залучені документи з Поточного архіву МЗС України, з Центрального державного історичного архіву України у Львові та Чернівецького обласного державного архіву. Використані з названих архівів матеріали допомогли в опрацюванні питань, що стосувалися причин, характеру та джерел еміграції українців, прибуття та облаштування їх у Канаді.

З Національного архіву Канади автор використав матеріали, пов'язані з еміграційно-імміграційною діяльністю О. Олесюк, самою імміграцією, імміграційною політикою канадських властей, рапортами з місць щодо облаштування новоприбулих, їх поведінки тощо¹⁴⁶. Досить цікавими виявилися поліцейські рапорти з т.зв. Північно-західних територій, на яких утворилися провінції Манітоба, Саскачеван і Альберта. Поліційні служби контролювали освоєння поселенцями отриманих гомстедів (земельних наділів). Тому їх рапорти багаті повідомленнями не лише про ті чи інші правопорушення, але й про соціально-економічний стан іммігрантів та виконання ними зобов'язань, взятих при в'їзді до Канади¹⁴⁷. З цих фондів використано деякі справи, які значаться у Списку джерел.

¹⁴⁵ Мала енциклопедія етнодержавознавства / Ред. Римаренко Ю.І. – Київ: Генеза, 1996; Міграційні процеси в сучасному світі: світовий, регіональний та національний виміри: Енциклопедія / Ред. Римаренко Ю.І. – Київ: Довіра, 1998.

¹⁴⁶ National Archives of Canada. Immigration Branch. – RG 76.

¹⁴⁷ Там само: RCMP Records, RG 18.

Особливо корисним виявився документ із фондів Манітобського провінційного архіву. Це звіт Бюро соціальних досліджень провінційних урядів Манітоби, Саскачевану і Альберти, т.зв. "Комісія Свистуна", в якому охарактеризовано стан українських поселень у канадських преріях на початку ХХ ст.¹⁴⁸ Звіт, фактично, став першим серйозним дослідженням на урядовому рівні становища українців у Канаді. В ньому зібрано відомості про життя іммігрантів у багатьох поселеннях, таких як Стюартбурн, Вайтмаус, Санді Лейк, Дофин, Кенора, Принс Альберт, Хафорд та інших, що знаходяться у степових провінціях Канади.

Що ж стосується УКАМА, то увагу автора передусім привернула Колекція Михайла Лучковича, першого українця, обраного до федерального Парламенту Канади. Колекція згрупована у чотири описи: особисті і родинні документи; парламентські роки; політична активність – Польща; літературно-публікаторська діяльність. Всього 116 справ і деяка кількість невпорядкованих матеріалів¹⁴⁹.

Безумовно, що матеріали першого українського загальнодержавного політика в Канаді являють собою чимале джерело для дослідження інтеграційних процесів української етнічної групи у багатонаціональне суспільство Країни кленового листка. Діяльність Лучковича у Парламенті та на міжнародній арені підняла його до рівня видатних політиків того часу, сприяла його широкому визнанню у канадському суспільстві. З Колекції Лучковича використано ряд документів, що стосуються захисту інтересів та прав українців як усередині Канади, так і в Україні, яка перебувала тоді у складі СРСР, а також Польщі, Румунії¹⁵⁰.

Загалом з канадських архівних матеріалів почерпнуто відомості про те, в яких важких умовах довелося працювати українським поселенцям на початках свого перебування в

¹⁴⁸ Ukrainian Rural Communities: Report of Investigation by Bureau of Social Research Governments of Manitoba, Saskatchewan and Alberta / Introduction and Summary by J. Woodsworth. – Winnipeg, 1917. – 25-th January / Manitoba Provincial Archives. – Microfilm M7, MG10, B17.

¹⁴⁹ Ukrainian-Canadian Archives and Museum of Alberta / Українсько-Канадський Архів-музей Альберти. The Michael Luchkovich Collection.

¹⁵⁰ Ibid. – Vol. 2. – Files 2, 17, 24; Vol. 3. – Files 1, 5, 10.

Країні кленового листка, якими фінансовими можливостями вони володіли при освоєнні земельних ділянок, про шкільну освіту, церковне життя тощо. Крім того, з матеріалів Саскачеванського провінційного архіву використано дані стосовно кількості українських іммігрантів, котрі прибули на Захід Канади на початку минулого століття, і як вони там облаштувалися¹⁵¹.

Що ж стосується українських архівів, то автор зміг ознайомитися з матеріалами Поточного архіву МЗС України. Мова йде про інформаційні довідки: *Українська діаспора в Канаді, Використання української мови в Канаді, Світовий Конгрес Українців, Четверта хвиля імміграції українців до Канади*. Названі документи суттєво проливають світло на сьогодення українських канадців¹⁵².

Використано також деякі матеріали Центрального державного історичного архіву (ЦДІА) України¹⁵³ у Львові та Чернівецького обласного державного архіву (ЧОДА)¹⁵⁴. З першого, наприклад, використані матеріали листування львівського громадського діяча д-ра О. Олеськіва з канадським урядом щодо підтримки емігрантів з Галичини наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. Він був достатньо ознайомлений внаслідок своєї поїздки до Канади з можливостями та природними умовами країни і, певною мірою, намагався спрямувати переселенський рух українців до неї. У ЦДІА у Львові ми мали змогу поцікавитися також матеріалами фондів 146 (Галицьке намісництво), 201 (Греко-католицька митрополіча консисторія), 344 (Українське національно-демократичне об'єднання – УНДО), 430 (Товариство опіки над українськими емігрантами). З них почерпнуто інформацію стосовно виїздів і облаштування на нових місцях українців як до Першої світової війни, так і в міжвоєнний період¹⁵⁵. З Чернівець-

¹⁵¹ Saskatchewan Archives Board. – Film 2.621. – Vol.98. – File 12681-B. – Part 4, 5.

¹⁵² Поточний архів МЗС України. Перелічені матеріали. Див.: Список використаних джерел.

¹⁵³ ЦДІА України м. Львів.

¹⁵⁴ ЧОДА. – Ф.3. – Оп.1. – Спр.18639. – Арк.108-131.

¹⁵⁵ Див: Список використаних джерел.

кого архіву автор використав матеріали, які стосуються кількості осіб в окремих роках, котрі емігрували на Північноамериканський континент.

При роботі над дослідженням, крім усього іншого, автор користувався мережею Інтернет, а саме сторінкою Канадського посольства в Україні¹⁵⁶ і Конгресу українців Канади¹⁵⁷. Ці матеріали допомогли глибше ознайомитися зі станом справ в українській громаді Канади, українсько-канадських стосунках.

Не обійдено увагою і засоби масової інформації. До роботи залучені матеріали української та канадської преси різних часів, від початку ХХ ст. і до наших днів. З них переважно почерпнуто конкретні факти для аргументації тих чи інших думок, статистичні показники.

Добре відомо, що мемуари є досить суб'єктивним джерелом. Тим не менше, були залучені деякі спогади, опубліковані у Канаді, які дають інформацію про життя українців у "Новому краї", їх адаптацію до канадського суспільства в основному до Першої світової війни. Використані спогади опубліковані протягом 70 – 80-х рр. українською, англійською та польською мовами.

У цьому плані досить цікавими виявилися спогади греко-католицького священика Нестора Дмитріва. Він проживав у США, але двічі у 1897 р. виїжджав до Канади для душпастирської опіки над тамтешніми українцями, ставши, по суті справи, там першим українським священиком. Його спогади невеликі за обсягом, але дають уявлення про перші кроки українців на канадській землі¹⁵⁸. Саме в ті часи, 1900 р., до Канади прибув з Галичини колишній австро-угорський офіцер Петро Зварич, який відіграв помітну роль в освоєнні канадського Заходу українцями, що він і описав у своїх "Споминах", які спочатку вийшли українською мовою¹⁵⁹, а згодом були перевидані англійською.

¹⁵⁶ <http://www.draft-maeci.gc.ca/> / Government of Canada. Canadian Embassy in Ukraine.

¹⁵⁷ <http://www.ucc.ca/> / Ukrainian Canadian Congress. News Releases and Communiqués.

¹⁵⁸ Дмитрів Н. Канадійська Русь. Подорожні спомини Нестора Дмитрова. – Вінніпер, 1972.

¹⁵⁹ Зварич П. Спомини. 1877-1904. – Вінніпер: Тризуб, 1976.

Одним з перших у Канаді опублікував свої спогади Василь Чумер, прибувши туди 1903 р. Він вчителював у Манітобі і Альберті. Був організатором Асоціації українських піонерів Альберти. Зробив чимало для адаптації українців у степових провінціях Канади¹⁶⁰. Подібними є спогади прибулих до Канади інших українців. Усі вони пишуть про те, що, незважаючи на неймовірні труднощі піонерського життя в Канаді, вона стала для них "землею великих можливостей"¹⁶¹.

Серед залучених до книги спогадів канадських українців є і спогади Михайла Лучковича, які висвітлюють входження українців до канадського суспільства з позиції не тільки як представника етнічної групи, а загальнодержавного політичного діяча, покликаного захищати в Парламенті інтереси не лише українців, а, перш за все, дбати про загальні справи. Лучкович, як показало життя, виконав обидва завдання дуже добре¹⁶².

Названі тут публікації спогадів ніяким чином не вичерпують усього того, що написали про своє життя в Канаді українські переселенці за столітній час перебування там.

Крім усього іншого, автор провів у вересні-жовтні 1993 р. в канадських містах Едмонтон і Саскатун опитування українських канадців трьох вікових груп – учнівської молоді, осіб середнього та осіб похилого віку. Основними блоками питань були:

- а) усвідомлення своєї національно-етнічної приналежності;
- б) значення або рідність для респондентів української мови;
- в) самовідчуття в іноетнічному оточенні;
- г) проблеми освіти, віку, статі тощо.

¹⁶⁰ Czumer W. *Recollections About the Life of the First Ukrainian Settlers in Canada*. – Edmonton, 1981. Україномовне видання під назвою "Спомини про переживання перших українських переселенців у Канаді" вийшло 1942 р.

¹⁶¹ Bickersteth Y. *The Land of Open Doors: Being Letters from Western Canada 1911-1913*. Toronto, 1976; Broadfoot B. *The Pioneer Years 1895-1914: Memories of Settlers Who Opened the West*. – Don Mills, 1981; Land of Pain Land of Promise: *First Person Accounts by Ukrainian Pioneers 1891-1914*. Research and Translation by Piniuta H. – Saskatoon, 1981.

¹⁶² *A Ukrainian Canadian in Parliament. Memoirs of Michael Luchkovich*. – Toronto: Ukrainian Canadian Research Foundation, 1965.

Відповіді респондентів загалом можна оцінити так, що молодші покоління, на жаль, все менше турбуються про українську ідентичність¹⁶³.

Немає особливої потреби повторювати, що під час роботи над темою автор опрацював широке коло опублікованих документальних матеріалів, документів з архівосховищ, довідникових і енциклопедичних видань, а також матеріалів преси і спогадів, щоб глибше проникнути в суть процесів, які проходили в українсько-канадському середовищі.

¹⁶³ Макар В.Ю. Українці в канадському суспільстві: аналіз соціологічного опитування // Питання нового та новітнього часу. Збірник наук. праць. – Вип. 3. – Чернівці, 1994. – С. 71-78.

РОЗДІЛ 2

ІСТОРИКО-ПОЛІТИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНЦІВ У КАНАДСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО

2.1. Вплив соціально-політичних факторів на склад та характер української еміграції до Канади

Формування української етнічної групи Канади тісно пов'язане з причинами, соціальним складом, регіонами виходу українців до еміграції. У залежності від причин, які породжують еміграцію, вона буває двох основних типів: економічною (заробітчанською) та політичною. На відміну від добровільної за своїм характером економічної еміграції, політична здійснюється, здебільшого, примусово – під тиском держави, правлячого режиму або окупаційної влади. Разом з тим і економічна, і політична еміграція – це результат, як правило, свідомого вибору людини. Еміграції також розрізняють за кількістю людей, що виїжджають з окремо взятої країни. Якщо йдеться про десятки і сотні тисяч, такі еміграції підпадають під категорію масових¹.

Для населення українських земель були характерними обидва типи еміграції. В одних випадках виїзд за кордон з метою постійного чи тимчасового проживання здійснювався через економічні причини, а в інших причиною виступали політичні мотиви. Бувало й так, що політичні та економічні мотиви еміграцій взаємно доповнювали один одного.

Ставлячи собі за мету дослідити життєдіяльність української етнічної групи Канади, автор не обирав якогось окремого, визначеного відрізка часу, а охопив дослідженням увесь понадстолітній період її перебування там. Тому, починаючи розповідь про прибуття українців до Канади, він повинен був рахуватися з тим, що українці потрапляли туди в минулому трьома великими потоками. Після кількадесятирічної перерви, з середини 80-х рр. ХХ ст., розпочалася нова хвиля виїзду українців за кордон, у т. ч. й до Канади. Отже, автор повинен був враховувати те, що кож-

¹ Трошинський В.П. Міжвоєнна українська еміграція в Європі як історичне і соціально-політичне явище. – Київ: Інтел, 1994. – С. 3.

ний масовий вихід українців із своїх етнічних земель породжувався відповідними причинами, водночас схожими і відмінними на кожному з етапів. Проте вище названі мотиви завжди були присутні.

Доречно відразу на початку сказати про те, що з плином часу українські та зарубіжні суспільствознавці виробили цілу концепцію т.зв. хвиль української еміграції. Станом на теперішній час їх вже налічується чотири. Перша хронологічно охоплює 90-ті рр. XIX ст. – до початку Першої світової війни, друга – міжвоєнне двадцятиліття, третя – перші роки по закінченні Другої світової війни. А четверта розпочалася разом із здобуттям Україною незалежності.

Потрібно також звернути увагу на той факт, що традиційно, ще з радянських часів, українські дослідники, займаючись питаннями еміграції українців із своїх етнічних земель, старанно обходили ті терени їх споконвічного заселення, які перебували у міжвоєнний період поза межами УРСР. Тому в їх поле зору не потрапляли ті українці, котрі виїжджали з територій, що знаходилися вже по Першій світовій війні у складі Польщі, Румунії, Чехо-Словаччини чи навіть Росії та Білорусі. Ця тенденція перекочувала і до пострадянських досліджень. Таким чином, виходить, що українці або їх пращури, які походили із земель поза межами сучасної України, вже ніби не українці. І, отже, свідомо чи несвідомо ми їх відносимо до тих же "поляків", "румунів" чи ще когось. Насправді ж, під час кожної з хвиль еміграції українці досить масово виїжджали і в міжвоєнний період (за винятком СРСР), і по Другій світовій війні, і навіть у 80-х рр. XX ст., як це мало місце, наприклад, з Польщі. Тому, очевидно, було б доцільним не оминати цієї категорії українців при дослідженні міграційних процесів.

Переселенський рух кінця XIX – початку XX ст. виник внаслідок важкого соціально-економічного становища західноукраїнського населення. Малоземелля та низький життєвий рівень виступали головними побудівниками масової еміграції. Хоч не тільки вони. Як видно з аналізу багатьох джерел, стимулом до виїзду виступала не лише крайня нужда, але й намагання досягти вищого добробуту або навіть зміни свого суспільно-політич-

ного статусу. Останнє стосувалося незначної кількості емігрантів, які мали певну освіту, відповідні амбіції, володіли мовами.

Загалом же соціальний склад населення регіонів, звідки розпочалася масова еміграція, характеризувався структурою, наприклад, для Східної Галичини на рубежі XIX – XX ст. наступним чином (табл. 2.1)

Таблиця 2.1

Соціальний склад українського населення Східної Галичини

Група зайнятості, професія	Кількість у відсотках
Землероби	94,4
Робітники промисловості, ремісники	1,4
Працівники торгівлі	0,4
Службовці	0,5
Військовослужбовці	1,0
Особи без занять, домашня прислуга	0,9
Батраки	1,4

Джерело:²

Відразу відзначимо, що наведені дані можуть бути дещо наближеними, оскільки українці відібрані за мовною ознакою. Тому цілком ймовірно, що до них могли бути зараховані й особи інших національностей. Або ж, навпаки, українці могли потрапити до інших національних груп. Йдеться про те, що у Східній Галичині проживала значна кількість поляків, євреїв, представників інших національностей, щоправда, українці переважали. Тому наближеність наведених у таблиці даних може бути дуже незначною і несуттєвою для дослідження. Що ж стосується Західної Галичини, то й тут українці склали чималий, а подекуди й переважаючий відсоток населення.

² Макарчук С. А. Этнонациональное развитие и национальные отношения на западноукраинских землях в период империализма. – Львов: Изд. ЛГУ, 1983. – С. 43.

Таке ж саме співвідношення щодо зайнятості населення скла-лося приблизно і на території Буковини та Закарпаття. В останні роки XIX ст. австрійська статистика все населення Буковини за зайнятістю ділила на 4 групи. В 1900 р. у сільському господарстві було зайнято близько 500 тис. осіб (76 %), у промисловості – близько 72 тис. осіб (11 %), у торгівлі і на транспорті – близько 47 тис. осіб (7 %), на державній та військовій службі – близько 38 тис. осіб (6 %)³. Наведені показники також підтверджують аграрний характер економіки Буковини та порівняно слабкий розвиток промисловості, торгівлі, транспорту. Цілком зрозуміло, що основна маса українського населення працювала у сільському господарстві. Це підтверджує також аналіз зайнятості у тих повітах, де чисельність українського населення була переважаючою. У Вижницькому, Чернівецькому та Кіцманському повітах Буковини зайняті в сільському господарстві становили відповідно 87 %, 88 % і 93 %⁴.

Загалом можна констатувати, що переважна більшість населення західноукраїнських земель була зайнята у сільському господарстві, тобто була селянською. Тому селяни й склали основну масу емігрантів, хоча подавалися за океан також інші категорії населення. За своїм характером перша хвиля виїзду, за визначенням вітчизняних та зарубіжних дослідників цієї проблематики, була економічною. Згідно з канадською статистикою, протягом 1897-1914 рр. до країни із західноукраїнських земель іммігрувало: близько 58 тис. некваліфікованих робітників (включаючи жінок та дітей), 2,5 тис. осіб – кваліфікованих робітників та близько 8 тис. осіб жіночої статі як прислуга. Але, безперечно, основна маса була селянами, або ж, словами імміграційних документів, "класом фермерів"⁵.

До недавнього часу, що зумовлювалося відомими причинами, говорилося про те, що до еміграції вдавалися виключно найбідніші верстви населення. Проте статистика свідчить, що укра-

³ Добржанський О. Національний рух українців Буковини другої половини XIX – початку XX ст. – Чернівці, 1999. – С. 77.

⁴ Там само.

⁵ A Statistical Compendium... – P. 524.

їнські піонери-поселенці кінця XIX – початку XX ст. у Канаді наближались за своїм становищем на батьківщині значною мірою до середнього прошарку селянства, оскільки для того, щоб емігрувати, особливо, коли з дому вирушали цілими родинами, потрібні були немалі кошти. Бідніші селяни частіше вдавалися до сезонної еміграції у межах Європейського континенту⁶. Хоч також було б неправдою стверджувати, що серед прибулих до Канади українців не було бідняків.

Тогочасна еміграція із західноукраїнських земель поділялася на сезонну (5-6 місяців), тимчасову (1-2 роки) та постійну (переселенську). Сезонна еміграція спрямовувалася в основному до Румунії, Німеччини, Росії; тимчасова – до США, Канади, частково до Бразилії, Аргентини та інших країн; постійна – переважно до Канади та США⁷.

Головна передумова еміграційно-селянського руху має об'єктивні соціально-економічні причини, пов'язані з капіталістичною еволюцією аграрних відносин, з диференціацією селянства, його зубожінням, засиллям великовласницьких господарств, фіскальною політикою імперських урядів, котрі підступно і свідомо позбувалися українського селянства – соціальної бази українства.

Ще до виїзду за океан еміграційні потоки селян із західноукраїнських земель спрямовувались до Східної України, що перебувала у складі Російської імперії. Одна з причин такого явища полягала в можливості придбати землю за нижчими цінами, ніж, наприклад, в Галичині⁸.

Безпосереднім поштовхом до виїзду жителів західноукраїнських земель до Країни кленового листка стала, на нашу думку, також бурхлива діяльність різноманітних еміграційних бюро та їх агентів. У Львові, Чернівцях та інших західноукраїнських містах діяли представництва пароплавних, залізничних та інших

⁶ Макара О. Роль етнічного фактора в історії канадських українців // Національний фактор і міжнаціональні відносини: історія та сучасність. – Чернівці, 1992. – С. 89.

⁷ Ботушанський В.М. Буковинська трудова еміграція в кінці XIX – на початку XX ст. // Історичні дослідження. Вітчизняна історія. – Київ, 1975. – Вип. 1. – С. 136.

⁸ Zięba A. Op. cit. – S. 21, 49.

компаній. Серед них виділялися: "Голланд-Америка" (голландська), "Австро-Американа" (австрійська), "Кенедіан Песифік Рейлвей" (канадська), "Кунард" (англійська), які створили широку сітку агентств, котра за своєю розгалуженістю не мала аналогів в інших європейських країнах⁹. Незважаючи на протидію властей, діяльність агентів по вербуванню за океан набирала сили і з початком ХХ ст. набула широких масштабів. Кожний агент, який направив сім'ю до Канади, отримував п'ять доларів за чоловіка й по два долари за кожного члена родини¹⁰.

Нестерпне становище вдома, широко розрекламовані принади можливого успіху за океаном підштовхували людей до виїзду. До речі, еміграційні агентства наводнили Галичину, Буковину і Закарпаття масою рекламних матеріалів, які зображали Канаду раєм для майбутніх поселенців. Представники транспортних компаній, еміграційні бюро та поодинокі агенти діяли цілеспрямовано. Вербуючи потенційних емігрантів, вони виконували замовлення канадських властей, які вирішили будь-що освоїти захід своєї держави. А при відсутності робочої сили цього здійснити вони не могли. Тому на її вербування ніхто не жалів коштів. З часом видатки себе виправдали.

Австро-угорські ж власті намагалися обмежити еміграцію із своєї держави. Ще у 1897 р. був прийнятий закон, який дозволяв діяльність агентів лише тих фірм, які мали угоду з цісарським урядом. Стурбованість щодо розмаху переселенського руху із Закарпаття призвела до того, що було ухвалено ряд законів (1903, 1908, 1909 рр.), котрі обмежували виїзд поза межі держави деяких категорій населення. Вони, зокрема, забороняли емігрувати військовозобов'язаним, які підлягали призову, підсудним, малолітнім, батькам, що залишали дітей без догляду, тим, хто не мав належної суми готівкою, а також контракткованим робітникам¹¹.

⁹ Макар Ю. Діяльність агентів по вербовці до Канади на західноукраїнських землях наприкінці ХІХ – початку ХХ ст. // Питання історії нового та новітнього часу. – Чернівці, 1994. – С. 46; Zięba A. Op. cit. – S. 17-18.

¹⁰ Євтух В., Ковальчук О. Українці в Канаді... – С. 18.

¹¹ Сич О. З "Нового краю". Листи українських емігрантів з Канади. – Чернівці, 1991. – С. 8 та ін.

Крім того, потрібно критично підходити до аналізу діяльності еміграційних бюро та окремих агентів тому, що мали місце цілком очевидні шахрайства та обмани по відношенню до емігрантів. Міста і села повнилися яскравими привабливими афішами, закличними відозвами, фіктивними "листами" від рідних чи знайомих, брошурами, в яких, як писалося в газеті "Буковина", "представляють Канаду як рай, яко землю, медом і молоком текучу, де не треба нічого робити, де варені пироги ростуть на вербах і падають у калабані із сметаною"¹².

Фірма "Карлсберг" розповсюджувала, наприклад, у 1900 р. на Буковині та в Галичині листівку у вигляді листа з Канади, написаного одним із українців, що начебто перебував там уже кілька років. Цим листом він заохочував своїх земляків переїздити до Країни кленового листка, де на них чекали великі заробітки. "Лише прошу не вірте тим, що людей страхають Канадою і зле о неї говорять: а вірте мені, котрий вже кілька років тут жиє". Також тут був заклик, до речі, користуватися лише пароплавами фірми "Карлсберг"¹³.

Подібні листи-брошури часто і переконливо спростовувалися дійсними листами з Канади. Їх автори писали правду про те, з якими неймовірними труднощами зустрілися вони, їхні близькі та знайомі на Американському континенті. Для прикладу можна навести лист емігранта з буковинського села Борівці Кіцманського повіту Т. Гордого, котрий повідомляв наступне: "Йду я на роботу – сніг стоїть на фермі, прийду до дому, то сніг вже знов упав. Не знаю, як вона виглядає. Як прийду на своє нещасливе подвір'я, то навіть діти мене бояться, бо не можуть впізнати. Не вірте, люди добрі, що емігранти тут панують. Сам фермер мандрує в роботу, а жінку й діти лишає межі комарями. От так має ся тут майже кождий крайовий фермер"¹⁴.

Цілком зрозуміло, що агенти-вербувальники не переймалися долею тих, кого вони загітували до виїзду, отримавши за них платню. Ті, хто першими дісталися берегів Канади, натерпілися, по-перше, в дорозі, спочатку добираючись поїздами

¹² Буковина. – 1901. – 7 січня.

¹³ Макар Ю.І. Діяльність агентів по вербовці до Канади... – С. 45-46.

¹⁴ Руска Рада. – 1905. – 18 листопада.

до морських портів, а далі пароплавом, подорож яким тривала добрих два тижні. А, по-друге, зійшовши нарешті на берег, вони мріяли дістатися, щоправда, вже під опікою імміграційних чиновників, до розподільчих пунктів. А звідти вирушати до омріяних гомстедів. З англійської мови це означає – садиба, ферма, ділянка. Реклама обіцяла той гомстед площею у 160 акрів (64 гектари). Агенти при вербуванні не говорили, що то за ділянки. Цілком ймовірно, що вони й самі не знали, які вони. Реклама спрацьовувала. Багато з від'їжджаючих надіялись, що по приїзді до "Нового краю" на них чекають готові поля. Насправді виявилось, що кращі землі давно зайняті вихідцями з Британських островів або з інших західноєвропейських держав. На прибуваючих українців чекали покриті лісом, болотами, камінням малодоступні ділянки. Тому від перших розчарованих піонерів інформація пішла до "Старого краю". Щоправда, це не зупинило виїзду. Але нові емігранти вже мали хоч якийсь реальніше уявлення, що їх чекає по прибутті до Канади¹⁵.

З наближенням Першої світової війни австро-угорські власті закрили ряд еміграційних бюро, які порушували законодавчо встановлений порядок вербування переселенців і, зокрема, допомагали виїздити військовозобов'язаним. Така доля спіткала у 1913 р. бюро "Світ", "Компас", "Колумбус", а також представництва "Кенедієн Песифік Рейлвей"¹⁶.

Високий природний приріст населення західних земель України до Першої світової війни виступав важливим демографічним фактором, що позитивно вплинув на еміграційні процеси. Чисельність населення регіону в умовах масової еміграції не тільки не скорочувалася, а, навпаки, неухильно зростала. Незважаючи на те, що протягом 1890-1913 рр. із західноукраїнських земель виїхало на постійне проживання в зарубіжні країни близько 700-800 тис. осіб, це не перевищило 25-30 % від усього природного приросту населення того часу¹⁷.

¹⁵ Сич О. З "Нового краю"... – Док. № 1, 2, 6, 9 та ін.

¹⁶ Шлепаков А.М. Українська трудова еміграція в США і Канаді... – С. 27.

¹⁷ Заставний Ф. Українська діаспора: розселення українців у зарубіжних країнах. – Львів, 1991. – С. 15.

Ідея спрямування міграційного потоку власне до Канади в Галичині не була новою. Брошура "Манітоба" з'явилася 1886 р. і досить широко розповсюджувалася зокрема на галицькому Поділлі. Однак, на думку польського вченого Анджея Земби, вона знайшла відгук переважно серед німців та євреїв. Виїзд до Канади перших двох історично достовірних галицьких українців з Калузького повіту в Галичині Івана Пилипів та Василя Єлиняка не знайшов початково великої кількості послідовників. Переломним у цьому плані став 1896 р., коли з Канади повернувся Осип Олеськів. Завдяки встановленим контактам з канадськими властями він міг взятися до організації цілеспрямованого переселення до Канади українських селян з Поділля і Покуття, що у сучасних Тернопільській та Івано-Франківській областях. Широке відкриття доступу до Канади великим масам українців стало можливим завдяки підтримці з боку її ліберального уряду Уїлфреда Лор'є, а передусім керівника департаменту міграції Кліффорда Сіфтона, який очолював цю службу протягом 1896-1905 рр.¹⁸

Блискавичне поширення інформації про можливості Канади, де кліматичні умови мали бути близькими до галицьких, знайшло масовий відгук.

"Вільні землі", як назвав їх у своїй брошурі О. Олеськів, маючи на увазі канадський Захід, для спраглого за землею і засобами для існування українського селянина виявилися непереборною спокусою. Тому невдовзі еміграція до Канади набрала масового характеру¹⁹. Початково еміграція охопила повіти Коломийський, Станіславівський, Бучацький, Борщівський, Заліщицький, Терехівський, Скалатський, що в нинішніх Івано-Франківській і Тернопільській областях. Далі хвиля розлилася на околиці Ярослава і Цешанова, що в межах нинішньої Польщі²⁰.

Жодна з інших провінцій Австро-Угорщини не дала такої кількості нових жителів для Канади, як Галичина. Разом з бу-

¹⁸ Lehr J., Moodi D. The Polemics of Pioneer Settlement: Ukrainian Immigration and the WinniPress // Canadian Ethnic Studies. – Vol. XII. – 1980. – № 2. – P. 89-90; Petryshun Y. Sifton's Immigration Policy // Canada's Ukrainians: Negotiating an Identity... – P. 17-29.

¹⁹ Zięba A. Op. cit. – S. 17.

²⁰ Zięba A. Op. cit. – S. 18.

ковинцями галичани в окремих роках складали 100 % прибулих з імперії Габсбургів до Країни кленового листка. До початку ХХ ст. щорічно до Канади виїжджало 6 тис. осіб. Кульмінаційними стали 1903 р. (понад 10 тис.) і 1907 р. (понад 16 тис.). Як наслідок, за 1891-1914 рр. з Галичини до Канади виїхало близько 130 тис. осіб, не враховуючи нелегальної еміграції, яка тоді також процвітала²¹. Важко сказати, скільки серед них було українців, але без великого припущення – більшість.

Що ж стосується Буковини, то Канада була для неї головним еміграційним напрямком. Наприклад, протягом 1897-1900 рр. понад 90 % емігруючих з Вижницького, Кіцманського та Чернівецького повітів прямували саме до Країни кленового листка. Знову ж таки, треба мати на увазі, що з багатонаціональної Буковини виїжджали не лише українці, але й румуни, рідше російські старообрядці та поляки. Вважається, що з Буковини до Канади перед 1914 р. прибуло орієнтовно 22 тис. осіб²². Навіть здійснено спробу вияснити, хто ж був першим буковинцем у Канаді. На відміну від І. Пилипіва та В. Єлиняка, яких, безсумнівно, визнано першими галицькими піонерами Канади, стосовно буковинців такої одностайності немає. Називають трьох українців з Буковини, кожен з яких за різними даними прибув до Канади першим. Зокрема, йдеться про Софронія Мандрика з села Шипинці Кіцманського повіту, що виїхав до США 1894 р. Потім повернувся додому по сім'ю. А вже з нею прибув 1896 р. до Канади. За іншими даними, першим буковинцем у Канаді в липні 1896 р. став Василь Загора з села Брідок на Заставнівщині. А ще за іншими даними до Канади прибув 1894 р. Михайло Баб'юк з Топорівців, що біля Чернівців²³.

У той самий час, коли до Канади прибували галичани і буковинці, туди розпочалася імміграція українців із США. Це були здебільшого вихідці із Західної Галичини, переважно лемки. До

²¹ Zięba A. Op. cit. – S. 18; Ботушанський В. Початки буковинської еміграції в Канаду // Міграційні рухи з Західної України до Західної Канади. М-ли спільних конференцій. – Едмонтон, 2002. – С. 77-82.

²² Zięba A. Op. cit. – S. 18.

²³ Буковина: її минуле і сучасне / Ред. Д.Квітковський, Т.Бриндзан, А.Жуковський. – Париж – Філядельфія – Дітройт: Зелена Буковина, 1956. – С. 916.

США вони потрапили дещо раніше. Не знаходячи там праці, перебиралися до Канади. Невдалою виявилася спроба О. Олеськіва спрямувати лемківську еміграцію відразу до Канади, хоч він доклав до цього значні зусилля²⁴.

Виїзд українців з Російської імперії до Канади був незначним. "З Великої України є їх тут мало"²⁵, – писав у 20-х рр. ХХ ст. відомий український громадсько-політичний діяч Осип Назарук. Однак, тим не менше, така еміграція мала місце. Більшого розмаху вона набула після революції 1905-1907 рр. Про неї писали київські газети "Рада" і "Слово". У Києві навіть з'явилися порадики для від'їжджаючих до Канади. За деякими даними з підросійської України виїхало у 1908 р. близько 10 тис. осіб. З яких місцевостей виїжджали і яка серед від'їжджаючих була кількість українців? Найбільше їхали з Волині, Поділля, з околиць Києва та Катеринослава, а також з Гродненської, Люблінської та Седлецької губерній Королівства Польського. Виїжджали євреї, мennonіти (німці), росіяни, поляки та українці²⁶.

Повертаючись до регіонів, звідки йшов основний потік еміграції до Канади, слід зазначити, що то були центральні та південні повіти Галичини: Гусятинський, Чортківський, Борщівський, Заліщицький, Городенківський та Снятинський. Взагалі, якщо говорити про галицьку еміграцію, в тому числі до Канади і Сполучених Штатів Америки протягом 1881-1910 рр., то можна виділити наступні три райони Галичини, котрі давали найбільше переселенців. По-перше, як зазначалося вище, це південно-східні повіти. У вказаний період з цього регіону виїхало від 40 % до 50 % усіх емігруючих із західноукраїнських земель. По-друге, північно-східні повіти з такими центрами, як Сокаль, Радехів, Броди, нараховували від 5,5 % до 16 % переселенців. Третю групу найбільшого переселення за цей період складали північно-західні повіти, ця цифра становила від 7 % до 14,5 %²⁷.

²⁴ Zięba A. Op. cit. – S. 18-19; Ботушанський В. Початки буковинської еміграції в Канаду... – С. 77-82.

²⁵ Цит. за: Zięba A. Op. cit. – S. 20.

²⁶ Ibid.

²⁷ Martynowych O. Op. cit. – P. 22.

Порівняно з цими даними у повітах Буковини, а саме: Чернівецькому, Кіцманському, Вашковецькому та Заставнівському – частка емігрантів становила 10 – 15 % відносно всього еміграційного руху. За офіційними даними, з Буковини до Канади виїхало: 1899 р. – до 1300 осіб, 1902 р. – 1759 осіб, 1903 р. – 1578, 1904 р. – 1330, 1910 р. – 725, 1911 р. – 700 осіб²⁸.

Потрібно зауважити, що основна маса емігруючих – до 90 % – походила з північних повітів Буковини. Австрійська адміністрація чинила всілякі перешкоди виїжджаючим: створила цілу мережу поліцейських пунктів для виловлювання і недопущення виїзду військовозобов'язаних, під різними приводами повертала емігрантів з прикордонних пунктів.

Але все ж таки, незважаючи на всі перешкоди, кількість буковинців, котрі емігрували до Канади, була досить значною. Як повідомляють документи, у березні 1912 р. одне з еміграційних бюро відправило 600 сімей, і причиною цього, як зазначалось, було безробіття²⁹. В іншому документі говориться про те, що до 1913 р. з Великого Кучурова (повіт Чернівці) виїхало за океан 1200 осіб, і всі вони подалися переважно до Канади³⁰. Також є дані про кількісний склад емігрантів із Заставнівського повіту. До 1913 р. з сіл повіту виїхало, наприклад, з Василева – 3 тисячі мешканців, з Чунькова – 1500 мешканців, з Кулівців – 700-800 мешканців³¹.

Основну масу емігруючих із Закарпаття також становили селяни. Станом на 1905 р. їх налічувалося понад 60 % серед виїжджаючих. Розпочата з того регіону еміграція безпосередньо до Канади у 1894 р.³². До того часу переважав виїзд до Сполучених Штатів Америки. А звідти вже частина українців переїжджала до Канади.

Наплив українських переселенців по Першій світовій війні до Канади мав своє головне джерело на теренах Польщі, в межі якої

²⁸ ЧОДА. – Ф. 3. Буковинська крайова управа. – Оп. 1. – Спр. 18639. – Арк. 108-131.

²⁹ Під колоніальним гнітом. Північна Буковина в другій половині XIX – на початку XX ст.: Документи і матеріали. – Ужгород: Карпати, 1986. – С. 142.

³⁰ Там само. – С. 150.

³¹ Там само.

³² England R. The Central European Immigrant in Canada... – P. 56.

увійшла не лише Східна Галичина, але й Західна Волинь (нинішні Волинська та Рівненська області та частина Тернопільської). Переважна більшість українців виїздила із Львівського, Волинського і Тернопільського воєводств, а після них з Поліського та Станіславівського (нинішня Івано-Франківська область). Серед жителів названих воєводств переважало українське населення. Відповідно, українці переважали й серед емігруючих³³. За підрахунками польської дослідниці Анни Речинської, за міжвоєнний період з усієї Польщі до Канади емігрувало 140 тис. осіб³⁴. До речі, є чимало розходжень щодо кількості емігрантів з Польщі того часу у різних джерелах³⁵. Українці складали серед емігрантів 40 %³⁶, що в абсолютних цифрах мало б означати 56 тис. осіб. Це у той час, коли українці загалом у тодішній Польщі складали від майже 14 % до понад 16 % населення країни³⁷. Отже, можна здогадуватися, що бути активнішими у міграційних процесах їх спонукали не лише економічні, але й політичні фактори, оскільки правлячі кола Польщі намагалися здійснювати беззастережну колонізацію українців. За цим разом уже й лемки, що проживали у Краківському воєводстві, також виїздили до Канади безпосередньо, а не через США, як це було до Першої світової війни. Продовжувалася еміграція українців із Закарпаття, перервана Першою світовою війною, а також з усієї Чехо-Словаччини, де зібралось чимало українських політичних біженців з Наддніпрянської України та Галичини після падіння УНР та ЗУНР³⁸.

Хоч, за незначним винятком, з міжвоєнної УРСР еміграції до Канади не було, мала місце т.зв. вторинна еміграція, тобто приїзд до Канади українців, котрі з відомих причин були змушені залишити батьківщину раніше. До Канади прибували українські емігранти, котрих війна і революція вигнала з рідних місць і розкидала по Європі й Азії. Сказане стосується не тільки СРСР,

³³ Zięba A. Op. cit. – S. 21; Качараба С. Еміграція з Західної України (1919-1939)... – С. 176-177.

³⁴ Reczyńska A. Op. cit. – S. 82.

³⁵ Ibid. – S. 52.

³⁶ Ibid. – S. 82.

³⁷ Ibid.

³⁸ Zięba A. Op. cit. – S. 22.

але й Польщі (Східна Галичина, Західна Волинь) та Румунії (Буковина), звідки з політичних мотивів українці потрапили до інших держав. Окрім згаданої еміграції з Чехо-Словаччини, таким самим прикладом може служити доля українців, спроваджених 1928 р. з Шанхаю до Канади Товариством опіки над українськими переселенцями ім. св. Рафаїла в Канаді³⁹.

Канада для української людності виявилася по Першій світовій війні досить привабливою, оскільки там уже проживала потужна українська етнічна група, яка, з одного боку, допомагала новим прибульцям уникнути багатьох прикроців піонерського життя, а з іншого, – сама посилювалася за рахунок прибуття відомих громадсько-політичних діячів, котрі зміцнили організоване життя української громади.

Причини еміграційного потоку у міжвоєнний період залишалися здебільшого такими ж самими, як і на попередньому етапі, хоча більше з'явилося тих осіб, котрі виїздили за політичними мотивами внаслідок територіальних змін після Першої світової війни. "З цією політичною еміграцією був пов'язаний вихід за кордон десятків тисяч найактивніших учасників подій 1917-20 рр. – керівних діячів Центральної Ради, Гетьманської держави, Директорії УНР і Західноукраїнської Народної Республіки (ЗУНР); вояків обох українських армій; службовців державного апарату; значної частини членства тодішніх політичних партій; представників наукової і культурної інтелігенції тощо"⁴⁰. Але політична еміграція спрямовувалась в основному до країн Центральної та Західної Європи. "Прага, поруч з Берліном, Варшавою, Парижем, була важливим центром української еміграції, де концентрувалася суспільно-політична і культурно-просвітницька думка"⁴¹.

Наслідки Першої світової війни позначилися на тому, що селяни, котрих налічувалося 86 % від усього загалу людності західноукраїнських земель, опинилися у дуже скрутному становищі. Як зазначає канадський дослідник українського походження

³⁹ Zięba A. Op. cit. – S. 23.

⁴⁰ Трошинський В.П. Вказ. праця. – С. 4.

⁴¹ Наріжний С. Українська еміграція. – Київ, 1999. – С. 4.

М. Марунчак "... під час війни знищено понад 20 % господарських будинків, отже кожний п'ятий господар залишився без даху над головою"⁴². Негативно також впливала на соціальну та національну структуру населення Західної України, зокрема, аграрна політика польського уряду. Прийняті польським сеймом 10 липня 1919 р. "Основи земельної реформи" і закон про земельну реформу від 17 грудня 1920 р. стосовно Східної Малопольщі (Галичини) спрямовувалися головним чином на здійснення полонізації цих територій шляхом створення польських військових та цивільних поселень⁴³.

У міжвоєнний час зросла чисельність емігруючих із Західної Волині, тобто з тієї території, котра після війни увійшла до складу Польщі. Як писав керівник еміграційного управління Волинського воєводства, "до Канади їдуть в переважній більшості землероби, котрі мають деякий капітал для придбання в цій країні землеробських господарств, і незначна кількість сільськогосподарських робітників для праці за наймом"⁴⁴.

Канадським урядом 1923 р. видано розпорядження, яке обмежувало наплив до Канади нових іммігрантів, але забороні не підлягали наступні категорії переселенців:

- сільськогосподарські робітники, котрі мали достатньо засобів, аби заснувати власне господарство;
- сільськогосподарські робітники за відповідними трудовими угодами (сільськогосподарським працівником вважатиметься іммігрант, який зможе довести, що працював у сільському господарстві на батьківщині);
- жінки, діти у віці до 18 років і родичі похилого віку осіб, які мають визначене місце проживання в Канаді й зможуть опікуватися родиною⁴⁵.

Зазначене розпорядження виокремило селянство в соціальну категорію, яка стала найбажанішою для домініону.

Характерним для цієї хвилі було й те, що у Львові на початку 1925 р. виникло Товариство допомоги українським емігрантам,

⁴² Marunchak M. The Ukrainian Canadians... – P. 358.

⁴³ Качараба С. Еміграція з Західної України (1919-1939)... – С. 22-37.

⁴⁴ Цит. за: Макарчук С. Вказ. праця. – С. 140.

⁴⁵ Качараба С. Еміграція з Західної України (1919-1939)... – С. 151.

секретар якого В. Бачинський відвідав Канаду з метою визначення можливостей імміграції. Він встановив контакти з федеральним департаментом та Товариством св. Рафаїла, що сприяло розселенню поселенців, в основному у провінції Альберта. При цьому існувала домовленість, що, як і раніше, перевага надаватиметься селянам та сільськогосподарським робітникам віком від 15-ти до 50-ти років, які зобов'язуються пропрацювати принаймні один рік на фермах⁴⁶.

Говорячи про другу хвилю української еміграції, доречно було б навести наступні дані, котрі стосуються як переселення до Канади, так і до інших країн. Протягом 1919-1938 рр. еміграційні потоки із західноукраїнських земель (враховуючи рееміграцію) охопили близько 190 тис. осіб. Якщо ж рееміграцію не враховувати, то ця цифра становитиме 240 тис. осіб⁴⁷.

Чергову "велику хвилю" української еміграції склали ті особи, котрі потрапили до Канади після Другої світової війни. Більшість їх походила із Західної України, але було чимало серед них і вихідців з інших регіонів України. Після війни особи українського походження опинилися в зонах окупації західних союзників і були розміщені в таборах для переміщених осіб на території Німеччини та Австрії. Частина з них була репатрійованою в перші ж місяці після закінчення війни до СРСР. В той же час близько 250 тис. українських біженців відмовилося від повернення до колишнього Радянського Союзу⁴⁸. Цій переселенській акції були притаманні суто політичні мотиви, чим вона й відрізнялася від попередніх емігрантських потоків.

За даними, котрі наводять канадські науковці, у 1947 р. в західних окупаційних зонах Німеччини знаходилася наступна кількість українців: в англійській – 54580 осіб, в американській – 104024 особи, у французькій – 19026 осіб; у всіх трьох західних окупаційних зонах Австрії – 21893 особи та у великому таборі під Ріміні, що в Італії, – 11 тис. осіб. Вважалося також, що при-

⁴⁶ Marunchak M. The Ukrainian Canadians... – P. 361-367.

⁴⁷ Заставний Ф. Вказ. праця. – С. 17.

⁴⁸ Luciuk L. Unintended Consequences in Refugee Resettlement: Post-War Ukrainian Refugee Immigration to Canada // International Migration Review. – 1986. – Vol. 20. – P. 469.

близно 100 тис. українців перебували на тих же територіях серед населення або ж переховувалися в лісах⁴⁹.

Найчисельнішою групою серед українських біженців були колишні військовополонені, на яких у разі повернення додому чекало покарання за перебування у полоні. Вони мало вірили оголошеній амністії та агітації радянських представників у таборах для переміщених осіб. Факти засвідчували, що незалежно від обставин полонення практично кожному загрожували репресії.

Частину переміщених осіб становили українці, котрі під час війни були примусово вивезені до Німеччини для виконання різного роду робіт. Однак і вони не мали бажання повертатися на батьківщину.

Достатній відсоток серед біженців становили особи, котрі добровільно виїхали до Європи і були незгодні з політикою Радянської держави, а також учасники незалежницьких військових формувань, головно УПА, які спочатку боролися проти радянської влади, а згодом і проти німців.

Переселення з Польщі до УРСР протягом 1944-1946 рр. півмільйона українців та здійснення горезвісної акції "Вісла" 1947 р. призвело до того, що надії на відтворення Української соборної суверенної держави за допомогою Заходу не справджувалися. Частина активних діячів ОУН та вояків УПА спробувала перейти на терени тодішньої УРСР для подальшого ведення визвольних змагань, частина намагалася перебратися на "повернені землі", куди вивозили українців польські власті. Ще інша частина з боями хотіла прорватися через Чехо-Словаччину до західних зон окупації Німеччини⁵⁰.

Згідно з документом розвідувальної групи США навесні 1947 року, за словами генерала Людвіга Свободи, тодішнього чехословацького міністра оборони, "декілька великих, організованих груп чисельністю від 400 до 600 осіб перейшли на територію Словаччини". Внаслідок військових дій проти УПА, за вказаним

⁴⁹ Kaye V., Swyripa F. Settlement and Colonization // A Heritage in Transition. Essays in the History of Ukrainians in Canada. – Toronto, 1982. – P. 52-53.

⁵⁰ Макар В. Українське біженство з Закерзоння на Захід внаслідок акції "Вісла" // Науковий вісник Чернівецького університету. Серія: Історія. Політичні науки. Міжнародні відносини. Зб. наук. праць. – Вип. 123-124. – С. 78-80.

документом, на території Чехо-Словаччини все ж таки залишилося близько 200 українських партизанів⁵¹. На жаль, автор не володіє достовірними даними про те, скільки вояків УПА дісталася до Західної Німеччини, однак не викликає сумніву, що вони намагалися добратися до американської зони окупації в Німеччині. І частина з них таки дісталася туди.

Про численні спроби відходу бійців УПА на Захід знаходимо чимало інших прикладів. Так, 10 червня 1947 р. сотня "Громенка" – Михайла Дуди – перейшла в районі Бальниці кордон Польщі з Чехо-Словаччиною та дійшла до американської зони в Німеччині. Боївка "Цока" (прізвище невідоме) у серпні 1947 р. теж перейшла на Захід. Євген Штендера ("Прірва") восени 1947 р. перейшов разом з групою вояків УПА на Ольштинщину, а влітку наступного року перебрався до американської окупаційної зони в Німеччині. У 1956 р. він виїхав до Канади і був довголітнім редактором "Літопису УПА"⁵².

Серед інших військових формувань, котрі потрапили до західних зон окупації, була дивізія "Галичина", відома також як Перша Українська дивізія Української Національної Армії. Всього з 9 тис. українців, які станом на 17 грудня 1946 р. перебували у вже згаданому Ріміні, у Великій Британії з березня 1948 р. опинилося близько 8 тис. українських дивізійників. Потрібно зазначити, що статус "переміщених осіб" вони отримували аж до жовтня того ж року. З отриманням статусу їх легально допущено до імміграції в Канаду, США, Австралію та інші західні країни⁵³. Можна припустити, що частина з них дійсно іммігрувала до Канади, але частина ця була незначною, оскільки переважна більшість з них залишилася у Великій Британії, почавши працюю у промислових центрах країни – Манчестері, Ковентрі, Бредфорді, Ноттінгемі⁵⁴.

Професійний склад українців, котрі перебували на теренах повоєнної Європи, відображає запропонована таблиця 2.2.

⁵¹ Anglo-American Perspectives on the Ukrainian Question 1938-1951. A Documentary Collection. – Kingston, 1987 – P. 206.

⁵² Макар В. Українське біженство з Закарпаття... – С. 79.

⁵³ The Refugee Experience: Ukrainian Displaced Persons after World War II / Eds. Isajiw W., Boshyk Y., Senkus R. – Edmonton, 1992. – P. 422.

⁵⁴ Ibid.

Професійний склад українців

Професійна зайнятість	Відсоткове співвідношення
Селяни з родинами, що могли вести самостійне сільське господарство	45
Сільськогосподарські та промислові робітники	35
Ремісники	15
Інтелігенція	5

Джерело:⁵⁵

Із поданої таблиці вимальовується наступна картина: відсоток кваліфікованих робітників, а також інтелігенції виявився значно вищим від відповідного відсотка іммігрантів, які потрапили на Північноамериканський континент до Другої світової війни. Вірогідним фактом є те, що значна кількість українських кваліфікованих робітників потрапила до Канади, оскільки уряд цієї країни дбав про відбір поселенців із урахуванням професії, кваліфікації, а також потреби канадської економіки.

Першою країною, яка в травні 1947 р. відкрила свої кордони для масового переселення переміщених осіб, була Велика Британія. Хоча, як зазначалося попередньо, й до того часу окремі особи виїздили шляхом індивідуального переселення до рідних у Канаді, Сполучених Штатах Америки чи Аргентині. Але їхній відсоток був незначним, щоб стати помітним у загальній переселенській акції. Англійська ініціатива та сприятливі поселенські умови якраз надійшли в час погіршення матеріального стану у таборах для переміщених осіб. Завдяки даній схемі переселення частина молодого й працездатного елемента, в основному з Британської окупаційної зони Німеччини, виїхала до Великої Британії.

⁵⁵ Маруняк В. Українська еміграція в Німеччині і Австрії по другій світовій війні. – Т. 1. Роки 1945-1951. – Мюнхен: Акад. вид. д-ра Петра Релея, 1985. – С. 119-120.

Приблизно в цей же час з'явилася приватна, обмежена щодо кількості вербованих, пропозиція для переселення фабричних працівників та працівників лісової промисловості до Канади. Однак суворі лікарські вимоги канадської місії призвели до того, що з цих переселень мало скористалися особи українського походження. Натомість, розповсюдилось індивідуальне поселення за "пермітами"⁵⁶.

Підсумовуючи наведені дані стосовно проблеми переміщених осіб, а також користуючись знову ж таки статистикою канадського уряду, зазначимо, що в 1947-1952 рр. (період найбільшого переселення) до Канади іммігрувало близько 33 тис. осіб українського походження, з яких приблизно 30 % складало фермерство. Інша частина була розподілена між кваліфікованими та некваліфікованими робітниками, а також працівниками гірничодобувної промисловості⁵⁷. Хоча в Європі перебувала значна кількість українських фахівців "інтелектуальної та культурної праці", їм було нелегко потрапити до Країни кленового листка у зв'язку з економічною спрямованістю імміграційної політики уряду того періоду. Хоча можна зазначити, що такі випадки траплялися, але вони не набули масового характеру. Для прикладу можна навести такий факт, коли Комітет Українців Канади та Українська Національна Федерація звернулися з проханням до представників уряду стосовно допуску до країни "community workers" для потреб української спільноти. Таке прохання було задоволено, але як виняток з чітко регульованих правил імміграційної політики⁵⁸.

Потрібно підкреслити й те, що представники певних кіл еміграції намагалися перешкодити в'їздові до Країни кленового листка переміщених осіб українського походження під приводом того, що всі вони є військовими злочинцями. Але після детального розгляду цих звинувачень канадський уряд визнав їх у пе-

**Permit (англ.) – дозвіл, перепустка, за якими в'їздили до Канади.*

⁵⁶ Маруняк В. Вказ. праця. – С. 330.

⁵⁷ Підраховано за: A Statistical Compendium... – P. 523-524.

⁵⁸ The Refugee Experiens: Ukrainian Displaced Persons after World War II... – P. 418-421.

реважній більшості безпідставними і, таким чином, дозволив в'їздом особам у свою країну⁵⁹.

Отже, розгляд впливу соціально-політичних факторів на склад української еміграції до Канади дає можливість зробити наступні висновки:

- По-перше, за своїм характером еміграційні хвилі різнилися. Якщо перша та друга в основному були заробітчанськими, тобто мали економічне підґрунтя, то третя набрала суто політичного характеру.

- По-друге, виїздили до Країни кленового листка переважно сільськогосподарські працівники в силу потреби канадської економіки. Хоча, якщо порівнювати еміграцію кінця ХІХ – початку та середини ХХ ст., то впадає в око зростання відсотка працівників промисловості та інтелігенції.

- По-третє, низький життєвий рівень та невдоволення політичним становищем на батьківщині виступали основними побудниками масової еміграції українців на Захід.

2.2. Формування української етнічної групи Канади

Прошло 115 років з часу прибуття перших достовірно відомих українських переселенців до Канади. Першими українцями, котрі прибули туди, як вже зазначалося, виявилися Іван Пилипів та Василь Єлиняк, мешканці села Небилова, що в Галичині. Дісталися вони до Країни кленового листка пароплавом "Орегон", який відшвартувався у канадському порті Галіфакс 8 вересня 1891 р. Отже, два прикарпатці стали офіційно першими українцями Канади. Хоча, і це роблять канадські вчені українського походження, можна припустити, що вихідці з України могли туди потрапити й раніше, шукаючи вільних земель, придатних для занять сільським господарством. Вони могли мігрувати також із сусідніх Сполучених Штатів Америки, оскільки початок української імміграції туди припадав на 70-ті рр. ХІХ ст. Ця гіпотеза пов'язується з тими можливостями, які надавала Канада для поселення вихідцям з інших країн, і особливо з сільськогосподар-

⁵⁹ Ibid.

ським характером першої хвилі української імміграції. У США переселенці могли влаштуватися на роботу здебільшого в містах, що не зовсім відповідало меті прибулих західноукраїнських селян. Так, наприклад, Леонід Білецький стосовно появи українців у Канаді 1891 р. писав: "Ця дата, мабуть, ще не остаточна. Деякі факти вказують на те, що вона могла бути пересунена назад у ранішу добу. Поява першої української назви оселі в Манітобі датується 1875 р. Ця назва Хортиця, Ман., що зв'язана з назвою острова на Дніпрі"⁶⁰. Інший дослідник, Олександр Роїк, викладач української мови та літератури в Саскачеванському університеті, також вказував на те, що українці поселилися у Канаді перед 1891 р. Він подав відомості про Андрія Янковського, першого українця в долині річки Ред Рівер, що у провінції Манітоба, котрий нібито ще 2 вересня 1817 р. отримав від Лорда Селкірка 100 акрів землі як нагороду за його участь в обороні шотландських поселенців у рядах Девоттевільського відділу. Сам Янковський походив із Тернопілля і як юнак вписався до лав цього відділу в Європі та з ним приїхав до Канади. Нащадки Янковського ніби живуть ще й досі у Вінніпезі⁶¹. Однак, оскільки ще не розшукано офіційних джерел, які б підтверджували факт появи українців у більш ранні періоди, то початком імміграції українців до цієї країни вважається саме 1891 р., тобто час прибуття згаданих українських селян І. Пилипіва та В. Єлиняка.

Наприкінці ХІХ та на початку ХХ ст. виїзд "до Америки" став дуже популярним у західноукраїнських землях. Популярність підкріплювалася досвідом перших офіційних переселенців. Вона спонукала багатьох мешканців Галичини, Буковини та Закарпаття залишити свої споконвічні землі заради кращого життя у Канаді. Іван Пилипів у своїх споминах зазначав, що повернувся до "Старого краю" за жінкою і дітьми та у розмовах з односельчанами закликав їх "до Канади тому, що тут у вас немає нічого, а там буде безкоштовна земля, і ви будете на ній господарями"⁶².

⁶⁰ Білецький Л. Вказ. праця. – С. 18.

⁶¹ Роїк О. Чи були українці в Канаді перед 1891 роком. Життєвий досвід українців у Канаді: Рефлексії / Ред. кол. Олег В. Герус, Іроїда Герус-Тарновська, Степан Ярмусь. – Вінніпег, 1994. – С. 42.

⁶² Czumer W. Op. cit. – P. 15.

Перша еміграційна хвиля за своїми масштабами була найбільш масовою і, власне, імміграція кінця XIX – початку XX ст. склала основу формування української етнічної групи Канади. Сказане ілюструє таблиця 2.3.

Таблиця 2.3

Динаміка імміграції українців до Канади (1891-1914)

Роки	Кількість	Роки	Кількість	Роки	Кількість
1891	2	1899	6806	1907	17746
1892	52	1900	6734	1908	8887
1893	44	1901	4014	1909	4072
1894	452	1902	8377	1910	6808
1895	342	1903	10451	1911	13446
1896	616	1904	8714	1912	20292
1897	3966	1905	8103	1913	22413
1898	4728	1906	7717	1914	6732
РАЗОМ:					171514

Джерело:⁶³

Як бачимо, починаючи з останніх років XIX ст. до Канади щорічно прибували тисячі українців. Особливо багато їх емігрувало на початку XX ст., а також перед Першою світовою війною. Всього між 1891 – 1914 рр. до Канади прибуло трохи менше 172 тис. осіб українського походження, що склало 5,23 % канадської імміграції цього періоду⁶⁴. Це були здебільшого вихідці із західноукраїнських земель, які перебували на той час у складі Австро-Угорщини. Чому саме ми говоримо про західні регіони України? Зі східних земель, що входили до складу Росії, еміграція до західних країн практично не відбувалась. Міграція спрямовувалась по внутрішній території: освоєння півдня України, а також східних регіонів Росії.

Канадський дослідник Д. Крейтон називає вихідців з українських земель серед тих переселенців, прибуття яких спричинило

⁶³ A Statistical Compendium... – P. 500-501.

⁶⁴ Підраховано за: Saskatchewan Archives Board. – Film 2.621. – Vol. 98. – File 12681-B. – Part 4, 5.

зміни етнічної структури населення Канади на початку ХХ ст.⁶⁵ Українська імміграція, а саме її перша хвиля, збіглася зі стрімким зростанням населення країни, суттєво вплинула на цей процес. За двадцять п'ять років (1891-1916) населення Канади збільшилося з 4,8 до 8 млн чол.⁶⁶ Але найвищого рівня імміграція до Канади досягла перед Першою світовою війною, що становило близько 200 тис. осіб щорічно⁶⁷.

Дані про кількість українців у Канаді до початку Другої світової війни не завжди достовірні, оскільки вони опиралися лише на більш-менш вірогідні підрахунки. Статистична недосконалість етнічних параметрів масового в'їзду до Канади наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. викликана багатьма чинниками. Ними зокрема були: відсутність задовільних статистичних методів, недосконалість політики переписів тодішніх держав, розбіжності між державними кордонами та етнічними межами розселення, характером еміграції (часто нелегальної або багаторазової), незнання європейської етнічної проблематики канадськими урядовцями, які здійснювали переписи, спотворення пароплавної документації⁶⁸. До того, немаловажним чинником була невідомість самих емігрантів щодо своєї національної приналежності. Звідси впливає те, що українці були "русинами", "австрійцями", "галічанами", "буковинцями", "росіянами", "поляками", "угорцями", "румунами" тощо.

Кількісні показники, що трапляються в дослідницькій літературі, або базуються на емпіричних знаннях авторів, або на спробах зіставлення некомплектних даних про еміграцію з Австро-Угорщини та Росії з інформаціями про зростання скупич українців у Канаді. Базою для таких висновків служать канадські та австро-угорські статистичні дані. При недосконалоості національних критеріїв дослідники послуговуються релігійними критеріями та загальними знаннями про національні процеси в

⁶⁵ Creighton D. Canada's First Century, 1867-1967. – Toronto, 1982. – P. 108-109.

⁶⁶ McInnis E., Horn M. Canada: A Political and Social History. – Toronto, 1982. – P. 437.

⁶⁷ Сыч А. Иммиграция и ее место в социально-экономическом развитии Канады (1900-1939 гг.)... – С. 105.

⁶⁸ Сич О. З "Нового краю"... – С. 49-50; Zięba A. Op. cit. – S. 17.

Центрально-Східній Європі. Можна натрапити і на підрахунки, автори яких керувалися політичними мотивами і національними амбіціями. Очевидно, більш-менш точних підрахунків, що стосуються абсолютних показників кількості українців у Канаді, ніколи не вдасться провести.

Проте вже на початку ХХ ст. відомий український галицький переселенський діяч Кирило Генік писав з Канади до газети "Буковина" у 1901 р.: "Народу (нашого. – В. М.) є тут в цілій Канаді з Буковини і Галичини до 30.000 в чотирох краях по розміщенні"⁶⁹. За даними іншого українського діяча і публіциста Івана Івашка, до 1914 р. з Австро-Угорщини до Канади прибуло близько 300 тис. українців⁷⁰. Тижневик "Український голос", що виходить з 1910 року дотепер, подав дані, що в рік його заснування у Канаді вже налічувалося орієнтовно 150 тис. українців⁷¹. Всесвітньовідомий український вчений-енциклопедист Володимир Кубійович обрахував чисельність українців у Канаді між 1877-1899 рр. на 2-3 тис. осіб, а станом на 1914 рік у 180 тис.⁷² Канадсько-український дослідник Вільям Даркович зменшив ту кількість до 170 тис. стосовно 1891-1914 рр.⁷³ "Енциклопедія українознавства" за редакцією Володимира Кубійовича і Зенона Кузелі подала кількість українців, що прибули до Канади до Першої світової війни лише з Галичини, у 100 тис. осіб⁷⁴. До речі, таку саму цифру майже через півстоліття назвав польський вчений А. Пільх⁷⁵. Згадуваний канадсько-український суспільствознавець В. Кайє визначив зростання кількості українців у Канаді за двадцятиліття між 1901 та 1921 рр. з 27 до 130 тис. осіб⁷⁶.

Оскільки Канада стала країною іммігрантів, проблеми формування будь-якої етнічної групи, а в даному випадку української, тісно пов'язані з імміграційною політикою уряду. Іммігра-

⁶⁹ Цит. за: Сич О. З. "Нового краю"... – С. 32.

⁷⁰ Івашко І. Хиби нашої емігрантської політики // Український Емігрант. – 1930. – Травень. – № 10. – С. 5.

⁷¹ Український Голос. – 1910. – 23 березня; 1911. – 11 січня.

⁷² Zięba A. Op. cit. – S. 56.

⁷³ Ukrainian Canadians and the 1981 Census... – P. 2.

⁷⁴ Енциклопедія українознавства... – Т. 1. – С. 149.

⁷⁵ Zięba A. Op. cit. – S. 57-58.

⁷⁶ V.J. Kaye. Early Ukrainian Settlements... – P. 372.

ційними справами у Канаді тривалий час з 1858 р. займалося міністерство сільського господарства. З 14 березня 1892 р. їх перебало міністерство внутрішніх справ, де був створений спеціальний – імміграційний – відділ на чолі із заступником міністра, що займався розселенням іммігрантів у Західній Канаді. У жовтні 1917 р. федеральний уряд прийняв рішення про створення спеціального державного органу, який здійснював би цю політику, а саме: міністерства імміграції і колонізації. Як зауважує нинішній український дослідник І. Руснак, "такі заходи свідчили про те, що уряд Канади відводив імміграції важливу роль у вирішенні певних економічних і соціальних завдань, а зокрема в освоєнні... прерій заходу країни та збільшення кількості населення в державі і, відповідно, приросту робочої сили"⁷⁷. Декотрі науковці, і зокрема К. Виджинський⁷⁸ та Р. Вайтекер⁷⁹, вважають, що для країни іммігрантів питання імміграційної політики є одним із центральних, тому що сама імміграція є важливим елементом майбутнього демографічного розвитку країни.

На думку чернівецького дослідника Т. Лупула, минулі роки характеризуються тим, що імміграційні потоки йшли у напрямку з розвинених країн до незаселених, неосвоєних, слабо розвинених регіонів планети. Натомість тепер вони йдуть у зворотному напрямку⁸⁰. Щодо Канади, то ця країна, маючи статус домініону Великої Британії, не була тоді достатньо розвинутою і цілком залежала від імміграції.

На даний час уже достатньо добре відомо, що саме з приходом до влади ліберального уряду на чолі з Уїлфредом Лор'є на виборах 1896 р. почала здійснюватися енергійна та широкомасштабна імміграційна політика, необхідність активізації якої обумовлювалась цілим комплексом економічних та демографічних чинників. З метою залучення іммігрантів до Країни кленового листка на агітаційну кампанію не шкодували коштів та зусиль. Саме в цей час був взятий курс на масову колонізацію просторів канадського Заходу.

⁷⁷ Руснак І. Вказ. праця. – С. 18.

⁷⁸ Wydrzyński С. Canadian Immigration Law and Procedure. – Ontario, 1983.

⁷⁹ Whitaker R. Canadian Immigration Policy since Confederation. – Ottawa, 1991.

⁸⁰ Лупул Т. Сучасна імміграція в Канаді: основні тенденції та особливості / Автореферат дис. канд. істор. наук. – Чернівці, 1999. – С. 32-35.

Говорячи про імміграційну політику Канади в часи, коли туди масово почали прибувати українці, варто було б звернути увагу на діяльність її міністра внутрішніх справ К. Сіфтона. Саме за його безпосередньою участю було налагоджене функціонування імміграційного апарату, пропагандистської кампанії з метою вербування нових робочих рук, в якій широко рекламувався "останній найкращий Захід", обіцяючи, що переселенці зможуть "створити блочні поселення та продовжити свої традиції на новій землі"⁸¹.

Життя згодом довело, що така політика принесла бажані результати. Ось, наприклад, протягом 1896 – 1907 рр. до Канади іммігрувало близько 500 тис. вихідців із Британських островів, 350 тис. із Континентальної Європи, а також близько 350 тис. із Сполучених Штатів Америки⁸². Стосовно осіб українського походження, за матеріалами канадських архівів можна навести для прикладу наступні дані: протягом 1907 р. до Канади іммігрувало 2 тис. австрійців, 2 тис. буковинців, 14 тис. галичан, а також близько 1 тис. русинів⁸³. Але нікого з них тоді ще не називали українцями.

Будучи найчисельнішою слов'янською імміграцією до Канади, українці вже до початку Першої світової війни склали близько 5 % населення західних її провінцій. Наведений відсоток набирає особливого змісту, якщо врахувати першочергове значення для тогочасної Канади припливу населення для освоєння прерій, що, до речі, неодноразово підкреслювалося під час дебатів у федеральному парламенті⁸⁴.

Тут доречно ще раз згадати про досить бурхливу діяльність Осипа Олеськіва, котра сприяла організації та спрямуванню західноукраїнського населення до Канади. Це був досить відомий на початку ХХ ст. галицький економіст і громадський діяч. Після відвідин Канади і переговорів із представниками канадського уряду він написав роботу "О еміграції"⁸⁵, в якій детально роз'

⁸¹ Francis R., Smith D. Readings in Canadian History: Post-Confederation. – Canada, 1982. – P. 122.

⁸² Saskatchewan Archives Board. – Film 2.621... – Part 4.

⁸³ Ibid. – Part 5.

⁸⁴ Canada: Parliament. House of Commons Debates... – Vol. 46. – P. 4423.

⁸⁵ Олеськів О. О еміграції. – Львів, 1895.

яснював умови імміграції, а також перспективи для переселенців із західноукраїнських земель до Країни кленового листка. Його намагання зводилися до спрямування переселення українців в організоване русло, з урахуванням реалій та особливостей Канади, а також в деякій мірі матеріально допомогти першим поселенцям витримати труднощі у новому для них середовищі. Про це, в даному випадку, свідчить лист О. Олеськіва, датований 14 квітня 1896 р., в якому автор просить імміграційного чиновника потурбуватися про транспорт для переселенців⁸⁶. Під час його перебування в Канаді, а також у подальшому листуванні із представниками канадських властей він постійно намагався в'ясувати позицію уряду Канади щодо умов прибуття українців. Він намагався також вплинути на поліпшення умов їх перевезення через океан, бо транспортні компанії, а особливо їх агенти, допускалися численних зловживань. Йому доводилося займатися також фінансовим становищем українських іммігрантів, а ще до їх виїзду з дому – роз'яснювати їм позицію австро-угорських властей відносно еміграції⁸⁷.

В канадських архівах збереглися документи, які стосуються перебування українців в імміграційних розподільних центрах, де протягом різних термінів доводилося жити переселенцям, чекаючи виїзду на гомстеди. Упорядниками документів були представники канадської адміністрації. Так, в одному із документів за лютий 1900 р. писалося про перебування галичан в імміграційному будинку у південній частині Едмонтона. Ця будівля, згідно з документом, складалася "з двох великих кімнат та кухні – навісу позаду будинку. Сам будинок, – продовжував автор звіту, – без значних видатків на ремонт, які перевищують загальну вартість будівлі, не придатний для прийому англомовних сімей"⁸⁸. Про те, чи придатний він для прийому прибулих українців, навіть не виникало питання. Їх поселяли в ті умови, які там були наявні. В документах за травень 1914 р. вказувалось на "перенаселеність та відсутність відповідних санітарно-гігієнічних умов

⁸⁶ ЦДІА України м. Львів. – Ф. 309. – Оп. 1. – Спр. 2559. – Л. 6-7.

⁸⁷ Див.: Kaye V. Early Ukrainian Settlements in Canada... (на багатьох сторінках).

⁸⁸ Saskatchewan Archives Board. – Film 2.621... – Part. 4.

у приміщеннях, котрі використовувалися для розташування новоприбулих в Едмонтоні"⁸⁹.

Однозначно стверджувати, що всі поселенці з України перебували у таких неймовірно важких умовах на початках свого перебування в Країні кленового листка, підстав немає. Цілком закономірно, що коли країна приймає велику кількість переселенців, вона не може відразу ж таки забезпечити їм всім належні умови. Імміграційне законодавство поряд з економічними критеріями враховувало й національні ознаки. Право першочергового в'їзду до Канади надавалось вихідцям з Британських островів та Сполучених Штатів, як також забезпечення їм належних умов проживання. Отже, свідомо, заздалегідь закладалась нерівність у прийомі новоприбулих.

Здається, що офіційні власті Канади спочатку практично не звертали на українців уваги і не покладали на них якихось особливих надій в освоєнні новостворених степових провінцій. Таке їх сприйняття стало наслідком неадекватного стереотипу українця, який сформувався в офіційних колах та серед англосаксів, – ні на що, окрім чорної праці, не здатного селянина. З часом цей стереотип, звичайно, зазнав суттєвих змін. Цікаво й те, що деколи міністерство імміграції намагалось поборювати упередження супроти українців, вказуючи, що вони – "добрий поселенський елемент", що українці "чесні в грошових справах" і що за короткий час свого перебування в Канаді "вони зробили великий поступ"⁹⁰.

Цікавою, на нашу думку, з цього приводу є стаття канадців Д. Лера та Д. Муді⁹¹ про полеміку з питань української імміграції у вінніпезькій періодичній пресі. З 1897 по 1905 р., як зазначають вони, в трьох вінніпезьких газетах – "Манітоба Фрі Прес", "Вінніпег Триб'юн" та "Вінніпег Телеграм" – було опубліковано 317 статей, в яких приверталась увага до українських поселенців. З них 169 з'явилося на сторінках "Вінніпег Телеграм", 118 – "Манітоба Фрі Прес", 30 – "Вінніпег Триб'юн". У статтях пору-

⁸⁹ Ibid.

⁹⁰ Марунчак М. Історія українців Канади... – С. 51.

⁹¹ Lehr J., Moodie D. Op. cit. – P. 88-101.

щувалися питання асиміляційних перспектив поселенців, їхніх сільськогосподарських умінь, рис характеру, здоров'я і т.ін. Автори розділили оцінки на позитивні, негативні та нейтральні. З цього вийшла наступна картина. Газета "Вінніпег Телеграм" подавала своїм читачам в основному негативну інформацію про українців (95,3 %). У "Манітоба Фрі Прес", згідно з публікаціями, переважали позитивні судження стосовно представників української імміграції (60,2 %), в нейтральному плані виголошувалось 35,6 % статей. Третя газета – "Вінніпег Триб'юн" – на своїх шпальтах висвітлювала наступним чином проблеми українських поселенців: 56,7 % – негативні відгуки про них; 36,6 % – позитивні; 6,7 % – нейтральні.

Важливо при аналізі даної інформації вказати на той факт, що, наприклад, "Манітоба Фрі Прес" дотримувалась ліберальної орієнтації і якимсь чином обстоювала інтереси імміграційної політики уряду У. Лор'є. Тому саме там і переважали позитивні погляди стосовно представників українського етносу. Навпаки, "Вінніпег Телеграм" була прихильницею консервативних позицій і всіляко намагалась зобразити, як писали згадані аналітики, слов'янських переселенців "покидьками суспільства" за їхні "бандитські нахили", котрі змушували австрійський уряд депортувати їх із своєї країни⁹².

Однак завдяки наполегливій, важкій, виснажливій праці українській громаді вдалося завоювати симпатії як з боку урядових кіл, так і з боку канадського суспільства в цілому чи його окремих етнічних груп. Головним підсумком колонізації західних земель Канади стало перетворення цього регіону на основний центр вирощування пшениці та виробництва іншої сільськогосподарської продукції. Неодноразово українські переселенці здобували призи та премії на різного роду сільськогосподарських виставках⁹³.

Поза сумнівом, українська етнічна група винесла на собі усі труднощі політичної та соціальної інтеграції в нове суспільство,

⁹² Ibid. – Р. 93.

⁹³ Сыч А.И. Роль славянских иммигрантов в заселении и освоении канадского запада в конце XIX – начале XX вв. // Вопросы новой и новейшей истории. – 1984. – Вып. 30. – С. 91.

наражаючись постійно на складні проблеми. Наприклад, при зіставленні середньої кількості грошей, які привозили з собою до Америки європейські емігранти на початку ХХ ст., в найгіршому становищі перебували українські поселенці. При середніх 28,95 дол. на одну особу "середній" француз привозив 86,18 дол., чех – 41,6 дол., поляк – 14,76 дол., українець привозив лише 14,39 дол.⁹⁴. В одному з регіонів Канади із 832 опитаних українських сімей половина розпочинала своє життя у цій країні, не маючи грошей взагалі, 42 % – менше ніж 500 доларів. Тільки 40 % з новоприбулих сімей не перебувало у боргах⁹⁵.

Що ж стосується переселення українців до Канади в міжвоєнний період, то його відображає складена автором таблиця (табл. 2.4).

Таблиця 2.4

Динаміка прибуття українців до Канади (1920 – 1939)

Роки	Кількість	Роки	Кількість	Роки	Кількість
1920	489	1927	10899	1934	578
1921	97	1928	16080	1935	483
1922	41	1929	11009	1936	815
1923	816	1930	8133	1937	1215
1924	60	1931	541	1938	1905
1925	2245	1932	482	1939	1766
1926	9534	1933	390	Разом	67578

Джерело:⁹⁶

Аналізуючи наведені показники, бачимо, що друга доба імміграції за своєю чисельністю значно поступається попередній. Але все ж таки протягом 1927-1929 рр. до Канади прибувало більше десяти тисяч осіб щорічно. Всього між 1920-1939 рр. до Кра-

⁹⁴ Макаруч С. Вказ. праця. – С. 52.

⁹⁵ Ukrainian Rural Communities: Report of Investigation by Bureau of Social Research Governments of Manitoba, Saskatchewan and Alberta. – Manitoba Provincial Archives. – Microfilm M7. – MG10. – B17.

⁹⁶ A Statistical Compendium... – P. 501-502.

їни кленового листка прибуло близько 70 тис. переселенців українського походження, що становило 6,5 % імміграції в домініон протягом вказаного періоду⁹⁷.

Але тут, вочевидь, потрібно говорити не лише про приїзд українців до Канади в різні роки, а й передусім про те, скільки ж їх там вже було, що вони робили, як жили.

Кількісні показники чисельності української етнічної групи, як і попередньо, на цьому етапі її проживання у Канаді в різних джерелах значно різняться. Так, наприклад, перепис населення 1931 р. подавав кількість жителів українського походження у 225 тис. осіб⁹⁸. За даними ж представників самої української групи, цей показник коливався на рівні 400-500 тис. осіб. А різниця між цими цифрами походила, як писали, від "некомпетентності чиновників і несвідомості українців"⁹⁹.

Згідно з даними загальних переписів населення, українців налічувалося у Канаді за перших п'ятдесят років їх перебування там, у розрізі декад, у такому кількісному та відсотковому вияві від загальної кількості населення (табл. 2.5).

Таблиця 2.5

Кількісний та відсотковий вияв українців Канади

Роки	Кількість	Відсоток від загальної кількості населення
1901	6000	0,1
1911	75400	1,0
1921	106700	1,2
1931	225100	2,2
1941	305900	2,7

Джерело:¹⁰⁰

Варто ще раз нагадати, що переписи населення Канади до 1921 р. не передбачали рубрики "українці". Навіть у згаданому

⁹⁷ A Statistical Compendium... – P. 501-502.

⁹⁸ Ukraine. A Concise Encyclopaedia. V. II. – P. 1154.

⁹⁹ Див.: Zięba A. Op. cit. – S.57.

¹⁰⁰ Ukraine. A Concise Encyclopaedia. V. II. – P. 1154-1159; A Statistical Compendium... – P. 798-808; Hunchak N. Canadians of Ukrainian Origin... – P. 8.

році, коли вперше з'явилися "українці", поряд з ними ще числилися "галичани", "буковинці" і "русини". Щоправда, ці чотири категорії вже об'єднувалися в одну – "українці". Такий облік мав ще місце і під час перепису 1931 р. І лише у 1941 р. з переписних листів зникли регіональні назви українців. З того часу більше вони в переписах не вживалися. Очевидно, це стало вагомим здобутком української етнічної групи Канади на шляху національної самоідентифікації¹⁰¹.

За даними канадських українських дослідників, чисельність українців за тими самими декадами досить суттєво відрізняється від даних офіційних переписів, що відображено в таблиці 2.6.

Таблиця 2.6

Чисельність українців Канади

Роки	Кількість у тисячах
1891	2 іммігранти
1901	26,2
1911	127,6
1921	219,8
1931	332,8
1941	402,1

Джерело:¹⁰²

Аналізуючи розходження між офіційними і неофіційними підрахунками чисельності українців Канади від початків їх поселення у Канаді і до Другої світової війни, можна вважати, що реальний стан речей був десь посередині. Проте, якими б не були розходження, незаперечним фактом залишається те, що перша декада ХХ ст. була часом бурхливого кількісного зростання чисельності українців у Країні кленового листка. В наступні декади темпи цього процесу сповільнилися, але вони випереджали

¹⁰¹ Lehr J. The Government and the Immigrant: Perspectives on Ukrainian Block Settlement in the Canadian West // Canadian Ethnic Studies. – V. 9. – 1977. – # 2. – P. 42-52.

¹⁰² A Statistical Compendium... – P. 26, 798-812; Zięba A. Op. cit. – S. 57-59.

загальне зростання кількості населення держави. Тому станом на 1941 р. українська етнічна група у кількісному відношенні вийшла на четверте місце в державі після англоканадців, франкоканадців та німців і понад сорок років утримувалася на ньому¹⁰³.

На початку українського поселення в Канаді його головною метою були прерійні провінції: Манітоба – 41,4 % від загальної української популяції станом на 1921 р. і 32 % у 1931 р.¹⁰⁴; Саскачеван – відповідно 26,4 % та 28,2 %; Альберта – 22,3 % і 24,8 %¹⁰⁵. Разом західні провінції акумулювали до 90 % українських прибульців. Відсоток дещо знизився у міжвоєнний період. Але, тим не менше, він сягав 78,9 %¹⁰⁶.

Отже, першопочатково українське поселення в Канаді було сільськогосподарським. Українські ферми простягалися пасмом завдовжки 1200 миль, утворюючи в ряді місць потужні скупчення. Першим таким скупичем, початки якого сягають 1896 р., була Південно-Східна Манітоба, де навколо містечка Стюартбурн українські поселенці склали більшість. З 1898 р. формувався інший подібний осередок між озерами Вінніпег і Манітоба на північ від міста Вінніпег. Тут у деяких муніципалітетах українці склали понад 50 % населення. На південному підгір'ї Рідінгу, навколо поселень Шоу Лейк, Стратклер і Росбирн, українські поселенці з часом стали абсолютною більшістю. На кордоні між Манітобою і Саскачеваном, північніше гір Рідінг, знаходилися муніципалітети з переважаючою, а потім абсолютною українською більшістю серед їх населення: Етельберг, Джільберт Плейнс і Моссі Рівер. У тій же окрузі чимало українців мешкало у самому центрі округи, містечку Дафін¹⁰⁷.

У Саскачевані особливо українськими були околиці Йорктона, Камсана, Кенори і Прівіла. Іншими значними скупичами

¹⁰³ A Statistical Compendium... – P. 812.

¹⁰⁴ Стечишин Ю. Вказ.праця. – С. 177-286; Марунчак М. Історія українців Канади... – С. 59-64, 78-94; Marunchak M. Op. cit. – P. 65-68, 78-91; Zięba A. Op. cit. – S. 58.

¹⁰⁵ Там само.

¹⁰⁶ Там само.

¹⁰⁷ Там само.

українців у провінції були Фіш Крік, Карден Рівер, Гафорд і Крайдор. В Альберті українці переважно заселили терени на північ від Едмонтона з центрами у містах Вегревіл, Смокі Лейк, Мандер, Місборн і Ламонт. В інших місцевостях Західної Канади спочатку відсоток українців був досить незначним. У Британській Колумбії він сягав заледве від 0,7 % до 1,1 %. Лише в міжвоєнний період зросла кількість українців у Східній Канаді – у провінції Онтаріо з 7,8 % до 10,9 %¹⁰⁸ і значно менше у Квебеку та острівній провінції Нова Скошія.

Така географія розселення українців у Канаді виводилася з того, що у своїй масі вони не шукали початково праці в промисловості, а вбачали у ній додатковий засіб для розбудови своїх гомстедів. Лише світова економічна криза, чи, за американською термінологією, "велика депресія" тридцятих років змусила частину сільськогосподарської людності до пошуків праці у містах, вже не пов'язаної з веденням фермерського господарства. Станом на 1931 р. найбільшими міськими осередками українців стали Вінніпег (близько 25 тис.), Торонто і Едмонтон (понад 5 тис. у кожному), Тандер Бей (понад 4 тис.), Монреаль (близько 4 тис.), Саскатун і Віндзор (близько 2 тис. у кожному), Гамільтон, Ріджайна і Садбері (понад тисяча в кожному)¹⁰⁹. Подібне явище стимулювало зростання відсотка в українській етнічній групі міського населення з 19,8 % у 1921 р. до 25,1 % у 1931 р.¹¹⁰

Приїзд нової еміграції до Канади у міжвоєнні роки значно різнився від приїзду емігрантів-піонерів. Перш за все відбувався він в краще організованих формах і мав моральну та до деякої міри матеріальну допомогу по прибутті до Канади. Останню діставали емігранти від місцевих людей, українців, які прибули сюди на початку століття. В портах Квебеку, Галіфаксу та Монреалю прибулих зустрічали представники українських церковних парафій та громадських організацій. Уже сама свідомість,

¹⁰⁸ Там само.

¹⁰⁹ A Statistical Compendium... – P. 60-116; Hunchak N.J. Canadians of Ukrainian Origin: Population... – P. 8; Ukraine. A Concise Encyclopaedia. V. I... – P. 1151-1159; Ukraine and Ukrainians Throughout the World... – P. 332-334; Zięba A. Op. cit. – S. 59-60.

¹¹⁰ Ibid.

що емігрант знайде в країні поселення своїх земляків, вселяла в нього почуття певної безпеки. Поселенські органи звертали увагу на те, щоб емігранти їхали цілими родинами, бо досвід показував, що це був найкращий варіант імміграції. Також емігранти другої хвилі відрізнялися від переселенців першої своїм фінансовим становищем. Вони часто привозили від 300 до 2000 доларів, що на той час було немалою сумою, і мали можливість придбати кращі ферми, вартість яких становила від 200 до 7500 дол.¹¹¹.

У другій імміграційній фазі до Канади прибуло багато тих, хто був пройнятий ідеєю боротьби за відродження Української держави та почуттям глибокої любові до батьківської землі. Такі прояви посилювали бажання етнічних українців до створення нової організації свого життя. В їхньому прагненні до свободи людини та спільноти були закладені мости до державної та культурної інтеграції в новій країні. Проте економічна криза 1930-х рр., а особливо Друга світова війна майже цілком припинили еміграцію до Канади. Дійсно, якщо уважно вивчити подані таблиці, то можна побачити, що у 1931-1936 рр. приїзд українців скоротився у порівнянні з попередніми роками у 10-15 або й більше разів.

Згідно зі статистичними матеріалами, починаючи з 1947 р. і закінчуючи 1955 р., близько 35-40 тис. українців приєдналися до своїх земляків у Канаді¹¹². Ці люди, яких у канадській літературі називають "недобровільною імміграцією", в основному довершили формування української етнічної групи. Третій етап такої масової імміграції до Канади був пов'язаний з проблемою "переміщених осіб" та "біженців" і цілком відрізнявся від міграційних процесів попередніх періодів. Він є найбільш складним українським переселенським рухом до Канади. Як зауважив відомий американський історик, іноземний член НАН України Василь Маркус, генерація, котра прибула на Захід після Другої світової війни, "залишила помітний слід на структурі, методах дії і концепції еміграції"¹¹³.

¹¹¹ Lysenko V. *Men in Sheeping Coats: A Study in Assimilation*. – Toronto, 1947. – P. 121.

¹¹² *A Statistical Compendium...* – P. 501-502, 523-524.

¹¹³ Маркус В. Українська західна діаспора на порозі XXI-го століття // Українська діаспора. – 1993. – № 3. – С. 28.

Деколи наводяться й інші дані стосовно кількості прибулих по Другій світовій війні українців до Канади. Так, наприклад, пишеться, що до Країни кленового листка прибуло близько 50 тис. українців, причому їх умовно можна поділити на чотири категорії:

- особи, котрі потрапили до Канади за допомогою міжнародних організацій – 80 %;
- члени польських військових формувань – 10 %;
- українські емігранти, які перебували в західноєвропейських країнах, – 7 %;
- бійці Дивізії "Галичина" – 3 %¹¹⁴.

Масове переселення до Канади переміщених осіб та біженців розпочалося в середині 1947 р., тобто під час закінчення діяльності Допомогової та Реабілітаційної адміністрації Організації Об'єднаних Націй і започаткування роботи Міжнародної організації для біженців.

Канадський уряд керувався при цьому не стільки почуттям гуманітарної допомоги, як доцільністю імміграції з точки зору соціально-економічного розвитку країни. На сторінках багатьох газет та журналів, з парламентської трибуни лунали промови, котрі вихваляли імміграцію як необхідну умову прогресу та процвітання Канади. Канадські промисловці в умовах післявоєнного економічного підйому вимагали відміни обмежень на імміграцію й збільшення контингенту привізної робочої сили¹¹⁵.

Згідно з урядовою політикою, правлячі кола країни намагалися вже після Другої світової війни відбирати поселенців, котрі були б, на їх думку, придатні для розвитку національної економіки. Прем'єр-міністр Канади Маккензі Кінг зазначав у 1947 р., що політика уряду має бути спрямована на приріст населення за допомогою імміграції¹¹⁶.

Д. Корбетт у вже попередньо згадуваній праці багато уваги приділив факторам, які впливали на формування канадської дер-

¹¹⁴ Luciuk L. Unintended Consequences in Refugee Resettlement: Post-war Ukrainian Refugee Immigration to Canada // International Migration Review. – 1986. – Vol. 20. – № 2. – P. 472.

¹¹⁵ Фурсова Л.Н. Вказ. праця. – С. 27-32.

¹¹⁶ Hawkins F. Canada and Immigration: Public Policy and Public Concern. – Montreal, 1972. – P. 78.

жавної імміграційної політики. Такими, на його думку, були: по-перше, тиск на уряд з боку працедавців; по-друге, ставлення до міграційної хвилі з боку англоканадців та франкоканадців; по-третє, протиріччя між самими українцями – "старими канадцами" та новоприбулими. В 1951 р. канадська Торговельна палата запропонувала урядові врахувати в імміграційній політиці необхідність подвоїти населення Канади протягом чверті століття. Асоціація промисловців у тому році пропонувала надати громадянам Великої Британії фінансові пільги, щоб стимулювати їх переїзд до Канади¹¹⁷.

Імміграція українців до Канади в наступні 1961-1981 рр. – це трохи більше дев'яти тисяч осіб – не мала вирішального впливу на кількісне збільшення української етнічної групи. А за увесь час української імміграції протягом 1896-1988 рр. до Канади, за підрахунками Л. Луцюка і Б. Кордана, прибуло 270 тис. вихідців з України¹¹⁸.

Згідно з канадським переписом 1991 р., серед населення країни налічувалося понад один мільйон, а точніше 1054295 осіб, які вважають себе канадцами українського походження¹¹⁹. Проте невпинно падає від перепису до перепису кількість тих українських канадців, обоє батьків яких були українського походження і які без вагань називають себе українцями. Таких за наслідками зазначеного перепису стало вже тільки 406645¹²⁰. Десятьма роками раніше їх було 529 тис. 615 осіб¹²¹. Таке явище об'єктивне і цілком закономірне. Стосується воно усіх національних меншин Канади. Заради справедливості слід зазначити, що правлячі кола країни більш-менш толерантно ставляться до національно-етнічних груп своєї держави. Однак, застосовувати поділ на моноетнічних і поліетнічних українців можна лише за матеріалами двох останніх перепису

¹¹⁷ Фурсова Л. Вказ. праця. – С. 27-29.

¹¹⁸ Luciuk L., Kordan B. Creating a landscape. A Geography of Ukrainians in Canada. – Map 2.

¹¹⁹ The Globe and Mail. – 1993. – May 17.

¹²⁰ Statistics Canada. Ethnic Origin. The Nation. – February 1993. – Catalogue #93-315. За даними, наведеними Богданом Корданом 410410 (Kordan B.S. Ukrainian Canadians and the Canada Census 1981-1996... – P. 24).

¹²¹ Kordan B.S. Ukrainian Canadians... – P. 24.

сів. Попередні переписи населення Країни кленового листка відповідних даних не містили. Хоч канадська статистика загалом достовірно відтворює дійсну картину суспільних явищ, то все ж з великою ймовірністю можна говорити про її недокладність стосовно етнічно-національного походження тієї чи іншої меншини, в даному випадку української.

У своєму дослідженні автор використовував матеріали двох – 1981 р. і 1991 р. – переписів, якими фіксується кількість канадців, етнічне походження котрих пов'язане лише з Україною. Такий вибір визначається тим, що матеріали цих переписів вірогідніше відтворюють тенденції в українській етнічній групі й саме вони, виходячи з теорії формування етнічних груп і внутрішньогрупових зв'язків, складають ядро української етнічності в Канаді.

Протягом століття (1911-2001 рр.) динаміка кількості канадців однонаціонального українського походження має такий вигляд (табл. 2.7).

Як бачимо, найбільший приріст населення в українській етнічній групі припадає на 1921-1931 рр. і становить 110 %. У на-

Динаміка кількості українців

Таблиця 2.7

Роки	Всього населення	Кількість україно-канадців (однаціонального походження)	Відсоток до всього населення
1911	7206643	75432	1,05
1921	8787949	106721	1,20
1931	10376786	225113	2,20
1941	11506655	305929	2,70
1951	14009429	395043	2,80
1961	18238247	473337	2,60
1971	21568310	580660	2,70
1981	24083500	529615	2,20
1991	26999045	410410*	1,50
2001	29639035	326200	1,10

Джерело:¹²²

* За іншою методикою підрахунків – 406645. Див.: Макух А. Українські канадці в переписі населення 2001 р. // Політика і час. – 2003. – № 6. – С. 90-91.

¹²² Ukraine. A Concise Encyclopaedia... – P. 1154; Kordan B.S. Ukrainian Canadians... – P. 24; Макух А. Вказ. праця. – С. 90-91.

ступному періоді темпи її кількісного зростання помітно зменшувалися. Значною мірою це явище пояснюється тим, що з середини 50-х рр., коли масовий вїзд українців до Канади практично припинився, українська громада зростала в основному за рахунок природного приросту.

Що ж стосується останнього десятиріччя, то слід говорити, що приїзд українців до Канади значно зріс у зв'язку зі скороченням обмежень на виїзд з України, які діяли у колишньому СРСР.

Зате канадські власті, налякані неконтрольованим відтоком населення з України та побоюючись негативного впливу її громадян на своє суспільство, встановлюють свої обмеження.

В даному випадку доречно було б говорити, про що вже вище згадано, про четверту хвилю української еміграції. З цього приводу канадський дослідник Ярослав Розумний дотримується стосовно нинішніх українських переселенців наступної думки: "Це шукачі заокеанського раю", яким незалежність відкрила можливість втечі з України, щоб якнайшвидше втопитися в "американському добробуті". Висновок вченого: "Це найменш цікава й найменш корисна для української діаспори еміграційна хвиля, якої тепер у Канаді, мабуть, більше, як було воєнних емігрантів по Другій світовій війні, але їхньої присутності в громадському житті не видно, хіба на платних посадах в українських крамницях і кредитових спілках"¹²³.

Хотілося б сподіватися, що ситуація не така вже й безнадійна, як її зображає шановний професор, але якась частка правди у тому є, тим більше, що громадяни України намагаються виїхати за кордон на постійне, тривале або тимчасове проживання, вбачаючи в цьому надійний шлях вирішення багатьох життєвих проблем, це по-перше. По-друге, самі особливості сучасної хвилі виїздів не є повною мірою позитивними для української діаспори. Причиною цього є суттєва зрусифікованість значної частини новоприбулих. Щоправда, така спадщина дісталася Україні від колишнього Радянського Союзу.

Оскільки вже частково оприлюднені матеріали канадського перепису населення у 2001 р., то можна б тут дещо сказати про те,

¹²³ Розумний Я. Вказ. праця. – С. 67.

що статистика країни при переписах визначає однонаціональне і багатонаціональне походження своїх громадян. Враховуючи обидві категорії українських канадців, перепис 2001 р. зафіксував їх сумарну кількість у 1071060 і відповідне їй зростання на 1,6 % у порівнянні з попереднім переписом 1991 р., коли їх було 1054300. Це значно менше від загального приросту населення Канади, що становить 9,8 % за останню декаду ХХ ст., але значно більше, ніж у 1996 р., коли відсоток українських канадців зменшився за зазначене десятиліття з 3,91 % до 3,61 %, що у більш ніж три рази більше, ніж дає зіставлення кількості українських канадців однонаціонального походження з рештою населення Канади¹²⁴.

При аналізі стану справ в українській етнічній групі Канади заслуговують на увагу дані, оприлюднені під час конференції Українсько-Канадської промислової та бізнесової асоціації Оттави, котрі стосувались опитування 1996 р. За ними, осіб українського походження у Канаді налічувалося на середину 90-х рр. 1026470 (відповідно: 331680 – моноетнічних, 694790 – поліетнічних)¹²⁵. Цілком зрозуміло, що кількість моноетнічних українців зменшилася, але дивним виглядає те, що загальна кількість українського населення зменшилася на декілька десятків тисяч осіб порівняно з 1991 р. Можемо навести декілька аргументів щодо даної проблеми:

- По-перше, ті, хто іммігрував до Канади після проголошення Україною незалежності, під час опитування не називали себе українцями з ряду причин. В даному випадку, однією з них могло бути почуття низької національної свідомості на відміну від попередніх поколінь.

- По-друге, процеси інтеграції та асиміляції у канадське суспільство набули, порівняно з попередніми роками, швидшого темпу.

- По-третє, можливе переселення представників української етнічної групи в інші країни. Хоча нам би не хотілося поділяти подібну думку, бо саме Канада є однією з провідних держав для "можливостей росту" іммігрантів.

- По-четверте, іммігранти періоду незалежності могли не бути включеними до списку опитуваних респондентів, і тоді потрібно

¹²⁴ Макух А. Вказ. праця. – С. 90-91.

¹²⁵ <http://fox.nstn.ca> / Presentation on Ukrainian Canadian Demographics.

знову ж таки говорити про інтеграцію та асиміляцію попередніх переселенців та їх нащадків.

Стосовно самої кількості іммігрантів останнього десятиліття є очевидним те, що імміграція до Канади існує і, за твердженням її колишнього прем'єр-міністра Жана Кретьєна, кількість імміграційних віз для громадян України збільшилася з 1135 в 1994 р. до 2400 у 1998 р.¹²⁶. Результати імміграційного потоку стануть конкретнішими після повного опублікування матеріалів перепису населення Країни кленового листка 2001 р.

Повертаючись до кількості канадських українців станом на 1996 р., автор хотів би запропонувати наступну таблицю, котра відтворює чисельність представників десяти найбільших груп населення Канади. Як бачимо, українці з четвертого місця, яке посідали тривалий час, поступово відтіснилися іншими етносами. Крім того, з плином часу змінювалися національні характеристики етнічних груп (табл. 2.8).

Таблиця 2.8

Чисельність десяти найбільших груп населення Канади

Групи населення	Загальна кількість	Моноетнічні	Поліетнічні
Канадці	8806275	5326995	3479285
Англійці	6832095	2048275	4783820
Французи	5597845	2665250	2932595
Шотландці	4260840	642970	3617870
Ірландці	3767610	504030	3263580
Німці	2757140	726145	2030990
Італійці	1207475	729455	478025
Корінне населення	1101955	477630	624330
Українці	1026475	331685	694790
Китайці	921585	800470	121115

Джерело:¹²⁷

Проводячи загалом задовільну імміграційну політику, правлячі кола країни здійснювали і здійснюють суворий імміграційний конт-

¹²⁶ День. – 1999. – 28 січня.

¹²⁷ <http://www.fox.nstn.ca/Presentation on Ukrainian Canadian Demographics>.

роль над тими, хто прибув чи тепер прибуває до Канади. В додаток до належного фізичного стану та перевірки особистості людини, іммігранти розглядаються за потенційною економічною придатністю. У 80-ті рр. канадський уряд намагався контролювати чисельність переселенців, враховуючи економічну потребу та наявність безробіття в країні. З 1981 р. квота в'їзду стала затверджуватися парламентом і протягом деякого часу вона становила приблизно 85 – 100 тис. осіб щорічно. Вже у 90-ті рр., незважаючи на економічний спад, що припав на початок десятиліття, канадський уряд підтримує більш високий рівень імміграції – 200 – 250 тис. осіб на рік¹²⁸.

Це пояснюється тим, що імміграція в Канаді забезпечує ориєнтовно 60 % приросту населення країни. Причому, серед прибуваючих переважають особи у віці до 45-ти років. У цій же групі показник народжуваності серед іммігрантів набагато перевищує середньоканадський, оскільки загальну масу переселенців становлять вихідці з країн, що розвиваються. А там, як відомо, природний приріст населення суттєво випереджає розвинені країни. Протягом 90-х рр. більше половини всіх іммігрантів прибуло до Канади з країн Азії. Динаміку імміграційного руху до Країни кленового листка відтворює наступна таблиця (табл. 2.9).

Таблиця 2.9

Імміграція до Канади протягом 1990-1997 рр.

Роки	Кількість прибулих						
	загалом	з США	з Азії	з Європи	з Південної Америки	з Африки	з Океанії
1990	213334	6057	111195	51667	8888	13426	2642
1991	232020	20122	120736	48232	10632	16175	3145
1992	253345	20123	139546	44933	10415	19669	3666
1993	255935	8025	147378	46622	9588	16922	3085
1994	223912	6242	141600	38652	7919	13708	23055
1995	212463	5199	128534	41127	7485	14560	1873
1996	226074	5855	143956	39933	6115	14836	20585
1997	216044	5036	138091	38619	5691	14489	20245
Всього	1833127	76659	1071036	349785	86733	123785	95196

Джерело:¹²⁹

¹²⁸ Современная Канада. Справочник. – Москва, 1998. – С. 176-177.

¹²⁹ <http://www.caninfo.orc.ru/> О Канаде.

Етнічний склад переселенців 90-х рр. значно різниться від того, яким він був 20-30 років тому. Тоді ще близько половини іммігрантів прибувало з Європи і трохи більше як 15 % – з країн Азії. В останній декаді минулого століття ситуація докорінно змінилася. Серед тих, котрі оселились у Канаді, європейці становили менше 20 %, а вихідці з Азії – приблизно 60 %. 7,2 % належало представникам країн Карибського басейну; 6,8 % – вихідцям з Африки; 5,2 % – зі Сполучених Штатів Америки та країн Центральної Америки; 4 % – з держав Південної Америки¹³⁰.

З точки зору демографії цікавим є той факт, що протягом усього часу імміграції, а також подальшого розвитку української етнічної групи в Канаді в її середовищі переважали особи чоловічої статі. На це були свої причини. Канадська влада стимулювала приїзд до своєї країни робочих рук для праці в сільському господарстві, на транспорті, в промисловості. Поступово дисбаланс за статтю серед канадських українців почав спадати за рахунок возз'єднання сімей, прибуття емігрантів цілими сім'ями, а з народженням нових поколінь україноканадців – природним шляхом. Вже у 50-70-х рр. співвідношення між кількістю осіб чоловічої та жіночої статі суттєво змінилося на користь жінок. Так, перепис населення Канади 1991 р. показав, що серед українців жінок вже стало на 0,7 % більше, ніж чоловіків¹³¹.

Серед індексів, які визначають рівень інтеграції українців у канадське суспільство, неабияке значення відіграє вікова структура української етнічної групи. Статистика показує, що вона "старіє". Щоправда, рівень природного приросту населення Канади загалом невисокий не лише серед українців. Стосовно населення, країна кількісно зростає більше за рахунок вихідців з Азії, Африки та країн Латинської Америки. Що ж стосується українців, то, згідно з переписом 1981 р. їх вікова структура виглядала наступним чином: особи віком до 14 років склали 13,5 % від усіх канадоукраїнців; до 24 років – 16,5 %; до 44 років – 29,8 %; до 59 років – 21,1 %; понад 60 років – 20 %¹³².

¹³⁰ Див. табл. 2.9.

¹³¹ Statistics Canada. Ethnic Origin. The Nation. -- February 1993. -- Catalogue #93-315.

¹³² 1981 Census of Canada. -- April 26. -- 1983.

Наведені дані вимагають детальнішого аналізу шляхом зіставлення статистичних даних. Цілком очевидно, що, наприклад, українці віком до 14 років "губляться", на що вказує такий факт. У 1931 р. канадоукраїнців цієї вікової категорії було 38 % від їх загальної кількості, у 1941 р. – 30,5, у 1971 р. – 25, а у 1981 р. – лише 13 %. Якщо поставити запитання, чому так відбувається, то відповіддю буде: йде асиміляція. Більшість канадоукраїнців цієї вікової категорії вже давно втратила свою українську національну ідентичність. Кожна з наступних виділених вікових категорій асимілюється повільніше. Перевага серед канадоукраїнців осіб старших вікових категорій над молодими супроводжується зниженням народжуваності в етнічній групі. За цим показником вона посідає одне з останніх місць у Канаді. Діти віком до чотирьох років складали, наприклад, у 1971 р. – 7 % від загальної чисельності групи, у 1981 р. – вже 3,5 %¹³³. Якщо подібна тенденція зберігатиметься й надалі, то поряд із зростанням кількості змішаних шлюбів, це призведе до подальшого суттєвого зменшення кількості українців етнічно однорідного походження.

З іншого ж боку, можливий наступний перебіг подій. Не виключена можливість інтенсифікації процесу возз'єднання сімей, еміграції висококваліфікованої робочої сили з України. Всі ці обставини, як і зростання престижу України на міжнародній арені, а разом з тим й української етнічної групи у Канаді, можуть спричинити зростання загальної кількості української етнічної групи. В такому випадку можна передбачити, що деяка частина нових емігрантів включиться (у всякому разі на початковій стадії інтеграції в канадське суспільство) в життєдіяльність української етнічної групи. Але у будь-якому випадку гіпотетичний приріст не зміг би радикально змінити демографічну ситуацію. Кількість вихідців з України, як видається, в українській етнічній групі буде зменшуватися.

Таким чином, аналіз формування української етнічної групи Країни кленового листка дає змогу зробити такий висновок. Українська діаспора сформувалась внаслідок трьох пері-

¹³³ Євтух В., Ковальчук О. Українські канадці: проблеми соціально-політичної інтеграції // Український історичний журнал. – 1991. – № 8. – С. 68.

одів переселення, а також частково поповнюється за рахунок останнього, четвертого, котрий заслуговував би на окреме вивчення у подальших дослідженнях. Якщо ж зіставити дані перепису населення Канади 1996 р. з попереднім, то впадає в око, що кількість моноетнічних представників українського етносу зменшилася та становить 330 тис. осіб. Натомість збільшилася кількість представників групи, котрі частково пов'язують себе з українством. Молодь, вливаючись до загальноканадського процесу буття, поступово втрачає характеристики, пов'язані зі своїм етнічним походженням.

РОЗДІЛ 3

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ ІНТЕГРАЦІЇ

3.1. Освітній рівень канадців українського походження

Досліджуючи питання соціально-політичної інтеграції іммігрантів різних хвиль, варто зважити на їхній освітній рівень і взагалі простежити розвиток освіти серед представників української етнічної групи. Це вдається робити за рахунок, перш за все, визначення стартової ситуації на початковому етапі поселення українців на Північноамериканському континенті. Важливим є також аналіз еволюції освітнього рівня, оскільки саме вища освіта може бути однією "з головних умов отримання висококваліфікованої праці та досягнення престижних соціальних позицій"¹. Загалом освітній рівень населення країни може виступати одним із визначальних чинників індустріального розвитку країни². Значною мірою, коли мова торкається інтеграційних процесів, актуальним залишається питання збереження культурної та етнічної ідентичності, і в такому випадку можна говорити також про застосування української мови серед представників імміграційної групи. Рідна мова зберігається не лише за рахунок спілкування нею в межах родини, але й під час навчання у школах, вищих навчальних закладах, котрі існують у Канаді. Розгляд питання про освітній статус представників української етнічної групи у Країні кленового листка доречно було б розділити на декілька підпитань:

- перше – розгляд стартових можливостей щодо освітньої інтеграції українців у канадське суспільство;
- друге – освітній статус канадських українців відносно всього населення країни;
- третє – роль програм українознавства та вивчення української мови в умовах інтегративних процесів.

¹ Свтух В.Б., Трошинський В.П., Аза Л.О. Міжетнічна інтеграція: постановка проблеми в українському контексті: Навчальний посібник. – Київ, 2003. – С. 7.

² Race Relations and Cultural Differences. Educational and Interpersonal Perspectives / Eds. Verma G., Bagley C. – New York, 1984. – P. 99.

Значна частина українських іммігрантів кінця ХІХ – початку ХХ ст. була малограмотною або й зовсім неписьменною. Таке становище склалося у результаті збігу цілого ряду обставин: низький освітній рівень населення західноукраїнських земель, кількість неписьменних людей серед поселенців зростала за рахунок невідвідування школи значною кількістю дітей через незадовільні матеріальні умови, політику правлячих кіл Австро-Угорщини, які не дуже переймалися проблемою освіти українців Галичини й Буковини³. А все разом супроводжувалося невисоким на той час рівнем національної свідомості самих українців. Тому немає нічого дивного, що як дорослі, так і діти, котрі приїздили до Канади, не мали не лише належного початкового освітнього рівня, але й досить часто – ніякого. Крім того, можливість здобути освіту вже на території свого нового поселення утруднювалась складнощами економічного характеру, поселенням у лісистих чи болотистих місцевостях, віддалених від міських центрів. Найпершою і найпекучішою проблемою для поселенців було здобути засоби для фізичного існування. Для підтвердження тези про малограмотність українських поселенців достатньо навести той факт, що станом на 1921 р. налічувалося близько 40 % осіб, котрі не вміли ані читати, ані писати, а етнічна група загалом за рівнем освіти знаходилася на одному з найнижчих місць серед інших етнічних спільнот Канади⁴. В найкращому становищі серед етнічних меншин населення доміюну виявились у ті часи представники норвезької етнічної групи з 1,4 % неписьменних від її загальної кількості⁵.

Ситуація із здобуттям бодай початкової освіти для українських дітей у Канаді в піонерську добу ускладнювалася ще й тим, що виникали труднощі через необхідність сплачувати так званий шкільний податок, який держава брала з поселенців, котрі хотіли відкривати свої школи⁶. Само собою зрозуміло, що серед

³ Буковина. Історичний нарис... – С. 183-184; Сарбей В.Г. Національне відродження України. Україна крізь віки. – Т. 9. – Київ: Альтернативи, 1999. – С. 230-231.

⁴ Young С. *Op. cit.* – Р. 179.

⁵ *Ibid.*

⁶ Martynowych О. *Op. cit.* – Р. 343.

українських піонерів продовжувала діяти традиція, що діти з раннього віку повинні були допомагати батькам у веденні господарства. А в місцях нового поселення потреба у фізичній праці була більшою, ніж поселенці могли зробити. Отже, навчання могло б відривати дітей від праці на фермах, а більшість прибулих українців оселилася на території прерійних провінцій країни, взявши надзвичайно важкі зобов'язання щодо освоєння гомстедів. Проте головним фактором у перешкоді отримання освіти, безперечно, виявилось незнання англійської мови.

Обов'язкове навчання дітей шкільного віку на теренах Канади було запроваджене ще Актом про Британську Північну Америку у 1867 р. Для виконання поставленого завдання створено два типи елементарних (початкових) шкіл: народні (public), котрі утримувалися за рахунок коштів держави, та відокремлені (separate), що утримувалися за рахунок бюджету муніципалітетів, але перебували у віданні церкви⁷. Запроваджуючи обов'язкове навчання, в тому числі й дітей іммігрантів, федеральний уряд Канади прагнув підняти освітній рівень майбутніх громадян, сформувати їх державницький світогляд. Але, безперечно, переслідувалася й ще одна мета, розрахована на асиміляцію іммігрантів у перспективі. Поселенці міських центрів, хотіли вони того чи ні, відповідно до чинного законодавства, змушені були віддавати своїх дітей до шкіл на навчання. Як згодом виявилось, діти галичан і буковинців досягли значних успіхів у навчанні⁸. Позаяк заснувати приватні школи через брак коштів і педагогічних кадрів вони не могли, то користувалися послугами початкових державних шкіл, що, в свою чергу, призводило до канадизації українських дітей.

Особливо гостро питання освіти серед українських іммігрантів постало, як тільки поселенці облаштувалися на гомстедах. За порадою доктора О. Олеськіва, українські поселенці Манітоби порушили перед провінційним урядом питання про відкриття шкіл з українською мовою навчання (провінції Альберта і Саскачеван були утворені тільки в 1905 р.). Підставою для таких дій

⁷ Руснак І. Вказ. праця. – С. 72.

⁸ Woodsworth J. Strangers Within Our Gates... – P. 114.

стала угода Лор'є-Грінвей 1896 р. У шкільному акті, розробленому на основі цієї угоди, зазначалося: "Якщо десять учнів говорять французькою мовою або ж іншою неанглійською мовою, як своєю рідною, навчання таких учнів має вестися французькою або іншою неанглійською мовою, за двомовною системою"⁹. Цей акт, безперечно, проголошував двомовність у першу чергу для франкоканадців, бо вони давно вже домагалися права навчати дітей рідною мовою. Але він відкривав також певні можливості і для представників інших національностей¹⁰.

Із прийняттям шкільного акта постала можливість відкривати українські школи. Але виникла проблема вчителів, котрі б знали українську та англійську мови. Як виявилось, з українськими поселенцями на рубежі XIX і XX ст. до Канади прибуло тільки четверо іммігрантів, які могли більш-менш відповідати таким умовам. Кирило Ґеник з цієї четвірки став першим українським перекладачем та урядником в імміграційному бюро у Вінніпезі, а три інші працювали в школах: Іван Негрич – у поселенні Теревовля, Іван Бодруг – у поселенні Косів та Василь Ціхоцький – у поселенні Галичина¹¹. Між іншим, на неосяжних просторах Манітоби, Саскачевану та Альберти українські піонери заснували десятки поселень, яким надавали українські назви. Дуже часто то були назви їх рідних сіл, поближких містечок у "Старому краї" чи навіть назви великих українських міст або українських територій та самої України. З розвитком урбанізаційних процесів такі поселення, у зв'язку з переїздом до міст чи інших місцевостей їх мешканців, зникали з карти Канади. Іноді вони зливалися, отримували англійські назви. До наших часів залишилися лише поодинокі українські назви¹².

Цілком зрозуміло, що чотири двомовні особи не могли задовольнити потреб усієї громади. У львівській газеті "Громадський голос" був опублікований лист українського поселенця з містечка Гімлі в провінції Манітоба, в якому він закликав своїх

⁹ Young C. Op. cit. – P. 180.

¹⁰ Lower A. Colony to Nation: A History of Canada. – Toronto, 1957. – P. 416-417.

¹¹ Marunchak M. The Ukrainian Canadian... – P. 115.

¹² Макар Ю., Макар Л. З Україною в серці. – Чернівці: Букрек, 2003. – С. 35.

земляків, котрі мали гімназійну освіту, щоб ті приїздили до Канади "... до праці для свого темного брата", запевняючи, що вони будуть сердечно прийняті і в силу можливостей матеріально винагороджені¹³. Серед українців мали, поряд з тим, місце окремі випадки негативного ставлення до іншомовних вчителів і до освіти взагалі. Але диктувалося це не небажанням надати дітям початкову освіту, якої так бракувало на батьківщині. Головною причиною цього суспільного явища залишалося поголовне незнання англійської мови в середовищі канадських українців.

Для того, щоб виправити ситуацію, яка склалася, та певною мірою задовольнити вимоги українських переселенців щодо педагогічних кадрів, уряд Манітоби у 1905 р. відкрив спеціальний навчальний заклад під назвою "Руська учительська семінарія". Її завданням мала бути підготовка двомовних вчителів для українських та польських поселень¹⁴. Учительська семінарія спочатку діяла у Вінніпезі, а з 1907 р. її перенесено до міста Брендон. Перенесення місця перебування семінарії сталося внаслідок того, що шовіністично налаштована частина англоканадців, котрим не була до вподоби активність українців, почали писати до уряду провінції скарги з вимогами закриття двомовного навчального закладу. Але департамент освіти, добре розуміючи, яку реакцію в середовищі української спільноти може викликати така акція, рекомендував урядові перенести учительську семінарію із столиці провінції до якогось іншого міста¹⁵.

Згідно з урядовим рішенням, до Руської семінарії приймали синів фермерів (кадри готувалися саме для сільських поселень) віком від 18 до 22 років, які мали закінчену державну школу, знали англійську мову і мали добрі рекомендації від шкільних рад та місцевої громади. Відбір на навчання проводив департамент освіти. На перший курс у 1905 р. було зараховано 22 студенти¹⁶.

Скориставшись прикладом Манітоби, українські поселенці Саскачевану та Альберти домоглися від урядів своїх провінцій

¹³ Громадський голос. – 1907. – 21 червня.

¹⁴ Стечишин Ю. Вказ. праця. – С. 293.

¹⁵ Руснак І. Вказ. праця. – С. 89.

¹⁶ Там само. – С. 87.

відкриття подібних навчальних закладів: у Ріджайні 1909 р. та у Вегревілі 1916 р. Потрібно зауважити, що в інших провінціях не існувало двомовної англо-української системи навчання. Однак створення її у трьох степових провінціях, де на той час проживала основна маса українських поселенців, стало важливим кроком на шляху здобуття їхніми дітьми початкової двомовної освіти. І, що важливіше, закладалися основи для адаптації українців у полікультурне канадське суспільство. Разом з тим, навчання дітей української мови в Манітобі суттєво відрізнялося від подібного процесу у двох інших степових провінціях. Якщо в першому випадку здійснювалося двомовне навчання як таке, то в Саскачевані та Альберті дітей вчили української мови лише по одній годині на день. Тим не менше, крок назустріч українським поселенцям з боку провінційних урядів, безперечно, мав прогресивний характер. Отже, з одного боку, перед ними відкривалася можливість не втратити ознак своєї національної ідентичності, з іншого, закладалися підвалини інтеграції менш розвиненої української етнічної групи у загальноканадське суспільство. Саме це, очевидно, мав на увазі М. Марунчак, пишучи: "Двомовні вчителі вчили молодих поселенців державної мови Канади, викладали історію цієї великих можливостей країни та впоювали в учнів англо-саксонські принципи демократичного правління, намагаючись додати до них вартості свого народу: поняття свободи, соціальної справедливості, підпорядкування індивідуальних інтересів вищим цілям загалом, праці для піднесення добробуту"¹⁷. Тим паче, що це були вже не тимчасові іммігранти, а громадяни країни, котрі своєю працею робили вагомий внесок у її розвиток. У листі до родичів Василь Курелюк, іммігрант з України, зазначав: "Я тут навчився по англійськи читати й писати, говорити знаю добре по англійськи. Тут мені дуже добре"¹⁸.

Двомовна система та учительські семінарії, котрі свого часу закінчили близько 200-х студентів¹⁹, значною мірою спричини-

¹⁷ Марунчак М. Історія українців Канади... – С. 140.

¹⁸ Сич О. З "Нового краю"... – С. 45.

¹⁹ Ювілейна Книга Українського Інституту ім. П. Могили в Саскатуні, 1916-1941. – Вінніпег, 1945. – С. 31; за іншими даними, 150 вихованців (Див.: Стечишин Ю. Вказ. праця. – С. 293.)

лися до піднесення статусу української етнічної групи того періоду. Українські вчителі Манітоби навіть мали свою окрему вчительську організацію, що кожного року проводила конференції, на яких обговорювалися не тільки питання, пов'язані з освітою, але й інші загальні справи.

Певною мірою, на ранньому етапі свого становлення українська етнічна група Канади скористалася можливостями манітобської двомовної шкільної системи та лояльністю саскачеванського й альбертського урядів. Урядом Манітоби була навіть опублікована перша русько-англійська читанка "The Manitoba Ruthenian English Readers". Її двомовність полягала в тому, що поряд з англійським текстом був запропонований український варіант у перекладі М. Стечишина²⁰.

Коли 1915 р. до влади в Манітобі прийшли представники ліберальної партії, а вони виступали проти двомовної системи навчання, розпочався розгляд питання про доцільність існування такої шкільної системи. Одна з причин порушення цього питання полягала в тому, що нібито кваліфікація двомовних учителів була досить низькою і саме через це вони не могли забезпечувати навчальний процес, при якому буцімто мав місце досить низький відсоток відвідування школярами двомовних шкіл²¹. Слухання законопроектів, внесеного міністром освіти провінції Торнтоном, щодо скасування двомовної шкільної системи розпочалися в лютому 1916 р., а вже в березні місяці його ухвалили. Цілком зрозуміло, що це завдало серйозного удару по позиціях української етнічної групи в Манітобі. Зрештою, відлуння прокотилося й по інших провінціях. Права на вивчення української мови за прикладом Манітоби могли бути порушені в Саскачевані та Альберті, що й сталося. Наприклад, уряд Альберти заборонив двомовним учителям, котрі закінчили Брендонську учительську семінарію в Манітобі, працювати на території провінції.

Загалом протягом першого періоду формування української етнічної групи, до ліквідації двомовної шкільної системи на те-

²⁰ Детально про це написав Михайло Марунчак у першому томі "Історії українців Канади" (див: С. 129-155).

²¹ Sissons C. Bi-Lingual Schools in Canada. – Winnipeg, 1916. – P. 143-145.

риторії Манітоби, діяло 111 двомовних українських та польських шкіл (вони були об'єднані у звіті 1915 р.), в котрих нараховувалося 114 вчителів та 6513 учнів, а в Саскачевані – 40 державних шкіл, де вивчалася українська мова²².

По-іншому склалася ситуація в містах, де українці жили вперемішку з багатьма етносами. Запровадження двомовної – англо-української – шкільної системи чи приділення уваги виокремленому вивченню української мови було неможливим. Влада не могла допустити появи прецеденту, який міг порушити міжнародну рівновагу. З одного боку, це давало позитивні результати – іммігранти змушені були швидше адаптуватися до умов канадського життя тому, що вони не були ізольованими від інших національних прошарків, як це мало місце в сільській місцевості, з іншого – вони втрачали ознаки своєї національної ідентичності. Крім того, такі освітні проблеми, як будівництво нових шкіл (населення країни збільшувалося швидкими темпами), їх утримання, підготовка кваліфікованих учителів, влада в містах мала можливість вирішувати на належному рівні. Про навчання дітей українських іммігрантів у міських школах відгуки були обнадійливими. Наприклад, у повідомленні з однієї із шкіл Вінніпега, де навчалася 565 дітей з єврейської етнічної групи, 296 – з німецької, 147 – з української, 91 – з польської, 27 – з російської, зазначалось, що українські діти були такими ж старанними, як і представники інших національностей²³. Таке міжнародне розмаїття в межах однієї, навіть великої школи, як у даному випадку, дійсно було перешкодою для введення двомовного навчання. Але, з іншого боку, влада вигідно використовувала таке становище для прискорення асиміляційних процесів, хоча загалом було б несправедливо звинувачувати канадські федеральні і місцеві органи влади в якихось особливих зловживаннях проти національного менталітету окремих етнічних груп, у тому числі й української.

На Сході Канади діти українських поселенців теж мали змогу здобувати освіту рідною мовою. В Монреалі (провінція Кве-

²² Encyclopedia of Ukraine: – Vol. 5... – P. 355.

²³ Sissons C. Op. cit. – P. 147.

бек), наприклад, двомовна система навчання була запроваджена для греко-католиків українського походження, де навчання проводилося англійською та українською мовами. Але це стосувалося тільки початкових класів. Надалі батьки могли обирати для своїх дітей або французькі школи, або протестантські з англійською мовою навчання, де українських дітей навчали разом з учнями інших етнічних груп²⁴.

Як бачимо, процес започаткування навчання дітей представників української етнічної групи протягом першої доби імміграції відбувався в досить складних умовах. То був час формування освітнього статусу, й українці прекрасно розуміли, що для нормальної життєдіяльності в нових для себе умовах молодше покоління має отримати знання, а передусім засвоїти англійську мову, без знання якої воно залишатиметься на узбіччі суспільного прогресу.

Найвищим показником прогресу освітнього рівня іммігрантів виступає намагання отримати університетські знання. "Малограмотні, у важкій економічній ситуації, але який значущий крок вони зробили", – зазначив Ч. Янг²⁵, маючи на увазі освітні надбання українських канадців. У 1928-1929 навчальному році в Манітобському університеті навчалося 67 представників української етнічної групи з 2700 студентів, тобто вони склали 2,5 % від загалу всіх студентів. Цілком зрозуміло, що наведені кількісні показники на той час не відповідали пропорційному співвідношенню українців до всього населення провінції (близько 10 % мешканців Манітоби станом на 1926 р. були українцями²⁶). Але, враховуючи стартові можливості, наведені показники безперечно були значним успіхом для українців. У той самий час в Альбертському університеті нараховувалося 35 українських студентів, а в Саскачеванському – 30 осіб²⁷.

Якщо говорити про престижність спеціальностей, то більшість зі студентів обирали тоді педагогічні та сільськогосподарські, хоча мав місце потяг до набуття інженерних, лікарських і

²⁴ Марунчак М. Історія українців Канади... – С. 206-208.

²⁵ Young Ch. Op. cit. – P. 204.

²⁶ A Statistical Compendium... – P. 64.

²⁷ Young Ch. Op. cit. – P. 205.

правничих спеціальностей. Такий вибір зумовлювався, перш за все, соціальним становищем та потребами, які були необхідними для життєдіяльності своєї етнічної групи. До того чи іншого вибору підштовхували ті проблеми, з котрими повсякчас стикалися іммігранти на початковому етапі свого поселення в степових провінціях Канади.

Із середовища українських студентів, які тоді навчалися, пізніше вийшли визначні діячі не лише української діаспори, а й політичного життя Канади загалом. Сказане можна проілюструвати бодай кількома прикладами. Зокрема, Михайло Лучкович, випускник Альбертського університету 1916 р., став згодом депутатом Палати громад федерального парламенту Канади. Іван Гнатишин, випускник Саскачеванського університету 1930 р., представляв провінцію Саскачеван у верхній палаті канадського парламенту – Сенаті. Випускник того ж університету 1945 р. Павло Юзик працював професором Манітобського університету, а згодом став також сенатором²⁸.

Про потяг українців до знань красномовно свідчить стаття, опублікована в "The Edmonton Journal" 7 травня 1936 р. під промовистою назвою "Альбертська родина встановила рекорд з шести університетських дипломів". З-поміж іншого там писалося: "Кожна людина хоче встановити рекорд, гарний рекорд. І панство Косташів, українські фермери з дистрикту Вегревіл, встановили його в Альберті, а може в усій Канаді ... Вони є батьками шістьох синів, кожен з яких здобув університетську освіту"²⁹.

Якщо поселенці кінця XIX – початку XX ст. перебували у невідповідному становищі щодо свого освітнього рівня, то в подальшому ця ситуація почала суттєво виправлятися. Вже станом на 1941 р. значна частина, а саме близько 66 тис. осіб українського походження у віці від 5 до 14 років навчалися у шкільних закладах³⁰. Серед них нараховувалося 41 % таких, хто мав за

²⁸ Thompson W. P. The University of Saskatchewan. A Personal History. – Toronto, 1970. – P. 211, 216; A Ukrainian Canadian in Parliament. Memories of Michael Luchkovich... – P. 16.

²⁹ Цит. за: Макар Ю., Макар Л. Вказ. праця. – С. 36.

³⁰ Hunchak N.J. Canadians of Ukrainian Origin, Population. – Winnipeg, 1945. – P. 33-34.

плечима 5 років навчання, від 5 до 8 років навчалося 40 %, намагалися отримати повну середню освіту – 19 %. Крім того, у вищих навчальних закладах нараховувалося близько чотирьох тисяч канадських українців, що становило 1,4 % від загальної кількості членів етнічної групи віком від п'яти років і старше³¹. Цілком зрозуміло, що такі показники тоді ще не дотягували до середньоканадського рівня. Загалом на той час 5,2 % канадців здобували університетську освіту. Але, знову ж таки, порівнюючи із попередніми даними, варто зауважити, що еволюція освітнього статусу представників українства набирала обертів. Із малограмотної, якою вона була на початковій стадії свого формування, українська етнічна група з плином часу перетворювалася на таку, що поступово нарощувала у своєму середовищі частку громадян з університетською освітою, тобто тих, хто закінчив коледж чи навіть магістратуру й працював у місцях, де була потрібна висока кваліфікація та спеціальні знання.

Оскільки Канада – федеративна держава, то система освіти відноситься до компетенції провінційних урядів. Вони розробляють її разом із відповідними шкільними радами. На місцях обираються й форми навчання. До компетенції федерального уряду належать школи для місцевих жителів (native people) – індіанців та ескімосів, а також для дітей, батьки котрих перебувають за межами країни³².

Кожен провінційний уряд чи орган місцевого самоврядування має повноту влади та несе відповідальність за систему освіти у провінції чи дистрикті. Загалом школи у Канаді поділяються на початкові (elementary), середні (secondary) та старші середні, або, іншими словами, вищі (high school). Навчання в школах за роками приблизно збігається в усіх провінціях, але провінційні департаменти освіти можуть на свій розсуд вносити корективи до навчального процесу. Орієнтовний розподіл строків навчання у школах Канади за їх статусом виглядає наступним чином: початкова школа – 1+8 років (діти у Канаді йдуть на навчання

³¹ A Statistical Compendium... – P. 297.

³² Canada Year Book 1975. An annual review of economic, social and political development in Canada. – Ottawa, 1975. – P. 262.

починаючи з 5-річного віку; для них існує щось на зразок підготовчого класу); середня – 4 або 5 років, у залежності від провінції та навчальних програм. Із середини 70-х рр. запроваджено нову систему навчання у вищих (повносередніх) школах, причому залежно від провінції, роки навчання у шкільній системі змінилися. На початкове навчання відводиться 6 років, неповносереднє – 3. Повну середню освіту учні здобувають протягом 3 або 4 років. Таким чином, загалом шкільна освіта триває 11-12 років. У старшій середній (вишій) школі відбувався поділ навчальних курсів на три потоки: академічний, загальний та практичний. Завданням шкіл за новою навчальною системою стала підготовка учнів для вступу до університетів або прищеплення їм професійних навиків для подальшого працевлаштування. Розгляд системи освіти в Канаді справляє враження, що порівняно з відповідною системою в Україні вона більше дає прикладних знань у конкретних ділянках можливої діяльності в майбутньому. Зате при цьому суттєво програє фундаментальна загальнонаукова підготовка випускників шкіл.

Загалом українська етнічна група намагалася досягнути якомога вищого освітнього рівня тому, що це розширювало можливості не лише поліпшувати життєвий рівень, але й зміцнювати соціальні позиції у суспільстві, які безпосередньо залежать саме від освіти та належної кваліфікації. Досягнення престижної економічної позиції безпосередньо залежить від рівня освіченості, оскільки ці поняття взаємозалежні. Наприклад, який наслідок того, що представники єврейської етнічної групи мали найвищі показники освітнього характеру серед інших національностей у Канаді? Це давало їм можливість отримання престижної праці. Аналіз статистичних даних показує, що євреї мали найкращі показники порівняно з іншими етнічними групами³³.

Порівняння показників просування різних етнічних груп по соціальних сходинах Канади дає підставу зробити висновок, що успіх справи залежить не лише від стартових можливостей, але й від цілеспрямованості дій у досягненні мети. Саме українська етнічна група у цьому відношенні є показовою. Зокрема, станом

³³ Reitz J. The Survival of Ethnic Groups. – Toronto, 1980. – P. 158.

на 1961 р. освітній статус українських канадців значно поліпшився. 3,8 % осіб (16.138 тис.) від загальної чисельності етнічної групи навчалися в університетах або ж отримали університетський диплом. Це вже суттєво наблизило українців до середнього канадського рівня. На той самий час 4,9 % населення країни здобувало університетську освіту³⁴. Подальший розвиток освіти представників української етнічної групи від десятиліття до десятиліття підвищував її показники. Згідно з переписом населення Країни кленового листка в 1971 р. українців з неповною та повною вищою освітою налічувалося близько 42 тис. (7,7 %), порівнюючи із 164 тис. (8,3 %) по країні загалом³⁵. Крім того, наприклад, в Альбертському університеті в 1967-1968 навчальному році вищу освіту здобували 1200 осіб українського походження, або 9,2 % із загальної кількості 13 тис. студентів. Цей показник перевищував відсоткове співвідношення українців до населення Альберти загалом (8 % у 1961 р.). Проте в самому Едмонтоні, де розташований університет, кількість проживаючих там українців на той час у відсотковому відношенні була значно вищою, ніж відповідний показник, що відображав їх чисельність в університеті³⁶.

Значно краще справа виглядала в 1981 р. Зокрема, понад 10 тис. українців отримали освіту в галузі природничих наук, 4 тис. – у галузі соціальних наук. Близько 12 тис. пов'язали свою долю з медициною, 13 тис. – з освітньою діяльністю. Понад 3 тис. українців представляли творчу інтелігенцію³⁷. Про зростання освітнього рівня українців у порівнянні з відповідним рівнем населення Канади загалом свідчать дані пропонованої діаграми 3.1.

Згідно з даними тодішнього перепису населення, з 585 тис. осіб однонаціонального українського походження у віці понад 15 років університетську освіту мали 8,2 %, що на 0,2 % перевищувало середній рівень по країні (8 %). Тих, хто мав неповну університетську освіту (під час перепису особа могла навчатися в

³⁴ Українські поселення. Довідник... – С. 214.

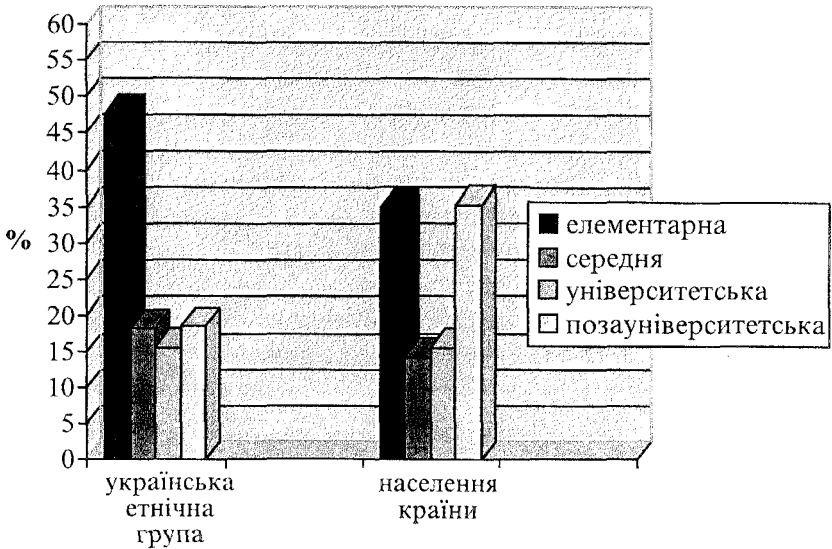
³⁵ A Statistical Compendium... – Р. 300.

³⁶ Боцюрків Б. Вказ. праця. – С. 126-127.

³⁷ Ukrainian Canadians and the 1981 Canada Census: A Statistical Compendium... – Р. 68-69.

Рівень освіти української етнічної групи
та населення Канади станом на 1981 р.

Здобута освіта:

Джерело:³⁸

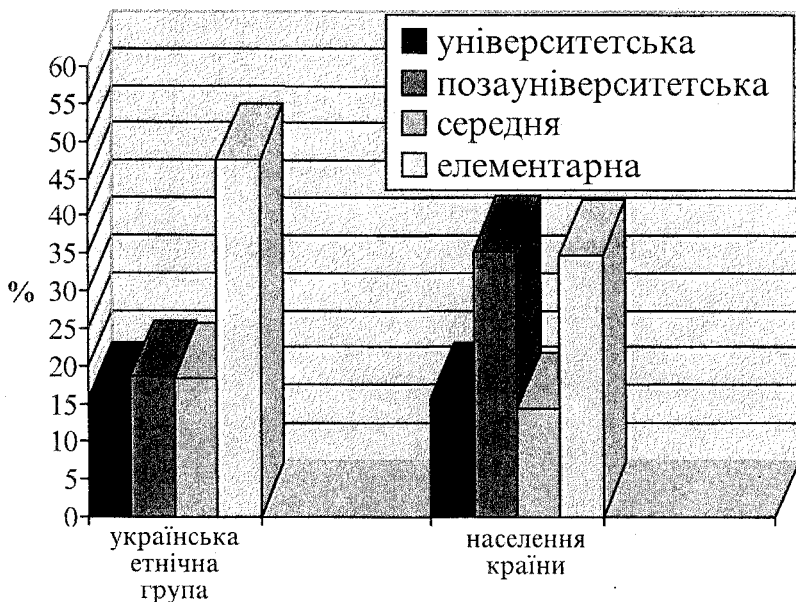
університеті), також нараховувалося більше серед представників української етнічної групи, ніж загалом по державі – відповідно 8,7 % та 7,9 %. Осіб, котрі мали закінчену середню освіту, серед українців нараховувалося на 0,2 % більше, ніж по Канаді загалом, відповідно 64,6 % та 64,4 %. Натомість серед українців виявилось дещо менше представників із спеціальною позауніверситетською освітою. Загалом по Канаді цей показник склав 19,7 %, а серед українців – 18,5 %, тобто на 1,2 % менше. Однак українці досить непогано вписувалися в таку категорію, як професійна або спеціальна освіта, котра потрібна для фахівців різних галузей народного господарства. В той же час близько 14 тис. осіб не мали

³⁸ Ukrainian Canadians and the 1981 Canada Census: A Statistical Compendium... – P. 41.

ніякої освіти. Це, головним чином, могли бути представники старшої вікової групи, безпосередні вихідці з України, які не спромоглися здобути освіту в Канаді. Можна стверджувати, що за понад століття свого перебування на канадській землі представники української етнічної групи повністю вписалися у структуру поліетнічного канадського суспільства за своїм освітнім рівнем. Про це свідчать дані діаграми 3.2.

Діаграма 3.2

Рівень освіти української етнічної групи та населення Канади загалом згідно з переписом 1991 р.

Джерело:³⁹

За даними канадського перепису населення 1991 р., українська етнічна група зрівнялася за показниками щодо університетської освіти з відповідним показником усього населення країни.

³⁹ <http://www.statcan.ca/> / Statistical Profile: Educational Statistics; Kordan B. Ukrainian Canadians and the Canada Census: 1981-1996... – P. 125-129.

Обидва вони складають по 15,2 % від загалу опитаних. За десятиліття, таким чином, вже всі інші етнічні групи наздоганяли українську. Що ж стосується професійної, позауніверситетської освіти, то розрив між загальноканадським і "українським" показниками значно зріс не на користь останнього. Якщо у 1981 р. він дорівнював 1,2 %, то у 1991 р. зріс до 16,9 %. Серед українців цей відсоток сягає 18,5 %, загалом по Канаді він складає 35,4 %⁴⁰. Таке суттєве збільшення розриву за цим показником не говорить про якесь відставання українців у чомусь. Воно лише підтверджує відмінність суспільних інтересів у поліетнічному канадському суспільстві.

Окремих підрахунків вимагало б визначення місця, яке посідають канадські українці за неповною середньою та повною середньою освітою у державі, включно з англоканадцами та франкоканадцами. Але, якщо мати на увазі канадців українського походження і решту канадського суспільства, то тут останнім часом склалася повна перевага на користь української етнічної групи. За переписом 1991 р., середньошкільну освіту серед українців мали 47,5 %, серед усіх канадців – 34,7 %, вищу середню освіту – відповідно 18,3 % і 14,3 %⁴¹.

Крім здобуття освіти загальноканадського рівня та в умовах ліквідації двомовної системи, у середовищі української етнічної групи постала проблема збереження рідної мови як одного з важливих чинників національної самоідентифікації в поліетнічному суспільстві Канади. Цього можливо досягнути за рахунок вивчення української мови як окремого предмета, а також за умови пропагування українознавчих студій. У 1930-х роках у канадських шкільних підручниках починають з'являтися перші історичні згадки про Україну та українців. Одночасно українці Західної Канади розпочали працювати над шкільними підручниками для навчання української мови вже для англомовних учнів. Виникла ідея, щоб вивчати українську мову як іноземну.

⁴⁰ <http://www.statcam.ca> / Experienced labour force 15 years and over by occupation, 1991 and 1996 Censuses.

⁴¹ Ibid.

Конкретніше справа зрушилася з місця у 1943 р., коли в Саскачеванському університеті розпочали діяти курси для вивчення української мови, що було першою такого роду спробою на території Країни кленового листка⁴². Тоді понад 70 осіб відвідувало курси з цієї мови. Також було засновано кафедру слов'янських мов. Одразу ж зауважимо, що майже стовідсоткову чисельність слухачів україномовних курсів, і в минулому, і на сьогодні, становлять представники української етнічної групи. Хоча є випадки вивчення української мови представниками інших етнічних груп. Спонукають їх до того або якісь особисті мотиви, або розрахунок на те, що знання української мови може бути використане в науковій чи якійсь іншій діяльності.

Починаючи з 50-х років, завдяки активній діяльності багатьох українських організацій – незалежно від їх політичної орієнтації – було дано згоду на введення до навчальних програм Альбертського університету викладання курсу української мови. Згодом українознавчі програми були запроваджені в Торонтському, Монреальському, Оттавському університетах та університеті Британської Колумбії⁴³.

У 1970-х рр. у відповідь на настійливі вимоги українців спочатку в Альберті, а потім у Манітобі й Саскачевані було запроваджено нове шкільне законодавство. Відповідно до нього в державних школах дозволялося створювати класи, що працювали за двомовними навчальними програмами, при цьому українською мовою в них могла викладатися значна кількість навчальних предметів. У 1989 р. в трьох названих провінціях за двомовними навчальними програмами навчалося 2600 учнів⁴⁴. Крім того, в п'яти провінціях у місцях, де є достатня кількість українських дітей, українська мова викладається як навчальний предмет у середніх школах. Але потрібно зазначити, що федеральний уряд не виділяє фінансових ресурсів для запровадження освіти неофіційними мова-

⁴² Буйняк В. Українська мова у школах Саскачевану // Західньоканадський збірник. – Ч. 3. – Едмонтон, 1998. – С. 15.

⁴³ Євтух В.Б., Ковальчук О.О. Етнокультурна діяльність українських канадців: здобутки і проблеми // УІЖ. – 1991. – № 9. – С. 44.

⁴⁴ Трощинський В., Шевченко А. Вказ. праця. – Т. 15. – С. 86.

ми у державних школах⁴⁵. Участь федерального уряду країни у мовній освіті неофіційними мовами обмежується підтримкою так званих "мов спадщини". У канадському контексті до цих мов належать інші, ніж англійська та французька, які вивчаються поза системою провінційних шкіл, насамперед у приватних суботніх школах, що підтримуються окремими громадами. Найчастіше то школи при церквах чи громадських організаціях⁴⁶.

Одним з найвизначніших центрів українознавства на Північноамериканському континенті, без перебільшення, можна назвати Канадський інститут українських студій при Альбертському університеті, заснований 1976 р. Інститут з часу свого створення обрав два основні напрями дослідницько-видавничої діяльності: висвітлення історії та сьогодення українців Канади і дослідження історії, культури, економіки, політичного життя України. За підтримки канадських державних та позадержавних установ, а передусім українських меценатів, Інститут здійснив, наприклад, амбіційний Канадсько-український проект законодавчої співпраці вартістю у 2,2 млн доларів, профінансований Канадським агентством міжнародного розвитку⁴⁷.

Підсумовуючи вище викладене, можна зробити наступні висновки:

- Освітній рівень української етнічної групи Канади за період сторічного перебування на канадській землі зазнав значних змін.
- З малограмотної, порівняно з іншими етнічними групами, українські канадці перетворилися на групу достатньо освічених мешканців країни, не поступаючись показниками перед рештою населення Канади або навіть у деяких випадках випереджаючи його.
- На провінційному рівні в Канаді проходить кампанія щодо збереження мов етнічних меншин, зокрема це простежується у ставленні до української мови в навчальних закладах різних типів.
- Враховуючи освітній рівень української групи, можна констатувати, що українські канадці досить ефективно інтегрувалися в поліетнічне середовище Країни кленового листка.

⁴⁵ Соколовський І. Мовна освіта: Альберта і Канада // Західньоканадський збірник. – Ч. 4. – Едмонтон, 2000. – С. 50.

⁴⁶ Там само. – С. 50.

⁴⁷ Макар Ю. Канадські центри дослідження історії України: основні напрями діяльності... – С. 24.

3.2. Професійна зайнятість та підприємницька діяльність українців Канади

На рубежі XIX – XX ст. перед Канадою постала проблема освоєння своїх західних територій та вербування для цього іноземної робочої сили. В цьому сенсі можна якоюсь мірою погодитись із твердженням, що "нові країни з нелімітованими земельними площами (придатними для загосподарювання. – В. М.) більш-менш постійно мали б подвоювати своє населення протягом двадцяти п'яти років"⁴⁸. У даному випадку швидке кількісне зростання населення Канади більше залежало від припливу іммігрантів, аніж від природного приросту. Безперечно, канадський уряд був зацікавлений в імміграції сільськогосподарського населення, передусім для освоєння степових просторів країни. Про це вже говорилося попередньо. Канадський міністр Кліффорд Сіфтон, відповідальний за імміграційну політику, вважав, що фермери були б найбільш бажаними переселенцями. Якщо ж Велика Британія, Західна Європа та Сполучені Штати Америки не могли забезпечити припливу великої кількості освоювачів прерій, то нові джерела сільськогосподарських іммігрантів, на його думку, мали б бути знайдені в інших місцях⁴⁹. Країна кленового листка загалом досягла своєї мети за рахунок припливу іммігрантів з Центрально-Східної Європи, значною, якщо не переважаючою, мірою західноукраїнських селян.

Поза сумнівом є те, що українці цілком задовільно інтегрувалися в канадське суспільство, незважаючи на низький соціально-економічний статус іммігрантів до Першої світової війни, зумовлений загальновідомими причинами. Серед українців, які прибули в Канаду до 1911 р., 79 % належали на час свого прибуття туди до сільськогосподарських працівників. Цей самий показник складав 35 % у середовищі іммігрантів інших національностей⁵⁰. Якщо ж врахувати той факт, що пер-

⁴⁸ Lower A. Colony to Nation. A History of Canada. – Toronto, 1957. – P. 404.

⁴⁹ McInnis E., Horn M. Canada: A Political and Social History. – Toronto, 1982. – P. 436.

⁵⁰ Wolowyna O. Trends in the Socio-Economic Status of Ukrainians in Canada // Changing Realities: Social Trends Among Ukrainian Canadians / Ed. by Petryshyn W.R. – Edmonton, 1980. – P. 54.

ша хвиля української імміграції дала найбільшу кількість переселенців цієї національності, то саме вона стала основою формування української етнічної групи Канади з елементами певної "недосконаlosti" відносно елітних груп населення країни в економічному та соціальному плані. Однак з плином часу вона довела своє право на співіснування у канадському поліетнічному суспільстві.

"Традиційний стандарт, – за визначенням В. Ісаїва, відомого канадського соціолога українського походження, – професійної композиції етнічної групи полягає у порівнянні із загальною професійною зайнятістю населення країни в цілому"⁵¹. Керуючись твердженням ученого, можна визначити співвідношення професійної зайнятості українців щодо інших етнічних груп країни.

Саме українцям Канада значною мірою завдячує за перетворення диких прерій на свою багату житницю. Ціною своєї наполегливості, важкої виснажливої праці, зрештою, загалом притаманного їм працелюбства українські піонери порівняно швидко досягли значних успіхів. Ще до початку Першої світової війни їхні ферми з кожним роком ставали рентабельнішими. Про це красномовно свідчить, наприклад, той факт, що в 1911 р. західні провінції – Альберта, Манітоба та Саскачеван, де в основному проживали українці, виробили 475 млн бушелів (міра об'єму в 3,43 л) зернових, що становило 75 % від загальнонаціонального збору⁵².

Цілком зрозуміло, що не тільки українці ставали фермерами. Наприклад, іммігранти з Великої Британії оселялися також на канадському Заході, але на кращих землях та на пільгових умовах. Для них заздалегідь будували на фермах котеджі, їм допомагали придбати сільськогосподарську техніку тощо. Проте, як підкреслював канадський дослідник Ч. Янг, британським пере-

⁵¹ Isajiw W. Participation of Ukrainians in Business Occupations in Canada // Changing Realities: Social Trends Among Ukrainian Canadians / Ed. by Petryshyn W.R. – Edmonton, 1980. – P. 97.

⁵² Сыч А.И. Роль славянских иммигрантов в заселении и освоении канадского запада в конце XIX – начале XX вв. // Вопросы новой и новейшей истории. – 1984. – Вып. 30. – С. 90.

селенцям було важко пристосовуватися до життя у преріях, "оскільки вони не могли переборювати труднощів піонерського поселення на Заході"⁵³. Він же визнавав, що українці були придатнішими до освоєння прерійних територій⁵⁴.

Значна частина українських поселенців першої доби була зайнята також і в промисловості або на транспорті. Причому значний відсоток фермерства змушений був працювати сезонно в промисловості перших п'ять, а то й десять років свого проживання у Канаді, щоб заробити засоби для вкладення їх у розвиток сільськогосподарського виробництва.

Досить важко визначити кількість українців, зайнятих у різних галузях виробництва чи транспорту, оскільки статистичні джерела дають різну інформацію. На нашу думку, найбільш оптимальною оцінкою є така: станом на 1921 р. зайнятих у промисловості осіб українського походження налічувалося близько 30 тис., причому 95,8 % з них становили особи чоловічої статі⁵⁵. М. Шатувльський, учасник українського робітничо-фермерського руху в Канаді, писав: "При будові міст, фабрик, заводів, млинів, в різних – двигав тягар на плечах (мається на увазі український іммігрант. – В. М.), підривав своє здоров'я, падав з високих мурів, гинув присипаний землею в копальні: і при таких роботах був ти не раз супроводжуваний згірливою назвою "богонк", "галішен"; міряв ти степи й ліси Канади своїми ногами, як жебрак з торбою на плечах, шукаючи місця, щоб продати свою працю"⁵⁶.

Українцям та іншим вихідцям із Східної та Центрально-Східної Європи діставалася, як правило, найважча робота в силу некваліфікованості прибулих, хоча можливостей знайти роботу було достатньо. Канадські економічні інтереси вписувалися у картину масованого та швидкого розвитку країни, що, у свою чергу, потребувало ресурсів робочої сили. Заробітна плата представників українського етносу здебільшого була нижчою, ніж іммігрантів британського чи якогось іншого походження. Поді-

⁵³ Young Ch. Op. cit. – P. 298.

⁵⁴ Ibid.

⁵⁵ A Statistical Compendium... – P. 404.

⁵⁶ 60 років українців в Канаді, 1891 – 1951: На відзначення шістдесятих роковин життя і творчої праці українців в Канаді... – С. 5.

бна ситуація, до речі, спостерігалася й у Сполучених Штатах Америки. Згідно з матеріалами імміграційної комісії США, середній денний заробіток шахтаря-українця складав 1,98 дол., а корінного американця – 2,31 дол.⁵⁷. Американський автор українського походження Л. Толопко зазначав, що зарплата українського робітника була навіть нижчою від середнього рівня зарплати решти іммігрантів (2,16 дол.). Виходячи з даних вищевказаної комісії, він стверджував, що платня українських переселенців була такою ж, як і робітників-негрів⁵⁸.

Часто на сторінках тогочасних канадських періодичних видань траплялися повідомлення про працю тамтешніх українців. Так, наприклад, в "Канадійському фермері" містилося наступне повідомлення: "В лісах Б.К. (провінція Британська Колумбія. – В.М.) роблять переважно русини, іммігранти, платня 35-40 дол. і добрий харч. Робота буде через цілу зиму"⁵⁹. Як бачимо, заробітна плата за сезон не була високою. Але поселенці були змушені працювати й на таких умовах.

Загалом кажучи, "Новий край" не дуже пестив українських поселенців, як, до речі, й інших вихідців із Східної Європи, платнею. Про це теж повідомляв уже згадуваний часопис: "...плата робітників в Канаді за 9 год. денної праці така: каменярі – 55 центів на годину, мулярі – 55 центів, столярі – 35 центів, бляхарі – 39 центів, ковалі – 27,5 цента"⁶⁰.

На кінець ХІХ – початок ХХ ст. припадає бурхливе будівництво залізниць у Країні кленового листка, що мало передусім поєднати західні райони країни зі східними й розширити систему шляхів сполучення загалом. Цілком закономірно, що й там, як сезонно, так і постійно, також працювали робітники українського походження. Ось, наприклад, один із фактів. У 1899 р. на будівництві залізничних колій біля Едмонтона працювало близько 500 вихідців з Галичини⁶¹.

⁵⁷ Толопко Л. Трудові українці США. – Нью-Йорк, 1984. – С. 44.

⁵⁸ Там само.

⁵⁹ Канадійський фермер. – 1906. – 26 липня.

⁶⁰ Там само. – 1907. – 1 листопада.

⁶¹ Keywan Z. Greater than Kings. Ukrainian Pioneer Settlement in Canada. – Montreal, 1977. – P. 59.

Уряд Канади, хоча й був зацікавлений у роботі українських поселенців на освоєнні цілих земель, у прокладанні залізниць на своїй території, однак спочатку не дуже стимулював їх матеріально. Питання про становище українців було порушене в 1919 р. у парламенті. Депутат Т. Колдер у своїй промові засудив таке ставлення канадського уряду щодо потреб іммігрантів⁶².

Якраз у період першого масового переселення українців на канадську землю відбувалося зародження підприємницької діяльності серед поселенців. Передусім це проявилось у виникненні підприємств з переробки сільськогосподарської продукції та появи крамниць, так званих "General Stores". Зауважимо, що відбувалося це завдяки тому, що деякі переселенці мали певний стартовий капітал ще під час прибуття до Канади. Деяким сім'ям, хоча їх відсоток був незначним, вдавалося привезти з собою значну на той час суму грошей. Ось, наприклад, одна з родин із Небилова (Галичина), що оселилася в околиці Една Стар у 1892 р., мала з собою 1800 дол. готівкою⁶³. В іншому випадку група емігрантів, котра була спрямована до Канади Олеськівим, мала з собою 7250 дол. Інша група переселенців привезла капітал у сумі 5640 дол.⁶⁴ Напевне, саме це й дало їм можливість розпочати підприємницьку діяльність. Хоча потрібно ще раз зауважити, що небагато іммігрантів мали такі стартові можливості. Галичанин Іван Дорундяк, котрий супроводжував Осипа Олеськіва в поїзді по Канаді, зазначив у своєму щоденнику, що більшість тих поселенців українського походження, яких вони зустрічали на території домініону, розпочинали своє життя з мізеру, в багатьох з них було до 40 дол.⁶⁵ Хоч імміграційні переписи вимагали, щоб прибулі до Канади мали з собою не менше 25 дол. на дорослу особу, та насправді не завжди так було. При в'їзді до країни прибульці передавали свої мізерні суми один одному, щоб їх можна було показати імміграційним чиновникам. Так рятувалися перші українські піонери⁶⁶. Але цілком зрозуміло, щоб

⁶² Євтух В.Б., Ковальчук О.О. Українці в Канаді. – Київ, 1993. – С. 32.

⁶³ Цит. за: Martynowych O. Op. cit. – P. 79.

⁶⁴ Ibid.

⁶⁵ ЦДІА України у Львові. – Ф. 309. – Оп. 1. – Спр. 25-70. – Арк. 1-48.

⁶⁶ Martynowych O. Op. cit. – P. 69.

розпочати повноцінне життя, навіть за умови, що кожен мав тих 25 дол., цього було замало.

Перші українські крамниці виникли в Канаді наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст., а вже до початку Першої світової війни українцями були створені деякі невеликі підприємства. Це були дрібні виробництва, які не потребували великого вкладення капіталу. В 1911 р. тільки 2,25 % від загальної кількості в 1507 підприємств у місцях компактного проживання української етнічної групи, на території провінцій Манітоба, Саскачеван та Альберта, належало саме українцям⁶⁷. Однак поволі, але неухильно, цей відсоток зростав. Уже станом на 1921 р. українцям належало близько 13 % із загальної кількості у 3135 підприємств у цих же регіонах. Найбільшими осередками підприємницької діяльності українських поселенців були Вегревіл та Мандер у провінції Альберта⁶⁸. Цілком зрозуміло, що навіть зростаюча частка українського підприємництва була досить малою у загальному виробничому процесі. Але, враховуючи стартові можливості представників українства, це й так був значний успіх.

Наявність інформації, достатня кількість шляхів сполучення призвели до кількісного збільшення фермерських господарств, що належали українцям за походженням. Якщо у 1921 р. у прерійних провінціях налічувалося приблизно трохи більше як 11 тис. українських ферм (відповідно у провінціях: Манітоба – 4,8 тис., Саскачеван – 3,5 тис., Альберта – 2,8 тис.), то вже у 1926 р. цей показник зріс до 16300 господарств (Манітоба – 6,1 тис., Саскачеван – 6,2 тис., Альберта – 4 тис.)⁶⁹. Кількісний стан фермерських господарств міжвоєнного періоду в зазначених провінціях, у тому числі українських, ілюструє таблиця 3.3.

Наведені показники свідчать, що кількість фермерських господарств осіб українського походження вже станом на 1941 р. досягла значного рівня і становила вагомий відсоток від загальної кількості ферм у прерійних провінціях Країни кленового листа. Крім того, українці володіли земельними ділянками у про-

⁶⁷ Martynowych O. *Op. cit.* – P. 90.

⁶⁸ *Ibid.*

⁶⁹ *A Statistical Compendium...* – P. 441.

Кількість фермерських господарств міжвоєнного періоду

Провінція, роки	Загальна кількість ферм (тис.)	Українські господарства (тис.)	Відсоток укр. ферм
Манітоба			
1931	53.252	8.703	16.3
1936	57.774	9.074	15.7
1941	58.024	9.740	16.8
Саскачеван			
1931	136.472	9.812	7.2
1936	142.391	10.347	7.3
1941	138.713	11.619	8.4
Альберта			
1931	97.408	8.329	8.5
1936	100.358	8.749	8.7
1941	99.732	10.294	10.3

Джерело:⁷⁰

вінціях Квебек, Онтаріо, Британська Колумбія. Порівняно із степовими провінціями тут їх було менше і вони не відігравали такої помітної ролі, але, тим не менше, варто звернути увагу, що у Квебеку, Онтаріо та Британській Колумбії налічувалося, відповідно, 78, 1209 та 393 українських фермерських господарств⁷¹.

У міжвоєнний період зросла кількість іммігрантів, котрі були зайняті майже у всіх сферах промислового виробництва Канади. Якщо на ранніх етапах свого прибуття до Канади українці, за дуже незначними винятками, поселялися переважно у степових провінціях, то після Першої світової війни більші групи українців поселилися також в інших провінціях, зокрема в Онтаріо, Британській Колумбії та Квебеку. Коли в 1930-х рр. внаслідок господарських перемін, головним чином модернізації сільськогосподарства, наступила редуція праці на фермах, то надли-

⁷⁰ A Statistical Compendium... – P. 443.

⁷¹ Ibid.

шок фермерської людності був змушений шукати роботу переважно в містах, де розвивалася промисловість. Наступила внутрішня міграція населення до великих промислових центрів. Це стосується не тільки української етнічної групи, але й інших. Взагалі міста ставали тим фактором, де можна було отримувати більшу заробітну платню, набувати нових спеціальностей та вдосконалювати їх і таким чином поліпшувати своє матеріальне становище. Інша справа, кому і як це вдавалося зробити.

Станом на 1926 р., за дослідженням Ч. Янга, 79,76 % українського населення країни все ще працювало у сільському господарстві⁷². Щодо робітників, то їх, на думку канадського дослідника, серед українців налічувалося 20,24 %. Причому певна кількість іммігрантів міжвоєнного періоду перебиралась до міських центрів після відбуття обов'язкового річного терміну праці на фермах. Життя робітників у містах було досить складним. Підтвердження цьому знаходимо на сторінках книги того ж Ч. Янга, де говориться про низький життєвий рівень іммігрантів, відзначається, що вони поповнювали здебільшого контингент жителів нетрів⁷³.

Щоправда, серед іммігрантів другої хвилі з'являється незначний відсоток інтелігенції та фахівців, які, відбувши свою приписану повинність праці на фермі, поселялися згодом у містах, відкривали свої торговельні чи промислові підприємства і, таким чином, підсилювали український елемент у містах.

Порівнюючи підприємницьку діяльність цієї доби із попередньою, зауважимо, що сама кількість власників разом з фермерами або менеджерів, яких дослідники відносили до однієї категорії населення, збільшилася. Якщо ж відокремити фермерів від інших двох категорій, то останніх, згідно з переписом 1941 р., налічувалося 2791 особа⁷⁴. Тобто, майже 3 тис. осіб від загальної кількості у 113.921 особи зайнятих серед представників української етнічної групи на виробництві, були підприємцями. З тих 3 тис. осіб найбільша кількість, а це майже 2 тис. осіб, займалася

⁷² Young Ch. Op. cit. – P. 105.

⁷³ Ibid. – P. 107, 110.

⁷⁴ Hunchak N.J. Op. cit. – P. 25.

торгівлю. Решта працювала у промисловості, на транспорті та була задіяна у сфері послуг⁷⁵.

Інша ситуація склалася з переселенцями третьої хвилі української імміграції до Канади. Основна їх маса, за даними канадських дослідників, осідала у промислових центрах країни. Зокрема, в провінції Онтаріо поселилися 47 % іммігрантів, 30 % розмістилося в прерійних провінціях навколо Едмонтона та Ріджайни, Квебек прийняв 21 %⁷⁶.

Українське населення Канади впродовж свого розселення по країні змінювало своє географічне розташування, але все ж таки найбільша його кількість по відношенню до всього населення країни розміщена у трьох степових провінціях країни (Манітоба, Альберта, Саскачеван), де й досі, на відміну від інших провінцій, складає найвищий відсоток українців щодо загалу населення. Станом на 2001 р. тут їх проживало 52,8 %, хоч продовжується їх відтік до Британської Колумбії, Квебеку та Онтаріо⁷⁷. Для іммігрантів повоєнного часу характерні досить високі темпи урбанізації: якщо в 1941 р. лише 33,9 % осіб українського походження проживало в містах, то в 1961 р. цей показник піднявся до 65,2 %⁷⁸.

Для прикладу можна навести наступні дані, які характеризують динаміку змін у розселенні українців Канади за провінціями у відсотках по відношенню до всього українського населення країни в 1921-1991 рр. (табл. 3.4).

Таким чином, із запропонованої таблиці вимальовується наступна картина. Більше половини канадців українського походження є все ж таки жителями прерійних провінцій, про що говорилося попередньо. Щоправда, відсотково помітно зменшується кількість українців у Манітобі та Саскачевані. Натомість збільшується їх чисельність у провінціях Онтаріо та Британська Колумбія, причому в Онтаріо це відбувалося досить швидкими

⁷⁵ Ibid.

⁷⁶ Luciuk L., Kordan B. *Creating a landscape. A geography of Ukrainians in Canada*. – Toronto, 1988. – Map 2.

⁷⁷ Макух А. Українські канадці в переписі населення 2001 р. ... – С. 91.

⁷⁸ *Ukrainians Canadians and the 1981 Canada Census: A Statistical Compendium...* – P. 15.

Населення українців Канади за провінціями (1921-1991), %

Провінція	Рік							
	1921	1931	1941	1951	1961	1971	1981	1991
Альберта	22,3	24,8	23,5	22,1	22,4	23,3	25,8	25,7
Саскачеван	26,4	28,2	26,1	19,6	16,7	14,8	14,7	13,7
Манітоба	41,4	32,7	29,4	25,0	22,3	19,7	18,8	18,3
Онтаріо	7,8	10,9	15,7	23,6	27,0	27,6	25,3	25,8
Квебек	1,1	1,9	2,6	3,3	3,5	3,5	2,7	2,8
Британська Колумбія	0,7	1,1	2,5	5,7	7,5	10,3	12,0	13,0
Інші	0,3	0,4	0,2	0,7	0,6	0,8	0,7	0,7
Разом	100	100	100	100	100	100	100	100

Джерело:⁷⁹

темпами. Річ у тім, що найсприятливіші умови для збереження української етнічності, її підтримки і розвитку, безумовно, знаходяться у місцях значної концентрації осіб українського походження. Але потрібно враховувати й інший фактор. У великих промислових центрах інтеграційні процеси проходять значно інтенсивніше, оскільки відбувається взаємодія та взаємовплив етнічних груп. Коли представник етнічної групи потрапляє під вплив соціально сильніших розвинених груп (у даному випадку англоканадської, франкоканадської тощо), то він, взаємодіючи з ними, починає почувати себе значно комфортніше⁸⁰. Стосується це можливості, перш за все, знайти краще оплачувану роботу і, таким чином, поліпшити свої соціальні позиції. Особливо бажана така міжетнічна взаємодія для іммігрантів з нижчими соціальними позиціями. Сказане насамперед стосується розміщення

⁷⁹ Ukrainian Canadians and the 1981 Canada Census: A Statistical Compendium... – P. 7-8; Kordan B. Ukrainians and the 1981 Canada Census: A Data Handbook. Research Report No. 9. – Edmonton, 1985. – P. 18-19; Kordan B. Ukrainians Canadians and the Canada Census 1981-1996... – P. 22-23.

⁸⁰ Див.: Kalbach W., Richard M. Differential Effects of Ethno-Religious Structure on linguistic Trends and Economic Achievements of Ukrainian Canadians // Changing Realities: Social Trends Among Ukrainian Canadians / Ed. by Petryshyn W.R. – Edmonton, 1980. – P. 78-96.

в мегаполісах, як, наприклад, у Торонто⁸¹. У великих промислових центрах існує більше шансів, щоб особа із відповідним рівнем освіти могла знайти працю, яка б задовольняла її.

Під час першої і другої хвиль імміграції, про що ми вже згадували, переважна частина іммігрантів з України вливалася у сільське господарство, менша йшла у промисловість. У післявоєнний період ситуація суттєво змінилася. Так, постійно збільшувалася кількість зайнятих у промисловості (зокрема кваліфікованих робітників), у сфері обслуговування й торгівлі. Натомість зменшувалася чисельність працюючих у сільському господарстві. Тут доцільно навести, за В. Ісаївим, характеристику змін розподілу праці серед поселенців української та інших етнічних груп. Їх можна розділити на три етапи. Перший – це вихід із сільськогосподарського виробництва та перехід до індустріального прошарку, щоправда, за нижчим професійним рівнем. Другий – перехід до більш кваліфікованої промислової праці з випробовуванням себе в інших сферах діяльності. Сюди, передовсім, потрібно включити торгівлю, обслуговування, державні установи тощо. Третій – настає тоді, коли відсоток некваліфікованих робітників зменшується до мінімуму, а натомість збільшується відсоток осіб, зайнятих у державних сферах⁸². Потрібно зазначити, що кожен з цих трьох етапів відтворює цілком інше співвідношення української етнічної групи до канадського суспільства в цілому. Варто зазначити й те, що українська спільнота, здається, на час даного дослідження знаходилася на другому етапі, точніше, здобувала економічні можливості середнього прошарку населення Країни кленового листка. Можливо, декотрим представникам групи вдавалося досягнути певних успіхів у службовій кар'єрі чи то в підприємницькій діяльності, але вони не впливали на загальний вигляд української спільноти стосовно канадського суспільства в цілому. Разом з тим українська етнічна група досягла вже тоді вагомих успіхів у процесі вживання в інфраструктуру канадського суспільства⁸³.

⁸¹ <http://www.chass.utoronto.ca/>: Does Social Capital Pay Off More Within or Between Ethnic Groups?

⁸² Ісаїв В. Вказ. праця. – С. 219.

⁸³ Там само.

Інше питання стосується співвідношення зайнятості серед українців порівняно з іншими етнічними групами. Можна, наприклад, розділити сферу зайнятості населення на три категорії. Перша, вища сфера зайнятості або ж виду діяльності, яка включала б у себе управління фінансами, торгівлею, персоналом, компаніями та корпораціями. Друга, середня категорія, до якої входили б торгівля та послуги населенню. Третя, нижча категорія, куди можна зарахувати осіб, котрі займаються малим бізнесом. Найбільше етнічних груп Канади, і української, зрозуміло, зосереджено в другій та третій категоріях зайнятості.

Про динаміку цих змін у системі зайнятості канадців українського походження впродовж 1931-1971 рр. у головних сферах господарства Канади свідчать дані запропонованої таблиці (табл. 3.5).

Таблиця 3.5

**Зайнятість українців Канади (1931-1971 рр.).
Кількість працюючих (доросле населення)**

Сфера зайнятості	Кількість працюючих (тис.)				
	1931 р.	1941 р.	1951 р.	1961 р.	1971 р.
Сільське господарство	44.279	54.899	49.712	40.058	29.910
Промисловість	7.259	17.397	38.638	36.795	46.175
Будівництво	3.890	5.043	9.441	11.003	15.295
Транспорт і засоби зв'язку	5.935	8.248	15.350	19.447	23.545
Торгівля	2.138	6.053	16.486	26.194	38.125
Сфера обслуговування	6.784	14.947	21.280	34.196	60.425
Державне управління	614	913	4.179	9.732	16.180
Фінанси	145	301	1.991	4.844	9.080
Разом	71044	107801	157077	182226	238735

Джерело:⁸⁴

Таким чином, ми бачимо, що проходить суттєва переорієнтація зайнятості українського населення Канади. Відповідно, коли пропорційно зайнятість українців у сільському виробництві зменшувалася, тоді вона зростала у промисловості, а

⁸⁴ A Statistical Compendium... – P. 420-421.

також в інших сферах діяльності. Аналіз сорокарічної мобільності українців Канади у сферах зайнятості свідчить про те, що з виділених нами восьми сфер лише у сільському господарстві їх частка упала. В усіх інших сферах занять вона зростала. Причому найбільше зростання припадає на найбільш престижні напрямки. Зокрема, участь у фінансовій діяльності зростає в понад 62,6 рази, у державному управлінні – майже у 26,5 рази, у занятті торгівлею – у 17,8 рази тощо. Таким чином, у повоєнний час в українській етнічній групі відбулися важливі зрушення, які свідчили про докорінну зміну їхнього соціального статусу в канадському суспільстві. Протягом 60-70-х рр. професійна зайнятість українців наблизилася до середньоканадських стандартів⁸⁵. Підсумовуючи сказане, можна зробити висновок, що:

- урбанізація представників української етнічної групи призвела до помітного зменшення кількості працюючих осіб у сільському господарстві;

- за рахунок економічного зростання, або ж, точніше, економічної експансії, такі види діяльності, як сфера обслуговування, торгівля, в яких працювали фахівці українського походження з вищою спеціальною освітою, набули важливого значення у всіх сферах зайнятості;

- зростає рівність можливостей в отриманні престижних економічних позицій, що стало важливим компонентом державної політики правлячих кіл Канади.

Щоб охарактеризувати даний етап вростання української етнічної групи в іноетнічне канадське середовище, потрібно, по-перше, визначити, наскільки сфери діяльності українців співвідносилися з показниками інших етнічних груп, по-друге, застосовуючи поняття "стратегічного виду діяльності" (загалом нараховується 54 позиції⁸⁶), визначити види професійної діяльності канадських українців, котрі впливають

⁸⁵ За таблицею 3.5: Hartmann N., Isajiw W. Ethnicity and Occupation: An Assessment of the Occupational Structure of the Ukrainian Canadians in the 1960s // Canadian Ethnic Studies. – 1980. – # 2. – P. 56.

⁸⁶ Blisher B. A Revised Socioeconomic Index for Occupations in Canada // Canadian Review of Sociology and Anthropology. – 1976. – # 13. – P. 71-73.

саме на їх становище в поліетнічному суспільстві. Ці стратегічні види включають найпрестижніші професії, як, наприклад, адміністратори, правники, лікарі, науковці, висококваліфіковані інженери та ін., тобто ті, за допомогою яких представники етнічної групи набувають політичної, економічної, соціальної сили в межах не тільки свого етносу, але й країни загалом.

За даними перепису населення Канади 1971 р.⁸⁷, значна кількість представників української етнічної групи була зайнята в сільському господарстві та промисловості, що для них було традиційним. Тут навіть можна вже робити порівняння українців з іншими європейськими етнічними групами в Канаді, виходячи як із зростання ролі українців у тій чи іншій сферах життєдіяльності суспільства, так і з національного менталітету тієї чи іншої етнічної групи. Наприклад, у середовищі датської і німецької груп, за тими ж даними, кількість зайнятих у згаданих сферах перевищувала кількість українців. Поляки та італійці краще за українців кількісно представлені у сфері обслуговування. У торгівлі кількісно найбільше працювали представники єврейської етнічної групи. В більшості випадків, найвигідніші позиції займають представники англійської, французької та єврейської етнічних груп. Але загалом канадські українці непогано вписалися в загальноканадський рівень. Також потрібно враховувати те, що сфера зайнятості є широким поняттям. Вона суттєво залежить від багатьох факторів, у тому числі й від національного менталітету, який формувався впродовж століть ще в тих місцях, звідки прибули іммігранти.

Як правило, становище будь-якої етнічної меншини поліпшується, коли вона може досягнути у своєму розвитку тієї межі, при якій вона отримує важелі впливу на структуру влади та економіку. Існує декілька шляхів вирішення такої проблеми. Найбільш проникливим може бути, наприклад, досягнення кращих позицій у професійній ієрархії. Застосовуючи метод "стратегіч-

⁸⁷ Occupation by Sex, Showing Birthplace, Period of Immigration and Ethnic Group for Canada and Regions. – Catalogue 94-734. – Ottawa, 1971. – Table 4.

ної діяльності", можна зазначити, що близько восьми відсотків від працездатного населення чоловічої статі української етнічної групи займалися даною професійною діяльністю. Приблизно у такому ж становищі знаходилися й представники французької, польської та італійської етнічних груп. У середньому по країні цей відсоток становив близько 10 %. Найбільше українців було представлено в освітній професійній групі середньої ланки, тобто вчителів середніх шкіл, котра займала 15-ту позицію з 54-х, поступаючись тільки англійській, французькій та німецькій етнічним групам. Таке явище пояснюється, напевно, престижем учительської професії, оскільки в місцях поселень перших українських піонерів у Канаді вчителі поряд із священниками були засновниками організованого життя і, таким чином, шанованими особами⁸⁸.

Загалом станом на той період українці задовільно інтегрувалися в іноетнічне канадське середовище. Той факт, що суттєво зменшився відсоток зайнятих у сільському господарстві (з близько 50 % у 1941 р. до 12 % у 1971 р.)⁸⁹, свідчить про достатньо високу мобільність української етнічної групи. І те, що українці займали престижні професійні позиції, підтверджувало їхнє прогресуюче вrostання в середовище Країни кленового листка.

Ті зміни, котрі сталися протягом 1971-1991 рр., також свідчать про позитивні тенденції щодо становища представників української діаспори країни. На підтвердження цього автор вибрав, за наслідками згаданого перепису, десять видів професійної діяльності представників української етнічної групи. Картину професійної діяльності українців Канади відображає складена за даними Богдана Кордана таблиця (табл. 3.6).

Порівняно з попередніми періодами, серед українців значно збільшилася кількість службовців, лікарів, працівників освіти, торгівлі, сфери обслуговування. І це є цілком нормальним явищем для процесу вrostання української спільноти в інфраструктуру канадського суспільства. Якщо зіставити дані із загальним рівнем по країні, то можна констатувати, що структура зайня-

⁸⁸ Ibid.

⁸⁹ Ibid.

Професійна діяльність українців Канади у 1991 р.

Види професійної діяльності	Кількість (тис.)	% до працездатного населення (431.581)
Управлінський апарат	62.235	12,15
Працівники освіти	25.360	4,95
Лікарі	27.055	5,3
Службовці	99.155	19,36
Сфера торгівлі	50.620	9,9
Сфера обслуговування	56.510	11,03
Фермери	27.605	5,4
Працівники транспорту	19.245	3,75
Працівники промисловості	33.200	6,5
Працівники на будівництві	30.595	5,97
Разом	512.130	100.00

Джерело:⁹⁰

тості та професійна діяльність практично наближена до аналогічної структури, властивої країні в цілому⁹¹.

Знову ж таки досить важко визначити більш-менш чітку кількість осіб, котрі займалися підприємницькою діяльністю, але вона відповідно пропорційно збільшилася, як змінилася сфера зайнятості та професійна діяльність канадських українців. Серед представників українського бізнесу в Канаді, котрі досягли значних успіхів, можна назвати таких людей, як: Вільям Терон – власник будівельної компанії, котра збудувала місто Каната біля Оттави; Волтер Курлук – президент однієї з найбільших металургійних корпорацій; Роман Чолкан – один з найбільших власників нерухомості в провінції Онтаріо; Марк Смерчанський – один із керівників у гірничодобувній промисловості; Петро Яцик – бізнесмен та філантроп⁹². Цілком зрозуміло, що названими особа-

⁹⁰ Kordan B. Ukrainians Canadians and the Canada Census 1981-1996... – P. 197.

⁹¹ <http://www.statcan.ca/> Experienced labour force 15 years and over by occupation, 1991 and 1996 Censuses.

⁹² Ukraine and Ukrainians throughout the World... – P. 331.

ми кількість відомих у Канаді бізнесменів українського походження не вичерпується.

Важливим для даного дослідження є також визначення загальною матеріального становища українців Канади, наскільки це вдалося нам зробити. Якщо до 1970-х рр. рівень щорічних прибутків українців був нижчим від загальноканадського і становив 3 657 дол. на людину у порівнянні із середнім по країні 3834 дол., то на початок 1980-х рр. це співвідношення змінилося на користь осіб українського походження. Як вказують українські дослідники в колективній монографії "Українці в зарубіжному світі", середній дохід канадських українців у 1981 р. становив 11 тис. 771 дол. проти 11 тис. 038 дол. по країні в цілому. При загальному зростанні прибутків канадців за десятиліття з 1971 р. по 1981 р. на 18,8 % щорічно, в українців ці темпи були вищими і склали 22,6 %⁹³.

Досить цікаво виглядає диференціація прибутків усередині української етнічної групи Канади. Принагідно зауважимо, що до доходів зараховуються: заробітна плата, погодинна оплата праці, пенсії, грошова допомога, а також прибуток від підприємницької та фермерської діяльності. Проаналізувавши рівень річних прибутків української спільноти країни станом на 1991 рік, автор склав таблицю, що ілюструє диференціацію прибутків серед канадських українців (табл. 3.7).

Як бачимо, відсоток українців з тих, що мали дохід у межах до тридцяти тисяч доларів на рік, становить близько половини від загальної кількості. Помітною є серед них і частка тих, річний прибуток котрих перевищив п'ятдесят тисяч доларів на особу.

Порівнюючи доходи представників різних етнічних груп, зауважимо, що українці на тлі інших виглядають досить пристойно. Наприклад, доходи представників чоловічої статі серед українців були навіть вищими, ніж у представників англоканадської групи. Станом на 1996 р. вони переважали їх на 2 %. Якщо ж порівняти між собою прибутки осіб жіночої статі української та британської етнічних груп, то різниця становила в 1986 р. 4 %, а

⁹³ Шлепаков А. М. та ін. Українці в зарубіжному світі. – Київ, 1991. – С. 27.

**Доходи представників української етнічної групи
(доросле населення)**

Прибуток	Кількість українців	% населення
Не мали прибутків у минулому році*	171.615	25,8
Мають прибутки менше 10.000 дол.	109.745	16,5
Від 10.000 до 19.999 дол.	100.155	15,0
Від 20.000 до 29.999 дол.	101.680	15,3
Від 30.000 до 39.999 дол.	78.955	11,9
Від 40.000 до 49.999 дол.	49.770	7,5
Від 50.000 дол. і вище	53.175	8,0
Разом	665.095	100,0

Джерело:⁹⁴

в 1996 р. 6 % на користь осіб української групи⁹⁵. Сказане дає підстави стверджувати, що українська етнічна група впевнено інтегрувалася в канадське суспільство, якщо мати на увазі досягнення бажаного статусу матеріального рівня життя.

Таким чином, аналіз професійної зайнятості українців Канади дає підстави зробити певні висновки. Дані, котрі наводилися вище, свідчать про те, що економічний статус вихідців з українських земель після їхнього поселення у Канаді зазнав суттєвих змін. Чимало нащадків перших переселенців із бідних перетворилося на власників великих фермерських господарств, підприємців, лікарів, кваліфікованих працівників промисловості тощо. Сталось це внаслідок наполегливості самих іммігрантів, котрих перш за все канадський уряд розглядав як робочу силу для по-

* Під час переписів враховується дохід, отриманий протягом минулого календарного року.

⁹⁴Kordan B. Ukrainian Canadians and the Canada Census 1981-1996... – P. 211.

⁹⁵Pendakur K. The Colour of Money: Earning Differentials among Ethnic Groups of Canada // Canadian Journal of Economics. – № 31(3). – 1998. – Table 5.

треб розвитку своєї економіки. Спричинилася і внутрішня міграція по країні представників української етнічної групи в пошуках більш кваліфікованої та оплачуваної роботи. На даний час уряд країни запрошує висококваліфікованих спеціалістів для різних галузей промисловості, причому, як заявляв міністр з імміграції та громадянства Канади, розроблена програма, яка дозволяє рідним та партнерам тимчасових висококваліфікованих іноземних спеціалістів також працювати в Канаді⁹⁶. Реалізація подібної програми надала б можливість працедавцям ефективніше залучати працівників з інших країн до різних виробничих і невиробничих сфер життя канадського суспільства, в тому числі й з України, де в силу проблем початкового етапу державного будівництва досить значний відсоток працездатного населення не може знайти на батьківщині застосування своїх сил та здібностей. З іншого боку, таке явище сприяло б підсиленню української етнічної групи Канади, оскільки об'єктивно, незважаючи на толерантність правлячих кіл держави до національних меншин, асиміляційні процеси мають незворотний характер, у силу яких тамтешні українці, як і представники інших народів, поступово втрачають свою національну ідентичність.

⁹⁶ <http://www.citizenship> and immigration Canada. Helping employers attract skilled temporary foreign workers.

РОЗДІЛ 4

УКРАЇНЦІ КАНАДИ В ГРОМАДСЬКОМУ ТА ПОЛІТИЧНОМУ ЖИТТІ КРАЇНИ

4.1. Етнічні організації українців та їх роль в інтегративних процесах

Організації канадських українців відігравали і продовжують відігравати визначальну роль в інтеграційних процесах української етнічної групи Канади. Саме вони були тим каталізатором, котрий спричинився до певного збереження національної свідомості та представлення суспільних інтересів української діаспори в Країні кленового листка. З огляду на багаточисельність українських етнічних організацій (тільки на території Саскачевану їх до столітнього ювілею перебування українців у Канаді налічувалося, за підрахунками тодішнього голови провінційної Ради КУК професора З. Погорецького, понад 150, серед яких: 4 міжнародні, 20 загальноканадських, 48 провінційних, 82 місцеві¹), немає можливості охарактеризувати кожен з них, та й в цьому немає потреби. Загалом на даний час, згідно з інформацією МЗС України, на території Канади існує понад 1000 етнічних українських організацій². Для нашого дослідження важливо визначити напрями діяльності основних українських етнічних організацій і ту роль, яку вони відіграють в інтеграційних рухах української групи.

Значна кількість українських організацій входить до складу Конгресу українців Канади. Саме ця організація виступає від імені переважної більшості українців країни, представляючи їхні інтереси у державних установах і засобах масової інформації. Важливим чинником в інтегративних процесах виступають також кредитні спілки української громади – своєрідні фінансово-економічні інституції, об'єднані в Українську кооперативну раду

¹ Погорецький З. Українські етнічні організації провінції Саскачеван // Українська діаспора. – 1992. – Ч. 2. – С. 108.

² Поточний архів МЗС України. – Українська діаспора в Канаді (інформаційна довідка).

Канади. Заслуговує на увагу, зокрема, Федерація українських канадських професіоналістів і підприємців, котра також зосереджує свої зусилля на здобутті для української громади належного місця в канадському суспільстві³. Зрештою, незважаючи на певну ідеологічну заангажованість, Товариство об'єднаних українських канадців (ТОУК) також зробило вагомий внесок, якщо говорити про інтеграційні процеси українців у канадське суспільство⁴.

Процес творення українських етнічних організацій, напрямків їхньої діяльності тісно пов'язаний з періодами імміграції на Північноамериканський континент. Він проходив під впливом державно-політичних перетворень, котрі відбувалися на материковій батьківщині.

Типи організацій, які постали серед канадських українців протягом піонерського періоду, відображали типові громадські об'єднання Галичини та Буковини того часу. Найбільш поширеним утворенням було згуртування громади навколо церкви, котра протягом століть залишалася серцевиною людських зібрань. Саме українські етнічні організації релігійного спрямування вперше почали виникати на території Канади. Перша такого типу організація українців виникла на території Країни кленового листка 1897 р. в поселенні Една Стар, що в провінції Альберта, під назвою Руське Братство Св. Миколая. До складу товариства записалася 31 особа з числа тих поселенців, котрих відправив до Канади О. Олесків у 1896 р.⁵

Важливу роль у творенні українських організацій першої доби відіграли також ті політичні, культурні та економічні моменти, котрі були притаманними регіонам виходу іммігрантів. 1868 р. у Львові було засновано товариство "Просвіта", що ставило своєю метою підняття освітнього і культурного рівня населення західноукраїнських земель, а також, що найважливіше, формування такого почуття, як національна свідомість. Причому, відділення, котрі були розповсюджені по селах, заслужено користу-

³ Encyclopedia of Ukraine... – V. 5. – P. 357-359.

⁵ Marunchak M. Op. cit. – P. 162; The Ukrainian Pioneers in Alberta, Canada. – Edmonton, 1970. – P. 16-19.

валися великою популярністю. У Канаді, в свою чергу, теж організовувалися читальні "Просвіти". Перші з них з'явилися у 1903-1907 рр. у Вінніпезі та інших місцях. Централією просвітницької діяльності у Манітобі став заснований 1905 р. Народний дім, який влаштував два просвітньо-господарські конгреси – у 1923 та 1930 рр., що відіграло помітну роль на шляху інтеграції українців у народне господарство Канади⁶.

Як правило, перші церковні братства та читальні "Просвіти" утворювалися на території домініону в місцях компактного поселення представників української етнічної групи. Так, наприклад, українська читальня міського значення була заснована 1899 року у Вінніпезі, в якому постійно перебувала чимала кількість українців-іммігрантів, які потім виїжджали до місць постійного поселення. Але й у самому місті та його околицях їх осідала також значна маса. Членами читальні могли бути і особи неукраїнського походження⁷. З 1903 р. товариство офіційно прибрало назву "Читальня Шевченка". А вже наступного року заходами молоді, що об'єдналася при цій читальні в "Кружок Русько-Української Молодіжи", була поставлена театральна вистава "Аргонавти", котра виявилася першою українською театральною п'єсою на теренах Канади. На базі Вінніпезької читальні "Просвіти" пізніше виникло Наукове товариство ім. Т. Шевченка, в якому зосередилася вся культурно-освітня діяльність місцевих українців. Зокрема, тут проводилося навчання англійської та української мови, ставилися театральні вистави, відбувалися зустрічі, під час яких обговорювалися наболілі проблеми українських іммігрантів. Наукове товариство поклало початок Українській вільнодумній федерації, що в 1907 р. перетворилася на українське відділення Соціалістичної партії Канади⁸.

Загалом, можна говорити, що організації українців періоду формування етнічної групи, а саме першої хвилі імміграції поклали початок становленню організаційного життя українців у Канаді. Вони склалися в більшості випадків з товариств, об'

⁶ Енциклопедія українознавства... -- Т. 6. – С. 2372.

⁷ Марунчак М. Історія українців Канади... – С. 175.

⁸ Там само. – С. 177.

єднаних навколо церковних парафій та осередків читалень "Провісти". Можна сміливо стверджувати, що релігія відіграла завжди значну роль у національному самоусвідомленні українців, де б вони не були. Саме це мав на увазі голова Української всесвітньої координаційної ради М. Горинь, коли на III Всесвітньому форумі українців говорив, що там, "...де є українська церква, там українці зберігають свою національну самобутність"⁹. Сказане підтверджує актуальність церковної організації канадських українців того періоду.

Крім того, на сході країни, де в той час поселився незначний відсоток українських іммігрантів, також виникло ряд організацій, проте вони мали більш заідеологізований характер. У Монреалі в 1908 р. було утворене Товариство М. Драгоманова та у 1910 р. Товариство І. Франка¹⁰. Крім опіки українських іммігрантів, на роботі цих товариств позначилися ідеї М. Драгоманова та І. Франка, котрі, в свою чергу, були популярними серед частини інтелігенції західноукраїнських земель.

Не дивно, що частина товариств і читалень носили імена визначних діячів України, адже ці символи сприяли швидшому формуванню загальноукраїнської ідентичності у середовищі поселенців. Коли в 1914 р. українці в Канаді святкували столітній ювілей з дня народження Шевченка, в газеті "Новини", що виходила в Едмонтоні, 7 березня 1914 р. було надруковане спеціальне звернення. В ньому говорилося: "Українці! Ви знаєте, хто був Тарас Шевченко. Ви чули про Його жите кроваве, мученицьке. Ви знаєте, як щиро любив Він Україну, як страждав за ту свою любов... Тому в сей рік заманіфестуйте, що ви почуваетесь синами великого українського народу"¹¹. Загалом, метою діяльності тих товариств та читалень, як зазначав іммігрант Леськів з Кеш Лейк, що у провінції Альберта, було: "...ширити як найбільше просвіти між українським фермерством"¹².

⁹ Горинь М. На порозі тисячоліть // У майбутнє – в ім'я України! Матеріали III Всесвітнього форуму українців. – Київ, 2001. – С. 29.

¹⁰ Kelebay Y. Three Fragments of the Ukrainian Community in Montreal, 1899-1970: A Hartzian Approach // Canadian Ethnic Studies. – Ukrainians in the Canadian City. – 1980. – Vol. XII. – P. 79.

¹¹ Новини. – 1914. – 7 березня.

¹² Новини. – 1915. – 20 лютого.

Потрібно зауважити, що на той період припадає і початок діяльності тих суто етнічних українських організацій, котрі, напевно, найбільше спричинилися до інтегративних процесів. Випускники Руської учительської семінарії стали ініціаторами й організаторами проведення в липні 1907 р. першої конференції, на якій було утворено Організацію українських учителів, що стала важливим чинником активізації громадської діяльності поселенців. Ця перша конференція обговорила і прийняла ухвали щодо продовження діяльності семінарії, підготовки двомовних підручників для шкіл та навчальних посібників для ліквідації неписьменності, призначення організаторів шкільних дистриктів в українських колоніях із середовища українців. Висловлювались також пропозиції щодо розширення і поліпшення підготовки двомовних учителів, потреба в яких теж постійно зростала¹³. Крім того, на ній було вирішено, що замість старих понять "русин" та "руський" потрібно вживати нові назви "українець" та "український", тобто було започатковано вживання нового етноніма для національного визначення осіб українського походження¹⁴. Процес заміни етнонімів у назвах організацій дещо швидше відбувався в умовах урбанізованого середовища, але він також суттєво активізувався і серед тих організацій, що створювалися у фермерських околицях, зокрема, в читальнях. Наступного року заходом організації у Вінніпезі пройшло віче українців, на якому вчителі разом з делегатами від різних організацій обговорювали освітні проблеми представників української етнічної групи. У справах освітньо-організаційного характеру було схвалено, щоб читальні по фермах та містах створили організаційну надбудову загальноканадського характеру. Подібного типу вчительські організації виникли, крім Манітоби, у провінціях Альберта та Саскачеван¹⁵.

Ліквідація двомовної шкільної системи в Манітобі, про яку говорилося в попередньому розділі, та події Першої світової війни спричинилися до появи двох організацій, а саме: у січні 1916 р.

¹³ Руснак І. Вказ. праця. – С. 93.

¹⁴ Макар О. Українці в Канаді та етнічна термінологія в 1890-х – 1930-х роках // Етнічна історія народів Європи. – Київ, 2000. – С. 11.

¹⁵ Magunchak M. Op. cit. – P. 119-120.

виник Український центральний комітет, пізніше перейменований у Комітет на захист двомовних шкіл¹⁶. А у 1918 р. утворився Україно-канадський комітет на підтримку УНР. Перша з названих організацій мала за мету відстоювання права українців на двомовну освіту. Її представники зустрічалися з представниками уряду провінції Манітоба, організовували мітинги на захист двомовної шкільної системи. На жаль, Комітет не спромігся виконати узятих на себе зобов'язань через некорисний збіг обставин, що склалися під час Першої світової війни, оскільки українські поселенці як вихідці з Австро-Угорщини автоматично ставали представниками "ворожої сторони".

Українсько-канадський комітет на підтримку УНР звернувся до уряду Канади з вимогою:

- визнати Українську Народну Республіку;
- представникам уряду добиватися на мирній конференції по закінченню війни встановлення кордонів УНР за етнографічним принципом;
- виведення іноземних військ з території української держави¹⁷.

Фактично, Україно-канадський комітет можна вважати попередником Комітету, а пізніше Конгресу українців Канади.

Повертаючись до ролі церкви у житті канадських українців, потрібно ще раз наголосити, що важливий вплив на їх організаційне життя зіграло утворення Української Греко-Православної церкви (формування якої проходило між 1918-1924 рр.), що, в свою чергу, призвело до поділу української громади на католиків та православних. Однак, цей поділ носив умовний характер, оскільки небагато українських організацій перебували на той час, як, зрештою, й тепер, поза релігійним життям¹⁸.

Більш негативним явищем саме міжвоєнного періоду стало розмежування українських поселенців за націоналістичними та прокомуністичними симпатіями. 1918 р. утворилося Товариств-

¹⁶ Ibid. – P. 147-148.

¹⁷ A Delicate and Difficult Question. Documents in the History of Ukrainians in Canada 1899-1962. – Kingston, 1986. – P. 42.

¹⁸ Woycenko O. Community Organizations // A Heritage in Transition: Essays in the History of Ukrainians in Canada / Ed. by Lupul M. – Toronto, 1982. – P. 178.

во український робітничо-фермерський дім (ТУРФДім), що пізніше реорганізувалося в ТОУК. Ця організація "прогресивного" спрямування була фактично одним із складових формувань Комуністичної партії Канади та тісно з нею співпрацювала. Товариство підтримало своїми діями встановлення радянської влади в Україні, що в свою чергу спричинилося до чіткого розмежування у середовищі українців Канади за ідеологічною ознакою. Потрібно також зауважити, що з 1940 по 1941 р. діяльність ТОУК була заборонена урядом країни. Організація виступила проти вступу Канади до антигітлерівської коаліції, адже на той час Радянський Союз мав договір про ненапад із Німеччиною. Внаслідок цього канадська влада припинила її діяльність¹⁹.

Незважаючи на прокомуністичну спрямованість, Товариство виступало свосрідним осередком культурно-освітньої та мистецької діяльності українських громад. За прикладом Вінніпега, де на кошти громади було споруджено будинок ТУРФДому, такі будинки стали зводити в різних містах Канади. У них розгорнули свою роботу драматичні гуртки, оркестри, хори, танцювальні ансамблі, читальні з бібліотеками. Перший канадсько-український фестиваль пісні, музики й танцю, під егідою організації, відбувся в липні 1939 р. у Торонто, куди прибули 1500 митців з різних міст і населених пунктів країни, які виступили перед 10-тисячною аудиторією²⁰. У пік своєї діяльності, що припадає на 30-50-ті роки, ТОУК нараховувало до тринадцяти тисяч членів²¹. Практично, українські поселенці були поділені на лівих та правих без огляду на особисті взаємини, що склалися поміж ними.

Поза тим, серйозні непорозуміння серед керівництва Товариства виникли внаслідок вводу радянських військ на територію Чехословаччини 1968 р. Були випадки виходу із членства в організації. Наприклад, редактор Д. Бойд (справжнє прізвище Бойчук) під впливом вказаних подій та через незгоду із діяльністю радянського режиму залишив ТОУК²².

¹⁹ Krawchuk P. Op. cit. – P. 32-34, 70-72.

²⁰ Євтух В., Ковальчук О. Українці в Канаді. – Київ, 1993. – С. 73.

²¹ Kolasky J. The Decline of the Ukrainian Pro-Communist Organization // Ukrainians in Ontario. Polyphony: The Bulletin of the Multicultural History Society of Ontario. – Vol. 10. – 1988. – P. 119.

²² The Ukrainian Weekly. – 1998. – July 19.

Ця організація формально існує і до сьогоднішнього часу, але потрібно зауважити, що вона не є багаточисельною. На початку 2000-х рр. у ТОУК стався розкол. "Ліві", якщо їх так можна назвати, залишилися при тій же назві, а помірковане крило згрупувалося навколо Фундації української спадщини Альберти, яка, до речі, разом з науковими й архівними установами України видала збірку документів "На скрижалях історії", про що вже йшлося. ТОУК, що залишилося, не приймають до структур Конгресу українців Канади, вимагаючи публічного вибачення перед українською громадою Канади за колишню діяльність. Незважаючи на це, ТОУК продовжує співпрацювати з Українським фондом культури, Міністерством охорони здоров'я України, іншими громадськими і державними організаціями й установами в Україні²³.

З іншого боку, заснований у 1940 р. за підтримки канадського уряду для більш ефективної взаємодії українців з правлячими колами Канади, КУК об'єднав практично всі громадські організації, за винятком ТОУК і споріднених з ним груп. "Хоча українці поселилися в Країні кленового листка ще наприкінці ХІХ століття, – зазначив П. Саварин, відомий правник і громадський діяч українського походження, – то взяло повних 50 років, поки їх визнали за окрему етнічну групу, зі своєю власною мовою, культурою та історією"²⁴. Мова йшла саме про створення Комітету українців Канади.

Осідком керівних органів КУК став Вінніпег, де раз на три роки представники організацій, які входять до КУК або підтримують його діяльність, зустрічаються на з'їздах, щоб визначити політику організації, заслухати звіти і провести вибори керівництва. Ці зібрання відіграють роль своєрідного українського канадського парламенту. В них беруть участь сотні активістів громади з усіх куточків країни. КУК має 23 місцевих відділи та 6 провінційних рад²⁵.

У своїй діяльності Конгрес українців Канади керується наступними намірами:

²³ Поточний архів МЗС України. – Українська діаспора в Канаді (інформаційна довідка).

²⁴ Саварин П. Спогади про багатокультурність, політику, КІУС // Західно-канадський збірник. – Ч. 3. – С. 317.

²⁵ VIII Світовий Конгрес українців. Звіти 1998-2003. – Київ, 2003. – С. 193.

• надійно представляти інтереси українців Канади перед урядом та населенням країни;

• координувати та посилювати участь української етнічної групи в культурному і соціальному житті Країни кленового листка, котра базується на демократичних принципах закону, свободи, незалежності;

• пропагувати розвиток дружніх та взаємовигідних відносин між Канадою та Україною²⁶.

Крім вказаних загальних напрямків, до пріоритетних завдань діяльності організацій української діаспори під зверхництвом КУК можна віднести:

• посилення впливу на формування і реалізацію політики федерального уряду в різних галузях, у т.ч. шляхом просування вихідців з українського середовища до канадського політично-го істеблішменту;

• збереження самобутності громади через активізацію діяльності українських шкіл, церков, творчих колективів;

• надання необхідної допомоги новоприбулим з України для їх входження в громадське і культурне життя місцевих українських організацій (хоча це не завжди вдається. – *В. М.*);

• відновлення справедливості щодо українців, котрі були депортовані й ув'язнені у 1914-1916 рр. як представники воюючої в Першій світовій війні Австро-Угорщини²⁷.

В Оттаві постійно працює створене КУК Українське інформаційне бюро. Ця установа представляє інтереси української громади перед членами парламенту і урядовими службовцями. І нарешті, в Канаді знаходяться також керівні структури Світового конгресу українців (СКУ) (до листопада 1993 р. Світовий конгрес вільних українців – СКВУ). Ця міжнародна організація із штаб-квартирою в Торонто об'єднує українські осередки багатьох країн світу, а КУК свого часу виступав одним із її засновників²⁸.

²⁶ <http://www.ucc.ca/> Ukrainian Canadian Congress. Purposes and Objects.

²⁷ Поточний архів МЗС України. – Українська діаспора в Канаді (інформаційна довідка).

²⁸ Поточний архів МЗС України. – Світовий Конгрес Українців (інформаційна довідка).

Членами-засновниками Конгресу (спочатку Комітету) українців Канади виступили Братство українських католиків, Союз гетьманців-державників, Союз українців-самостійників, Українське національне об'єднання та Українська робітнича організація. По війні до них приєдналася Ліга визволення України. Відома в українському середовищі Канади як "велика шістка", ця група становить основу загальної організації. При підтримці Української католицької церкви Канади та Української греко-православної церкви Канади (кілька років тому прибрала назву Українська православна церква Канади) "велика шістка" тепер не просто складає основний кістяк організації, але й згуртовує навколо себе переважну більшість тих канадців, які ще вважають себе українцями²⁹.

З часу утворення КУК пройшло понад шістдесят п'ять років. За цей період змінювалися структури і назви організацій. Колишні ініціатори створення КУК, у свою чергу, доповнювалися дочірніми організаціями. Загалом до КУК належить близько 200 українських установ та організацій, в т.ч. його провінційні та місцеві відділення. Його основу складають:

- Союз українців-самостійників, заснований у Саскатуні в 1927 р. активістами Української православної церкви. Ця організація складається з окремих чоловічих, жіночих (Союз українок Канади, заснований у 1926 р.), молодіжних (Союз української молоді Канади, заснований у 1931 р.) й чотирьох локальних студентських і культурних центрів;

- Централья українських католиків, заснована в 1932 р. У своєму складі вона має окремі чоловічі (Братство українських католиків), жіночі (Ліга українських католицьких жінок, заснована в 1944 р.) і молодіжні (Українське католицьке юнацтво, засноване в 1939 р.) філії;

- найстарішою політичною організацією націоналістичного крила є Українське національне об'єднання – УНО (мельниківці), засноване в Едмонтоні у 1932 р. Сьогодні воно продовжує володіти мережею народних домів і відповідних філій, таких як танцювальні ансамблі й хори, в усіх найбільших українських центрах Канади;

²⁹ Поточний архів МЗС України. – Українська діаспора в Канаді (інформаційна довідка); Зарубіжні українці. Довідник... – С. 58-59.

• останнім нинішнім членом "великої шістки" є Ліга визволення України (бандерівці), заснована в Торонто у травні 1949 р. Складена повністю з представників третьої хвилі імміграції, вона є найвпливовішою в Центральній Канаді. Осередки Ліги, її жіночі асоціації і підлегла їй Спілка української молоді (СУМ), існують також у більшості українських громад Канади³⁰.

Дві громадські організації в структурі КУК активно працюють з молоддю – "Пласт" і Організація демократичної української молоді (ОДУМ), пов'язана з Українською революційно-демократичною партією. В той час як перша має осередки в усіх головних українських центрах країни, остання (членство якої складається головним чином з вихідців з Волині та центральної України) має відділи тільки в центральних районах Канади. "Пласт" було організовано у 1948 р., ОДУМ – на два роки пізніше³¹.

Президент і члени президії КУК проводять щорічні зустрічі з міністрами федерального та провінційних урядів, депутатами Парламенту Канади, послами Канади в Україні і України в Канаді, під час яких порушуються питання стану й підтримки української діаспори, розвитку відносин між Канадою та Україною³².

Якщо говорити про діяльність організації, то КУК переглядає, досліджує та подає серйозні й об'єктивні аналізи справ, які не лише відносяться до українців-канадців, але й до канадської спільноти загалом, оскільки в структурі організації працюють комітети з канадсько-українських відносин, освіти, фінансів, імміграції та права³³, що, в свою чергу, дає можливість ефективно лобювати інтереси етнічної групи, а також, певною мірою, і Української держави. Яскравий цьому приклад, коли 19 червня 2003 р. Сенат Канади одностайно схвалив історичну резолюцію, проект якої підготував Конгрес, а внесла її на розгляд сенатор Рейнел Андрейчук, теж українка за походженням: "Палата закликає Уряд Канади: визнати Український Голодомор/Геноцид

³⁰ Зарубіжні українці. Довідник... – С. 58-59; Encyclopedia of Ukraine... – Vol. V. – P. 357-358.

³¹ Там само.

³² Поточний архів МЗС України. – Українська діаспора в Канаді (інформаційна довідка).

³³ <http://www.ucc.ca/> Ukrainian Canadian Congress. Organizational Structure.

1932-33 та осудити будь-яке намагання заперечувати або викривляти цю історичну правду, як ніщо інше, тільки геноцид"³⁴.

Загалом, Конгрес запропонував міністрові канадської спадщини Ш. Копс створити в Оттаві Канадський музей геноциду, де б вшанували жертв усіх геноцидів ХХ ст. Подібне звернення було також і до тодішнього прем'єр-міністра країни Ж. Крет'єна, причому перед його першим візитом до України 1999 р. був представлений меморандум КУК, у котрому говорилося:

1. "Канадський музей геноциду дасть змогу наступним поколінням ознайомитись з усіма геноцидами ХХ століття та краще зрозуміти, що брак толерантності та пошани до других може допровадити до нелюдяності;

2. Створення урядом всеохоплюючого канадського музею геноциду було б гідним способом Канаді заявити світовій спільноті свою готовість засудити всі геноциди та надати однакову пошану всім жертвам геноцидів, незалежно від того, де і коли були поповнені такі страхіття"³⁵.

Після публічних слухань Постійна комісія Палати громад подала звіт, рекомендуючи одному або кільком науковим центрам здійснювати дослідження і видавати матеріали про всі геноциди та злочини проти людства. Фактично, федеральні парламентарі Канади взяли до уваги звернення КУК.

Канадський уряд під тиском міжнародних і національних єврейських організацій розгорнув кампанію щодо виявлення громадян, які під час Другої світової війни співпрацювали з нацистами і при в'їзді до Канади приховали від імміграційних властей цей факт. Серед кандидатів, визначених для судового розгляду і подальшої денатуралізації та депортації, виявилися й українці, що викликало обурення більшості українських організацій. Мова йшла не про захист злочинців, якщо б такі виявилися, а про сам порядок проведення таких дій. До речі, під час слухань чотирьох справ денатуралізації та депортації осіб українського походження, Федеральний суд Канади дійшов висновку, що не було доказів вчинення ними злочинів проти людства під час війни"³⁶. Крім

³⁴ VIII Світовий Конгрес Українців... – С.199.

³⁵ Там само.

³⁶ Там само.

того, Конгрес від імені організацій висловився за те, що федеральний уряд не повинен застосовувати вказані процедури, оскільки: по-перше, вони є невідповідними для визначення провини або невинності особи як військового злочинця; по-друге, такий підхід створював би можливість іншій державі розглядати питання про канадських громадян замість самої Канади; по-третє, уряд країни повинен притягувати до відповідальності перед канадськими судами кримінальної юрисдикції громадян, котрих підозрює у скоєнні воєнних злочинів згідно з кримінальними законами Канади³⁷.

Окремою ланкою діяльності Конгресу є співпраця з сучасною імміграційною хвилею українців, хоча слід зазначити, що більшість іммігрантів не виявляють бажання до участі в громадському житті та приналежності до української етнічної групи. Нові іммігранти, яких в'їхало з України до Канади з 1991 по 2001 р. понад 18 тис. осіб, не виявляють великого бажання прилучитися до діяльності українських організацій. Лише 9 % з них активно включилися до неї³⁸. Певною мірою на таку ситуацію впливає й те, що значна частина новоприбулих зрусіфікована (більшість цієї категорії становить науково-технічна інтелігенція з Києва, Харкова, Дніпропетровська, Донецька, Запоріжжя, Одеси), що спричиняє несприйняття українською канадською громадою новоприбулих українців. Щоправда, частина з тих іммігрантів створила свої організації, але вони не є суто етнічноукраїнськими. Так, наприклад, у Монреалі створено "Земляцтво Донбасу", яке є, по суті, багатонаціональною організацією. Воно вже ряд років поспіль проводить міжнародний фестиваль мистецтв "Кленові листки", в якому беруть участь художні колективи та окремі виконавці з багатьох країн – Канади, України, США, Ізраїлю, Росії, Білорусі³⁹. З'являються спроби закласти нові українські допомогіві організації. Нещодавно, наприклад, у Торонто створено "Четверту хвилю" на чолі з Ростиславом Киселем, власником концерну "Міст". Її

³⁷ Там само.

³⁸ Поточний архів МЗС України. – Довідка. Четверта хвиля імміграції українців до Канади.

³⁹ Там само.

головною метою є допомога новоприбулим українцям в облаштуванні у Канаді та їх участь у заходах, спрямованих на популяризацію української мови, мистецтва, культури загалом. Разом з тим, "Четверта хвиля" ставить собі за мету допомогти новоприбулим також і в забезпеченні їх конституційних прав⁴⁰. У тому ж Торонто діє "Львівське товариство", яке об'єднує нинішніх вихідців зі Львова і Галичини загалом. Основну увагу в своїй діяльності воно спрямовує на забезпечення соціокультурних потреб своїх членів⁴¹.

Незважаючи на деякі внутрішні непорозуміння, українська громада Канади, зокрема Конгрес українців Канади, бере активну участь у виробленні пропозицій щодо імміграційної політики держави, тим самим певною мірою полегшуючи імміграцію з материкової батьківщини. Комісією Палати громад з питань громадянства та імміграції при розгляді законопроекту (Bill C-11) враховувалася вимога КУК визнавати багатокультурний характер канадського суспільства⁴². Справді, КУК доклав багато зусиль, щоб канадським урядом була проголошена програма багатокультурності. Відзначимо, що федеральна програма приймалась після того, як попередньо уряд Альберти визнав багатокультурність на т. зв. "Альбертській конференції" у липні 1971 року, де прем'єр провінції Г. Стром (особа скандинавського походження), враховуючи саме рекомендації КУК, проголосив нову культурну політику для провінції Альберта⁴³.

Після аналізу імміграційних регламентів, Конгрес у співпраці з канадсько-українською імміграційною службою виготовили меморандум, рекомендуючи:

1. Розглядати критерії щодо освітнього рівня претендентів на в'їзд до Канади на підставі еквівалентності, а не років навчання, оскільки система освіти в Україні дещо різниться і потенційні кандидати не зможуть набрати відповідну кількість балів;

⁴⁰ Там само.

⁴¹ Там само.

⁴² <http://www.ucc.ca> / Bill C-11 Diminishes the Importance of Immigration to Canada.

⁴³ Саварин П. Вказ. праця. – С. 338.

2. Не підвищувати квоту необхідних коштів для поселення в Канаді, тому що кандидати з України будуть мати обмежені можливості іммігрувати;

3. Надати можливість особам вносити подання на візу в будь-якому канадському імміграційному бюро, а не обмежувати місцем їхнього постійного проживання⁴⁴.

Як зазначалося, КУК приділяв і приділяє багато уваги питанням дієздатності програми багатокультурності канадського суспільства, котра означає, що етнічні звичаї та національні культури етносів мають бути толеровані та збережені в умовах економічної і політичної інтеграції. Не вдаючись у деталі федеральних заходів стосовно даної програми, зауважимо, що Конгрес, у свою чергу, рекомендував державній Комісії з радіо-телебачення й телекомунікацій здійснювати відповідні заходи для збільшення багатомовних та багатокультурних програм на загальноканадській мережі. Для цього, під час зустрічей представників КУК з офіційними представниками влади (вищевказана комісія, міністр канадської спадщини, державний секретар багатокультурності й статусу жінок) обговорювалися питання, котрі б вирішували проблеми:

- встановлення механізмів, які забезпечили б відповідні ресурси для здійснення цих принципів;
- створення посади омбудсмена для контролю за тим, щоб канадські передачі віддзеркалювали багатокультурну дійсність Канади;
- утворення всеканадської багатомовної мережі для забезпечення передач етнічних програм у країні;
- вимоги до публічних та приватних засобів масової інформації виділяти щонайменше 10 годин часу на тиждень для етнічних програм;
- дотримання засобами масової інформації у підготовці своїх передач принципів, визначених у законі про канадську багатокультурність та в канадській Хартії прав і свобод громадян⁴⁵.

За останні роки багатокультурність як політика потрапила під гостру критику. Франкоканадці ображені, тому що вони тур-

⁴⁴ VIII Світовий Конгрес Українців... – С. 197.

⁴⁵ Там само. – С. 203.

буються про майбутнє своєї етнічної групи як одного з фундаторів Країни кленового листка. Інші ж вважають, що ця політика зменшує соціальну та економічну мобільність канадського суспільства, консервуючи етнічні відмінності. На їх думку, влада таким чином відділяє іммігрантів від загальноканадського суспільно-культурного процесу. Але, незважаючи на такі заклики, збереження політики багатокультурності підтримують провідні українські етнічні організації під проводом Конгресу українців Канади, котрий бере активну участь в роботі і є одним із засновників Канадської етнокультурної ради.

Важким випробуванням для української етнічної групи Канади, котре принесло лихо іммігрантам, була проблема їх інтернування під час Першої світової війни. Фактично, з початком військових дій, Канада як член коаліції держав Антанти, почала переглядати процес натуралізації іммігрантів. Потенційний громадянин, згідно з новим порядком, мав проживати на території країни протягом п'яти років та володіти англійською або ж французькою мовами. Крім того, вихідців з Австро-Угорщини та Німеччини почали трактувати як представників "ворожої сторони". До цієї категорії автоматично потрапили й західноукраїнські іммігранти. Загалом протягом війни було взято на облік близько 80 тис. осіб, котрі підпадали під дане трактування⁴⁶. З цього числа на кінець 1914 р. було заарештовано та відправлено в табори для інтернованих близько 8,2 тис. осіб, значну частину з яких становили українці⁴⁷. З наслідками цієї трагічної події КУК також повів рішучу боротьбу, оскільки представники української етнічної групи не мали б бути винними і відповідати за дії імперських властей країн, з яких вони виїхали до Канади.

Після неодноразових звернень представників КУК Палата громад канадського парламенту 27 вересня 1991 р. ухвалила резолюцію, котра закликала уряд країни визнати цей сумний історичний факт у канадській історії. Останніми роками проходять дискусії щодо відшкодування вартості праці та частини конфі-

⁴⁶ Melnycky P. The Internment of Ukrainians in Canada // *Loyalties in Conflict. Ukrainians in Canada During the Great War.* – Edmonton, 1983. – P. 1.

⁴⁷ Kordan B. *Enemy Aliens, Prisoners of War. Internment in Canada During the Great War.* – Montreal, 2002. – P. 32.

скованого майна, котре ув'язненим не було повернуте. Для цього, починаючи із 1999 р., керівництво Конгресу провело низку зустрічей з міністром юстиції та головним прокурором країни, міністром канадської спадщини для підготовки документа, котрий би допоміг подолати трагічні наслідки інтернування ні в чому не винних людей.

До листопада 2002 р. угода між урядом Канади та українською канадською громадою була підготовлена. Ініціаторами такої пропозиції поряд із КУК виступили також українсько-канадське Товариство громадянських справ та українсько-канадська Фундація ім. Т. Шевченка. Цей документ закликає уряд Канади визнати, що заподіяна кривда канадцям українського та іншого європейського походження під час Першої світової війни була порушенням прав людини й громадянських свобод та визначити суму, котра була б передана Шевченківській фундації у формі фонду, який би використовувався на дослідження та опрацювання матеріалів про інтернування⁴⁸. До Палати громад був також внесений законопроект (С-331), спрямований на те, щоб "...визнати несправедливість, яка була вчинена особам українського походження та другим європейцям, які були інтерновані в часі Першої світової війни, та уможливити публічні відзначення та відшкодування, яке має бути присвячене для науки та на сприяння толерантності"⁴⁹.

Важливе місце в інтеграційних процесах української етнічної групи Канади займають кредитні спілки, що входять до складу УКРК, яка є невід'ємною частиною Конгресу українців Канади. Потрібно зауважити, що історія виникнення спілок сягає початку ХХ ст., коли відбувалася масова імміграція західноукраїнського населення до Країни кленового листка. Саме сільськогосподарська кооперація заклала основи для подальшого розвитку українських кредитних спілок на теренах Канади. І. Петрушевич, відомий кооператор з Галичини, заклав 1913 р. першу канадську спілку українських фермерів для реалізації сільськогосподарської продукції⁵⁰. Кредитну ж спілку було вперше засно-

⁴⁸ VIII Світовий Конгрес Українців... – С. 202.

⁴⁹ Там само.

⁵⁰ Качор А. Початки кооперативного руху (загальний огляд) // Українська кооперація діаспори / Ред. Плешкевич О. – Чикаго-Київ, 1996. – С. 65.

вано в Саскатуні під назвою "Нова Громада" 1939 р. із статутним капіталом у 778 дол. і з того часу фактично ведеться відлік створення та функціонування у Канаді кредитних спілок української діаспори⁵¹. Ця спілка була закладена з ініціативи В. Топольницького, випускника Вищої торговельної школи в Празі, котрий іммігрував до Канади в 1927 р. На рік пізніше, за його сприяння були утворені кредитні спілки "Калина" і "Карпатія" у Вінніпезі⁵².

Варто зазначити, що чисельність кредитних спілок та їх активи постійно зростали, що, в свою чергу, надавало можливість підтримувати якоюсь мірою представників українства під час інтеграційних процесів. Така допомога перш за все здійснювалася у формі кредитування, а також спонсорських акцій стосовно проведення мистецьких заходів, видавництва тощо.

Важливою подією в українському кооперативному русі стало утворення Української кооперативної ради Канади 1971 р. за спільною угодою між Кооперативною громадою у Вінніпезі, яка представляла кредитні спілки Західної Канади, та Координаційним комітетом у Торонто. На той час до новоутвореної ради ввійшло 30 кредитних спілок із фондами у 30 млн дол.⁵³ Центром українського кооперативного руху Канади стала штаб-квартира в Торонто. Тоді ж було ухвалено видавати періодичне видання "Координатор" для всіх українських кредитних спілок країни, де б підбивалися підсумки кооперативно-фінансової проблематики.

УКРК проводить свої з'їзди раз на три роки, коли відбуваються конгреси КУК. На них обговорюються питання утримання в належному стані діяльності кредитних спілок, фінансування найважливіших заходів української спільноти, залучення молодого покоління до плідної праці в середовищі українських канадців⁵⁴.

⁵¹ Там само. – С. 119.

⁵² Енциклопедія українознавства... – Т. 9. – С. 3238; Encyclopedia of Ukraine... – Vol. V. – P. 240.

⁵³ Лещишин І. Українська Кооперативна Рада Канади (УКРК) // Українська кооперація діаспори / Ред. Плешкевич О. – Чикаго-Київ, 1996. – С. 129.

⁵⁴ Лещишин І. Вказ. праця. – С. 128.

Головними завданнями діяльності Кооперативної ради можна вважати:

- координацію і правове забезпечення розвитку українського кооперативного руху в Канаді;
- захист інтересів українських кредитних спілок у стосунках з державними установами та організаціями;
- вивчення суспільно-культурного та соціально-економічного життя української громади країни з метою подальшого розвитку кредитних спілок;
- організацію і проведення конференцій та форумів, а також забезпечення проведення громадських заходів;
- організацію прийому різного роду українських делегацій, а також роботу з українськими урядовими ініціативами⁵⁵.

І останнє, на чому хотілося б зосередити увагу. В Країні кленового листка досить успішно діє Федерація українських канадських професіоналістів та підприємців (ФУКПП), утворена 1965 р., котра теж узгоджує свої дії з Конгресом. До складу Федерації увійшло 17 осередків з різних куточків Канади. Діяльність організації є важливою з огляду на те, що інтеграція прораховується за входженням представників етнічної групи до економічної, соціальної, культурної еліти країни, і таким чином етнос може розраховувати на отримання належного місця в житті суспільства. З огляду на саму назву організації, певною мірою, можна зробити висновок, що до її складу входять впливові особистості в середовищі етнічної групи. Цілі Федерації зводяться до підтримання професійного, економічного, культурного та соціального життя української громади, усвідомлення української ідентичності, а також праці на користь українсько-канадського середовища⁵⁶. Оскільки організація репрезентує інтереси української громади Канади, то вона відіграла важливу роль у створенні Канадського інституту українських студій при Альбертському університеті, Канадської фундації українських студій, а також кафедри українських студій у Торонтському університеті⁵⁷.

⁵⁵<http://www.ukrcu.org> / Українська Кооперативна Рада Канади.

⁵⁶<http://www.ucpbf.ca> / The Ukrainian Professional and Business Federation.

⁵⁷ Encyclopedia of Ukraine... – Vol. V. – P. 359.

Таким чином, оцінка діяльності українських етнічних організацій Канади дає змогу відзначити їхню важливу роль в інтеграційних процесах. Організації, фундації, об'єднання та ін. в середовищі української діаспори відігравали та відіграють особливу роль у сенсі згуртування української громади, пропагування збереження етнічної самобутності, оскільки Канада є багатокультурною державою. Особлива заслуга в цьому належить Конгресові українців Канади, оскільки більшість організацій входить до його структури, тісно співпрацює з його комітетами.

Цілком зрозуміло, що організоване життя етнічних організацій на даний час залежить від старшого покоління українців країни. Важливо, щоб молодше покоління так само активно включалося до сфери того організованого життя, від чого буде залежати майбутнє канадських українців. Відрадно зазначити, що хоча теперішня імміграція значною мірою зрусифікована, її представники водночас усвідомлюють необхідність виховання своїх дітей в українському дусі, долучення їх до української культури з тим, щоб вони не забували свого українського походження та якимось чином вживалися в українську етнічну групу. Новоприбулі вихідці з України відчувають, можливо, навіть підсвідомо, що це дасть їм змогу швидше інтегруватися в загальноканадське суспільство.

4.2. Участь представників української етнічної групи в політичному та державному житті Канади

Важливим елементом етнічної інтеграції в поліетнічне суспільство виступає участь представників української етнічної групи в політичному та державному житті країни, в даному випадку Країни кленового листка. Мова йтиме про так званий "вхідний статус", за твердженням Дж. Портера⁵⁸, котрий, у свою чергу, дає підстави говорити про те, наскільки представники етносу причетні та беруть участь у політичному житті суспільства в умовах багатокультурного середовища. В Канаді склалися достат-

⁵⁸ Porter J. The Vertical Mosaic: An analysis of Social Class and Power in Canada. – Toronto, 1981. – P. 71-72.

ньо толерантні взаємовідносини між засновниками федерації, маємо на увазі англоканадців та франкоканадців, і представниками інших етнічних груп, що, в свою чергу, беруть активну участь в розбудові канадського суспільства.

Оскільки Країна кленового листка є федеративною державою з чітким розмежуванням повноважень федеральних та провінційних властей, то участь українців у політичному та державному житті країни доречно розглядати на трьох рівнях: федеральному, провінційному та муніципальному.

Впродовж свого поселення на канадській землі, мається на увазі перша хвиля імміграції, українці брали відразу участь у політичному житті країни, причому їхні блочні поселення давали їм змогу досить ефективно голосувати, на що саме й робили розрахунки представники Ліберальної та Консервативної (від 1940 р. прийняла назву Прогресивно-консервативна⁵⁹) партій. Оскільки українські поселенці, в силу зрозумілих причин, не могли організувати з самого початку своїх політичних партій та рухів у Канаді, то представництво їх інтересів перед властями виконували агенти вищеназваних політичних партій, серед яких почали з'являтися особи українського походження⁶⁰. Ними стали представники української інтелігенції, котрі прибували в останній декаді XIX і на початку XX ст. до Канади. Це були, як правило, люди, що здобули освіту ще в "Старому краї". Там же вони й набули певного досвіду громадсько-політичної діяльності. Більшість із них володіла німецькою та польською мовами. Заледве одиниці з них знали англійську, яка в тих часах ще не набула широкого застосування у континентальній Європі.

Цілком зрозуміло, що важкі умови виживання перших українських поселенців вимагали від них не лише власної самоорганізації, але й контактів з владою спочатку на місцях, а потім й у загальнодержавному масштабі. Представники західноукраїнської інтелігенції, які потрапили до Канади, відразу зорієнтувалися в тому, що не просто вижити, а стати повноцінними грома-

⁵⁹ Jackson R., Jackson D. Canadian Government in Transition. – Ontario, 1999. – P. 226.

⁶⁰ Martynovych O. Op. cit. – P. 237-244.

дянами обраної батьківщини українці зможуть за умови швидкого інтегрування в її суспільство, зайняття їх представниками не лише певних позицій у виробництві, сфері обслуговування, але й у системі органів влади на різних її рівнях.

"Батьками української імміграції" українські канадці вже понад сотню років вважають Осипа Олеськіва, Кирила Геника та двох священників Нестора Дмитріва і Павла Тимкевича⁶¹. Наявність серед цих "батьків" двох священнослужителів говорить про те, що церква для перших українців у Канаді стала не лише чисто духовною організацією, але й першим організатором їх громадського життя. Більше того, її представники взяли на себе обов'язок виступати перед місцевими та федеральними властями щодо задоволення потреб етногрупи.

О. Олеськів, про діяльність якого щодо переселення українців до Канади вже йшлося, цілком заслужено зажив слави батька українських канадців. Саме він був тією людиною, що внесла організоване начало у спонтанний міграційний процес. Власне, він інспірував поїздку до Канади о. Н. Дмитріва, який навесні 1897 р. прибув із США спочатку до Вінніпега, який набував характеру розподільчого центру приїжджих, а потім став іменуватися "українською столицею" Канади. Н. Дмитрів провів у Канаді майже два роки, відвідавши українські поселення в степових провінціях та здійснюючи душпастирську опіку над українцями як греко-католиками, так і православними, що дозволило одному з організаторів громадського життя українців М. Стечишину заявити, що в ті часи "українці в Канаді не мали різниці між собою... на партії не ділилися і навіть в релігійних справах годилися, хоч одні були католики, а другі православні"⁶².

В одній з перших організованих Олеськівим груп 1896 р. до Канади прибув з Галичини вчитель і знаний громадський діяч К. Геник. Його як знавця кількох мов невдовзі призначили чиновником канадської імміграційної служби у Вінніпезі, що суттєво полегшувало приїжджим українцям перші кроки по прибутті до Канади⁶³. Автор залучив до своєї роботи спогади україн-

⁶¹ Стечишин Ю. Вказ. праця. – С. 98.

⁶² Цит. за: Марунчак М. Історія українців Канади... – С. 106.

⁶³ Там само. – С. 43, 45, 51.

ських іммігрантів про початки піонерського життя в Канаді⁶⁴. В них, як і в дослідженнях вчених українського походження, розкрита роль українських провідників на початковому етапі перебування українців у Країні кленового листка. Один з них, Петро Зварич із Снятинщини, колишній офіцер австрійського війська, прибув до Канади 1900 р. Групу, яка з ним прибула, зустрів К. Генік. Вони були знайомими, листувалися. Свою групу Зварич за погодженням з Геніком повіз в Альберту, де прибулі заснували поселення Коломия⁶⁵. Згодом Зварич піднявся до рівня одного з керівників української громади в Альберті.

Є непоодинокі відомості про те, що вже в перші роки перебування українців у Канаді їх лідери чинили спроби встановити контакти із загальноканадськими партіями, а ті, в свою чергу, не цуралися їх підтримки, особливо під час виборчих кампаній. Хоч прибулі не відразу набували канадське громадянство, їхні лідери могли своїми діями підтримувати ту чи іншу політичну силу. Зокрема є свідчення, що, наприклад, згадані К. Генік і П. Зварич представляли інтереси Ліберальної партії, натомість знаний громадський діяч Тома Ястремський та священнослужитель Теодор Стефаник підтримували Консервативну партію⁶⁶.

Важко говорити зараз про якусь прив'язаність до історичних політичних партій Канади українських лідерів, а тим більше про увагу до них з боку діячів цих партій. Проте вже на початку 1900-х рр. українці почали здобувати позиції спочатку у місцевих органах влади, а потім і федеральних. Так, у 1911 р. згаданий Т. Стефаник був обраний першим українським міським радником Вінніпега. А у федеральних виборах по одному з округів Манітоби кандидував український соціаліст Василь Головацький, який однак не здобув мандата. Першим українським депутатом провінційного парламенту в Манітобі 1915 р. обрано Тараса Ферлея. А у 1920 р. українців там вже представляли два депутати – Дмитро Якиміщак та Микола Григорчук⁶⁷.

⁶⁴ Див.: Список використаних джерел.

⁶⁵ Зварич П. Вказ. праця. – С. 97.

⁶⁶ Martynovych O. Op. cit. – P. 237-244.

⁶⁷ Марунчак М. Вказ. праця. – С. 226; Українські поселення. Довідник... – С. 217.

Що ж до Альберти, то там на виборах 1913 р. українці до місцевого парламенту висунули аж вісім кандидатів. Щоправда, пройшов лише Андрій Шандро, який став першим українським депутатом провінційного парламенту у всій Канаді⁶⁸.

Політична свідомість українського селянина-іммігранта щойно в Канаді починала формуватись; основними формами залучення іммігрантів до політики були передвиборні кампанії, а також участь у нечисленних організаціях і партіях. Що стосується останніх, то їх кількість до появи українців у Канаді була невеликою. Але загалом у домініоні Великої Британії діяла досить чітка двопартійна політична система за зразком метрополії. Провідну роль у ній відігравали згадані партії.

Ліберальний уряд У. Лор'є (1896-1911), заохочуючи іммігрантів до країни, намагався використовувати їх як потенційних виборців. Освічених іммігрантів залучали до роботи в Ліберальній партії з метою пропагування та підготовки виборчого процесу. Ліберали навіть спонсорували публікацію періодичних видань. Сказане стосується українського "Канадійського фермера", котрий відплачував тим, що підтримував лібералів на виборах, публікуючи на своїх шпальтах 1906-1907 рр. відповідні агітаційні матеріали⁶⁹.

На провінційному рівні влада в більшості випадків теж залежала від голосування іммігрантів. Консервативна партія опиралася, як правило, на представників англоканадського середовища, а Ліберальна – на вихідців з континентальної Європи. Винятком був тільки консервативний уряд Р. Робліна (1900-1915) в Манітобі, котрий з прийняттям двомовної шкільної системи фактично повернув на свій бік більшість населення провінції.

На першому етапі поселення у Канаді українські іммігранти не дуже відзначалися політичною активністю щодо висунення своїх кандидатів до провінційних законодавчих органів та федерального парламенту в силу свого досить низького, порівняно з іншими етнічними групами, соціального становища. Вище вже було сказано, що така ситуація довго не тривала. Фактично,

⁶⁸ Там само. – С. 226-227; Українські поселення. Довідник... – С. 217.

⁶⁹ Канадійський фермер. – 1906. – 26 грудня; 1907. – 7 лютого.

представники української етнічної групи стали політично активними напередодні Першої світової війни.

Природно, що на муніципальному рівні українські іммігранти були більш активними в силу свого блочного поселення й особливо після того, як їхні прохання з приводу спорудження шкіл, доріг тощо у більшості випадків ігнорувалися властями. На початок 1920-х рр. українські поселенці вже навіть у ряді муніципалітетів займали провідні позиції. В деяких місцевостях вони були радниками або керівниками органів влади. Зокрема, в Манітобі – Етелберт, Дафин, Брокен Гед, Гімлі; у Саскачевані – Ростерн та Йорктон; в Альберті – Вегревіл, Мирнам⁷⁰. Першим же українським головою муніципалітету був обраний І. Сторощук 1908 р. в поселенні Стюартбурн, що в провінції Манітоба⁷¹.

Успіхи українських поселенців у муніципальних справах заохочували їх до більш активної політичної та громадської позиції у провінційному та федеральному житті Канади. Ставало дедалі очевиднішим, що участь виборців українського походження, особливо у степових провінціях, була вельми заманливою для кандидатів від різних політичних партій. Такий поворот справи все частіше ставав у пригоді етнічній групі, оскільки чи то ліберали, чи то консерватори під час виборчих кампаній намагалися, взаємно поборюючись, довести виборцям, що протилежна партія шкодила їм в їхньому соціально-економічному розвитку, зневажала їх політично та використовувала з суто економічних міркувань. Це, відповідно, породжувало почуття власної більшої національної вартості, пробуджувало інтерес до державного управління, за допомогою якого етнічна група могла б прискорити своє входження на паритетних засадах до канадської спільноти.

Зацікавлення політичними справами у середовищі української етнічної групи призвело до появи своєрідних політичних гуртків, щоб не тільки опосередковано брати участь у виборчих кампаніях, але й доцільніше проводити агітаційну пропаганду чи ознайомлення виборців зі своїми власними потенційними кан-

⁷⁰ Marunchak M. Op. cit. – P. 219-224.

⁷¹ Ibid.

лидатами. З цією метою ще у 1908 р. був створений "Руський консервативний клуб", а як конкурент йому наступного року організувався "Руський ліберальний клуб". Діяли ці два осередки у Вінніпезі⁷².

Українські поселенці провінцій Альберта та Саскачеван теж не хотіли стояти осторонь політичного та громадського життя. В Альберті на першому провінційному з'їзді українців в Едмонтоні 1909 р. утворилася так звана Народна рада, котра навіть намагалася створити Демократичну партію в провінції. На першому ж з'їзді українців провінції Саскачеван підкреслювалася необхідність висунення власних кандидатів до провінційного та федерального парламентів⁷³. Поза сумнівом, на той час це були тільки політичні наміри піонерів-поселенців, але вони вказували на досить вагомі стартові амбіції для подальших громадсько-політичних інтеграційних процесів.

Для того, щоб брати участь у голосуванні, потрібно було бути громадянином Канади, але сама власність на гомстед такого права іммігрантові ще не надавала. Згідно з канадським законодавством, іммігрант міг бути натуралізований після трирічного проживання в країні, а з 1914 р. – по п'ятирічному мешканні. Але з початком військових дій на теренах Європи українські поселенці були позбавлені такого права, як і інші представники центральноєвропейських держав⁷⁴. Фактично, у кращому становищі опинилися іммігранти, котрі встигли отримати громадянство до 1914 р. і, таким чином, могли більшою мірою прилучатися до громадського та політичного життя. Але події Першої світової війни та їх наслідки для представників української етнічної групи призвели до певного дистанціювання іммігрантів від двох традиційних партій, Консервативної та Ліберальної, що спонукало їх до переходу на незалежні політичні позиції або ж підштовхнуло до контактів з третіми партіями чи господарсько-кооперативними організаціями, такими

⁷² Марунчак М. Історія українців Канади... – С. 226.

⁷³ Там само. – С. 227.

⁷⁴ Wydrzynski C. Canadian Immigration Law and Procedure. – Ontario, 1983. – P. 44-47.

як об'єднання фермерів, осередки яких існували в місцях компактного проживання українців⁷⁵.

Темпи політизації у двох основних українських соціальних групах – робітників та фермерів – проходили в різних формах, з неоднаковою швидкістю і глибиною. Найперше ці процеси розпочалися у середовищі робітництва у формах профспілкової і партійної діяльності. Протягом піонерської доби українські робітники, в силу вищевказаних причин, не брали участі у профспілковому русі. Окрім того, дві основні профспілки Канади – Американська федерація праці (Канадська філія) і Професійно-робітничий конгрес знаходилися під впливом високооплачуваних робітників британського походження з так званої "робітничої аристократії", що була вражена шовінізмом. Ці організації вели кампанію проти напливу до країни дешевої робочої сили, котра складала серйозну конкуренцію місцевим робітникам. Певні підстави до незадоволення іммігрантами у профспілкових ватажків існували: досить часто підприємці використовували прибулих як штрейкбрехерів під час страйків. Українці ж у більшості випадків були активними учасниками акцій протесту робітників. Тому можна вважати, що процес усвідомлення свого становища проходив у середовищі працюючих українців поступально.

Соціальна свідомість через відсутність соціальних протиріч всередині етнічної групи, відносно низький освітній рівень та невисокі початково запити, а також вплив демократичних інституцій Канади мали свої особливості. В українському середовищі не приживалися як крайня ліва, так і крайня права ідеології. В таких умовах найкращі можливості мав "поміркуваний" соціалізм, тобто ідеологія соціал-демократичного спектра⁷⁶. Перший з'їзд Федерації українських соціал-демократів відбувся у серпні 1910 р. Найбільшої прихильності партія набрала з початком Першої світової війни. На такий перебіг подій вплинули факто-

⁷⁵ Martynowych O., Kazymyra N. Political Activity in Western Canada, 1896-1923 // A Heritage in Transition: Essays in the History of Ukrainians in Canada / Ed. by Lupul M. – Toronto, 1982. – P. 96.

⁷⁶ Федуняк С. Релігійні конфесії і громадсько-політичні організації українців Канади (1891-1914 рр.) // Дисертація канд. іст. н. – Чернівці, 1994. – С. 112.

ри переслідування канадським урядом українських іммігрантів за те, що вони нібито мали якісь симпатії до Австро-Угорщини та настроювали загальнотрої проти канадського суспільства.

За таких обставин кількість прихильників соціалістичного спрямування зростала. Загалом не буде помилкою вважати, що події початку ХХ ст., потім наслідки Першої світової війни дуже радикалізували суспільство у державах Європи. Соціалістична пропаганда ширила лави прибічників радикальних суспільних змін. Все це перекидалося й на Американський континент, зокрема на Канаду. Але ж там ширилися й традиції української самобутності. Після повалення більшовицькою Росією УНР поступово ставало зрозумілим, що між ідеями соціалізму у більшовицькому розумінні і потребами українського суспільства пролягає глибока прірва. Поступово й це переносилося до Канади. Врешті-решт, там формувалися два українські діаспорні політичні спрямування. Ліве ще протягом міжвоєнного часу мало значні впливи в українському середовищі, щоправда, по Другій світовій війні їх поступово, але неухильно втрачало.

Загалом, можна вважати, що саме поселенці першої хвилі імміграції заклали підвалини громадської та політичної інтеграції української етнічної групи. Жаль тільки, що їм не вдалося створити єдину політичну силу в канадському суспільстві, котра могла б відстоювати інтереси етногрупи в умовах поліетнічного суспільства. Разом з тим, за таких обставин формувалися особистості, які намагалися представляти інтереси громади.

Міжвоєнний період у розвитку канадського суспільства позначився збільшенням кількості політичних партій, що представляли інтереси різних політичних угруповань. Зокрема, партія Соціального кредиту, Об'єднання фермерів Альберти, Кооперативна федерація, що пізніше перетворилася на Нову демократичну партію як різновид європейської соціал-демократії⁷⁷. Однак, поява на політичному небосхилі нових сил не зменшила впливів Ліберальної та Прогресивно-консервативної партій у середовищі українців, оскільки стартові можливості поселенців не дозво-

⁷⁷ Challenges to Canadian Federalism / Ed. by Westmacott M., Mellon H. - Ontario, 1998. - P. 57.

ляли їм створити власне потужне політичне угруповання. На це значний вплив мала й розпорошеність українців. Адже більшість з них на той час була зайнята в сільському господарстві.

Важливою віхою на шляху інтеграції українців у канадське суспільство, котра практично ставила представників української етнічної групи на один рівень із представниками інших етносів і, відповідно, піднесла статус українців загалом, стало обрання М. Лучковича за списком Об'єднання фермерів Альберти до федерального парламенту у 1926 р.⁷⁸

Згодом, власне через півстоліття, Володимир Шарик, пишучи біографію Михайла Лучковича для другого тому книги "Українці в Альберті"⁷⁹, зауважив, що, крім того, що обрання його депутатом федерального парламенту поклало на Лучковича обов'язок представляти економічні та політичні інтереси провінції, українські виборці Вегревіла, де його обрали, більше сподівались на те, що їх обранець буде гідно відстоювати у федеральній владі інтереси української етнічної групи не лише Альберти, але й усієї Канади.

Оскільки Михайло Лучкович був першим українцем, обраним до федерального Парламенту Канади і був депутатом Палати громад протягом 1926-1935 рр., тобто обирався двічі, то про нього варто сказати дещо більше. Народився він 1892 р. у шахтарському селищі Шамокін, що у штаті Пенсильванія, США. Його батьки Єфрем та Марія потрапили до США з Лемківщини. До речі, на вугледобувні шахти в районі Шамокіна прибуло в останній третині ХІХ ст. чимало лемків. Батько майбутнього канадського законодавця був людиною неписьменною, проте наділеною багатьма чеснотами. Володимир Шарик пише, що він був сильним, сміливим, ерудованим, ввічливим, щедрим, хорошим сім'янином тощо. Мати ж була дочкою вїйта села Нова Весь, звідки, як і її чоловік, прибула до США. Крім усіх позитивних рис характеру, якими її природа також не обділила, вона була письменною. І, що найважливіше, вони обоє з чоловіком при-

⁷⁸ Українські поселення. Довідник... – С. 216.

⁷⁹ Ukrainians in Alberta. – Vol. 2 / Eds. Goresky I., Hanochko F., Holubitsky N. – Edmonton, 1981. – P. 89-102.

щенини змалку своїм дітям те, що вони українського походження. В Шамокіні українці створили Національну асоціацію, одним з перших членів якої став батько юного Михайла, а він з раннього дитинства прислухався до церковного хору, проникався повагою та любов'ю до української культури, навчився розуміти і високо цінувати духовну й українську народну пісню. Вдома він навчився розмовляти українською мовою на лемківському діалекті⁸⁰.

Михайло, закінчивши школу в Шамокіні, подався до Вінніпега в Канаді де продовжив навчання, здобувши ступінь бакалавра політичної економії з відзнакою. Під час навчання він зблизився з майбутніми своїми соратниками по вивченню долі українських поселенців і у професійній діяльності. Ними були Ярослав Арсенич, пізніше чоловік його сестри Ольги, майбутній правник; Орест Жеребко, майбутній муніципальний секретар у Саскачевані; Фред Гаврилюк – вчитель, майбутній шкільний інспектор; Григорій Новак – чоловік сестри Лучковича Ярослави, майбутній лікар. Усі вони пустилися в мандри у пошуках свого місця у житті⁸¹.

Прагнути знайти роботу, М. Лучкович дістався Альберти, попередньо розмістивши в українських виданнях оголошення, що він шукає посаду вчителя будь-де. Таким чином 1914 р. він опинився в цій провінції на посаді вчителя у школі поселення Радимно. Здобувши філологічну освіту у 1916 р., він з осені 1917 р. працював у школі в Калгарі, де здобув сертифікат учителя першого класу. З наступної осені вчителював у школі поселення Київ, що в десяти милях північніше Вегревіла. Після річної праці тут він обійняв посаду директора Інституту ім. Михайла Грушевського в Едмонтоні, де, крім того, був учителем і хормейстером. Лучкович доклав чималих зусиль до того, щоб студенти могли вповні скористати зі свого перебування в Інституті. Прагнення до пошуків нового привели Лучковича до північно-східної Альберти, де він розбудовував шкільну освіту. Під час літніх місяців він організовував, як тепер це назвали б в Україні, курс підвищення кваліфікації вчителів⁸².

⁸⁰ Ibid. – P. 90-91.

⁸¹ Ibid. – P. 91.

⁸² Ibid. – P. 92-93.

Поворотним моментом у житті М. Лучковича виявилось літо 1926 р., коли його висунули кандидатом у депутати Палати громад федерального Парламенту. Серед ініціаторів висунення його кандидатом у депутати виступив піонер українсько-канадського руху П. Зварич, який домігся скликання зустрічі з кандидатом у містечку Мандер. Сам Лучкович на той час вчителював у Бучачі, що розташовувався неподалік. Тут, можливо, варто звернути увагу на те, що на початку ХХ ст. і навіть пізніше в степових провінціях Канади не бракувало назв поселень українців, які були співзвучні з тими, що вони залишили на материковій батьківщині.

Щонайменше понад десятирічна праця Михайла Лучковича в Альберті, його бурхлива громадська діяльність зробили його відомою людиною, яка вміла постояти за інтереси всього суспільства, зокрема ж, українців, які у багатьох місцевостях становили більшу частину жителів. Широка підтримка виборців, передусім українського походження, принесла Лучковичу 14 вересня 1926 р. перемогу над лібералом з Мандери Джозефом МакКелумом у 700 голосів. "Це був незабутній день для українців"⁸³, – так підсумував перемогу Лучковича Володимир Шарик.

У книзі, яка спрямована на дослідження проблем інтеграції українців у канадське багатонаціональне суспільство, мабуть, насамперед потрібно вказати на те, яку ж роль відіграв Михайло Лучкович як депутат федерального законодавчого органу влади саме в інтеграційних процесах канадських українців, хоч, безумовно, це складало лише якусь частину його депутатських обов'язків. М. Лучкович здобув широке визнання у Канаді та за її межами саме як захисник інтересів як українців у своїй державі, так і поза нею – у Польщі, Радянському Союзі.

Поза сумнівом, поширенню популярності М. Лучковича як депутата федерального Парламенту сприяли його виступи у стінах законодавчого органу держави. Першою ластівкою виявилася його промова у Палаті громад 28 травня 1929 р. на захист іммігрантів з країн Центрально-Східної Європи. Як відомо, міжвоєнне двадцятиліття було часом, коли до Канади прибули сот-

⁸³ Ibid. – Р. 94.

ні тисяч вихідців з усієї Європи, в тому числі й з Центрально-Східної. Сталося так, що роком раніше від промови М. Лучковича, а саме 29 червня 1928 р., єпископ Саскачевану Джордж Екстон Ллойд звернувся з листом до протестантських священників Західної Канади із закликом не допустити приїзду до степових провінцій вихідців з центральноєвропейських держав. Єпископ вважав, що "ті брудні континентали", які прибували до Канади, перевершували "всяку пропорцію супроти британських іммігрантів". А маючи на увазі західні провінції Канади, висловлював обурення: "Чому отся західна країна має... каратися через тих брудних, темних, смердячих часником, не пожаданих континенталів, як це мало місце через послідних три роки?"⁸⁴.

М. Лучкович, з одного боку, з викладом статистичних даних імміграції з Європи до Канади протягом 1926-1929 рр., спростував вигадки єпископа щодо переважної їх кількості з Центрально-Східної Європи. Зокрема, за даними Лучковича, за 1926-1927 рр. до Канади прибуло 122966 європейців, серед них з Британських островів 49000, зі Скандинавії – 30000, а з усіх інших країн – 42000 відповідно, у 1927-1928 рр. з Британських островів прибуло 50872 особи, зі Скандинавії – 30702 особи, а з решти держав – 42000. Подібна картина склалася і у 1928-1929 рр., коли до Канади прибуло 58800 осіб з Британії, 29000 – із Скандинавії, а 48703 особи з решти держав Європи, включно з її центрально-східною частиною⁸⁵.

З іншого боку, М. Лучкович розкритикував Дж. Ллойда за прояви расизму у його зверненні до протестантських священників. Він рішуче виступив проти поділу прибуваючих іммігрантів на "бажаних" та "небажаних". На думку Лучковича, ті "небажані" "своєю ощадністю, кріпкістю, витривалістю та своєю сильною волею здобули для себе рідний куток на наших степах". Розвиваючи думку, він заявив, що, якщо вони прибули до Канади і

⁸⁴ Промова Посла до Домініяльного Парламенту М. Лучковича, виголошена в Палаті Послів в Оттаві 28 травня 1929 року, а також коментарі канадійської преси // Ukrainian-Canadian Archives and Museum of Alberta. Українсько-Канадський Архів-музей Альберти. The Michael Luchkovich Collection. – Vol. 3. – F. 1. – P. 6.

⁸⁵ Ibid.

залишилися тут, то "вони є витривальцями в повному значенні того слова. Їм не довго буде виповнити свої гомстедові вимоги; їм не довго буде платити свої довги та зобов'язання, і це є більше, чим можна б сказати про багато так званих "пожаданих" європейських іммігрантів"⁸⁶.

Палата громад, а за нею й канадська преса гаряче підтримала виступ М. Лучковича на захист тих "небажаних" чи "непожаданих" іммігрантів, до яких належали й українці з тодішніх Польщі, Румунії та Чехо-Словащини. Англomовна газета "Галифакс Кроникл", підтримуючи Лучковича у номері за 30 травня того року, написала: "Українці, яких начисляється поверх 350 тисяч, належать до найкращих поселенців, яких тільки ця країна має. Вони, можливо, є тільки одинокою нацією, яка приходить з правдивим бажанням поселитися на ріллі. Коли вони працюють у містах, то тільки з наміром заробити стільки гроша, щоби розпочати своє хазяйство на степах. Ці і другі нації, з яких складається населення Заходу, багато причинилися до піднесення життя цілої нашої нації. Діти їх вже переганяють і наших в школах та колегіях, а їх сини засідають вже в провінційних парламентах і в Палаті Послів з належною повагою та здатністю"⁸⁷.

Іншою справою, яка набула широкого розголосу не лише в Канаді, але й у Європі, і принесла визнання М. Лучковичу як політикові високого рівня, була так звана "пацифікація" польською владою українських сіл в Галичині восени 1930 р. В пам'яті місцевих українців були ще живі наслідки українсько-польської війни 10-літньої давності й обіцянки Польської держави щодо широкої автономії для українців. Проте обіцянки не сповнювалися, українці протестували... Їх грубо умиротворили збройною силою із застосуванням не лише поліцейських підрозділів, але й регулярного війська. У своїй промові в Парламенті 8 травня 1931 р. Лучкович різко засудив цю нелюдську розправу над західними українцями і вимагав її осуду на форумі Ліги Націй та перед світовою громадськістю⁸⁸.

⁸⁶ Ibid. – P. 10.

⁸⁷ Ibid. – P. 18-19.

⁸⁸ Ukrainians in Alberta. – Vol. 2... – P. 97.

Попередньо, 24 квітня, Лучкович звернувся з цього приводу з листом до прем'єр-міністра Канади Беннета, в якому детально описав насилля над західними українцями за роки, що пройшли після Першої світової війни. Він зокрема зазначав, що 8-мільйонна українська громада Польщі зазнала "найбільш диявольських" переслідувань. З майже 3000 українських шкіл, що діяли за австрійських часів, лише 400 продовжували діяльність, а з 17 вищих шкіл залишилося лише 3 і то як двомовні. На дев'яти сторінках листа його автор відтворив ту страхітливу картину насилля над східними галичанами, якого вони зазнали⁸⁹. В іншому місці Лучкович навів факти із заяви 16 депутатів-українців польського Сейму, датованої 31 грудня 1930 р., про те, що польська "кіннота, поліція і жандармерія вчинила екзекуцію... в 304 селах Східної Галичини", зруйнувавши при цьому 105 українських кооператив, 59 українських хат-читалень і 42 приватних будинки та наклавши грошову кару на 31 село. При цьому зазнали катування 1221 особа, включаючи 82 кооператорів, 5 керівників кооператив. Серед побитих було також 8 сільських голів, 1 вчитель, 1 лікар, 1 депутат парламенту, 5 священників та 17 жінок і неповнолітніх дівчат⁹⁰.

Протягом травня 1931 р. Михайло Лучкович отримав сотні листів від канадських українських і неукраїнських організацій Канади з-за кордону, а також від окремих осіб. Зокрема, 16 травня 1931 р. товариство "Просвіта" з Гамільтона, що у провінції Онтаріо, висловило гарячу підтримку виступу Лучковича у парламенті. Ось що писали гамільтонські просвітянці у своєму листі: "Мимо доказів прем'єра Беннета, що то є домашні справи Польщі (паціфікація українських сіл. – *В.М.*), в які Канада не має права ані потреби вмішуватися, Канада як одна із Британських доміній є до певної міри відповідальна за віддання українських земель Польщі через підпис Британії (мається на увазі рішення Ради Антанти про передачу відновленій Польській державі західноукраїнських земель. – *В.М.*). З тої причини обов'язком Канади є тепер, бачачи наслідки того підпису, подати поміч

⁸⁹ УКАМА // The Michael Luchkovich Collection. – Vol. 3. – F. 5.

⁹⁰ Ibid. – F. 10.

покривдженим українцем. Якраз за обстоювання вище наведеного належиться Вам велике признання від канадійців українського походження, котрі будучи добрими канадійцями, відчувають горе своїх заморських братів, а ще може більше від українців, живучих на рідній землі, котрих безперечно підбодрить звістка про те, що канадійські послы (депутати. – *В.М.*) обстоюють справедливість для українців"⁹¹.

Вершиною парламентської кар'єри М. Лучковича вважають його участь 1-9 жовтня 1931 р. як представника Канади і Великобританії в конгресі Міжпарламентської унії у Бухаресті. Тоді він відвідав Великобританію, Швейцарію, Польщу, Румунію. Побував на Буковині і в Галичині. Це була не просто поїздка, щоб формально виконати представницьку функцію високого державного рівня. Лучкович на міжнародному рівні знову загострив українську проблему в Польщі, Румунії, Радянському Союзі⁹². Він зустрічався з державними діячами і видними дипломатами, обстоюючи інтереси поневолених українців. Лучкович мав численні зустрічі в Польщі, під час яких наполегливо домагався гарантій прав українців у цій державі.

Цікаво, що Лучкович після завершення конгресу в Бухаресті поїздом дістався Чернівців. Ще у потязі він мав розмову із залізничним кондуктором, який заперечував наявність корінних українців на Буковині. В Чернівцях він зустрівся з українськими громадськими діячами, відвідав художні вистави й виставки. З особливою теплотою він писав про відвідини Мамаївців, Лужан, Шипинців, Оршівців, Берегомета, де мав нагоду ознайомитись з життям і побутом місцевих українців. Перебування на Буковині утвердило Лучковича в думці про незavidність національного життя українців у тодішній Румунії⁹³.

Ще однією яскравою сторінкою у парламентській біографії М. Лучковича стала його промова під час обговорення змін до кримінального кодексу країни 20 травня 1935 р., в якій він у черговий раз відстоював добре ім'я канадських українців. У Канаді не

⁹¹ Ibid. – Vol. 2. – F. 17.

⁹² Ibid.

⁹³ Ibid.

бракувало політиків, котрі з задоволенням зіпхнули б відповідальність за ті чи інші суспільні проблеми на "народжених за кордоном" жителів країни, в тому числі й на українців. Ілюструючи свою промову статистичними даними станом до 1931 р., Лучкович однозначно довів, що серед засуджених за злочини 18297 осіб були уродженцями Канади, 4596 – прибули з Британських островів, Скандинавії та США, з інших країн походило 2730 осіб. У частини засуджених не встановлено місце походження. Що ж стосується українців, то вони серед засуджених склали мізерний відсоток. Серед 4587 осіб, що перебували у місцях позбавлення волі у 1933 р., лише 54 визначалися як греко-католики. Загалом українців на той час перебувало в ув'язненні не більше 70 осіб. Лучкович у черговий раз спростував безглузді звинувачення щодо вихідців із Центрально-Східної Європи, передусім українців⁹⁴.

З не меншою наполегливістю Лучкович домагався осуду голодомору в Україні у 1932-1933 рр. як під час виступів у Парламенті, так і під час своїх зустрічей з політиками, громадськими діячами, у виступах в засобах масової інформації⁹⁵. Вибувши з депутатського корпусу, Лучкович зайнявся освітньою діяльністю та літературною творчістю, здебільшого пов'язаною з українською та українсько-канадською проблематикою. Протягом усього свого життя він був серед тих зарубіжних українців, які боролися за суверенну Україну. Яскравим свідченням цьому є його лист до державного секретаря США Діна Раска у 60-х рр., тобто незадовго до своєї смерті⁹⁶.

Отже, від часу депутатства Михайла Лучковича можна розпочати відлік участі українців у найвищому законодавчому органі Канади, що суттєво сприяло консолідації етногрупи як учасника інтеграційних процесів. Українці починали почувати себе громадянами Канади з українським корінням, а не низькокатунковими особами, придатними лише для сільськогосподарських робіт чи видобутку вугілля. Вливаючись у ряди канадських по-

⁹⁴ УКАМА // The Michael Luchkovich Collection. – Vol. 2. – F. 2.

⁹⁵ Ibid. – F. 24.

⁹⁶ Ibid.

літичних партій (за винятком Квебекського блоку, котрий є фактично сепаратистською організацією), українські канадці посилили позиції етнічної групи на загальноканадському рівні. Протягом 1940-1964 рр., згідно з даними Дж. Григоровича, упорядника спогадів М. Лучковича, до федерального парламенту обиралися десять осіб українського походження⁹⁷:

1. А. Глінка, 1940, Альберта – Партія соціального кредиту;
2. Ф. Заплітний, 1945, Манітоба – Канадська федерація;
3. Дж. Декор, 1949, Альберта – Ліберальна партія;
4. А. Головач, 1953, Альберта – Партія соціального кредиту;
5. М. Стар, 1953, Онтаріо – Прогресивно-консервативна партія;
6. Дж. Кучерепа, 1957, Онтаріо – Прогресивно-консервативна партія;
7. Н. Манзюк, 1957, Манітоба – Прогресивно-консервативна партія;
8. П. Стефура, 1957, Альберта – Партія соціального кредиту;
9. Й. Слоган, 1958, Манітоба – Прогресивно-консервативна партія;
10. В. Скорейко, 1958, Альберта – Прогресивно-консервативна партія.

Згідно з іншими даними, а саме Луцюка та Кордана, протягом вказаного періоду було обрано 31-го українця до федерального парламенту із 120 осіб українського походження, котрі балотувалися на виборах⁹⁸.

Як бачимо, в той час найбільший вплив на представників української етнічної групи на федеральному рівні, а особливо у провінції Манітоба, мала Прогресивно-консервативна партія. Це й не дивно, адже, по-перше, від початку ХХ ст. ця політична сила користувалася популярністю серед українських іммігрантів завдяки створенню двомовної шкільної системи. А по-друге, цілком очевидно, що українцям для швидшого вrostання у суспільні структури Канади потрібно було активно співпрацювати з таким потужним політичним угрупованням. Головним своїм

⁹⁷ A Ukrainian Canadian in Parliament. Memoirs of Michael Luchkovich. – Toronto: Ukrainian Canadian Research Foundation, 1965. – P. 118.

⁹⁸ A Statistical Compendium... – P. 333-351.

завданням українській парламентарі від самого початку їх участі в органах влади на всіх рівнях вважали захист інтересів своєї етнічної групи.

Потрібно зазначити, що кількісно справа стосовно депутатства краще виглядала на провінційному рівні саме там, де компактно проживала значна кількість українців. Зазнавши утисків з боку уряду під час Першої світової війни, українські канадці стали більш консолідованими, хоча поступово вимальовувався поділ громади за націоналістичними та прокомуністичними симпатіями. За провінціями у міжвоєнний період найбільше законодавців українського походження було обрано у провінції Манітоба – 10 осіб, причому двоє з них, Бачинський та Якиміщак, здобули депутатські мандати одразу ж на перших повоєнних виборах 1921 р. У провінції Альберта – семеро українців стали парламентарями⁹⁹. Загалом до провінційних парламентів тоді був обраний 21 представник української етногрупи¹⁰⁰. Це певною мірою дає підстави вважати, що зростали інтеграційні чинники входження українців до канадського політикуму, як загалом до суспільства в цілому.

Пік же входження канадських українців до політичного та державного життя Країни кленового листка припадає на 60-70-ті рр., коли українська спільнота значно підсилася представниками української повоєнної імміграції. Її прибуття до Канади також суттєво відбилося на позиціях канадських прогресистів, що, в свою чергу, певною мірою сприяло консолідації етнічної групи.

До 50-х рр. XX ст. українці не були представлені у канадському Сенаті.

Першими сенаторами українського походження стали: Василь Вал (Волоханюк) – у 1955 р. від Ліберальної партії, Іван Гнатишин – у 1959 р. від Прогресивно-консервативної партії, Павло Юзик – у 1963 р. від Прогресивно-консервативної та Іван Івасів – у 1976 р. від Ліберальної партії¹⁰¹. Всі чотири діячі були

⁹⁹ Marunchak M. The Ukrainian Canadians. A History... – P. 434-436.

¹⁰⁰ Ibid.

¹⁰¹ March R. Political Mobility of Ukrainians in Canada // Changing Realities: Social Trends Among Ukrainian Canadians / Ed. by Petryshyn W.R. – Edmonton: CIUS, 1980. – P. 222.

добре відомими широким колам української громади і користувалися популярністю не лише в її середовищі, але й у політичних колах країни на федеральному рівні.

Сенатор Павло Юзик народився 1913 р. в провінції Саскачеван у родині вихідців із Сокальщини, що на Львівщині. Захистив докторат з історії в Міннесотському університеті (США) у 1958 р. Працював професором історії і славістики в Манітобському (Вінніпег) і Оттавському університетах. З 1963 р. – член канадського Сенату. Тричі представляв Канаду на сесіях ООН, дев'ять разів – на конференціях НАТО, на сесії НБСЄ, виступив одним з ініціаторів політики багатокультурності Канади. Юзик з молодих років брав активну участь у житті української спільноти Країни кленового листка. Зокрема, був співзасновником і президентом Молоді УНО, членом управи КУК, президентом канадського Товариства славістів, очолював Комісію прав людини СКВУ тощо. Цілком зрозуміло, що він став автором низки суспільно-політичних праць, про частину з яких ми вже згадували. З 1987 р. в Канаді діє стипендія його імені¹⁰².

Сенатор Юзик залишив по собі цілий ряд наукових праць з історії, політології, соціології. При написанні даної книги вони певною мірою нами використані. Проте, саме тут доречно буде ще раз згадати про його працю "Для добра Канади", що вийшла з нагоди десятиліття його сенаторської діяльності у 1973 р. Власне, це є збірка його промов у Сенаті, виступів на прийомах, конференціях¹⁰³. Цілком зрозуміло, що Юзик як канадський сенатор у своїх діях передусім дбав про добро для своєї держави (зрештою, й книга так названа), її громадян. Дбаючи про суспільно-культурний розвиток усіх етнічних груп Канади, він завжди мав на увазі свою рідну – українську. Яскравим підтвердженням цьому може служити його об'ємна доповідь "Українці в Канаді", виголошена на конференції в Монреалі 9-11 червня 1972 р., в якій він переконливо змалював картину прибуття, розселення, участі українців у суспільно-політичному та соціально-економічному розвитку обраної батьківщини, труднощів у пристосуванні до

¹⁰² Енциклопедія українознавства. Сл. частина. – Т. 10. – С. 395.

¹⁰³ Yuzyk P. For a Better Canada. – Toronto: Ukrainian Echo, 1973.

пових для себе умов і ролі, яку вони відіграли та продовжують відігравати у канадському суспільстві¹⁰⁴.

Сьогодні, в умовах незалежної України, достатньо широко висвітлюється роль провідних діаспорних українських громадсько-політичних організацій та їх лідерів у змаганнях на міжнародній арені за визволення України з-під радянського панування. Серед таких лідерів був канадський сенатор Павло Юзик, який на міжнародних форумах та у стінах канадського Парламенту не переставав виступати за суверенітет України. У згаданій книзі другий розділ присвячений виключно цій проблемі. Він так і називається "Заяви про Радянський Союз і Україну"¹⁰⁵. Наприклад, промова Юзика у Сенаті 22 січня 1969 р. "День української незалежності"¹⁰⁶ будувалася на тому, що "Радянська Україна не є вільною ані суверенною державою", що над нею ще з царських часів панує Росія. Юзик закликав правлячі кола своєї держави докласти зусиль, щоб допомогти Україні здобути суверенітет¹⁰⁷. 22 квітня 1970 р. Юзик присвятив свій виступ у Сенаті 100-річчю з дня народження Леніна, в якому розкрив справжню суть "ленінської національної політики" в СРСР. Тут йшлося вже не тільки про українців, але й про усі інші поневолені більшовизмом народи¹⁰⁸.

Колись Павло Юзик жартома зауважив, що українці вже у 60 – 70-х рр. настільки інтегрувалися у канадське суспільство, що для того, щоб довідатися, хто у Сенаті і Палаті громад є українцем, потрібно ретельно вивчати прізвища, бо багато з них канадизовано¹⁰⁹. Тому, коли йдеться про те, чи представлена, скажімо, в сучасному Сенаті українська громада, то, застосовуючи лінгвістичні вправи, доходимо висновку, що сенаторами від українських канадців тепер є Рейнел Андрейчук від Саскачевану, Міра Співак від Манітоби і Девід Ткачук також від Саскачевану¹¹⁰.

¹⁰⁴ Ibid. – P. 49-62.

¹⁰⁵ Yuzyk P. Op. cit. – P. 177-278.

¹⁰⁶ Ibid. – P. 207-216.

¹⁰⁷ Ibid. – P. 208.

¹⁰⁸ Ibid. – P. 237-240.

¹⁰⁹ A Statistical Compendium ... – P. 326.

¹¹⁰ <http://www.parl.gc.ca> Senators in Alphabetical Order., 37th Parliament, Members of the House of Commons.

А серед 301 депутата Палати громад, за даними, якими володіє автор, до передостанніх виборів було четверо українців¹¹¹.

Починаючи з 70-х рр., внаслідок чергових і позачергових виборів до Палати громад потрапляли до десяти представників від українсько-канадської громади, а до провінційних парламентів – 20-30 осіб. Можна ще говорити про присутність українців у вищих структурах виконавчої влади. Так, у складі федерального уряду на початку 2000-х рр. було щонайменше два міністри українського походження, це: Джим Зеленчук – міністр фінансів і Рон Осика – міністр уряду¹¹². Вершиною політичних амбіцій українських канадців стало зайняття протягом 1990-1995 рр. поста Генерал-губернатора Канади Рамоном Гнатишиним, батьки якого були вихідцями з Буковини, а його самого 1992 р. удостоєно титулу Почесного доктора Чернівецького університету.

Принагідно можна б згадати ще про одного Почесного доктора Чернівецького університету – Роя Романіва, який тривалий час очолював провінційний уряд Саскачевану. Його родина походить з нинішнього Радехівського району Львівської області. Едмонтонська газета "Українські вісті" надрукувала його статтю "Багатство у різноманітності", в якій він розповів, як його батько наприкінці 20-х рр. минулого століття покинув батьківщину, щоб "здобути свободу і майбутнє у Канаді". Романів написав, як його батьки разом з тисячами своїх земляків інтегрувалися у канадське суспільство, як він, тобто Рой, син емігранта, став прем'єром провінції, яку, загалом, роль зіграли українці у розвитку Країни кленового листка за сто років¹¹³.

Підсумовуючи сказане, можна з упевненістю стверджувати, що за свій понад столітній час проживання у Канаді українська етнічна група сформувалася як політично активна складова частина поліетнічного суспільства, яка не тільки спроможна відстоювати свої національно-культурні запити, але й значною мірою впливати через своїх представників на внутрішнє і міжнародне життя держави.

¹¹¹ Ibid.

¹¹² http://www.executive.gov.sk.ca/cabinet_ministers.htm / Government of Saskatchewan.

¹¹³ Ukrainian News / Українські вісті. – 2005. – 20 липня – 2 серпня.

ВИСНОВКИ

Українців поза межами сучасної незалежної України нараховується, як зазначалось, близько 20 млн осіб. Щоправда, тепер спостерігається явище, коли розрахункові показники кількості українців у тій чи іншій країні дуже різняться з даними переписів, проведених останнім часом. Це має місце в Румунії, Польщі і Росії, тобто у тих державах, в яких пройшли недавно переписи – в Румунії у 2002 р., у Польщі і Росії – 2003 р. У Росії, зокрема, порівняно з попереднім переписом, що відбувся ще за часів СРСР, "зникло" близько півтора мільйона українців, а у Польщі їх стало в добрий десяток разів менше. Цілком очевидно, що переписи не відображають дійсного стану справ. Але варто замислитися над тим, в чому ж причина таких явищ. Причин є декілька. Одна з них – незворотність асиміляційних процесів. Інша – невисокий рівень національного самоусвідомлення українців, особливо в Росії, що теж має свої причини. Разом з тим, сучасній Україні варто замислитися не лише з остаточним визначенням статусу зарубіжного українця, але передусім над тим, як розвивається власне українське суспільство і чи той розвиток сприяє формуванню нашого позитивного іміджу в очах того ж зарубіжного українця. Чи не є це ознакою "невигідності" бути українцем?

Що ж стосується Канади, то тут присутні ті самі фактори, але з огляду на кількісний та якісний стан, по відношенню до населення країни загалом, за присутністю як у внутрішньополітичному, так і зовнішньополітичному житті країни, її українська етнічна група належить до найбільш помітних етнічних угруповань поза межами материкової батьківщини.

Українська громада посідає дев'яте місце за кількісними вимірами серед інших національно-етнічних груп сучасної Канади. Чисельність українців щодо загальної кількості мешканців найбільша на території Західної Канади: у Британській Колумбії вони посідають десяте місце, в Альберті – відповідно, сьоме місце, у Саскачевані – шосте та Манітобі – п'яте. Дещо менше українців проживає в Центральній Канаді. Вони займають дванадцять місце в Онтаріо та двадцять друге у Квебеку. В Едмонтоні, Вінніпезі і Торонто живе понад 100 тисяч українців у кожному місті, вони

залишаються головними міськими осередками українців у Канаді. Чисельність українців Країни кленового листка з часу перепису населення 1991 р. (тоді їх налічувалося 1054300 осіб) зростає трохи більше ніж на півтора відсотка, в той час як загальний приріст населення країни за останнє десятиліття становив близько десяти відсотків. Це можна пояснити частково неминучими демографічними змінами, які пов'язані зі смертністю старших поколінь, а саме міжвоєнної та повоєнної імміграції, серед яких мононаціональне походження було загальним явищем. Іншим чинником, що вплинув на відсоткове зниження кількості українців, є поява, починаючи з додаткового перепису 1996 р., графи "канадці" як осіб окремого національного походження.

Крім того, не варто забувати, що за останні десятиліття потік іммігрантів до Канади був значно інтенсивнішим з інших країн, особливо Близького Сходу і Південно-Східної Азії. Це також впливало на зміну етнічної структури канадського суспільства.

Аналіз соціально-політичної інтеграції української етнічної групи в поліетнічне середовище Канади дає змогу зробити наступні висновки.

Основна маса українців прибула до Країни кленового листка внаслідок трьох великих хвиль еміграції: з кінця ХІХ ст. до початку Першої світової війни, у міжвоєнне двадцятиліття та після Другої світової війни. Причому найбільшу кількість прибулих становили саме іммігранти кінця ХІХ – початку ХХ ст. Характер поселенців з кожної хвилі української еміграції мав спільні риси, а разом і суттєві відмінності. Якщо перший був притаманний суто заробітчанський характер, то у двох наступних, а особливо у третій, були присутні політичні мотиви. Зрозуміло, що це не могло не впливати на адаптацію переселенців з України до поліетнічного середовища Канади.

Потрібно зазначити, що, на відміну від сьогодення, у минулі століття міграційні потоки рухалися в напрямку до малозаселених країн, де імміграція виступала значним економічним та демографічним чинником. Зважаючи на це, перспективи розвитку деяких країн значною мірою залежали від впливу на нього міграційних потоків. Крім того, важке соціально-економічне становище та утиски за політичними переконаннями виступали головними побудниками

сми рації населення на Північноамериканський континент. Загалом, можна констатувати, що у перші два етапи імміграції до Канади потрапляли переважно жителі із західноукраїнських земель, третій же був пов'язаний з проблемою переміщених осіб та біженців з усіх регіонів України після закінчення Другої світової війни.

У нинішній час склалася досить парадоксальна ситуація. За різними даними, незалежну Україну покинуло до семи мільйонів її громадян через матеріальну скруту. Як будуть далі розвиватися події, важко сказати. Досвід Італії, Іспанії, Португалії та інших країн після Другої світової війни показує, що їх громадяни також через матеріальні труднощі виїздили за кордон. Але із зміною становища у власних країнах вони поверталися назад. Щоправда, не всі. У тій же Канаді є досить великі етнічні групи італійців, іспанців і португальців. Тому зараз важко передбачити, чи будуть повертатися українці в Україну з далекого і близького зарубіжжя, чи, навпаки, виїзд буде зростати. Але не викликає сумніву, що із змінами на краще в Україні значна маса заробітчан повернеться. В основному нинішні міграційні потоки з України спрямовані до Росії та до держав Європейського континенту. За даними посольства Канади в Україні щорічно до неї прибуває понад тисячу українців¹. Але, на відміну від попередніх міграційних потоків, вони не можуть істотно вплинути на кількісне збільшення етнічної групи. Поки що, за невеликим винятком, новоприбулі українці не дуже вникають в організоване життя українських канадців не тільки через небажання, а значною мірою через те, що більшість з них перебуває у Канаді нелегально.

У даному випадку доречно говорити про четверту хвилю української імміграції до Країни кленового листка. Ми вважаємо, що даний міграційний потік з огляду на свою специфіку потребує окремого вивчення. У нашому дослідженні він представлений інформативно. Це зумовлено декількома причинами:

- важко поки що відповісти на питання, наскільки представники теперішньої імміграції включилися в інтеграційні процеси. Можна припустити, що в умовах глобалізаційних та інтеграційних процесів загалом теперішні іммігранти не вважають за доці-

¹ <http://www.draft-maeci.gc.ca/> / Government of Canada. Canadian Embassy in Ukraine.

льне підтримувати контакти зі своєю етнічною групою, котра склалася протягом тривалого періоду;

- свого часу іммігранти з Австро-Угорщини, Польщі, Румунії, Радянського Союзу згуртувалися, як правило, навколо однієї мети – вимог щодо відтворення незалежної України, і це давало змогу стримувати асиміляційні процеси;

- факти з імміграційної історії повторюються, а саме: причини чи то першої, чи то сучасної еміграції з України ті самі – важке економічне становище, що спонукає громадян до виїзду. Різниця полягає в тому, що перші селилися компактно в силу відомих причин, а останні розсіюються в містах серед інших етнічних груп.

Умови життя та невдоволення існуючим становищем виступали й виступають головними побудівниками еміграції українців. Але на ранніх стадіях їх виїзду імміграційна політика Канади була спрямована на збільшення населення країни власне за допомогою імміграції. Якщо говорити про кінець ХІХ – першу третину ХХ ст., то вона зводилася до залучення сільськогосподарських працівників для освоєння великих земельних масивів. З другої половини ХХ ст. канадські власті намагаються регулювати кількість переселенців із врахуванням господарської кон'юнктури та масштабів безробіття у власній країні. З 1985 р. щорічна квота іммігрантів почала затверджуватися парламентом.

Важливо зауважити, що за своїми характеристиками, освітнім та професійним статусом українські поселенці на початку формування етнічної групи Канади знаходилися чи не в найгіршому становищі. Малограмотні, з низькими професійними кваліфікаціями, вони виконували найважчі та найбрудніші роботи. Проте чимало переселенців та їх нащадків з плином часу перетворилися з бідних на власників фермерських господарств, підприємців, лікарів, кваліфікованих працівників промисловості тощо. Сталося це внаслідок наполегливості самих іммігрантів, котрих канадський уряд спочатку розглядав виключно як робочу силу, використовувану для потреб розвитку своєї економіки. Крім того, причини такої успішної, на наш погляд, вертикальної мобільності в умовах інтегративних процесів полягають у наступному:

- поряд із збереженням своїх національних атрибутів, зокрема таких, як мова та релігія, українські поселенці та їх нащадки величезну увагу приділяли бажанню здобути певні характеристики більш розвинутих етнічних груп;

- поряд із наявністю двомовних шкіл, мовних програм, приватних шкільних центрів, де вивчалася саме українська мова, іммігранти намагалися отримати також загальну чи фахову освіту, яка б за канадськими стандартами створювала їм умови безперешкодно інтегруватися в поліетнічне суспільство;

- саме за рахунок освітнього рівня, котрий виступає базовим у забезпеченні отримання висококваліфікованої праці, українським іммігрантам вдалося переміститися із найнижчих позицій і досягти середньоканадського рівня;

- Канадська держава як загальносуспільна інституція сприяла збереженню українцями своїх етнокультурних цінностей, хоч і мало місце певне упереджене ставлення до них. Незважаючи на це, українці досягли у своєму суспільному розвитку загальнодержавного рівня;

- можна говорити, що в середині ХХ ст. українські канадці наполегливо боролися за збереження української мови, але їм потрібно було докласти чималих зусиль, щоб в умовах інтеграційних та асиміляційних впливів зацікавити людей українського походження другого, третього й наступних поколінь вивченням мови пращурів;

- наслідком позитивних змін у структурі зайнятості осіб українського походження є поліпшення соціального статусу у суспільстві і це призвело до того, що із малописьменної, якою була українська етнічна група на початковій стадії свого формування, вона перетворилася на таку, що має в своєму середовищі достатньо високу частку громадян з університетською освітою, тих, хто закінчив коледжі й працюють у місцях, де потрібні висока кваліфікація та спеціальні знання;

- доходи представників української діаспори Канади зазнали відчутних змін, у зв'язку з чим їх прибуток прирівнюється до середньоканадського і залежить від професійної діяльності.

Процес налагодження суспільно-політичного та культурного життя переселенців розпочався вже наприкінці 90-х рр.

XIX ст. після закладення місць їх компактного проживання. Безпосереднім поштовхом для створення українських етнічних організацій став дискомфорт, пов'язаний з низьким соціальним статусом іммігрантів. Своєрідною ідейно-організаційною і духовною базою становлення української громади була церква. Попри всі труднощі власного становлення, саме церковні громади започаткували організоване життя переселенців піонерської доби. При парафіях виникали численні братства, що виконували добротинну місію, школи для навчання дітей, культурно-просвітницькі товариства.

Церковні і культурно-просвітницькі організації спрямовували свою діяльність на консолідацію діаспори на основі збереження основних рис національної ідентичності. Внаслідок соціально-економічних процесів, що відбувалися в Канаді, а також поступового втягнення українців у життя нової для себе країни, стала можливою поява різного роду етнічних організацій, котрі відігравали і відіграють важливу роль в інтегративних процесах. Уже на ранніх стадіях українська етнічна група почала усвідомлювати власні інтереси саме як частина канадської спільноти.

Серед індексів, які визначають задовільну інтеграцію в іноетнічне середовище, є такі, наприклад, як соціально-економічні та громадсько-політичні аспекти інтеграції. Українська етнічна група Країни кленового листка належить до найбільш помітних діаспорних угруповань з огляду як на свою самоорганізацію, так і її впливу на внутрішню та зовнішню політику. Протягом 115-річного офіційного перебування на канадській землі українці досягли значних успіхів і стали цілком повноправними громадянами своєї обраної батьківщини.

Підбиваючи підсумки, хотілося б звернути увагу на розглянуті питання щодо участі представників української етнічної групи в економічному, громадському та політичному житті Канади.

Перш за все потрібно зазначити, що серед українців, які в'їхали до Канади до 1911 р., 79% відносилися до сільськогосподарських працівників, порівняно із 35% серед іммігрантів інших національностей. З плином часу соціальна структура української етнічної групи зазнала докорінних змін. Українці досягли успіху виключно завдяки власній наполегливості. У наш час уряд Канади запрошує з-

з кордону висококваліфікованих спеціалістів для різних галузей виробництва і послуг. За свідченням міністра імміграції та громадянства Канади, розроблена програма, котра дозволяє рідним та партнерам тимчасових висококваліфікованих іноземних спеціалістів також працювати в Канаді. З українського середовища вийшла ціла плеяда канадських промисловців та підприємців.

Стосовно громадського життя канадських українців потрібно підкреслити, що більшість українських громадських і культурних організацій, об'єднані в національну координаційну раду, відому під назвою Конгрес українців Канади, в минулому Комітет українців Канади. На даний час діє 28 загальноканадських складових організацій Конгресу, 6 провінційних рад та 23 місцевих відділи КУКу. Конгрес намагається переглядати, досліджувати та подавати об'єктивні аналізи справ, які стосуються не лише української діаспори, але й канадської спільноти в цілому. Разом з тим, КУК обстоює потребу якнайтісніших контактів з матірньо батьківщиною – Україною – як для підтримки її внутрішнього розвитку, так і для того, щоб за її допомогою зберігати українську самобутність у Канаді.

За час проживання на канадській землі українці завжди брали активну участь у політичному житті країни. Блочне поселення давало їм змогу координувати свої дії. З їх середовища вийшли відомі загальноканадські державні і політичні діячі. Загалом українські поселенці відносно швидко і дієво увійшли в провінційне, а також загальнодержавне політичне життя Канади, беручи участь у місцевому самоврядуванні на посадах членів шкільних і міських рад, війтів, голів міст, секретарів муніципалітетів, суддів, депутатів провінційних парламентів, депутатів Палати громад федерального парламенту, сенаторів, міністрів провінційних та федерального урядів і, врешті-решт, Генерал-губернатора Канади.

Таким чином, підсумовуючи вищевикладене, потрібно зазначити, що українська етнічна група протягом свого перебування на канадській землі зорганізувалася як невід'ємний складник поліетнічного організму Країни кленового листка. Вона досягла досить високого рівня акультурації та адаптації у канадське суспільство коштом своєї суспільно-політичної та соціально-економічної інтеграції.

CONCLUSIONS

A number of the Ukrainians outside contemporary independent Ukraine is about 20 million people. But nowadays we can come across the difference between design value and the last census data. The census in Romania in 2002, Poland and Russia in 2003 shows this difference. If we compare the last census data in Russia with the one that took place in the Soviet Union, the Ukrainian population decreased by 1.5 million, and in Poland – by ten times. Evidently, the census doesn't reflect reality. But we must ponder over the reasons of such phenomena. There are a few reasons. One of it is the irreversible assimilation process, the second – a low level of the Ukrainian national consciousness especially in Russia. At the same time contemporary Ukraine must define the status of the Ukrainians abroad, it must define the development of the Ukrainian society itself and whether it contributes to the positive image formation in the foreign Ukrainian opinion. Can it be the sign of "disadvantage" of being a Ukrainian?

The same factors are present in Canada but due to the quantity and quality of the Ukrainians in relation to the local population both in internal and foreign political life of the country, the Ukrainian ethnic group belongs to the most prominent one outside Motherland.

The Ukrainian community thanks to its quantity takes the ninth place among the national ethnical groups in Canada. The quantity of Ukrainians, comparing with the residents in Canada, is the greatest in Western Canada: British Columbia (the 10th place), Alberta (7), Saskatchewan (6) and in Manitoba (5). Less people live in Central Canada. The amount of the Ukrainians who live there takes the twentieth place in Ontario and the twenty-second – in Quebec. In Edmonton, Winnipeg and Toronto live more than 100,000 Ukrainians. In every city they remain to be Ukrainian main urban communities in Canada. The quantity of the Ukrainians in Canada has increased since the census of 1991 (sometimes it made 1,054,300 people) by 1.5%, while general birthrate over the last decade was about 10%. This can be explained by the irreversible demographic changes, influenced by the death of the old generation and mainly by interwar and postwar immigration with a mononational character. The other reason that influenced decline in amount of the Ukrainians is the appearance (from

the additional census of 1996) of the column "the Canadians as the people of separate national origin".

Moreover, one mustn't forget the fact that over the last decades the flow of immigrants to Canada from other countries was very intensive, especially from the Middle East and North-Western Asia. This also influenced the change in the ethnic structure of the Canadian society.

The analysis of socio-political integration of the Ukrainian ethnic community into the Canadian polyethnic environment enables us to make the following conclusions.

The main quantity of the Ukrainians came to Canada in the result of three big emigration flows: from the end of the 19th century to the beginning of World War I, in the interwar decades, and after World War II. By the way, the greatest quantity of the newcomers made up the immigrants of the late 19th – early 20th centuries. The newcomers character from each flow of the Ukrainian emigration had the same and, at the same time, considerably different traits. To the first flow was peculiar the turn a penny character and to the next two – the political character. Of course it could not have influenced the adaptation process of immigrants from Ukraine to polyethnic Canadian environment.

It must be said, that migration flows were directed into uninhabited countries in the past, where the immigration played a significant economic and demographic role. Because of it the development perspectives of some countries mostly depended on migration flows. Moreover, difficult socio-economic situation and political oppression were the main reasons of emigration to the North America. It may be stated that the people from Western Ukraine lands immigrated to Canada during the first two flows. The third flow was connected with the immigration from all regions of Ukraine after World War II.

Nowadays we've got a paradox situation. According to different data, seven million citizens left Ukraine because of pecuniary difficulties. One could hardly foresee the further development of events. The same situation was in Italy, Spain, Portugal and other countries after World War II. But when the situation in their native country improved, the emigrants came back, although not all of them did so. Canada has large Italian, Spanish and Portuguese ethnic

communities. That's why it is difficult to predict, whether the Ukrainians will come back to Ukraine from foreign countries, or will go on leaving their motherland. Undoubtedly, that due to positive changes in Ukraine the bulk of the people who left the country will come back. Today's immigration flows are mainly directed to Russia and to the European countries. According to the data of the Canadian Embassy in Ukraine, more than one thousand people move to Canada annually. But despite the previous migration flows, the present immigration can't make a significant influence on the quantity of the ethnical group. Meantime, only some newcomers join the organized life of the Canadians of Ukrainian origin, not because they want so, but mainly because they stay there illegally.

In this case the fourth flow of the Ukrainian immigration to Canada is worth mentioning. We suppose that this flow owing to its specific character must be studied separately. In our dissertation study it is presented in an informative way. This was caused by a number of reasons:

- For now it is difficult to define how deeply the representatives of today's immigration are involved in the integration processes. We might suggest that under the processes of globalization and integration contemporary immigrants find unnecessary to stay in touch with their ethnic group.

- In due time the immigrants from Austria-Hungary, Poland, Romania, the Soviet Union were united, as a rule, by a single goal – to reconstruct independent Ukraine, and this goal stopped the assimilation processes.

- Facts of immigration history repeat. Mainly the reasons of both the first waves and the present day immigration are the same – the difficult economic situation makes people leave the country. The first immigrants arranged communities and kept close to each other while today's immigrants disperse in the different cities among other ethnic groups.

Living conditions and dissatisfaction with the present situation have always been and still are the main stimuli of the Ukrainian emigration. At the beginning of immigration the Canadian immigration policy was directed to increase the population of the country. Speaking about the late 19th – the first three decades of the

20th century its aim was to engage the agricultural workers in land development. Since the second half of the 20th century the Canadian government has been trying to regulate the quantity of immigrants taking into account its own needs and the unemployment rate in Canada. Since 1985 the parliament has begun to regulate an annual quota of immigrants.

It is important to mention that immigrants were in the worst position at the beginning of the ethnic group formation in Canada owing to the level of educational and professional development. Being illiterate with low professional qualifications they carried out the most difficult and dirtiest jobs. But with a flow of time poor immigrants and their ancestors became farm owners, entrepreneurs, physicians, qualified industrial workers etc. This happened due to their persistence, because the government considered them to be labour force to provide Canadian economic development. Some other reasons of such success are the following:

- Along with preserving their national characteristics (language, religion) the Ukrainian immigrants and their ancestors tried to reach a higher level among more developed ethnic groups.

- Along with study their native language in bilingual schools and different language programs, the immigrants tried to get general or specific education according to the Canadian standards. That could help them to integrate into Canadian polyethnic society.

- Due to the educational level which was essential in getting a more qualified job, the Ukrainian immigrants managed to transfer from the lowest position to the middle Canadian level.

- Canada as a social institution encouraged preserving Ukrainian ethnic and cultural values, though there was a squint-eyed attitude. But in spite of it Ukrainians managed to attain in their social development a high national level.

- It can be said that in the early 19th the Canadians of Ukrainian origin struggled for preserving the Ukrainian language. But under conditions of integration and assimilation influence they had to make every effort to interest their ancestors in study of their mother tongue.

- The positive changes in the led to changes in the Ukrainian ethnic group: people acquired university and college education and occupied positions which required high qualification and specific knowledge.

- The wealth of the Ukrainian Diaspora in Canada has risen to mean Canadian income and it depends on the professional activity.

The improvement of the socio-political and cultural life began in late 1890s after the places of their compact living had been settled. Discomfort and low social status caused the formation of ethnic groups. The church was a certain ideological, organizational and spiritual basis for the Ukrainian community. Church communities conditioned the organized life of immigrants despite all difficulties. Numerous congregations that fulfilled a beneficial mission, schools for children, cultural and educational fraternities appeared by parishes.

Both church and cultural and educational fraternities aimed at Diaspora consolidation on the basis of national identical traits preservation. As a result of socio-economic processes in Canada, and the gradual involvement into life of a new country, different ethnic organizations appeared which played and still play an important role in integration processes. At early stages of integration the Ukrainian ethnic group began to realize its objectives as part of the Canadian society.

Among the indexes that determine the positive integration are socio-economic and socio-political aspects of integration. The Ukrainian ethnic community in Canada belongs to the most noticeable ones, due to its self-organization, its influence on domestic and foreign policy. For more than 110 years of official residence in Canada the Ukrainians have achieved great success and became full-fledged citizens of their new motherland.

To sum it up, we would like to draw attention to questions under discussion, mainly to the Ukrainian ethnic group participation in economic, social and political life of Canada.

First of all it must be stated that among Ukrainians who moved to Canada in 1911, 79% were agricultural workers and comparing with immigrants of other nationalities this figure was only 35%. With the flow of time the Ukrainian social structure has greatly changed. The Ukrainians were successful only due to their own persistence. Nowadays, the Canadian government invites qualified specialists from abroad to work in different branches of manufacture and service. According to Canadian Immigration and Citizenship Minister, there is a program that allows the relatives and the temporary highly

qualified foreign partners to stay and to work in Canada as well. The Ukrainian community gave Canada the industrial and business Hall of Fame. What concerns the social lives of the Canadians of Ukrainian origin it must be noted that the majority of Ukrainian social and cultural organizations are united into the national coordinative council under the name of The Congress of the Ukrainians in Canada, committee in the past. For now there are 28 general Canadian Congress organizations, 6 provincial councils and 23 regional departments under its rule. The Congress tries to look through, investigate and give the real case analyses, which concern the whole Canadian community in general. At the same time it tries to obtain close contacts with Ukraine and to help its inner development to preserve the Ukrainian uniqueness in Canada.

The Ukrainians in Canada always take an active part in the country political life. Close residence helped them to coordinate their actions. This community gave the country outstanding Canadian public and political figures. In general, the Ukrainians managed, rather quickly, to join political life of Canada. They took part in local self-government at the positions of school and local council members, viyts (village elders), mayors, municipality secretaries, judges, provincial parliament members, Chamber of community deputies of federal parliament, senators, provincial and federal ministers, and at last the Canadian governor-general.

Thus the Ukrainian ethnic group during its stay in Canada became an inseparable part of the Canadian polyethnic organism. Due to its socio-political and social and economic integration it has reached a rather high level of culture perception and adaptation into Canadian society.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Опубліковані документальні збірники, статистичні матеріали, енциклопедичні видання

1. Біографічний довідник до історії українців Канади / Марунчак М. – Вінніпег: УВАН в Канаді, 1986. – 735 с.
2. *Войценко О.* Літопис українського життя в Канаді. Т.1. Піонерська доба: 1891-1918. – Вінніпег: Тризуб, 1961. – VIII+295 с.; Т.2. Доба росту й диференціації. Роки після 1-ої світової війни, 1919-1924. – Вінніпег: Тризуб, 1963. – VIII+395 с.; Т.3. Доба росту й диференціації. Роки 1925-1929. – Вінніпег: Тризуб, 1965. – 307 с.; Т.4. Доба росту й диференціації. Роки 1930-1939. – Вінніпег: Тризуб, 1969. – VIII+477 с.; Т.5. Доба консолідаційних заходів. Воєнні роки і повоєнна розбудова. 1940-1949. – Вінніпег: Тризуб, 1973. – VIII+464 с.; Т.6. – Доба дальших консолідаційних заходів і демографічних пересувів (дисперсія) – 1950-1959. – Едмонтон: КІУС, 1982. – 416 с.; Т.7. – Доба завершених консолідаційних процесів і змагання за конституційне визнання – 1960-1969. – Едмонтон: КІУС, 1986. – 545 с.; Т.8. – У змаганні за нову Канаду: початки офіційної двомовності й багатокультурності – 1970-1979. – Едмонтон: КІУС, 1992. – 594 с.
3. VIII Світовий Конгрес Українців. Звіти 1998-2003. – Київ, 2003. – 251 с.
4. *Дубович І.* Країнознавчий словник-довідник. – Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2002. – 587 с.
5. Енциклопедія українознавства. Словникова частина / Ред. В. Кубійович і ін. – Париж: Молоде життя. – Т.1. – 1955. – 400 с.; Т.2. – 1955-57. – 400 с.; Т.3. – 1959. – 400 с.; Т.4. – 1962. – 400 с.+ додаток 64 с.; Т.5. – 1966. – 400 с.; Т.6. – 1970. – 400 с.+ додаток 96 с.; Т.7. – 1973. – 400 с.; Т.8. – 1976. – 400 с.; Т.9. – 1980. – 400 с.; Т.10. – 1984. – 415 с.+ додаток 63 с.
6. Зарубіжні українці. Довідник / Лазебник С., Лещенко Л., Макар Ю. та ін. – Київ: Україна, 1991. – 252 с.
7. Збірник матеріалів і документів у 25-ліття діяльності КУК 1940-1965. – Вінніпег, 1965. – 310 с.
8. Мала енциклопедія етнодержавознавства / Ред. Римаренко Ю.І. – Київ: Генеза, Довіра, 1996. – 944 с.
9. Міграційні процеси в сучасному світі: світовий, регіональний та національний виміри. Енциклопедія / Ред. Римаренко Ю.І. – Київ: Довіра, 1998. – 912 с.

10. На скрижалах історії. З історії взаємозв'язків урядових структур і громадських кіл України з українсько-канадською громадою в другій половині 1940 – 1980-ті роки. – Київ: Інститут історії України НАНУ; Фундація української спадщини Альберти (Канада); Історико-архівне управління МЗС України; ЦДАГОУ; ЦДАМЛіМУ; ЦДАВОВіУУ. – 2003. – 869 с.
11. Під колоніальним гнітом. Північна Буковина в другій половині ХІХ – на початку ХХ ст.: Документи і матеріали. – Ужгород: Карпати, 1986. – 206 с.
12. *Сич О.* З "Нового краю". Листи українських емігрантів з Канади. – Чернівці: Ред.-вид. відділ олбполіграфвидаву, 1991. – 104 с.
13. Современная Канада. Справочник. – Москва: Наука, 1998. – 270 с.
14. Українські поселення: Довідник. – Нью-Йорк: The Ukrainian Center for Social Research, 1980. – 351 с.
15. У майбутнє – в ім'я України! Матеріали ІІІ Всесвітнього форуму українців. – Київ, 2001. – 372 с.
16. A Bibliography of the Prairie Provinces to 1953 with Biographical Index / Compiled by Bruce Braden Peel. – Toronto, 1973. – 745 p.
17. A Delicate and Difficult Question. Documents in the History of Ukrainians in Canada 1899-1962 / Ed. by Kordan B., Luciuk L. – Kingston: The Limestone Press, 1986. – 173 p.
18. Anglo-American Perspectives on the Ukrainian Question 1938-1951. A Documentary Collection. – Kingston: The Limestone Press, 1987. – 242 p.
19. A Statistical Compendium on the Ukrainians in Canada 1891-1975 / Ed. by Darcovich W. – Ottawa, 1980. – 848 p.
20. Canada Parliament. House of Commons Debates. – Vol. 46. – Ottawa, 1904. – 6012p.
21. Canada Parliament. House of Commons Debates. – Vol.264. – Ottawa, 1948. – 5219 p.
22. Canada Year Book 1975: An annual review of economic, social and political development in Canada. – Ottawa, 1975. – 935 p.
23. Canada Year Book 1997/ Eds. Woods J., Woods I. – Ottawa: Ministry of Industry and Technology, 1997. – 515 p.
24. Canadian History in Documents, 1763-1966/ Ed. by Bliss J. – Toronto: The Ryerson Press, 1966. – XIV+397 p.
25. Canadians of Ukrainian Origin: Population / Ed. by Hunchak N.J. – Winnipeg: Ukrainian Canadian Committee, 1945. – 164 p.
26. Dictionary of Ukrainian-Canadian Biography of Pioneer Settlers of Alberta, 1891-1900 / Ed. by Kaye V. – Toronto, 1984. – VIII+360 p.

27. Dictionary of Ukrainian-Canadian Biography of Pioneer Settlers of Manitoba, 1891-1900 / Ed. by Kaye V. – Toronto, 1975. – X+347 p.
28. Early Ukrainian Settlements in Canada. 1895-1900. Dr. Yosef Oleskov's Role in the Settlement of the Canadian Northwest / Ed. by Vladimir Y.Kaje. – Toronto: University of Toronto Press, 1964. – 420 p.
29. Encyclopedia of Ukraine / Ed. by Danylo Husar Struk. – Toronto: University of Toronto Press. – Vol.I. – 1984-1985. – 952 p.; Vol.II. – 1988. – 737 p.; Vol.III. – 1993. – 872 p.; Vol.IV. – 1993. – 864 p.; Vol.V. – 1993. – 886 p.
30. Facts and Figures 1997. Immigration Overview. – Ottawa: Citizenship and Immigration Canada. – 1999. – May 28. – 4 p.
31. First All – Canadian Congress of Ukrainians in Canada. – Winnipeg, 1943. – 204 p.
32. Guide to Ukrainian Canadian Newspapers, Periodicals and Calendar-Almanacs 1903-1970 / Ed. by Swyrypa F. – Research Report No.8. – Edmonton, 1985. – 121 p.
33. Historical Statistics of Canada. – Toronto, 1965. – XV+675 p.
34. *Kordan B.* Ukrainian Canadians and the Canada Census 1981-1996. – Saskatoon: Heritage Press, 2000. – 240 p.
35. *Kordan B.* Ukrainians and the 1981 Canada Census: A Data Handbook. – Research Report No. 9. – Edmonton, 1985. – 222 p.
36. *Kordan B.* Ukrainians in Canada 1981 Census Profile. Journal of Ukrainian Studies. – Edmonton, 1990. – 37 p.
37. 1981 Census of Canada. – April 26. – 1983. – 32 p.
38. 1986 Census of Canada. Data Collected from 20% Sample Households. Summary Tabulation of Ethnic and Aboriginal Origins Canada, Provinces, Territories and Census Metropolitan Areas. [Ottawa]: Statistics Canada, 1987. – XLV p.+TbIs.
39. Statistics Canada. Ethnic Origin. The Nation. – February 1993. – Catalogue #93. – 315 p.
40. Statistics Canada. Home Language and Mother Tongue. The Nation. – January, 1993. – Catalogue #93. – 317 p.
41. The Houghton Mifflin Canadian Dictionary of the English Language / Ed. by Morris W. – Markham, 1980. – 1550 p.
42. The Prairie West to 1905: A Canadian Sourcebook. – Toronto, 1975. – 330 p.
43. Ukraine. A Concise Encyclopaedia / Ed. by V.Kubijovych. – V.I. – Toronto: University of Toronto Press, 1963, 1970, 1980, 1988. – 1185 p.; V.II. – Ibid. – 1971, 1988. – 1394 p.

44. Ukraine and Ukrainians Throughout the World. A Demographic and Sociological Guide to the Homeland and Its Diaspora / Ed. by Pawlizcko A. – Toronto – Buffalo – London, 1994. – 508 p.

45. Ukrainian Canadians and the 1981 Canada Census: A Statistical Compendium / Ed. by Darcovich W. – Research Report No. 22. – Edmonton, 1988. – 117 p.

46. Ukrainians in North America. A Select Bibliography / Compiled by Myroniuk H., Worobec C. – Toronto, 1981. – 236 p.

Архівні матеріали

47. Державний архів Львівської області. – Ф.350. Дирекція поліції у Львові. – Оп.1. – Спр.2484. – Арк.23.

48. Поточний архів МЗС України. – Використання української мови в Канаді (довідка).

49. Поточний архів МЗС України. – Довідка. Четверта хвиля імміграції українців до Канади.

50. Поточний архів МЗС України. – Світовий Конгрес Українців (інформаційна довідка).

51. Поточний архів МЗС України. – Українська діаспора в Канаді (інформаційна довідка).

52. ЦДІА України у Львові. – Ф.146. Галицьке намісництво.

53. ЦДІА України у Львові. – Ф.201. Греко-католицька митрополія консисторія.

54. ЦДІА України у Львові. – Ф.309. Наукове товариство імені Шевченка, м. Львів. – Оп.1. – Спр.2570. – Арк.1-48.

55. ЦДІА України у Львові. – Ф.344. Українське національно-демократичне об'єднання.

56. ЦДІА України у Львові. – Ф.430. Товариство опіки над українськими емігрантами.

57. ЦДІА України у Львові. – Ф.802. Державне управління посередництва праці, м. Львів. – Оп.1. – Спр.188. – Арк.2.

58. ЧОДА. – Ф.3. Буковинська крайова управа. – Оп.1. – Спр.18639. – Арк.108-131.

59. Manitoba Provincial Archives. – Microfilm reel M 7. – MG 10. – B 17.

60. National Archives of Canada. Immigration Branch. – RG 76. – Vol. 76. – File 2614. – Part 2.

61. National Archives of Canada. Immigration Branch. – RG 76. – Vol. 99. – File 13098. – Part 1.

62. National Archives of Canada. Immigration Branch. – RG 76. – Vol. 109. – File 21103. – Part 1.
63. National Archives of Canada. Immigration Branch. – RG 76. – Vol. 110. – File 21103. – Part 2.
64. Saskatchewan Archives Board. – Film 2.621. – Vol. 98. – File 12681-B. – Part 4, 5.
65. Ukrainian-Canadian Archives and Museum of Alberta / Українсько-канадський архів-музей Альберти (UCAMA / УКАМА). The Michael Luchkovich Collection. – Vol. 3. – File 1.
66. UCAMA / УКАМА. The Michael Luchkovich Collection. – Vol. 3. – File 5.
67. UCAMA / УКАМА. The Michael Luchkovich Collection. – Vol. 3. – File 10.
68. UCAMA / УКАМА. The Michael Luchkovich Collection. – Vol. 2. – File 17.
69. UCAMA / УКАМА. The Michael Luchkovich Collection. Introduction / Prep. by Sergej Cipko.
70. UCAMA / УКАМА. The Michael Luchkovich Collection. – Vol. 2. – File 2.
71. UCAMA / УКАМА. The Michael Luchkovich Collection. – Vol. 2. – File 24.

Преса

72. Буковина. – 1901. – 7 січня.
73. Громадський голос. – 1907. – 21 червня.
74. День. – 1999. – 28 січня.
75. Канадійський Фармер. – 1906. – 26 липня; 26 грудня; 1907. – 7 лютого; – 1907. – 1 листопада.
76. Налоговый, банковский, таможенный консультант. – 1999. – Март. – №12.
77. Наше слово. – 2003. – 25 травня.
78. Новий шлях. – 2003. – 9, 16, 23 жовтня.
79. Новини. – 1914. – 7 березня; 1915. – 20 лютого.
80. Руска Рада. – 1905. – 18 листопада.
81. Український Голос. – 1910. – 23 березня; 1911. – 11 січня.
82. Український Емігрант. – 1930. – Травень. – № 10.
83. The Central Peage Signal. – 2003. – September 30.
84. The Globe and Mail. – 1993. – May 17.

85. *The Ukrainian Weekly*. – 1998. – July 19.
86. *Ukrainian News / Українські вісті*. – 2003. – October 1-14, 15-28;
2005. – July 20-August 2.

Спогади

87. *Дмитрів Н.* Канадійська Русь. Подорожні спомини Нестора Дмитрова. – Вінніпег, 1972. – 56 с.
88. *Зварич П.* Спомини, 1877-1904. – Вінніпег: Тризуб, 1976. – 239 с.
89. *Чумер В.* Спомини про переживання перших українських переселенців в Канаді. – Едмонтон, 1942. – 188 с. / Перевидана англійською мовою: Czumer W. *Recollection About the Life of the First Ukrainian Settlers in Canada*. – Edmonton, 1981. – 176 p.
90. *A Ukrainian Canadian in Parliament. Memoirs of Michael Luchkovich.* Toronto: Ukrainian Canadian Research Foundation, 1965. – 128 p.
91. *Bickersteth J.* *The Land of Open Doors: Being Letters from Western Canada 1911-1913.* – Toronto, 1976. – 211 p.
92. *Broadfoot B.* *The Pioneer Years 1895-1914: Memories of Settlers Who Opened the West.* – Don Mills, 1981. – 403 p.
93. *Land of Pain Land of Promise: First Person Accounts by Ukrainian Pioneers 1891-1914. Research and Translation by Piniuta H.* – Saskatoon, 1981. – 225 p.
94. *Samulski J.* *Pamiętnik emigranta polskiego w Kanadzie.* – Wrocław, 1978. – 199 s.

Монографії і статті

95. *Антонюк О.В.* Формування етнополітики Української держави: історичні та теоретико-методологічні засади. – Київ: Державна академія керівних кадрів культури і мистецтв, 1999. – 284 с.
96. *Базюк М.* Курси українознавства в Едмонтоні // Західньоканадський збірник. Ч. 4. – Едмонтон: Канадське наукове товариство ім. Шевченка, 2000. – С. 169-179.
97. *Байрак М.* Українська Стрілецька Громада в Едмонтоні. – Едмонтон: Накладом Української Стрілецької Громади, 1978. – 240 с.
98. *Бачинський Юліан.* Українська імміграція в З'єднаних Державах Америки. – Львів: Накладом Юліана Галицького і Олександра Гарасевича, 1914. – XVI+493 с.

99. *Берзина М.Я.* Формирование этнических групп Канады // Национальные проблемы Канады. – Москва: Наука, 1972. – С. 7-21.
100. *Берзина М. Я.* Формирование этнического состава населения Канады (этностатистическое исследование). – Москва: Наука, 1971. – 194 с.
101. *Бичинський З.* Історія Канади. – Вінніпег, 1928. – 222 с.
102. *Білецький Л.* Українські піонери в Канаді, 1891-1951. – Вінніпег, 1951. – 128 с.
103. *Ботушанський В.М.* Буковинська трудова еміграція в кінці ХІХ – на початку ХХ ст. // Історичні дослідження. Вітчизняна історія: Міжвід. збірник. – Вип. 1. – Київ, 1975. – С. 136-145.
104. *Ботушанський В.* Початки буковинської еміграції в Канаду // Міграційні рухи з Західної України до Західної Канади. Матеріали спільних конференцій. – Едмонтон, 2002. – С. 77-82.
105. *Ботушанський В.М.* Становище і класова боротьба селянства Північної Буковини в період імперіалізму 1900-1914 рр. – Київ: Наукова думка, 1975. – 175 с.
106. *Боцюрків Б.* Етнічна ідентифікація і наставляння університетських студентів українського походження: висліди анкетного дослідження в Альбертському Університеті // Українці в Американському та Канадському суспільствах. – Джерзі Сіті, 1976. – С. 122-181.
107. *Буняк В.* Українська мова у школах Саскачевану // Західно-канадський Збірник. Ч.3. – Едмонтон, 1998. – С. 13-39.
108. Буковина. Історичний нарис / Ред. В. Ботушанський та ін. – Чернівці: Зелена Буковина, 1998. – 416 с.
109. Буковина: її минуле і сучасне / Ред. Д. Квітковський, Т. Бриндзан, А. Жуковський. – Париж-Філядельфія-Дітройт: Зелена Буковина, 1956. – 935 с.
110. *Витанович І.* Історія Українського Кооперативного руху. Із праць Історично-Філософичної Секції НТШ. – Нью-Йорк, 1964. – 624 с.
111. *Волинець М.* П'ятнадцять років ТУРФДім, 1918-1933. – Вінніпег: Накладом робітничо-фермерського видавничого товариства, 1933. – 190 с.
112. *Горинь М.* На порозі тисячоліть // У майбутнє – в ім'я України! Матеріали ІІІ Всесвітнього форуму українців. – Київ, 2001. – С. 27-31.
113. *Гриценко О.М.* Українська преса США і Канади (1191-1995 рр.). – Київ, 1997. – 102 с.
114. *Добржанський О.* Національний рух українців Буковини другої половини ХІХ – початку ХХ ст. – Чернівці: Золоті литаври, 1999. – 574 с.

115. *Євтух В.Б.* Етнополітика в Україні: правничий та культурологічний аспекти. – Київ: Фенікс, 1997. – 215 с.

116. *Євтух В.Б.* Иммиграция и национальные отношения в истории Канады / Проблемы историографии Канады. – Москва: Наука, 1981. – С. 103-132.

117. *Євтух В.Б., Ковальчук О.О.* Етнокультурна діяльність українських канадців: здобутки і проблеми // Український історичний журнал. – 1991. – № 9. – С. 42-50.

118. *Євтух В., Ковальчук О.* Українські канадці: проблеми соціально-політичної інтеграції // Український історичний журнал. – 1991. – № 8. – С. 63-72.

119. *Євтух В.Б., Ковальчук О.О.* Українці в Канаді. – Київ: Будівельник, 1993. – 144 с.

120. *Євтух В.Б.* Концепции этносоциального развития США и Канады: типология, традиции, эволюция. – Киев: Наукова думка, 1991. – 180 с.

121. *Євтух В.Б.* Советская историография национальных отношений в Канаде // Изучение национальных отношений в зарубежных странах (советская историография). – Москва: Наука, 1985. – С. 178-195.

122. *Євтух В.Б.* Современная этнология в Канаде // Этнология в США и Канаде. – Москва: Наука, 1989. – С. 285-312.

123. *Євтух В.Б.* Проблеми етнонаціонального розвитку: український і світовий контексти. – Київ: Стилос, 2001. – 206 с.

124. *Євтух В.* Про національну ідею, етнічні меншини, міграції.... – Київ: Стилос, 2000. – 236 с.

125. *Євтух В.Б.* Українські етнічні групи США і Канади: соціально-економічний аспект. – Київ, 1980. – 49 с.

126. *Євтух В.Б., Троцинський В.П., Аза Л.О.* Міжетнічна інтеграція: постановка проблеми в українському контексті. Навчальний посібник. – Київ: ВПЦ "Київський університет", 2003. – 58 с.

127. *Заставний Ф.* Українська діаспора: розселення українців у зарубіжних країнах. – Львів: Світ, 1991. – 119 с.

128. Західньоканадський збірник / Упор. Яр Славутич. – Частина 3. – Едмонтон, 1998. – 384 с.

129. Західньоканадський збірник / Упор. Яр Славутич. – Частина 4. – Едмонтон, 2000. – 448 с.

130. Зберігаючи українську самобутність: колективна монографія / Євтух В.Б., Камінський Є.Є., Ковальчук О.О., Троцинський В.П. – Київ: Інтел, 1992. – 100 с.

131. *Іванчук М.* Історія українського поселення в околиці Гімлі. – Вінніпег: Тризуб, 1975. – 335 с.
132. *Ісайв В.* Суспільний стаж, процес асиміляції й етнічна ідентичність українців в Північній Америці // *Українці в Американському та Канадському суспільствах.* – Джерзі Сіті, 1976. – С. 212-227.
133. *Йопик Г.* Українсько-Канадський Архів-Музей Алберти: Пам'ятки Українських Піонерів Алберти. – Едмонтон, 1982. – 140 с.
134. Канада на порозі 80-х років: економіка і політика. – Москва: Наука, 1979. – 399 с.
135. *Качараба С.* Еміграція з Західної України (1919-1939). – Львів, 2003. – 416 с.
136. *Качараба С.* Трудова еміграція із Західної України в Канаду (1919-1939) // *Вісник Львівського університету. Серія історична.* – Вип. 37. – Ч. 1. – Львів, 2002. – С. 350-364.
137. *Качараба С.* Щоденник Івана Дорундяка (До історії української еміграції в Канаду) // *Вісник Львівського університету. Серія історична.* – Вип. 37. – Ч. 2. – Львів, 2002. – С. 128-172.
138. *Качараба С., Рожик М.* Українська еміграція. Еміграційний рух із Східної Галичини та Північної Буковини у 1890-1914 рр. – Львів, 1995. – 124 с.
139. *Ковальчук Е.А.* Участие украинской трудовой эмиграции Канады в движении солидарности с советским народом // *Зарубежный мир: социально-политические и экономические проблемы.* Респ. межвед. сб. науч. работ. – Киев, 1983. – Вип. 5. – С. 64-72.
140. *Когуська Н.* Четверть століття на громадській ниві, 1926-1951: Історія Союзу Українок Канади. – Вінніпег, 1952. – 540 с.
141. *Кравець М.М.* Селянство Східної Галичини і Північної Буковини у другій половині ХІХ ст. – Львів: Видавництво Львівського університету, 1964. – 239 с.
142. *Кравчук П.* На канадській землі. – Львів: Книжково-журнальне видавництво, 1963. – 395 с.
143. *Кравчук П.* Українці в історії Вінніпега. – Торонто: Кобзар, 1974. – 169 с.
144. *Кравчук П.* Українці в Канаді: статті, нариси та памфлети. – Київ: Дніпро, 1981. – 232 с.
145. *Леценко Л.А.* Историография фермерского движения // *Проблемы историографии Канады.* – Москва: Наука, 1981. – С. 159-191.
146. *Леценко Л.О.* СРСР і Канада в антигітлерівській коаліції: демократичні сили Канади у боротьбі проти фашизму, за союз і співробітництво з СРСР. 1941-1945 рр. – Київ: Наукова думка, 1973. – 211 с.

147. *Леценко Л. А.* Фермерское движение в Канаде (1900-1939 гг.). – Киев: Наукова думка, 1979. – 243 с.

148. Луцун М. Непевність становища українців в Канаді / Українці в Американському та Канадському суспільствах. – Джерзі Сіті, 1976. – С.278-292.

149. *Майборода А. Н.* Теория политики в западном обществоведении: структура и принципы исследования. – Київ: Наукова думка, 1993. – 226 с.

150. *Майборода О., Обушний М.* Етнонаціональні проблеми суспільства // Політологія та методологія. – Київ, 2000. – С. 200-222.

151. *Макар В.* Висвітлення проблеми вживання українських поселенців у канадське суспільство в працях науковців Канади // Українська історіографія на рубежі століть. Наукові праці Кам'янець-Подільського державного педагогічного університету. – Кам'янець-Подільський, 2001. – С. 112-120.

152. *Макар В.* Вплив історико-політичних та соціальних факторів на склад української еміграції до Канади // Держава і право. Збірник наукових праць. – Вип.17. – Київ, 2002. – С. 475-481.

153. *Макар В.* Динаміка професійної зайнятості представників української етнічної групи Канади // Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень. – Вип.21. – Київ, 2002. – С.177-186.

154. *Макар В.* Особливості формування української етнічної групи Канади // Держава і право. Збірник наукових праць. – Вип.16. – Київ, 2002. – С. 444-453.

155. *Макар В.* Життя і побут перших галичан і буковинців у Канаді // *Warszawskie Zeszyty Ukrainoznawcze.* – Т. 15-16. – Warszawa, 2003. – S.498-518.

156. *Макар В.* Польсько-українські контакти в діаспорі (на прикладі Канади) // *Warszawskie Zeszyty Ukrainoznawcze.* – Т.13-14. – Warszawa, 2002. – S. 147-152.

157. *Макар В.* Соціально-політична інтеграція українців у поліетнічне середовище Канади // Людина і політика. – 2001. – №3. – С. 33-42.

158. *Макар В.* Сучасна імміграційна політика канадських властей: досягнення та проблеми // Українська історична наука на порозі ХХІ століття. Міжнародний науковий конгрес. – Чернівці, 2001. – Т.4. – С. 91-96.

159. *Макар В. Ю.* Українці в канадському суспільстві: аналіз соціологічного опитування // Питання історії нового та новітнього часу. Збірник наук. статей. – Вип.3. Частина 1. – Чернівці, 1994. – С. 71-78.

160. *Макар В.* Українське біженство з Закерзоння на Захід внаслідок акції "Вісла" // Науковий вісник Чернівецького університету. Серія: Історія. Політичні науки. Міжнародні відносини. Збірник наук. праць. – Вип. 123-124. – Чернівці: Рута, 2002. – С. 72-81.

161. *Макар О.* Роль етнічного фактора в історії канадських українців // Національний фактор і міжнаціональні відносини: історія та сучасність. – Чернівці, 1992. – С. 87-102.

162. *Макар О.* Українсько-канадський архів-музей // Західньоканадський збірник. – Ч. 3. – Едмонтон, 1998. – С. 156-169.

163. *Макар О.* Українці в Канаді та етнічна термінологія в 1890-х – 1930-х роках // Етнічна історія народів Європи. Збірник наук. праць. – Вип. 6. – Київ: Унісерв, 2000. – С. 8-14.

164. *Макар Ю.* Діяльність агентів по вербовці до Канади на західноукраїнських землях наприкінці ХІХ – початку ХХ ст. // Питання історії нового та новітнього часу. – Чернівці, 1994. – С. 44-50.

165. *Макар Ю.І.* Канадські центри дослідження історії України: основні напрямки діяльності // Українська історіографія на рубежі століть. Наукові праці Кам'янець-Подільського педагогічного університету. – Кам'янець-Подільський, 2001. – С. 21-27.

166. *Макар Ю.* Українсько-канадська проблематика в дослідженнях істориків України // Міграційні рухи з Західної України до Західної Канади. Матеріали спільних конференцій. – Едмонтон: КІУС; Міністерство громадського розвитку Канади, 2002. – С. 60-66.

167. *Макар Ю.* Чернівецький і Саскачеванський університети: 25 років співпраці // Історико-політичні проблеми сучасного світу. Збірник наук. статей. – Чернівці: Рута, 2002. – С. 11-19.

168. *Макар Ю., Макар Л.* З Україною в серці. – Чернівці: Букрек, 2003. – 132 с.+28 іл.

169. *Макар Ю., Сич А.* Борьба национальных меньшинств в Канаде за свои права. – Москва: ИНИОН АН СССР, 1985. – 68 с.

170. *Макарчук С.* Этносоциальное развитие и национальные отношения на западноукраинских землях в период империализма. – Львов: Изд. ЛГУ, 1983. – 255 с.

171. *Макух А.* Українські канадці в переписі населення 2001 р. // Політика і час. – 2003. – № 6. – С. 90-91.

172. *Маркусь В.* Українська західна діаспора на порозі ХХІ-го століття // Українська діаспора. – 1993. – Ч.3. – С. 24-32.

173. *Мартыненко Б.А.* Канада во второй мировой войне: формирование "североатлантического треугольника", 1939-1941. – Киев: Наукова думка. – 136 с.

174. *Марунчак М.* Історія українців Канади. – Т.1. – Вінніпег: На-кладом Української Вільної Академії Наук в Канаді, 1968. – 467 с.
175. *Марунчак М.* Студії до історії українців Канади. – Вінніпег: УВАП. 36. Заходознавства (роки вид. даємо до кожного тому): Т.1. Шогляндські поселенці та українська громада в Пойнт Доглес. – 1964-1965. – 255 с.; Т.2. Історія суспільно-культурного росту українців Мані-тоби. Піонерська доба. Ч.1. – 1966-1967. – 545 с.; Т.3. Історія преси, лі-тератури і друку Піонерської доби. – 1968-1969. – 284 с.; Т.4. Нариси – статті – есеї до Піонерської доби. – 1970-1972. – 311 с.; Т.5. Розвідки та документи до міжвоєнної доби. – 1973-1980. – 299 с.
176. *Маруняк В.* Українська еміграція в Німеччині і Австрії по дру-гій світовій війні, 1945-1951. – Мюнхен: Академічне Видавництво д-ра Петра Релея, 1985. – 431 с.
177. Міграційні рухи з Західної України до Західної Канади: Мате-ріали спільних конференцій / Під ред. О.Макара та Р.Білаша. – Едмон-тон: Канадський центр української культури та етнографії, Альбертсь-кий університет; Відділ охорони історичних пам'яток, Міністерство громадського розвитку Альберти, 2002. – 392 с.
178. *Мірчук П.* Українська визвольна справа і українська еміграція / Ліга визволення України. – Торонто, 1954. – 78 с.
179. *Нагорна Л.* Національна ідентичність в Україні. – Київ: ІПіЕНД, 2002. – 272 с.
180. *Наріжний С.* Українська еміграція. Культурна праця українсь-кої еміграції 1919-1939 (матеріали, зібрані С. Наріжним до частини дру-гої). – Київ: Видавництво ім. Олени Теліги, 1999. – 272 с.
181. *Наулко В.* Динаміка етнічного складу населення західноукра-їнських земель в аспекті міграційних процесів // Міграційні рухи з Захі-дної України до Західної Канади. Матеріали спільних конференцій. – Едмонтон: Канадський центр української культури та етнографії, Аль-бертський університет; Відділ охорони історичних пам'яток, Міністер-ство громадського розвитку Альберти, 2002. – С.130-136.
182. *Наулко В.И.* Украинская этническая группа Канады // Расы и народы. Ежегодник. – Вып.14. – Москва, 1984. – С. 113-130.
183. *Наулко В.І.* Етносоціальні процеси серед канадців українсь-кого походження // Народна творчість та етнографія. – 1982. – №2. – С. 57-65.
184. *Олеськів О.* О еміграціи. – Львів: Общество М. Качковского, 1895. – 70 с.
185. *Олеськів О.* Про вольни земле. – Львів: Просвіта, 1895. – 30 с.

186. *Пенішкевич В.* Організація національно-українського шкільництва в Канаді піонерської доби (Манітоба, Саскачеван, Альберта) // Міграційні рухи з Західної України до Західної Канади. Матеріали спільних конференцій. – Едмонтон, 2002. – С. 103-107.
187. *Погорецький З.* Українські етнічні організації провінції Саскачеван // Українська діаспора. – 1992. – Ч.2. – С. 106-118.
188. *Поздеева Л.В.* Канада в годы второй мировой войны. – Москва: Наука, 1986. – 336 с.
189. Проблемы историографии Канады. – Москва: Наука, 1981. – 312 с.
190. *Прокоп Д.* Українці в Західній Канаді: До історії їхнього поселення та поступу. – Едмонтон, 1987. – 547 с.
191. *Розумний Я.* До джерел проблем української діаспори в Канаді // Публіцист мислі й серця. Збірник праць на пошану 80-річчя Романа Олійника-Рахманного. – Київ: Четверта хвиля, 2000. – С. 62-76.
192. *Роїк О.* Чи були українці в Канаді перед 1891 роком // Життєвий досвід українців у Канаді: Рефлексії / Ред. кол. Олег В. Герус, Іроїда Герус-Гарновецька і Степан Ярмусь. – Вінніпер: УВАН у Канаді, 1994. – С.15-92 (заг. кількість стор. 379).
193. *Руснак І.* Розвиток українського шкільництва в Канаді (кінець ХІХ – ХХ століття). – Чернівці: Рута, 2000. – 363 с.
194. *Саварин П.* Спогади про багатокультурність, політику, КІУС // Західноканадський Збірник. – Ч. 3. – Едмонтон, 1998. – С. 311-380.
195. *Сарбей В.Г.* Національне відродження України. – Україна крізь віки. Т.9. – Київ: Альтернативи, 1999. – 336 с.
196. *Сич О.* Про участь українських емігрантів у заселенні та освоєнні канадського Заходу // Міграційні рухи з Західної України до Західної Канади. Матеріали спільних конференцій. – Едмонтон, 2002. – С. 108-113.
197. *Сич О.* Українська еміграція до Канади в 1990-ті рр. // Матеріали ІV Буковинської Міжнародної конференції, присвяченої 125-річчю заснування Чернівецького національного університету ім. Юрія Федьковича 5 жовтня 2000 р. – Чернівці: Золоті литаври, 2001. – С. 234-237.
198. *Сміт Е.* Національна ідентичність. – Київ: Основи, 1994. – 223 с.
199. *Соколовський І.* Мовна освіта: Альберта і Канада // Західноканадський збірник. Ч.4. – Едмонтон, 2000. – С. 46-61.
200. *Сороко-Цюпа О. С.* История Канады. – Москва: Высшая школа, 1985. – 304 с.
201. *Сороко-Цюпа О. С.* Рабочее движение в Канаде (1929-1939). – Москва: Изд-во Московского ун-та, 1977. – 268 с.

202. *Стечишин Ю.* Історія поселення українців у Канаді. – Едмонтон: Видання Союзу Українців Самостійників, 1975. – 351 с.
203. *Суглобин С.И.* Этническое общности Канады и внешняя политика: особенности формирования общественного мнения в 60-е – 70-е гг. – Киев: ИСЭПЗС АН УССР, 1987. – 51 с.
204. *Сыч А.И.* Роль славянских иммигрантов в заселении и освоении канадского запада в конце XIX – начале XX вв. // Вопросы новой и новейшей истории. – 1984. – Вып.30. – С. 88-96.
205. *Сыч А.И.* Украинская община в Канаде: между прошлым и будущим // Российские исследования по канадской проблематике. Труды РАИК. Вып.3. – Москва, 1999. – С. 83-98.
206. *Тесля І.* З демографічних дослідів української людності Канади / Українці в Американському та Канадському суспільствах. – Джерзі Сіті, 1976. – С. 23-36.
207. *Тесля І., Юзик П.* Українці в Канаді – їх розвиток і досягнення. – Мюнхен, 1968. – 78 с.
208. *Тишков В.А.* Канада 70-х годов // Новая и новейшая история. – 1980. – №1. – С. 139-153.
209. *Тишков В.А., Кошелев Л.В.* История Канады. – Москва: Мысль, 1982. – 269 с.
210. *Толопко Л.* Трудові українці США. Кн. перша (1890-1924 рр.). – Нью-Йорк: Ліга американських українців, 1984. – 199 с.
211. *Троциньський В.П.* Міжвоєнна українська еміграція в Європі як історичне і соціально-політичне явище. – Київ: Інтел, 1994. – 260 с.
212. *Троциньський В.П., Шевченко А.А.* Українці в світі. – Україна крізь віки. Т. 15. – Київ: Альтернативи, 1999. – 351 с.
213. Українська діаспора. Соціологічні та історичні студії / Євтух В.Б. та ін. – Київ: Видавництво УАННП «Фенікс», 2003. – 228 с.
214. Українська кооперація діаспори. Історичний огляд 1930-1995 / Ред. Плешкевич О. – Чикаго – Київ: Фенікс, 1996. – 304 с.
215. Українські канадці в історичних зв'язках із землею батьків. До 100-річчя прибуття перших українських поселенців до Канади. Збірник. – Київ: Дніпро, 1990. – 231 с.
216. *Фігус-Ралько А.А.* Українська Канада / Упоряд., авт. передмови Тимошик М. – Київ–Вінніпег: Наша культура і наука, 2001. – 142 с.
217. *Фурсова Л.Н.* Иммиграция и национальное развитие Канады 1946-1970 гг. – Москва: Наука, 1975. – 439 с.
218. *Фурсова Л.Н.* Некоторые исследования о послевоенной иммиграции в Канаду // Советская этнография. – 1970. – №5. – С. 152-158.

219. *Шенцицький А.* Канадійским русинам. – Жовква: Печатня оо. Василян, 1911. – 95 с.
220. 60 років українців в Канаді, 1891-1951: на відзначення шістдесятих роковин життя і творчої праці українців в Канаді. – Вінніпер, 1951. – 56 с.
221. *Шлепаков А. М.* Біля джерел української трудової імміграції в Канаді // Український історичний журнал. – 1966. – №6. – С. 50-58.
222. *Шлепаков А.* Українська трудова еміграція в США і Канаді (кінець XIX – початок XX ст.). – Київ: Видавництво АН УРСР, 1960. – 200 с.
223. *Шлепаков А. Н.* Славянские группы Канады // Национальные проблемы Канады. – Москва: Наука, 1972. – С. 133-171.
224. *Шлепаков А. Н., Евтух В. Б.* Этничность в переселенческих анклавах: американцы и канадцы украинского происхождения // Этнические процессы в СССР и США. Сб.ст. – Москва: Наука, 1986. – С. 106-107.
225. *Шлепаков А. М., Малиновська О. А., Пінчук О. М.* Еміграція населення України: соціально-економічні аспекти та можливі наслідки. – Вип. 17. – Київ: Національний інститут стратегічних досліджень, 1993. – 52 с.
226. *Шлепаков А. М.* та ін. Українці в зарубіжному світі. – Київ: Наукова думка, 1991. – 140 с.
227. Ювілейна книга Українського інституту ім. П. Могили в Саскатуні. 1916-1941. – Вінніпер, 1945. – 435 с.
228. A Heritage in Transition: Essays in the History of Ukrainians in Canada / Ed. by Lupul M. – Toronto, 1982. – 344 p.
229. *Anderson A., Frideres J.* Ethnicity in Canada: Theoretical Perspectives. – Toronto, 1981. – 334 p.
230. *Anderson J. M., Higgs D.* A Future to inherit: Portuguese communities in Canada. – Toronto: Mc Clelland a. Stewart, 1980. – 176 p.
231. *Avery D.* Dangerous Foreigners: European Immigrant Workers and Labour Radicalism in Canada, 1896-1932. – Toronto, 1979. – 204 p.
232. *Balan J.* Salt and Braided Bread: Ukrainian Life in Canada. – Toronto, 1984. – 152 p.
233. *Berry J. W.* Acculturation: A comparative analysis of alternative forms // Perspectives in immigrant and minority education / Eds. Samuda R. J., Woods S. L. – Lanham: University Press of America, 1983. – P. 65-78.
234. *Berry J. W.* Immigration, acculturation, and adaptation // Applied Psychology: An International Review. – # 46. – 1997. – P. 5-68.
235. *Berry J. W.* Psychology of acculturation // Cross-Cultural Perspectives / Ed. by Berman J. J. – Nebraska Symposium on Motivation. – Lincoln, 1989. – P. 201-234.

236. *Berry J., Laponce J.* Ethnicity and Culture in Canada: The Research Landscape. – Toronto: University of Toronto Press, 1994. – 579 p.
237. *Berry J., Willims C.* Primary prevention of acculturative stress among refugees // *American Psychologist*. – # 46(6). – 1991. – P. 623-641.
238. *Berton P.* The Promised Land: Setting the West, 1896-1914. – Toronto, 1984. – 388 p.
239. *Blicher B.A.* Revised Socioeconomic Index for Occupations in Canada // *Canadian Review of Sociology and Antropology*. – 1976. – № 13. – P.71-73.
240. *Bociurkiw B.* The Federal Policy of Multiculturalism and the Ukrainian-Canadian Community // *Ukrainian Canadians, Multiculturalism and Separatism: An Assessment* / Ed. by Lupul M. – Edmonton: CIUS, 1978. – P. 98-128.
241. *Canada's Ukrainians: Negotiating and Identity* / Ed. by Lubomyr Luciuk and Stella Hryniuk. – Toronto: Published in Association with the Ukrainian Canadian Centennial Committee by University of Toronto Press, 1991. – 511p.
242. *Canadian Frontiers of Settlement* / Eds. W.A. Mackintosh and W.L.G. Joerg. In Nine Volumes Toronto: The Mackmillan Company of Canada Limited, at St. Martin's House. Vol.1. W.A. Mackintosh. *Prairie Settlement> The Geographical Setting*. – 1934. – XV+242 p.; Vol.2. Arthur R. Morton. *History of Prairie Settlement; Chester Martin "Dominion Lands" Policy*. – 1938. – XVIII+571 p.; Vol.3. Mc Arthur, Duncan and Carrothers. *History of Immigration Policy and Company Colonization*; Vol.4. Mackintosh W.A., assisted by Clare A.B., Elliot G.A. and Swanson W.W. *Economic Problems of the Prairie Provinces*. – 1935. +IX+308 p.; Vol.5. Murchie R.W., assisted by Allen William and Booth J.F. *Agricultural Progress on the Prairie Frontiers*. – 1936. – XI+344 p.; Vol.6. Dawson C.A., assisted by Murshie R.W. *The Settlement of the Peace River Country. A Study of a Pioneer Area*. – 1934. – XII+284 p.; Vol.7. Dawson C.A. *Group Settlement. Ethnic Communities in Western Canada*. – 1936. – XX+395 p.; Vol.8. Dawson C.A. and Younge Eva R. *Pioneering in the Prairie Provinces. The Social Side of the Settlement*. – 1940. – XI+338 p.; Vol.9. Lower A.R.M. *Settlement and Forest Frontier in Eastern Canada; Innis Harold A. Settlement and the Mining Frontier*. – 1936. – XIV+424 p.
243. *Challenges to Canadian Federalism* / Ed. by Westmacott M., Mellon H. – Ontario: Prentice Hall, 1998. – 216 p.
244. *Changing Realities: Social Trends Among Ukrainian Canadians* / Ed. by Petryshyn W.R. – Edmonton: CIUS, 1980. – 249 p.

245. *Chimbos P.D.* The Canadian Odyssey: The Greek experience in Canada. – Toronto: McClelland a. Stewart, 1980. – VIII+176 p.
246. *Clement W.* The Canadian Corporate Elite: An Analysis of Economic Power. – Toronto: The Canadian Publishers, 1975. – 478 p.
247. *Con H., Con R.J., Johnson S., Wickberg Ed., Willmat W.* From China to Canada: A History of the Chinese communities in Canada. – Toronto: McClelland a. Stewart, 1980. – 369 p.
248. Continuity and Change: The Cultural Life of Alberta's First Ukrainians / Ed. by Lupul M. – Edmonton: CIUS, 1988. – 268 p.
249. *Corbett David C.* Canada's Immigration Policy. A Critique. – Toronto: University of Toronto Press, 1957. – XIII+215 p.
250. *Creighton D.* Canada's First Century, 1867-1967. – Toronto, 1982. – P.108-109.
251. *Cummins J.* Language and Canadian Multiculturalism: Research and Politics // *Osvita: Ukrainian Bilingual Education* / Ed. by Lupul M. – Edmonton: CIUS, 1985. – P. 77-92.
252. *Dicks G., Sweetman A.* Education and Ethnicity in Canada: An Intergenerational Perspective / *Research on Immigration and Integration in the Metropolis*. – Series # 98-07. – 1998. – 41 p.
253. *Dreisziger N.F., Kovacs M.* Struggle and Hope: The Hungarian-Canadian experience. – Toronto: McClelland a. Stewart, 1982. – 247 p.
254. *Driedger L.* Attitudes of Winnipeg University Students Toward Immigrants of European and Non-European Origin // *Prairie Forum. Special Issue on Ethnic Studies and Research in the Prairies* / Ed. by Anderson A. – Vol. 7. – 1982. – P. 213-226.
255. *Driedger L.* Ukrainian Identity in Canada // *New Soil – Old Roots. The Ukrainian Experience in Canada* / Ed. by Rozumnyj J. – Winnipeg, 1983. – P. 183-207.
256. *Driedger L.* Urbanization of Ukrainians in Canada: Consequences for Ethnic Identity // *Changing Realities: Social Trends Among Ukrainian Canadians* / Ed. by Petryshyn W.R. – Edmonton: CIUS, 1980. – P. 107-133.
257. *England R.* The Central European Immigrant in Canada. – Toronto, 1929. – 238 p.
258. *England R.* The Colonization of Western Canada. A Study of Contemporary Land Settlement (1896-1934). – London: P.S.KingdSon, Ltd., 1936. – 341 p.
259. *Ethnic Identity and Equality: Varieties of Experience in a Canadian City* / Eds. Brenton R., Isajiw W., Kalbach W., Reitz J. – Toronto: University of Toronto Press, 1990. – 348 p.

260. Ethnicity: Theory and Experience / Eds. Glazer N., Moynihan D. – Cambridge: Harvard University Press, 1975. – 531 p.
261. Everybody's Canada: The vertical Mosaic Reviewed and Re-examined / Ed. by Heap J. – Toronto, 1974. – 148 p.
262. *Ewanchuk M.* Spruce, Swamp and Stone: A History of the Pioneer Ukrainian Settlement in the Gimly Area. – Winnipeg, 1977. – 320 p.
263. *Foster K.* Our Canadian Mosaic. – Toronto: Dominion Council, Y.W.C.A., 1926. – 150 p.
264. *Francis R., Smith D.* Readings in Canadian History: Post-Confederation. – Canada, 1982. – 122 p.
265. *Gibbon John Murray.* Canadian Mosaic: The Making of a Northern Nation. – Toronto: Mc Clelland + Steward Limited, 1938. – XXVI+455 p.
266. *Granatstein J.* Canada's War. The Politics of the Mackenzie King Government, 1939-1945. – Toronto: Oxford University Press, 1975. – 436 p.
267. *Hartmann N., Isajiw W.* Ethnicity and Occupation: An Assessment of the Occupational Structure of the Ukrainian Canadians in the 1960s // Canadian Ethnic Studies. – 1980. – No 2. – P. 55-73.
268. *Hawkins F.* Canada and Immigration: Public Policy and Public Concern. – Montreal and London: McGill – Queen's University Press, 1972. – XVI+444 p. (перевидана 1988 р. у тому ж видавництві: XX+476 с.)
269. *Isajiw W.* Identity Retention among Second and Third Generation Ukrainians in Canada // New Soil – Old Roots. The Ukrainian Experience in Canada / Ed. by Rozumnyj J. – Winnipeg, 1983. – P. 208-224.
270. *Isajiw W.* Participation of Ukrainians in Business Occupations in Canada // Changing Realities: Social Trends Among Ukrainian Canadians // Ed. by Petryshyn W.R. – Edmonton: CIUS, 1980. – P. 97-106.
271. *Jackson R., Jackson D.* Canadian Government in Transition. – Ontario: Prentice Hall, 1999. – 306 p.
272. Journal of Ukrainian Studies: Special Issue. Ukrainians in Canada. Guest Editor Swyripa Frances. 1991. – № 1-2 (Summer – Winter). – 260 p.
273. *Kalbach W., Richard M.* Differential Effects of Ethno-religious Structures on Linguistic Trends and Economic Achievements of Ukrainian Canadians // Changing Realities: Social Trends Among Ukrainian Canadians / Ed. by Petryshyn W.R. – Edmonton: CIUS, 1980. – P. 78-96.
274. *Kaye V.* Early Ukrainian Settlements in Canada 1895-1900: Dr. Josef Oleskow's Role in the Settlement of the Canadian Northwest. – Toronto, 1964. – 420 p.
275. *Kaye-Kysilevs'kyj V.* Slavic Groups in Canada. – Winnipeg: Ukrainian Free Academy of Science, 1951. – 32 p.

276. *Kaye V., Swyrypa F.* Settlement and Colonization // A Heritage in Transition. Essays in the History of Ukrainians in Canada / Ed. by Lupul M. – Toronto, 1982. – P. 82-83.

277. *Kelebay Y.G.* Three Fragments of the Ukrainian Community in Montreal, 1899-1970: A Hartzian Approach // Canadian Ethnic Studies. Special Issue: Ukrainians in the Canadian City. – 1980. – Vol. XII. – № 2. – P. 74-87.

278. *Keywan Z.* Greater Than Kings: Ukrainian Pioneer Settlement in Canada. – Montreal: Harvest House, 1977. – 168 p.

279. *Kordan B.* Canada and the Ukrainian Question, 1939-1945: A study in Statecraft. – Montreal: McGill-Queen's University Press, 2001. – 258 p.

280. *Kordan B.* Enemy Aliens, Prisoners of War: Internment in Canada During the Great War. – Montreal, McGill-Queen's University Press, 2002. – 202 p.

281. *Kostash M.* All of Baba's Chaldren. – Edmonton: Hurtig Publishers, 1977. – 414 p.

282. *Kostash M.* All of Baba's Great Grandchildren. Ethnic Identity in the next Canada. – Saskatoon: Heritage Press, 2000. – 47 p.

283. *Krawchuk P.* Our History. The Ukrainian Labour-Farmer Movement in Canada 1907-1991. – Toronto: Lugus Publication, 1996. – 487 p.

284. *Kuropas M.* Ukrainians in America. – Minneapolis: Lerner Publications Company, 1996. – 80 p.

285. *Landes R.G.* The Canadian Polity: A Comperative Introduction. – Ontario: Prentice-Hall Canada Inc., 1991. – 503 p.

286. *Lehr J.* The Government and the Immigrant: Perspectives on Ukrainian Block Settlement in the Canadian West // Canadian Ethnic Studies. – Vol. 9. – 1977. – No 2. – P. 42-52.

287. *Lehr J., Moodie D.* The Polemics of Pioneer Settlement: Ukrainian Immigration and the Winnipeg Press // Canadian Ethnic Studies. – Vol. XII. – 1980. – N2. – P. 88-101.

288. *Li P.* Earning Disparities Between Immigrants and Native-born Canadians // Canadian Review of Sociology and Anthropology. – No 37(3). – 2000. – P. 289-311.

289. *Loken S.* From Fjord to Frontier: A History of the Norwegians in Canada. – Toronto: McClelland a. Stewart, 1976. – 264 p.

290. *Lower A.R.* Canadians in the Making: a Social IHistory of Canada. – Toronto, 1958. – 475 p.

291. *Lower A.R.* Colony to Nation: A History of Canada. – Toronto, 1957. – 600p.

292. *Luciuk L. Y.* Searching for Place: Ukrainian Displaced Persons, Canada and the Migration of Memory. – Toronto: University of Toronto Press, 2000. – 576p.
293. *Luciuk L.* Unintended Consequences in Refugee Resettlement: Post-War Ukrainian Refugee Immigration to Canada // *International Migration Review*. – 1986. – Vol.20. – P. 467-482.
294. *Luciuk L., Kordan B.* Creating a landscape. A geography of Ukrainians in Canada. – Toronto, 1988. – 70 p.
295. *Lysenko V.* Men in Sheeping Coats: A Study in Assimilation. – Toronto, 1947. – VIII+312 p.
296. *March R.* Political Mobility of Ukrainians in Canada // *Changing Realities: Social Trends Among Ukrainian Canadians* / Ed. by Petryshyn W.R. – Edmonton: CIUS, 1980. – P. 213-224.
297. *Martynowych O.* Ukrainians in Canada. The Formative Period, 1891-1924. – Edmonton: CIUS, 1991. – XXXI+562 p.
298. *Marunchak M.* The Ukrainian Canadians: A History. – Winnipeg - Ottawa: Ukrainian Free Academy of Sciences, 1970. – 792 p.
299. *McInnis E., Horn M.* Canada: A Political and Social History. – Toronto: Holt, Rinehart and Winston of Canada, 1982. – 775 p.
300. *Melnycky P.* The Internment of Ukrainians in Canada // *Loyalties in Conflict. Ukrainians in Canada During the Great War* / Ed. by Frances Swyrypa and Herd Thompson. – Edmonton: CIUS, 1983. – P. 1-24.
301. Migration Decision Making. Multidisciplinary Approaches to Microlevel Studies in Developed and Developing Countries / Ed. by De Jong G., Gardner R. – New York: Pergamon Press, 1981. – 394 p.
302. *New Soil – Old Roots. The Ukrainian Experience in Canada* / Ed. by Rozumnyj J. – Winnipeg, 1983. – 334 p.
303. Occupation by Sex, Showing Birthplace, Period of Immigration and Ethnic Group for Canada and Regions. – *Katologue* 94-734. – Ottawa, 1971.
304. *Osvita: Ukrainian Bilingual Education* / Ed. by Lupul M. – Edmonton: CIUS, 1985. – 268 p.
305. *Our Pride and Heritage: History of Yellow Greek and the Surrounding School Districts of; Hazel Lake, Rhona Lake, Stoneless, Tarnopol, New Tarnopol, Yellow Greek.* – Altona, 1982. – 163 p.
306. *Pondakur K.* The Colour of Money: Earning Differentials among Ethnic Groups of Canada // *Canadian Journal of Economics*. – № 31(3). – 1998. – P. 518-548.
307. *Porter J.* Ethnic Pluralism in Canadian Perspective // *Ethnicity: Theory and Experience* / Ed. by Glazer N., Moynihan D. – Cambridge: Harvard University Press, 1975. – P. 267-304.

308. *Porter J.* The Vertical Mosaic: An Analysis of Social Class and Power in Canada. – Toronto: University of Toronto Press, 1981. – 626 p.
309. Profiles and Motives of Potential Migrants / An IOM Study Undertaken in Four Countries: Albania, Bulgaria, Russia and Ukraine. – January, 1993. – 202 p.
310. Race Relations and Cultural Differences. Educational and Interpersonal Perspectives / Eds. Verma G., Bagley C. – New York: St. Martin's Press, 1984. – 295 p.
311. *Radecki H., Heydenkorn B.A.* Member of a Distinguished Family. The Polish Group in Canada. – Toronto: McClelland a. Stewart, 1976. – 240 p.
312. *Reczyńska A.* Emigracja z Polski do Kanady w okresie międzywojennym. – Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk – Łódź: Zakład Narodowy imienia Ossolińskich, 1986. – 226 s.
313. *Reitz J.G.* The Survival of Ethnic Groups. – Toronto: McGraw-Hill Ryerson Limited, 1980. – 292 p.
314. *Sissons C.* Bi-Lingual Schools in Canada. – Winnipeg: Dent and Sons, 1916.
315. *Skwarok J.* The Ukrainian Settlers in Canada and Their Schools: With Reference to Government, French Canadian, and Ukrainian Missionary Influences 1891-1921. – Edmonton, 1958. – 155 p.
316. *Smith A.D.* The Ethnic Revival in the Modern World. – Cambridge: Cambridge University Press, 1981. – 240 p.
317. *Swyrjpa Frances.* Wedded to the Cause: Ukrainian-Canadian Women and Ethnic Identity 1891-1991. – Toronto: University of Toronto Press, 1993. – 330 p.
318. *Tarnopolsky W.* Multiculturalism – The Basic Issues // Ukrainian Canadians, Multiculturalism and Separatism: An Assessment / Ed. by Lupul M. – Edmonton: CIUS, 1978. – P. 141-152.
319. The Canadian Ethnic Mosaic: A Quest for Identity // Canadian Ethnic Studies. Association Series / Ed. by Driedger L. – Toronto: The Canadian Publishers, 1978. – 352 p.
320. The Refugee Experience: Ukrainian Displaced Persons after World War II / Eds. Isajiw W., Boshyk Y., Senkus R. – Edmonton: CIUS, 1992. – 517 p.
321. The Settlement Experiences of Refugees in Alberta. A Study Prepared for Citizenship and Immigration Canada. – Vol. 1. – November 15, 1999. – 208 p.
322. The Ukrainian Pioneers in Alberta, Canada. – Edmonton: Ukrainian Pioneers Association in Edmonton, 1970. – 383 p.

323. *Thompson W.P.* The University of Saskatchewan. A Personal History. – Toronto: Toronto Univ.Press, 1970. – 233 p.
324. Two Nations, Many Cultures: Ethnic Groups in Canada / Ed. by Elliot J. – Scarborough, 1979. – 395 p.
325. *Udod H. Julian W.* Stechishin His Life and Work. – Saskatoon: Mohyla Institute, 1978. – 118 p.
326. Ukrainian Canadians, Multiculturalism and Separatism: An Assessment / Ed. by Lupul M. – Edmonton: CIUS, 1978. – 177 p.
327. Ukrainians in Alberta. Vol.2 / Eds. Goresky I., Hanochocko F., Holubitsky N. – Edmonton-Winnipeg: Trident Press, 1981.
328. Ukrainians in Ontario. The Bulletin of the Multicultural History Society of Ontario / Ed. by Harney R. – Vol. 10. – 1988. – 298 p.
329. Ukrainians in the Canadian City: Special Issue / Ed. by Isajiw W. – Canadian Ethnic Studies. – Vol. XII. – No. 2. – 1980. – 132 p.
330. *Verdoodt A.* National groups and linguistic rights / Language and Society. – 1982. – №7 – P. 17-23.
331. *Whitaker R.* Canadian Immigration Policy since Confederation. – Ottawa, 1991. – 27 p.
332. *Wolowyna O.* Trends in the Socio-Economic Status of Ukrainians in Canada // Changing Realities: Social Trends Among Ukrainian Canadians / Ed. by Petryshyn W.R. – Edmonton: CIUS, 1980. – P. 53-77.
333. *Woodsworth J.S.* My Neighbor: A Study of City Conditions A Plea for Social Service. – Toronto: Clarke Stephenson, 1911. – 294 p.
334. *Woodsworth J.* Strangers Within Our Gates or Coming Canadians. – Toronto and Buffalo: University of Toronto Press, 1972 (перевидання праці 1909 p.). – XXIII+279 p.
335. *Wydrzycki C.* Canadian Immigration Law and Procedure. – Ontario, 1983. – 511 p.
336. *Young C.H.* The Ukrainian Canadians. A Study in Assimilation. – Toronto: Thomas Nelson and Sons Limited, 1931. – 327 p.
337. *Yuzyk P.* For a Better Canada. – Toronto: Ukrainian Echo, 1973. – 352 p.
338. *Yuzyk P.* The Ukrainians in Manitoba: A Social History. – Toronto, 1953. – XV+232 p.
339. *Yuzyk P.* Ukrainians Canadians: Their Place and Role in Canadian Life. – Toronto, 1967. – 104 p.
340. *Zięba A.* Ukraińcy w Kanadzie wobec Polaków i Polski (1914 – 1939). – Kraków: W-wo Naukowe UJ, 1998. – 403 s.

Дисертації

341. Катеринчук П.М. Еволюція канадського федералізму та проблема Квебека (80-ті – 90-ті рр. ХХ ст.) // Дисертація канд. політ. наук. – Чернівці, 2003. – 179 с.

342. Лукул Т.Я. Сучасна імміграція в Канаді: основні тенденції і особливості // Дисертація канд. іст. наук. – Чернівці, 2000. – 158 с.

343. Макара А.Ю. Канадская немарксистская историография истории украинской этнической группы Канады (критический анализ) // Дисертація канд. іст. наук. – Київ, 1989. – 215 с.

344. Макара В.Ю. Соціально-політична інтеграція українців у поліетнічне суспільство Канади // Дисертація канд. політ. наук. – Київ, 2004. – 208 с.

345. Макух-Федоркова І.І. Становлення та утвердження соціальної держави в Канаді (30-ті – 60-ті рр. ХХ ст.) // Дисертація канд. політ. наук. – Чернівці, 2005. – 211 с.

346. Сыч А.И. Славянская эмиграция Австро-Венгрии в заселении и освоении канадского Запада (конец XIX – начало XX вв.) // Дисертація канд. іст. наук. – Київ, 1984. – 195 с.

347. Сыч А.И. Иммиграция и ее место в социально-экономическом развитии Канады (1900-1939 гг.) // Дисертація доктора іст. наук. – Черновцы, 1994. – 467 с.

348. Федуняк С.Г. Релігійні конфесії і громадсько-політичні організації українців Канади (1900-1914 рр.) // Дисертація канд. іст. наук. – Чернівці, 1994. – 164 с.

Мережа Інтернету

349. <http://www.caninfo.orc.ru> / О Канаде.

350. <http://www.ukrcu.org> / Українська Кооперативна Рада Канади.

351. <http://www.citizenship.ca> / Citizenship and Immigration Canada. Helping employers attract skilled temporary foreign workers.

352. <http://www.ucc.ca> / Bill C-11. Diminishes the Importance of Immigration to Canada.

353. <http://www.chass.utoronto.ca> / Does Social Capital Pay Off More Within or Between Ethnic Group? Analyzing Job Searchers in Five Toronto Ethnic Groups.

354. <http://www.statcam.ca> / Experienced labour force 15 years and over by occupation, 1991 and 1996 Censuses.

355. <http://www.draft-maeci.gc.ca/> / Government of Canada. Canadian Embassy in Ukraine.

356. <http://www.executive.gov.sk.ca/> / Government of Saskatchewan.

357. <http://www.nlc-bnc.ca/> / Governors General of Canada since Confederation.

358. <http://www.cpa.ca/> / Multiculturalism in Canada: Context and Current Status; Ethnic Attitudes as a Function of Ethnic Presence; Determinants of Canadian Attitudes Toward Immigration: More than Just Racism?

359. <http://www.ukrweekly.com/> / 1997: The Year in Review. Ukrainians in Canada: redress still unresolved.

360. <http://www.fox.nstn.ca/> / Presentation on Ukrainian Canadian Demographics.

361. <http://www.elections.ca/> / Registered Political Parties and Parties Eligible for Registration.

362. <http://www.statcan.ca/> / Selected Ethnic Origins for Canada, Provinces and Territories.

363. <http://www.parl.gc.ca/> / Senators in Alphabetical Order, 37th Parliament Members of the House of Commons.

364. <http://www.statcan.ca/> / Statistical Profile: Educational Statistics.

365. <http://www.ucpbf.ca/> / The Ukrainian Professional and Business Federation.

366. <http://www.ucc.ca/> / Ukrainian Canadian Congress. News Releases and Communiques.

367. <http://www.ucc.ca/> / Ukrainian Canadian Congress. Organizational Structure.

368. <http://www.ucc.ca/> / Ukrainian Canadian Congress. Purposes and Objects.

ІМЕННИЙ ПОКАЖЧИК

- А**
Андрейчук, Рейнел 151, 180
Арсенич, Ярослав 170
- Б**
Баб'юк, Михайло 67
Бачинський, Юліян 14, 178
Беннет, Річард 174
Берзина, Майя 24
Беррі, Джон 32-33
Білецький, Леонід 34, 79
Бодруг, Іван 107
Божик, Юрій 39
Бойд (Бойчук) Д. 147
Ботушанський, Василь 19
Боцюрків, Богдан 35
Буйняк, Віктор 42
- В**
Вайтекер, Рег 83
Вал (Волоханюк), Василь 178
Виджинський, Крістофер 83
Войценко, Ольга 50
Войценко, Петро 50
Вудсворт, Джон 29
- Г**
Гаврилюк, Фред 170
Гіббон, Джон 30
Глинка, Антін 177
Гнатишин, Іван 113, 178
Гнатишин, Рамон 181
Головацький, Василь 163
Головач, Амвросій 177
Гордий Т. 64
Горинь, Михайло 144
Григорович Дж. 177
Григорчук, Микола 163
Гринюк, Стела 39
Гриценко, Олена 23
Гунчак Н. 46
- Г**
Геник, Кирило 82, 107, 162-163
- Д**
Даркович, Вільям 44, 82
Декор, (Дікур) Іван 177
Дмитрів, Нестор 55, 162
Дорундяк, Іван 126
Драгоманов, Михайло 144
Дуда, Михайло 75
- Є**
Євтух, Володимир 20, 25, 32
Єлиняк, Василь 66-67, 78-79
- Ж**
Жеребко, Орест 170
- З**
Загора, Василь 67
Заплітний, Федір 177
Зварич, Петро 55, 163, 171
Зеленчук, Джим 181
Земба, Анджей 25-26, 66
- І**
Івасів, Іван 178
Івашко, Іван 82
Інгленд Р. 29-30
Ісаїв, Всеволод 35-36, 39-50, 123, 132
- К**
Кайе (Кисілевський), Володимир 33, 47-48, 51, 82
Катеринчук, Павло 17
Качараба, Степан 23-24
Кисілевська, Олена 33
Кисіль, Ростислав 153
Кінг, Маккензі 94
Клід, Галина 42

Ковальчук, Олена 15
Когут, Зенон 42
Колдер Т. 126
Коленеко В.О. 25
Копс, Шіла 152
Корбетт, Девід 31, 94
Кордан, Богдан 40-41, 46, 95,
177

Косташ, Мирна 42
Кравчук, Петро 34
Крейтон, Дональд 80
Крет'єн, Жан 99, 152
Кубійович, Володимир 51, 82
Кузеля, Зенон 51, 82
Курелюк, Василь 109
Курлук, Волтер 137
Кучерепа, Іван (Джон) 177

Л
Лапонсе, Жан 32
Лер, Джон 86
Лещенко, Леонід 16
Ллойд, Джордж 172
Лор'є, Уілфред 66, 83, 87, 164
Лоуер, Артур 31
Лукул, Манолій 35, 38
Лукул, Тарас 19, 83
Луцок, Любомир 39, 41, 46, 95,
177
Лучкович, Михайло 53, 56, 113,
169-177

М
Майборода, Олександр 20
Макар, Олександр 18, 42
Макар, Юрій 18
Маккелум, Джозеф 171
Макух-Федоркова, Іванна 17
Макух, Андрій 50
Малицький, Олександр 43
Мандрик, Сафроній 67
Манзюк Н. 177
Маркус, Василь 93

Мартиненко, Богдан 16
Мартинович, Орест 38
Марунчак, Михайло 35, 48, 71-
72, 109
Медвідський, Богдан 42
Мірчук, Петро 34
Момрик, Мирон 40
Муді Д. 86

Н
Назарук, Осип 68
Наулко, Всеволод 16
Негрич, Іван 107
Новак, Григорій 170

О
Олесків, Осип 12-13, 52, 66, 68,
84-85, 106, 126, 142, 162
Осика, Рон 181

П
Петрушевич, Іван 157
Петришин, Роман 38
Пилипів, Іван 66-67, 78-79
Пільх А. 82
Погорецький, Зенон 141
Поздєєва Л.В. 25
Портер, Джон 160

Р
Раск, Дін 176
Речинська, Анна 26-27, 70
Римаренко, Юрій 52
Роблін, Ротмонд 164
Розумний, Ярослав 37, 97
Роїк, Олександр 79
Романів, Рой 181
Руснак, Іван 19, 83

С
Саварин, Петро 42-43, 148
Свиріпа, Френсис 39
Свобода, Людвіг 74

Сенкусь, Роман 39
Сисин, Френк 43
Сич, Олександр 18-19, 25
Сіфтон, Кліффорд 66, 84, 122
Скорейко В. 177
Славутич, Яр 42
Слоган Й. 177
Смерчанський, Марк 137
Соколовський, Іван 43
Сороко-Цюпа, Олександр 25
Співак, Міра 180
Стар, (Старчевський) Михайло
177
Стефура П. 177
Стечишин, Мирослав 110, 162
Стефаник, Теодор 163
Сторощук І. 165
Стром Г. 154
Суглобін, Сергій 16

Т

Терон, Вільям 137
Тесля, Іван 35
Тимкевич, Павло 162
Тішков, Валерій 25
Ткачук, Девід 180
Толопко, Леон 125
Топольницький, Василь 158
Тропер, Гарольд 40
Трощинський, Володимир 23

Ф

Федуняк, Сергій 19
Ферлей, Тарас 163

Франко, Іван 144
Фурсова, Лідія 25

Х

Химка, Іван 42

Ц

Ціхоцький, Василь 107

Ч

Чолкан, Роман 137
Чумер, Василь 56

Ш

Шандро, Андрій 164
Шарик, Володимир 169, 171
Шатувальський, Матвій 33-34,
124
Шевченко, Анатолій 23
Шевченко, Тарас 144
Шептицький, Андрій 13
Шлепаков, Арнольд 15
Штендера, Євген 75

Ю

Юзик, Павло 36, 113, 178-180

Я

Якимішак, Дмитро 163, 178
Янг, Чарльз 30, 112, 123, 129
Янковський, Андрій 79
Ястремський, Тома 163
Яцик, Петро 137

ДОДАТКИ

Як додатки автор залучив переважно матеріали, пов'язані з іменем першого українця у Палаті Громад канадського парламенту Михайла Лучковича, який довів своєю діяльністю протягом тривалого часу у федеральному законодавчому органі країни, що представники української етнічної групи нічим не поступаються іншим національним спільнотам Країни кленового листка.

Автор вважав за доцільне залучити у додатках матеріали, що стосуються Михайла Лучковича щонайменше з двох причин. Коли йдеться про адаптацію українців до соціально-економічних чи суспільно-політичних умов канадського суспільства, то поза будь-яким сумнівом промови Лучковича у Палаті Громад, його повсякденна діяльність власне сприяли процесам входження українців до тих умов. Хоч, цілком зрозуміло, що Лучкович не захищав їх інтереси всупереч інтересам усього канадського суспільства.

Крім того, що не менш важливо, будучи уродженцем Північно-американського континенту, Лучкович ніколи не забував, якого він походження. Тому він глибоко переймався долею українців на їх історичній батьківщині, зокрема переслідуваннями на національному ґрунті у Польщі. Він невтомно закликав владу Канади подати свій голос на захист українців проти переслідувань з боку правлячих кіл і Польщі, і Радянського Союзу, і Румунії.

Зокрема, про порушені проблеми він говорив у своїх знаменитих промовах на сесіях канадського парламенту у 1929 і 1931 роках. Перша з них нами подана майже повністю, а друга, разом з дискусією – окремими частинами. Крім того, автор вважав за доцільне залучити до книги копії відгуків англійською та українською мовами на промови і практичну діяльність Лучковича з боку канадських організацій та окремих осіб.

Оскільки серед нинішніх громадян Канади є чимало нащадків українців, вихідців з Польщі (є ще й такі, що живуть у наш час), то автор вважав за можливе залучити меморандум Комітету (тепер Конгресу) українців Канади від 23 травня 1945 року на ім'я тодішнього прем'єр-міністра Маккензі Кінга щодо становища україн-

ців у Польщі й СРСР, в якому вони опинилися через політику урядів обох країн, багато з яких потім стали біженцями і переміщеними особами, яким і Канада повинна була надати притулок.

Серед додатків вміщено також анкету, яку автор свого часу запропонував канадським громадянам українського походження щодо їх суспільного самопочуття, яку було ним використано для підготовки наукового дослідження.

Додаток 1

Дебати в Палаті Громад. Третя сесія Шістнадцятого скликання, 19-20 Джордж V, 1929. Том 3, 1929, 28 травня, 1929, с. 2900-2905.

Містер Лучкович: Гадаю, що я б не виконав свого прямого обов'язку, пане Голово, якби не скористався з можливості обговорити деякі аспекти питання імміграції, особливо враховуючи підступні наклепи і провокаційні заяви, які були зроблені багатьма нашими газетами і громадськими діячами Канади щодо передбачуваного ворожого ставлення до наших, так званих, іноземців у Канаді, і припущення щодо їх нездатності отримати канадське громадянство.

Мій намір не забирати багато часу у Палати Громад було знівельоване статтею, що називається «Захисник Національної Асоціації Канади», видану в Prince Albert, Saskatchewan, датовану 15 лютого 1929 р., в якій весь лайливий сарказм зі згоди єпископа Ллойда вилився в затяте, відкрите звинувачення мешканців Центральної Європи, фактично, всіх іноземців у Канаді. Я не можу розглядати матеріал, надрукований в «Захиснику», в іншому світлі, ніж як змову проти мешканців Центральної Європи, як спробу зробити їх цапами-відбувайлами всіх наших соціальних негараздів, приписувати їм усі підлі вчинки, скоєні кимось іншим. І поки я готовий довести, що невротичний і нехристиянський єпископ Ллойд є головним підбурювачем всієї цієї справи, я можу дозволити собі сказати, що такого роду пропаганда припала до серця цьому брехливому апостолу Принца Миру.

Дозвольте мені, пане Голово, прочитати листа, якого єпископ Ллойд надіслав до кліру Протестантських церков Західної Канади. Я не дуже стурбований першою частиною його листа. Проте, він зробив одну заяву, до якої я хочу привернути Вашу увагу. Він сказав:

Цих брудних іммігрантів з Континенту не можна співставляти з Британськими іммігрантами.

У мене є деяка статистика, надана мені Міністром Імміграції, яка доводить, що ця заява абсолютно невірна. У 1926-27 роках 122966 іммігрантів в'їхало до Канади. З них 49000 були з Британських Островів; 30000 – зі Скандинавських країн, і тільки 42000 – з інших країн. У 1927-28 роках іммігрантів з Британських Островів налічувалося 50872; зі Скандинавських країн – 30702; з інших країн, як, наприклад, з країн Центральної Європи – 42000. У 1928-29 роках 58880 іммігрантів прибуло з Британських Островів; 29000 – зі Скандинавських країн, і 48703 – з країн Центральної Європи. Ці дані спростовують заяву, зроблену єпископом Ллойдом у «Захиснику».

В другій частині листа йдеться про наступне:

Комітет Оттави рекомендував парламенту не поновлювати в існуючій формі угоди щодо перевезень залізницею (іммігрантів. – В.М.), термін якої закінчується в 1930 році. Але, з якого дива нашій країні повинна завдаватися шкода ще три роки цими брудними, із запахом часнику невігласами з Континенту, яких тут ніхто не бажає бачити. Поза сумнівом, наша країна повинна бути здатною управляти своїми залізницями замість того, щоб дозволяти залізницям деморалізувати наше населення.

Дарма звертатися по допомогу до Католицького духовництва, тому що воно так само як і бідні політики шукає тільки зиску. Найбільше в цьому зв'язку робиться Національною Асоціацією Канади, але незалежно від того, чи ви допомагаєте в цьому напрямку чи ні, принаймні, ви могли б направити свій індивідуальний протест до уряду та переконати ваші муніципалітети вжити якихось заходів для пом'якшення цього національного подразника.

З повагою

(Sgd) Джордж Екстон Ллойд

Єпископ Саскечевану.

Цей лист від єпископа Ллойда до кліру Протестантських церков західних провінцій датований 29 червня 1928 року. Через шість місяців «Захисник» видав інформаційний бюлетень, в якому йдеться про наступне:

Питання щодо «Небажаних європейців».

Ми зробили копію з «Saskatoon Star-Phoenix» наступної спеціальної телеграми. Вона є вірогідною і зазначає те, що Національна Асоціація Канади готова вести боротьбу, щоб утримати ці три західні провінції (Манітоба, Саскачеван, Альберта. – В. М.) як справжні «Британські» території. В ній також чітко зазначено, як далеко можуть зайти ці «континентальні» під керівництвом залізничних і пароплавних компаній:

Іммігранти з Центральної Європи, що мешкають на Заході, подають петицію до Оттави.

Вінніпег, понеділок, 6 лютого – Іммігранти з Центральної Європи, що мешкають на Заході Канади, готові засипати Оттаву петиціями, в яких вони протестують проти того, що називається «дискримінаційні правила проти в'їзду до Канади дуже малої кількості іммігрантів з Центральної Європи».

50000 підписів.

Перша з цих петицій підписана 50000 натуралізованих українців і підтримується як мінімум двома іншими національними групами, угорцями та чехами і словаками, які також готують свої петиції.

Статті, в яких обговорюється план відділу імміграції щодо скорочення імміграції з небажаних країн, поширюються по всьому заходу в українських, польських, чехословацьких та угорських газетах. В одній з цих статей йдеться про наступне:

«Невиправдано образливе ставлення відділу імміграції до Канадського громадянства вимагатиме більшого пояснення, ніж досі, до того, як його зможуть прийняти, як законне будь-яким класом канадця в будь-якій частині Канади».

Українська петиція

Українська петиція містить преамбулу, і це зрозуміло, в якій вказується на те, що українці складають третю за величиною расову групу в Канаді; і що вони доклали багато зусиль для

примноження національного багатства; сплатили податки повною мірою; вони також воювали та підтримували Червоний Хрест; це, фактично, вони взяли весь тягар відповідальності за країну. І тепер уряд їм каже, що їхнім родичам заборонений в'їзд до Канади.

Прохачі вказують на те, що в 17 округах вони можуть вибрати свого власного кандидата до федеральної палати, якщо вдасться об'єднатися у важливих питаннях, що впливають на існування в цій країні. Примірники петиції, як очікується, будуть доступні для читачів за декілька днів.

Пане Голово, у всій цій темній справі дивує той факт, що цей же інформаційний бюлетень з'явився одночасно разом з великим редакційним коментарем у багатьох з наших центральних газет по всій Канаді. Мені це видається таємною змовою, щоб призвести до конфлікту між іммігрантами та місцевими канадцами. 26 лютого я запитав Міністра Імміграції (пана Форке), чи одержав він будь-яку з тих передбачуваних петицій і його відповідь була негативною. Передчуваючи інертну реакцію нашої преси, я негайно відіслав копію Офіційного звіту про засідання парламенту всім тим газетам, які оприлюднили вищезазначені чутки. 18 квітня я знову запитав Міністра Імміграції стосовно реєстрації яких-небудь петицій від українців Заходу, і само собою зрозуміло, що мені сказали, що жодних таких петицій не отримано. Щодо питання, яке я поставив міністру 26 лютого, я прошу розмістити в Офіційному звіті про засідання парламенту дві передовиці від двох українських газет на Заході. У першій передовиці «Українська імміграція», яка з'явилася в «Українському Голосі» 13 лютого 1929 року, йдеться:

«The Free Press Daily», 6 лютого 1929 року опублікувала сенсаційну інформаційну замітку, в якій певні безіменні українці планували закидати уряд в Оттаві протестами проти обмеження української імміграції. Наголошується на тому, що 50000 українців мають намір підписатися під цими протестами, до яких спонукають подальші петиції від угорської, чеської, словацької та інших національностей. Протести українців стали такими масштабними, виходячи з того, що українці є третьою за чисельністю національністю в Канаді; це вони матеріально сприяли

створенню великої частини багатства Канади; це вони заплатили свою частку податків; це вони зробили свій вагомий внесок у перемогу у великій світовій війні; це вони підтримували Червоний Хрест; це вони виконували всі свої обов'язки як громадяни – і зараз уряд відплачує їм тим, що не дозволяє родичам в'їжджати до Канади. Варто далі зазначити, що вищезгаданий протест має на меті загрозу урядові, якщо уряд не перегляне заяв української спільноти щодо обрання їх власних депутатів у 17 виборчих округах.

Усі наші зусилля щодо отримання інформації про плани українських протестів не були успішними. Виявляється, що 50000 українців планують протести, і погрожують обрати 17 депутатів до парламенту. Але жодному українцю нічого не відомо з цього приводу, і, якщо йому що-небудь відомо, він не має сміливості визнати це. Тільки «Free Press», очевидно, обізнана в цьому. Проте, це не перешкоджає цій щоденній газеті по-батьківськи відраджувати українців від дурних вчинків і наголошувати на тому, що ні українці, ні будь-яка інша національна спільнота з Центральної Європи, що мешкає в Західній Канаді, не має підстав ображатися на недавні обмеження щодо кількості іммігрантів з Центральної Європи. В такому ж стилі ще одна щоденна газета «Winnipeg Tribune» висловлює свої міркування. Ця газета ставить українським лідерам наступне питання: Ви протестуєте як українці, чи як канадці? Зважаючи на вашу загрозу обрати 17 депутатів, ви повинні зміцнювати наші власні сили і докласти значних зусиль, щоб забезпечити себе від будь-якої подальшої загрози в цьому відношенні.

Незалежно від того, якими можуть бути наші погляди на обмеження імміграції з Центральної Європи, ми хочемо категорично заявити, що жоден з українських лідерів у Канаді не мав нічого спільного з інформаційним повідомленням у «Free Press» і що якщо де-небудь згадають про такі дії, то, на нашу думку, це буде рівноцінним блефові та провокації.

Друга стаття, названа «Підступний наклеп», з'явилася в «Канадському Українці» 20 лютого 1929 року:

Деякий час тому сенсаційний інформаційний матеріал з'явився в англійських газетах Вінніпега щодо узгоджених дій канад-

ських українців, які протестували проти недавніх обмежень імміграції, додаючи, що 50000 людей українського, угорського і чеського походження планують закидати Оттаву петиціями, і, у випадку відмови, українці оберуть своїх власних депутатів у виборчих округах Канади. Цей матеріал загадкового походження поширився з блискавичною швидкістю по всій Канаді, що викликало багато різних коментарів у канадській пресі.

Найбільш гідним уваги в усій справі є той факт, що всі інші, здається, знають щось про цю справу, окрім тих, хто повинен бути перш за все зацікавлений, а саме канадські українці. Таким чином стає очевидним, що якийсь невідомий хоче проштовхувати свої інтереси за рахунок українців. Такий висновок можна зробити, беручи до уваги той поспіх, з яким ці неправдиві пересуди поширювалися. Це можна зрозуміти з того, в якій незграбній формі подаються дві лінії поведінки, що суперечать одна одній, зокрема, включаючи той фантастичний маневр з угорцями, чехами та словаками, і на завершення, закінчення статті політичною погрозою.

Ми вважаємо, що нові обмеження імміграції не дуже зашкодять українцям, оскільки, незважаючи ні на що, (вони. – *В. М.*) зможуть привозити своїх родичів і друзів до Канади за письмовими свідоцтвами під присягою або за спеціальними дозволами. Тільки національності з Центральної Європи відчуватимуть дискомфорт, оскільки у них немає власних фермерів у Канаді.

Проте, ми розуміємо, що певні зацікавлені чинники сприяють подальшим зусиллям у такому ж напрямку, щоб виявити справжні факти, що доводять їх неспроможність. Тому цілком можливо, що певна група самозванців, імітуючи «представників українського населення», з певних міркувань дозволить використовувати себе у вищенаведеній схемі, навіть йдучи ще далі, будуть гуртувати наших громадян у Західній Канаді для того, щоб закидати Оттаву петиціями в інтересах українців.

Виходячи зі сказаного, ми категорично заявляємо, що вся ця справа не є ініціативою будь-якої української громади, що ніхто не має права в такій безвідповідальній формі ганьбити порядне ім'я канадських українців. Нове обмеження імміграції сто-

совно працівників ферм з Центральної Європи не завдасть нам великої шкоди, якщо наші фермери завчасно подбають про надання дозволів для їхніх родичів і друзів, і таким чином створять їм можливість прибути сюди ранньою весною.

Цей бездумний матеріал, надрукований у «Free Press», зробив багато, щоб заплямувати нас в очах канадців, показуючи фіктивну загрозу політичного сепаратизму. Канадські українці повинні тому уникати будь-яких спроб використати їх для розпалювання ворожнечі та задоволення корисливих інтересів.

Шановні члени (палати. – *В. М.*) погодяться зі мною, почувши ці спростування, що існують певні злі сили в Канаді, головною метою яких є інспірація так званих погромів проти українців у Канаді, компрометація їх у будь-який можливий спосіб, і чий ганебні плани, поза сумнівом, викликали співчуття й некваліфіковану підтримку «Захисника» та єпископа Ллойда, що претендує стати Бісмарком Принца Руперта, який так написав у «Захиснику»:

Тут, у Саскачевані, ми маємо низку національностей, яких тримають у готовності йти на барикади, щоб перешкодити їм стати повноцінними канадцами, трохи Русинії тут, трохи Латвії там, трохи Словаччини, трохи Румунії, трохи Польщі тощо. Це – злочин проти цих людей тримати їх ув'язненими в межах їх національної розмаїтості і перешкоджати їх повній асиміляції до канадців.

Так само це є злочином проти Християнства, проти цивілізації і проти Канадської єдності, коли єпископ, який повинен слідувати стопами Принца Миру й проповідувати євангеліє вічної любові і братерства до людини, якщо він не бачить нічого кращого в центральних європейцях, ніж клас «брудних, неосвічених, смердючих часником, небажаних іммігрантів з континенту». Незважаючи на обвинувальний акт цього «ангельського» єпископа, чи не здається дивним те, що поміж цих «брудних, неосвічених, смердючих часником, небажаних іммігрантів з континенту» пробілися такі світові постаті, як Падеревські, найкращий піаніст світу; Толстой, найбільший у світі філософ та гуманіст дев'ятнадцятого сторіччя, і у кого єпископ Ллойд, можливо, навчився би гуманізму та стриманої поведінки; пані

Кюрі, леді, яка відкрила радій, елемент, який, колись, можливо, допоможе вилікувати навіть таку грубошкіру, видатну особистість як єпископ Ллойд; Карузо, якого б єпископ Ллойд, поза сумнівом, охарактеризував як «брудного, неосвіченого, смердючого часником, небажаного *dagó*», проте записи його золотого голосу, можливо, навіть зараз приносять величезне задоволення праведному єпископу, якщо така річ притаманна людині, яку я не згадаю у своїй промові за браком часу.

Я не думаю, що мені необхідно повторювати мої погляди на імміграцію. Ці погляди були повністю висвітлені у промові, яку я виголосив 7 червня 1928 року і було б зайвим повторюватися, що я сказав з цього приводу. Достатньо сказати, що я гаряче протестую проти субсидування імміграції, тому що я вважаю, що у цьому закладено порочний принцип. Я теж не вірю в дуже великий вплив іммігрантів, тому що я не вважаю, що економічні умови Канади сьогодні сприяють такому впливові.

За ті декілька хвилин, що залишилися у моєму розпорядженні, я не маю наміру вести загальну дискусію щодо імміграції, але я маю намір розбити вщент усі насмішки єпископа Ллойда щодо іммігрантів з Центральної Європи. Іммігранти з Центральної Європи не є брудними, неосвіченими та небажаними, і щодо того, що вони смердять часником, я вважаю таку їх слабкість у тисячу разів кращою, ніж наповнювати свій мозок огидними і дискримінаційними епітетами, які я згадав раніше, що можуть бути притаманні тільки людині з хворобливою уявою. Я ще раз наголошую, пане Голово, що мешканець Центральної Європи не є таким, яким подає його єпископ Ллойд. Його погляди образливі не тільки для мешканця Центральної Європи, але й для людства в цілому. Це правда, що більшість іммігрантів з Центральної Європи радше бідні, коли вони прибувають до Канади, але їх наполегливість та самозречення власних домівок заради наших прерій викликає повагу до них.

Як тільки ці європейці прибувають до Канади, вони залишаються тут, вони віддані цій землі в найповнішому розумінні слова. Вони швидко пристосовуються до правил ведення фермерського господарства. Вони швидко виплачують повністю

свої борги по зобов'язаннях, і це є більше, ніж я можу сказати про цілий ряд так званих бажаних іммігрантів з Європи. На батьківщині їх платня була дуже низькою, але все ж таки вони добивалися успіху. Вони мали незначні домашні статки в порівнянні з тими, що ми маємо в Канаді, тим не менше, вони палко любили свої прості домівки. Вони були сімейними людьми у більшому сенсі, ніж зазвичай нам відомо на Північному Американському континенті. Вони жили, вони любили, і їх весь світ був землею, на якій вони працювали. Вони зберегли в Канаді ті прекрасні риси характеру, за які їх відзначали на батьківщині, і безперечно, Канада має з цього користь. Такий висновок можна зробити з промови не менш поважної людини, ніж міністр імміграції, що була виголошена у цій палаті 15 березня 1929 року. В ній йдеться про наступне:

Щоб мене правильно зрозуміли, я хочу віддати належне людям, які прибули з тих країн. Вони зробили неоціненний внесок у життя Домініону... Вони працювали на заготівлі лісоматеріалів, допомагали будувати наші залізниці і шосейні дороги, копали канали та виконували інші роботи. Вони очистили тисячі акрів нашої землі в північній частині степових провінцій і змусили наші безплідні землі зацвісти як троянда. Вони побудували свої скромні будинки. На багатьох фермах вони мають сучасне устаткування, придбали більше машинного устаткування за останні роки, ніж інші фермери, виробили фермерської продукції на мільйони доларів, що позначилось на добробуті канадців. Вони не відстали і в інших сферах діяльності. Вони віддали своїх дітей до вищих навчальних закладів, що сприяло зростанню потенціалу молоді в країні.

Відтак, пане Голово, один поважаний депутат посилався на якихось російських хлопців, які одержали відзнаки в різних галузях. Я міг би назвати сотні таких хлопців і дівчат у Канаді, які одержали відзнаки у вищих навчальних закладах. Тільки два роки тому молода дівчина, чие ім'я я забув, але яка походить з південної частини Росії (України. – *В.М.*), одержала найвищі оцінки в одному з університетів Торонто.

Арво Ваара (журналіст. – *В.М.*) був відправлений до буцегарні за виголошення в своїй статті певних бунтарських настро-

в Суд вислав, що (його — В. М.) стаття була спрямована на ангіурядову агітацію та проти короля.

Якщо Ваара через цю статтю був відправлений до буцегарні на шість місяців, то я виступаю за те, щоб єпископа Ллойда відправили до буцегарні на шість років, тому що його посилення на різні раси в Канаді були такими ж поганими, як стаття, написана Ваарою в газеті, виданій десь в Онтаріо.

Тепер, пане Голово, стосовно іммігрантів з Європи. Я не вважаю, що ми повинні обдурювати себе щодо того, що ми чуємо про перевагу однієї раси над іншою. Я вимагаю від будь-якого члена цієї палати або будь-якого вченого довести біологічно, що одна раса людей не могла б зробити такого ж, як і інша раса за подібних обставин. Що міністр імміграції каже з цього приводу? Дозвольте мені зачитати ще один абзац з його виступу:

Широка дискусія розгорнулася з приводу імміграції з континенту та Британії. Я ніколи не погоджувався з тим, пане Спікер, що існують привілейовані та нижчі раси людей. Існують цивілізовані і відсталі нації. Ми всі знаємо, поглянувши у наше невиразне минуле, що великі нації існували і зникли, і залишилася після них хіба тільки назва. Ми також знаємо, що у ближчі до нас часи деякі нації досягли вершини прогресу і цивілізації, а потім зникли, інші ж нації зайняли їхнє місце. Це те, що сталося в минулому і, поза сумнівом, це ж станеться в майбутньому. Деякі національності, проте, набагато легше пристосовуються до умов, ніж інші, і нам доведеться узяти це до уваги під час розгляду питання імміграції.

Поза сумнівом, у цій заяві є багато правди, але над останнім реченням можна посперечатися. Не вдається визначити, яким повинен бути бажаний канадський громадянин, застосовуючи будь-яке стандартне оцінювання, яке, як правило, ми використовуємо, визначаючи європейця. Він вчиться англійської мови так само швидко; він виховує своїх дітей так само добре; він бере участь у шкільних і муніципальних засіданнях так само з готовністю, оплачує повністю свої борги і зобов'язання і йому не потрібно знімати капелюха ні перед ким, будь він народжений іноземним, або канадський громадянином.

Тому, пане Голово, маючи ці факти на увазі, я гадаю, що негарно класифікувати цих іммігрантів, як небажаних. Припустимо, що міністр імміграції назвав би членів палати, що сидять ліворуч від Спікера, бажаною партією, чи сподобалося б це консерваторам? Звичайно що ні, тому що глибоко в своїх серцях консерватори відчувають, що вони такі ж хороші, як члени палати, що праворуч від Спікера, а можливо, й кращі. Тільки людині властиво думати, що вона така ж хороша, як інша людина, а не підпорядкована тій іншій людині. Це те, що ця нерозумна класифікація робить. Вона ділить, дискримінує, ставить під сумнів, провокує і, одним словом, прагне стимулювати затятий антагонізм серед нових іммігрантів до Канади.

Містер Форк: Я хотів би тільки нагадати поважаному джентльмену те, що немає нічого ні в Акті імміграції, ні в правилах про бажаних або небажаних іммігрантів. Це загальна фраза, але вона не втілена ні в Акті, ні в правилах.

Містер Лучкович: Можливо, ні, але це саме те, що береться до уваги на практиці. Подумайте про майбутнє. Допустимо, що ви угорський або український батько, або ж батько, що мешкає у Богемії або Чехословаччині. Ви є батьком кількох розумних, атлетичної статури молодих людей, які тільки почали університетські курси, яких англосакські однокурсниками назвали синами некваліфікованого, небажаного іммігранта. Вам не сподобаються такі зауваження, іммігрантові теж. Я знову наголошую, ми повинні подумати про майбутнє. Чому майбутнє покоління повинне потерпати від дурості теперішнього покоління? Поки вірно те, що будь-яка троянда так же солодко пахне, як і всі інші, я не думаю, що буде доречним називати троянду часником. То чому б не віддати належне іммігрантові і не називати його іменем, на яке він заслуговує? Дискримінаційне звертання «бажаний» і «небажаний» не може допомогти єдності, без якої жодна країна не може стати дійсно безпечною і великою.

Я хотів би привернути увагу до пропозицій, висунутих «Захисником Ллойда Єпископа» щодо ізоляції наших іммігрантів у великих резерваціях, щоб вони не абсорбувалися як канадські громадяни. Коли я кажу про ставлення іммігранта до асимілювання і його готовності акцептувати наші закони та нашу конституцію, я знаю,

що маю справу з дуже серйозною проблемою тих, чия патріотична відданість і гаряча любов до країни не дозволяє будь-якому іноземцю жити в їх країні, не несучи для них загрози. Не дивно, що прибуття будь-яких іноземців до наших берегів є сигналом для великої метушні в наших соціальних, освітніх і політичних колах, спрямованої, поза сумнівом, на те, щоб знайти кращу методику, що допоможе вирішити проблему прийому іммігранта і перетворення його, в найкоротший можливий строк, на бажаного громадянина, який поділяє з нами все те, що пропонує громадянство. Є деякі хороші люди в Канаді, які прийшли б з допомогою іммігрантам виключно з альтруїстичної, гуманітарної точки зору. Інші б безмежно експлуатували їх або допомогли б їм, керуючись практичними мотивами. Годі як люди гатунку єпископа Ллойда зібрали б усіх наших іммігрантів на одному судні, а потім затопили б його посеред океану.

«Захисник» вбачає велику загрозу в сегрегації іммігрантів у великих резерваціях і, тому я зробив би висновок, що як альтернативний захід було б розміщення всіх наших нових іммігрантів серед решти національностей. Але, чи хотів би єпископ Ллойд мати по сусідству угорців, поляків і українців? Ніколи в світі жодного брудного, неосвіченого, смердючого часником, небажаного іммігранта не впустять навіть на поріг. Це і є ключ до розуміння ситуації. Ідея змішування рас таким чином спрацьовує тоді, коли кожна раса готова толерувати іншу. Але, коли ви маєте ситуацію, де один елемент образливо намагається продемонструвати свою зверхність над іншими расами, ви сієте зерна незгоди, яка буде роз'єднувати раси, незалежно від того, як кожен складовий елемент волітиме стати його частиною, щоб досягнути загального ідеалу. Решта толерує іммігрантів лише тоді, коли дивиться на нас, але, якщо мова йде про прийняття нас до спільноти, це інша справа. Це – інша справа для іммігранта теж. Якщо він розуміє це, а він звичайно розуміє, він розрізняє дискримінацію і він образиться на це. Як? Просто залишить спільноту, в якій він проживає, і переїде до того району, де, як він розуміє, буде мати рівні шанси, або іншими словами, де він знайде людей свого рівня. Вся ця розмова про асиміляцію іммігранта без допомоги йому не має жодного значення.

Я не сумніваюся, що кращий спосіб мати справу з асиміляцією – залишити її у спокої. Давайте пам'ятати, що психологія наших іммігрантів не може змінитися протягом одного покоління, але ця метаморфоза відбудеться повільно і поступово, оскільки людина звикає до свого нового навколишнього середовища. Наші удавані реформатори не взяли до уваги той факт, що вони звинувачують іммігранта в збереженні сентиментів до землі, де вони народилися. Це, на мою думку, не є хорошим тоном. Духовність завжди правила і буде правити світом. Саме природний імпульс переносить поважаного члена парламенту від м. Роузтаун (пана Івенса) до його маленького села в Уельсі незалежно від того, чи живе він в імміграції, чи там, де народився; нашого міністра імміграції (пана Форка) до його дивовижних Шотландських плоскогір'їв; нашого міністра залізниць (пана Дунінга) до його улюбленого Лайсестершір; і нашого міністра праці (пана Гінана), поважаного члена парламенту від Боу Рівер (пана Гарленда), поважаного члена парламенту від Скіну (пана Брейді), і всіх інших ірландців, представлених у палаті, до їх красивих озер Кіларней.

Я колись мешкав по сусідству з чарівною пані з Шотландії. Одного вечора я поклав на грамофон стару шотландську пісню «The Bonnie Banks o' Loch Lomond», не підозрюючи, що вона стоїть на веранді. Коли вона почула знайому їй мелодію, то прийшла на нашу веранду і змусила мене грати цю пісню знову і знову, плачучи після кожного разу, коли я грав ту саму мелодію, її дороге старе серце розривалося. Це відбувалося через чутливість, в яку нікому не можна втручатися. Тому, якщо ви заберете у поселенця все людське, не замінивши його чимось кращим, або, принаймні, чимось таким же добрим, ви знищите його корисність не тільки для себе, але також для країни, що недавно прийняла його. Тому я вважаю, що кращий спосіб мати справу з асиміляцією – залишити її у спокої. Наші іммігранти знають дуже добре це, марно намагатися плисти проти течії. Вони не опираються цьому, як стверджують наші удавані професійні реформатори.

Я сам добре знайомий з таким честолюбним типом реформатора. Він або вона звичайно – догматичний університетський випускник, або цинічний дивак, як єпископ Ллойд, які вважа-

ють, що майбутнє світу залежить тільки від них. Вони починають розробляти схему для повної абсорбції іноземця, вважаючи, що можна застосовувати ті ж методи, що застосовуються до машин на великих індустріальних підприємствах. Не можна розглядати іммігранта як слугу і очікувати від нього, в той же час, щирого сприйняття нашого громадянства. Він відповість співчуттям на співчуття, ворожістю на ворожість. Єдиний метод, яким потрібно користуватися – це абсолютно чесна гра. Подайте йому руку на половині шляху і поставтеся до нього посправедливому. Це єдиний шлях до асиміляції іммігранта.

Містер Маніон: Пане Голово, дозвольте мені навести точні цифри, які я обіцяв подати комітетові. Протягом 1928 року 18730 кваліфікованих робітників і 3884 спеціалісти відправилися з Канади до Сполучених Штатів, що разом становить приблизно 23000 робітників. Щоб проілюструвати великий відтік робочої сили, я хотів би вказати, що в 1924, найважчому році еміграції, ми втратили 41345 кваліфікованих робітників з Канади, згідно з американськими даними.

Я хотів би зробити деякі поправки стосовно Офіційного звіту про засідання парламенту. Я заявив, що Офіційний звіт про засідання парламенту мав документи, які я вимагав, і вони не були повернені, але я виявив, що вони знаходилися в закритому конверті на моєму столі, а я не звернув уваги на них. Я хочу, щоб не було ніяких непорозумінь стосовно Офіційного звіту про засідання парламенту.

Я думаю, що вся палата слухала промову шановного джентльмена (Лучковича. – *В. М.*) з великим інтересом, який тільки що зайняв своє місце. Я вважаю, що люди Канади можуть пишатися тим фактом, що той, хто народився на цьому континенті від українських батьків, міг би виголосити таку промову у цій палаті, що будь-який поважаний депутат пишався би ним.

Переклад з англійської мови.

Джерело: A Ukrainian Canadian in Parliament. Memoirs of Michael Luchkovich. – Toronto: Ukrainian Canadian Research Foundation, 1965. – Appendix A. – P. 61-70.

Дебати в Палаті Громад. Друга сесія Сімнадцятого скликання, 21-22 Джордж V, 1931. Том 2, 1931, 8 травня, 1931, с. 1392-1407, 1417-1428.

Містер Майкл Лучкович (Вегревіл): Пане Голово, тепер, коли частково прийняте в палаті рішення щодо питання прав меншин (у Канаді. – *В.М.*), я хочу просити дозволу обговорювати подібне питання стосовно батьківщини (мав на увазі Західну Україну. – *В.М.*). Від імені тих людей, які просили мене представити це питання меншини (української. – *В.М.*) в палаті, я хочу висловити свою подяку шановному Прем'єр-міністру (пану Беннету) за надання такої можливості. Я також хочу висловити мою щирю подяку шановному лідерові опозиції (пану Маккензі Кінгу) за його працю у цьому питанні, а також палаті за її одностайну згоду дозволити мені виголосити цю промову без зволікань.

Це дуже важлива проблема не тільки для 300000 громадян українського походження, які населяють різні провінції Канади. Цю проблему починають сприймати як серйозну загрозу для світу. Я посилаюся на варварське і нелюдяне ставлення Польщі до своїх меншин. Коли усвідомити, що люди, які народилися не поляками, складають третину населення Польщі і з усього її населення чисельністю 30000000, 7000000 – українці. За кордоном у південній Росії (тодішньому СРСР. – *В.М.*) є 30000000 українців, які переживають за своїх співвітчизників, що проживають у Польщі. Тепер неважко уявити, до яких висновків дійшов кореспондент нью-йоркської «New York Herald Tribune», пан Джон Елліот, заявляючи, що жорстокість польських військ могла б стати «спалахом сірника біля складу з порохом», що міг би легко призвести до конфлікту, який, наприклад, виник у 1914 році. Характер дій польських військ у Західній Україні широко висвітлювався у всесвітньо відомих газетах, але в жодній з них події не були змальовані правдивіше, ніж у повідомленні пані Мері Шіпшенкс, колишнього секретаря Міжнародної жіночої ліги. Її матеріали про польський терор (проти українців. – *В.М.*) з'явилися у «Manchester Guardian» 2 січня 1931 року і були підтверджені тисячами листів, які надходили до Канади від україн-

ських родичів з батьківщини, а також і статтями іноземних кореспондентів, яких польський посол у Вашингтоні так необдумано запросив до Польщі, щоб вони побачили все на свої власні очі*...

Містер Лучкович: Я можу послатися на «Polish America Echo», що виходить у Толідо, Огайо. У числі за 30 листопада 1930 року говорилося:

Усі каральні військові експедиції проти мирних українських сіл, особливо, де не було актів саботажу, здійснювалися із застосуванням жорстоких розправ, побиття, тортур невинних людей. Вони досягли того, що Польща відгородилася від всього цивілізованого світу, а українці стали її запеклими ворогами.

Щодо звинувачень у підбурюванні (українців проти польської влади. – *В. М.*), дозвольте мені прочитати статтю, яка з'явилася у «Щоденному Ілюстрованому Кур'єрі» за 4 жовтня 1930 року. Я можу сказати, що дана газета є однією з найбільш розповсюджених газет у Польщі та має надзвичайно шовіністичне спрямування своїх матеріалів. З вашого дозволу процитую уривок:

Протягом декількох місяців ми привертали увагу громадськості до факту, що політика надання страхових полісів, яка заснована на збільшенні суми страхування на споживчі товари та яка далі проводиться для забезпечення вищих страхових відшкодувань, надає прямий стимул до підбурювання. Факти щоденних досліджень зараз підтверджують наш прогноз стосовно наслідків, які сьогодні можна спостерігати в кожній частині Польщі... Випадки підпалів почастишали та набули великих розмірів. У цілих районах, що мають самоврядування, будівлі великих маєтків або скирти зерна, що стоять у тих маєтках, були знищені. Важливо зазначити, що в більшості випадків люди, які були звинувачені у підпалах, виявлялися власниками пошкоджених об'єктів. Пожежі були здійснені для вигоди.

* Тут йдеться про т.зв. паціфікацію, здійснену польською владою проти українських селян Східної Галичини восени 1930 року нібито за те, що вони саботували її заходи. А насправді Польща не виконувала своїх зобов'язань щодо гарантування прав українців своєї країни. У «підбурюванні» проти влади звинувачувалися українські громадсько-політичні організації.

Ця цитата, як я вже казав, зачитана з газети найбільш шовіністичного спрямування, видаваного в Польщі. У газеті зазначено, що ці пожежі не відбувались тільки в певному районі, де переважно живуть українці. Вони відбувались по всій території Польщі.

Мій час обмежений, щоб вдаватися у детальне розслідування цього найбільшого з сучасних переслідувань. Достатньо сказати, що гуманність, правда і правосуддя вимагають негайного припинення застосування брудної політики національного знищення. Шановним депутатам, поза сумнівом, скажуть, що причини для цих військових операцій полягали у намаганні просто «утихомирити» мешканців Західної України. Але, як Нерон сучасності, маршал Пілсудський намагається виправдати недозволені крайнощі його розбещеного і звироднілого війська. Це є поза людським розумінням. Беручи до уваги всі людські та етичні цінності та зважаючи на розумінням правди, спроба Польщі ліквідувати українське населення за допомогою фізичних тортур і повного нищення культурних та економічних надбань і намагання змусити відмовитись мільйони українців від своєї релігії, мови та культури, увійде в історію як один з найогидніших, ганебніших, жахливих і диявольських злочинів, коли-небудь скоєних проти беззахисного, мирного народу, який наділений почуттям власної гідності.

Як може цей парламент виправдовувати вбивство беззахисних жінок і дітей? Як може цей парламент виправдовувати безвідповідальне руйнування суспільного і особистого майна? Одним словом, як може цей парламент виправдовувати вправно сплановане винищення цілої раси заради задоволення ненаситного апетиту жадоби і ненажерливості правлячого класу, який завжди вважався безвідповідальним, розбещеним, жорстоким і необізнаним в Європі?

Світ не може очікувати від українців схвалення спроб примусити їх страждати. Навпаки, було б дивним, якби вони не доклали зусиль для звільнення спливаючого кров'ю народу Західної України від мук, тоді як життя все ще продовжується. Вони прагнуть зміцнити свої сили за допомогою світової підтримки і цим поліпшити свій добробут. Кожний народ має право жити

відповідно до своїх звичаїв та традицій, і звичайно жодна свідомая людина не засудить українців за це прагнення.

Ліга Націй має необхідні повноваження змінити цю ситуацію, але тільки за умови власної ініціативи застосувати їх. Згідно з угодою, підписаною між Польщею і союзницькими державами, вона була зобов'язана гарантовано надати українцям рівні політичні права, місцеве самоврядування і повну свободу у вирішенні питань стосовно релігії, культури, освіти та економічного розвитку. Ці обіцянки і зобов'язання були погоджені й підписані представниками польського уряду з великим розмахом і з багатьма обіцянками дотримуватися їх. Але, як тільки поляки відчули, що їхні права на володіння територією затверджені, то обіцянки та зобов'язання були забуті. Беручи до уваги серйозність ситуації та наявність договору, підписаного Канадою, що зобов'язує Польщу дотримуватись певних гарантій стосовно наявних меншин, я шанобливо наполягаю від імені трьохсот тисяч українців на тому, що Ліга Націй має взяти під контроль цю справу і призначити неупереджену комісію, яка б могла дослідити стан справ у Східній Галичині і вжити необхідних заходів для збереження прав меншин у Польщі.

Високоповажний Р. Б. Беннет (Прем'єр-міністр): Поза сумнівом, парламент чекає на негайну заяву уряду щодо справи подібного характеру. Це мій поважний колега повинен винести питання про негайне розв'язання цієї ситуації, беручи до уваги те, що Канада входить до складу Ліги Націй. Він сам зазначив, що безпосередньо має зацікавленість у вирішенні даної проблеми. Це зовсім не дивно. Цілком інша справа – визначення певної міри втручання в дану справу.

Де кілька років тому парламент у Вестмінстері (Лондоні. – *В. М.*) розглядав звірства в Болгарії та інших частинах Європи. Не було нічого незвичного для депутатів Вестмінстера обговорювати методи вирішення конфлікту, які були б відповідними до певної категорії громадян країни. У цій країні багато людей, які ознайомилися з дебатами стосовно минулих подій, пам'ятають, що такий видатний діяч, як Едуард Блейк, не кажучи вже про шановного Джона Костігана та інших, вважали, що парламент мав повне право і повноваження приймати

рішення щодо Ірландії. Але у даній ситуації Канада займає іншу позицію стосовно подій у Польщі і в інших державах світу, на відміну від свого ставлення до подібних подій до початку війни. Канада входить до складу Ліги Націй і таким чином, з одного боку, сама може виступати у ролі судді, а з іншого – має повне право формувати суди, які вона й сформувала. Мені спадає на думку, що єдиним можливим кроком у розв'язанні даної ситуації є спроба звернути увагу парламенту, членами якого ми є, на те, що певні заяви були зроблені. Кожний член парламенту має чітко усвідомлювати, що існують різні погляди та думки стосовно подій, які відбулися у Польщі. З одного боку, заяви, які мій поважний колега зробив, набули розголосу завдяки пресі й т.п. З другого боку, Польща твердо наполягала на своїх спростуваннях. Польща заявила, що все було зроблено лише для того, щоб придушити спроби до підбурювання та інші вияви негативного впливу на політичну ситуацію. На мій погляд, ні я, ні парламент не має права ухвалити рішення про доцільність встановлення певних обов'язків, з одного боку, або рішення надати захист, з іншого боку. Але, можливо, в даній ситуації слід звернути увагу на той факт, що природно було очікувати виникнення даних протиріч у договорі про укладання миру, коли поняття самовизначення не відповідало тому змісту, який влада вклала у цей термін. Змістом даного поняття мало б бути надання захисту правам меншин. Відповідно до статті 8-ї договору з Версалю, підписаного 28 липня 1919 року, забезпечуються наступні права:

Польські піддані, які належать до расових, релігійних або мовних меншин, повинні мати такі самі повноцінні права та захист перед законом, як і поляки. І особливо вони повинні мати право утворювати благодійні, релігійні та громадські установи, школи та інші навчальні заклади на свій власний розсуд та здійснювати контроль над ними. Вони мають право спілкуватися і користуватися власною мовою та вільно проявляти своє віросповідання в межах цих установ.

Це право стосовно меншин визнане на всій території, яка зараз належить до Польщі, і також на тих територіях, які потрапили під владу Польщі внаслідок військових дій у Східній Гали-

чині, що було підставою для вимоги, скерованої до Ліги Націй у даний період часу.

Отже, виникає питання щодо того, як ті права можуть бути захищені Лігою Націй. І це питання є одним з найважливіших, воно потребує негайної відповіді. Правда полягає в тому, що не існує загальної системи правосуддя, яка б була застосована там, де расові, мовні або релігійні права зазнавали порушень. Наміром Ліги є полегшити рішення проблем, які виникають у меншин у певних країнах, та які отримують підтримку від умов мирних договорів та інших договорів, які я, можливо б, зазначив.

Тепер виконавчим органом Ліги є її рада. Вона час від часу, коли різноманітні випадки вимагають її розгляду, відсилає їх, у свою чергу, для розгляду у комітети або комісії експертів. У результаті, вони роблять необхідні дослідження. Петиції, звичайно, були відправлені Лізі з Канади. Велика кількість людей у цій країні підписала їх. Шановний джентльмен заявляє, що дана ситуація торкнулася трьохсот тисяч українців у Канаді. Канадці, чиї родичі поскаржились на порушення своїх прав, звичайно звернулись до Ліги Націй для забезпечення їх прав, оскільки вони збагнули та зрозуміли важке становище своїх родичів у Польщі. Рада затвердила певні правила щодо петицій та можливості їх підтримки. Зміст петицій наступний:

(а) Основною метою петицій має бути захист меншин відповідно до договорів;

(б) Зокрема (петиції. – *В. М.*), не повинні бути подані у формі вимоги розривання політичних відносин між меншиною та державою, частиною якої вони є;

(с) Петиції не мають бути від анонімного або не автентичного джерела;

(д) Відсутність різких та грубих висловів;

(е) (Петиція. – *В. М.*) має містити інформацію або посилання на факти, які раніше не були темою петиції, поданої для звичайного процесу розглядання справи.

Це – вимоги щодо петицій. Нині, з 1923 до 1930 року, марно заперечувати існування конфлікту в Польщі між тими, кого ви могли б назвати українськими націоналістами і польською

владою. У 1930 році загрозливі події набули розмаху, якого раніше не мали. Наслідки, вказані польською владою і українцями, звичайно, були дуже відмінні. З одного боку, польські власті говорять, що вони відновили закон і ліквідували підбурювання та подібні випадки з боку підбурювачів. З іншого боку, українці представили, як щойно поважний джентльмен зауважив, те, що трапилося – частина кампанії, спрямованої на знищення їх національності. В даній ситуації раді необхідно вжити деяких заходів. І так, зрештою, комітет для вироблення запиту був сформований, який і зараз функціонує, складаючись з представників Об'єднаного Королівства, Норвегії та Італії. Комітет збирався двічі протягом минулих тижнів і, я розумію, збереться знову перед тим, як представити свою доповідь шістдесят третій сесії Ради, зібрання якої відбудеться в Женеві 18 травня. Цей комітет здійснює пошук необхідних даних, які дадуть змогу Раді Ліги отримати повністю всі факти і визначити, яких заходів, якщо вони потрібні, вжити.

За цих обставин, я впевнений, що поважний джентльмен буде першим, який побачить, що ми в цьому парламенті з усіх кутків світу – Канада входить до складу Ліги – не можемо вжити ніяких заходів у даній ситуації, тому що своїми діями ми заперечуємо повноваження самої організації, до членів якої ми належимо, оскільки ми самі були сторонами, які утворили комітет, уповноважений виконувати та приймати відповідні рішення. Ми не можемо сказати, що склад комітету буде неефективний або недостатній. Ми, на мій погляд, не можемо зробити більше, ніж підтримати раду в будь-якому її рішенні та будь-яких діях, – оскільки ми входимо до її складу – діях з метою встановлення правдивості зроблених заяв. Мені навряд чи потрібно повторювати, що польські власті однозначно відмовилися від чітких та правдивих обвинувачень, зроблених проти них.

Існує ще один факт, на який потрібно звернути увагу. Недавно велика кількість петицій була надіслана від нашої країни до Ліги у Женеві. Нещодавно одна з петицій була відхилена на підставі того, що подібні петиції були надіслані раніше і зараз перебувають під розглядом комітету, на який я послався. За останні десять днів уряд повідомили, що петиція, надіслана Українсь-

кою Лігою Довіри Канади (The Ukrainian Self Reliance League), була оголошена неприйнятною, тому що вона не містить інформації, яка б раніше не була включена до основного змісту семи петицій, які в даний час розглядаються членами комітету, призначеного у січні на останній раді, організованій спеціально для вирішення питань щодо порушень прав, обумовлених відповідними договорами.

Я думаю, що шановний джентльмен передав повністю свої повноваження та відповідальність тим людям у Канаді, яких дана ситуація торкнулась. Незважаючи на його непохитну позицію, я думаю, він так само, як і ми всі з вами, усвідомить, що не комісія має вислуховувати захисну промову тих, кого звинувачують у порушеннях прав. Комісія разом з іншими членами Ліги уповноважена сформувавши доповідь на основі отриманих фактів. Коли доповідь буде сформована, рада застосує необхідні дії для задоволення вимог меншин.

Я б хотів зазначити, що Палаті Громад Канади доведеться бути вдвічі обережнішою, більше ніж було необхідно в минулі роки. У минулому ми могли з готовністю зробити заяви, що стосувалися і впливали на права народів в інших країнах, але в даний час, підпорядковуючись юрисдикції Ліги Націй і з гордістю користуючись владою, даною нам у цьому органі, ми маємо бути дуже обережними у прийнятті рішень. Вони не мають суперечити діям, які застосовує організація, членами якої ми всі з вами є. Ми маємо також взяти до уваги те, що один з наших співчленів не зміг усвідомити та виконати свої зобов'язання.

Нашим обов'язком є намагання побачити, що така дія проводиться в організації, яка захистить права меншин згідно з угодою, і водночас зробити це таким чином, щоб не викликати дискредитації або підозри щодо Ліги Націй, членами якої ми є і якій надано такі повноваження згідно з договором. У зв'язку з цим я вважаю, що ми повинні говорити більш стримано, якщо можна так сказати, і те, що всі ми можемо зробити – це вплинути на організацію, для того щоб вона вжила заходів, які б гарантували захист прав тих, хто був позбавлений прав, які гарантувалися їм згідно з угодою. Роблячи це, я впевнений, нас підтримають наші колеги в Лізі. Досвід та попе-

редні засідання Ліги показують, що у всіх випадках, де питання такого характеру виносилися на розгляд ради, утворювався комітет, і різні представники виступали з доповідями, певні заходи покарання не змушували на себе довго чекати.

Містер Дж. С. Вудворт (Північний центр Вінніпега): Пане Головуючий, деякі з моїх українських друзів попросили мене підтримати пропозицію високоповажного депутата від Вегревіла (Містер Лучкович). Я з радістю погодився, тому що мені здалося, що йдеться про таку справу, яка є такою важливою для великої кількості наших канадців, що ми не можемо дозволити собі оминати її увагою. Я знаю, що в цьому залі є такі, котрі скажуть: Чому питання такого характеру повинно обговорюватись у Палаті Громад? Я гадаю, що маю найкращу відповідь на це питання, а саме: в Канаді проживає близько 300 000 українських канадців. Дозвольте мені наголосити, що та цифра майже в чотири рази перевищує населення острова Принца Едварда. Але тільки незначна частина населення Східної Канади розуміє, наскільки важливим для Канади є це (українське. – *В. М.*) населення і як необхідно для нас бачити, що воно не потерпає від утисків.

Існує вірогідність, що це обговорення зможе призвести до підсилення почуття приналежності до певної раси, яке вже існує між українським і польським суспільством у Канаді. Я визнаю ту небезпеку, й будь-хто, хто жив серед українців і поляків, погодиться зі мною. Деякі вважають, що ми не повинні порушувати це питання, але обговорюючи дану проблему з моїми польськими друзями – у мене дуже багато польських друзів, які живуть у Канаді, – так само, як і з моїми українськими друзями, я намагався залишити це питання для них, оскільки поляки, котрі проживають у Канаді, не несуть відповідальності за дії польського уряду, і тому вони не повинні сприймати цю справу дуже особисто. На мою думку, справжній патріотизм не складається з осуду уряду моєї країни, «вірні чи невірні». Минулого року я говорив про деякі варварські вчинки, які згідно з інформацією, що була мені надана, були вчинені в Індії, і дехто попередив мене, що я не повинен посилатися на такі речі в Палаті. Деякі газети написали, що я виступаю проти Вели-

кооританії і порушив ці питання для того, щоб загострити антибританські настрої. Це неправда, тому що такі речі вільно обговорюються у британських газетах. В Англії це справа політики британського уряду і я приймаю таке ставлення, тому що я є справжнім британцем, коли я намагаюся виправити ті ситуації, які породжують зло. Я не вважаю, що ми в Канаді несемо якусь особливу відповідальність щодо умов, які склалися в Індії, і ми, будучи членами Ліги, зацікавлені в загальному напрямі, і ми повинні виконувати з відповідальністю ті обов'язки, які на нас покладені. На мою думку, ми є справжніми патріотами, коли шукаємо засіб проти зла, яке може існувати в нашій країні або за яке наш уряд може бути відповідальним.

Я вважаю, мої польські колеги у Канаді приїдуть подивитись на ситуацію, що склалась. Багато з них були глибоко обурені, прочитавши про те, що відбувається на їхній колишній батьківщині. У цьому випадку я не можу не згадати те, що було сказано багато років тому. Франклін свого часу стверджував: «Там, де панує свобода, там – мій дім», на що Томас Пейн відповів: «Там, де немає свободи, там – мій дім». Мені здається, що в нашому взаємозалежному світі кожен до певної міри несе відповідальність за те, що відбувається в будь-якій точці земної кулі. Це саме та ситуація, яку ми все ясніше починаємо усвідомлювати. Ми не можемо нехтувати нашою відповідальністю перед людством.

Дозвольте мені також ще раз наголосити, що представникам Палати слід проявити більшу зацікавленість до наших співгромадян, які належать до інших рас. Ми походимо від англосаксів, а дехто з нас має латинське походження і кожен має свої проблеми. Я гадаю, що кожен канадець повинен усвідомити, що всі, хто належить до англомовної групи, повинні намагатись краще зрозуміти наших співгромадян – франкомовних канадців, ніж ми це робимо зараз. Я дуже шкодую, що для декого з нас, особливо для тих, хто не знає французької мови, і якщо це людина, якій за 40, то їй дуже важко ввійти в культурне життя франкомовних канадців.

Хочу зазначити, що задовго до того, як ми розвинули взаємне розуміння між франкомовним та англомовним суспільством,

ми боролись самі з собою і складними проблемами, які виникли у зв'язку з імміграцією до цієї країни народів з різних країн Європи. Якщо нам вдасться згуртувати представників різних народів в одну канадську національність, ми будемо намагатись робити все можливе, щоб краще зрозуміти їх, ніж більшість з нас робить це зараз. Цікаво, чи можу я звернутися до книги, яка була нещодавно видана. Я роблю це для тих канадців, які не знають про неї. Вона називається «Українські канадці» – Чарльза Г. Янга. Доктор Хелен Р.Ю. Рейд, з Монреалю, у передмові до книги написала:

Нарешті комітет погодився, що позитивна зміна світогляду та ставлення до нових канадців з боку старшого покоління жителів Канади є обов'язковою та необхідною не тільки для єдності країни і розвитку здорового канадського духу, але також для створення міжнародної дружби та миру у світі. Вчення про раси, яке ми зараз пропонуємо, забезпечить краще розуміння цінностей, культурних та економічних чинників, які були примножені кожною расою для розвитку канадської цивілізації і таким чином посприяли кращим взаєминам між корінними та новими жителями, які є представниками різних народів.

Я гадаю, що ми маємо сьогодні дуже цікавий і водночас дуже важливий випадок, коли високоповажний представник від Вегревіла, перший українець, котрий засідає в цій канадській палаті, прийшов до нас і попросив нас зайнятись справою, яка є надзвичайно важливою для тієї групи етнічного населення, до якої він належить і сам. Це свідчить про новий етап нашого розвитку. І це є запорукою того, що стане можливим у майбутньому, замість прихованих образ, які таємно обговорюються за спинами. Відомий і високоповажний канадець українського походження зможе прийти в Палату Громад і з місця сказати про те, що, на його думку, є важливим для національної групи, яку він представляє.

Я зізнаюсь, що інколи мені спадає на думку, що нам слід полишити Європу та творити нову цивілізацію на цьому Північно-американському континенті. Але я відзначаю, що британці не зробили цього, і коли розпочалася Велика Війна (Перша світова. – В.М.) в Європі, десятки тисяч етнічних британців повернулися

до своїх домівок для того, щоб бути в змозі (як вони думали) захистити свою Батьківщину. Я б сказав, що людина, яка позабуде свою Батьківщину і є байдужою до добробуту власних братів та сестер – не може бути хорошим громадянином Канади. Ми повинні збагнути це. Я чув, як говорять: «Нехай ці люди запам'ятають, що вони Канадці. Хай вони забудуть свою колишню батьківщину». Поза сумнівом, у цій країні ми цінуємо людей, що не забувають минулого, але все ж привносять щось краще до свого набутку. Ви не можете позбавити самі себе старих зв'язків і традицій, і при цьому вартувати чого-небудь. Англієць пам'ятає, з якої країни він приїхав, шотландець пам'ятає, звідки він прибув. Ми цінуємо їх за це. Те ж справедливо й стосовно українців або народів інших національностей, які пов'язали свою долю з нами.

Дозвольте мені сказати дещо про українців, які прибули до Канади: більш ніж 10 000 з них добровільно вступили на військову службу під час Великої Війни. Якщо говорити про лояльність, то, без сумнівів, це прояв лояльності до Британської влади, оскільки вони задумали і зробили це в той час. Українці були готові відповісти на виклик, який постав перед ними. На мою думку, це було однією з найганебніших речей у нашій історії, коли ми не розуміли тодішньої ситуації і в той час, коли 10000 молодих чоловіків зголосилися іти на нашу війну, ми свідомо позбавили людських прав їхніх батьків, братів та сестер. Ось це й засвідчує нестачу знання та співчуття стосовно новоприбулих канадців. Один із моїх українських друзів сказав одного разу: «Ви називаєте нас ворогами Великої Британії, хто прибув із Австрії. Австрія була задовго до вас ворогом для нас, аніж вона стала ворогом для Великої Британії». Я відчував, що міг тільки опустити голову від сорому, адже я побачив шлях нерозуміння та поганого ставлення відносно цих людей. Не те, що ми це зробили свідомо, але все ж необізнано. Прийшов той час, коли нам слід взятися за расові та соціальні питання більш серйозно.

Дозвольте мені підкреслити, що, якщо ці питання в Європі не врегульовані на засадах правосуддя, то ми змушені зіткнутися з цими проблемами в Канаді, оскільки ті ускладнення, які ми успадкували із Старого Світу, неодмінно з'являться тут.

У Манітобі, Саскачевані й Альберті часто відбуваються суспільні суперечки. А чому? Просто тому, що українці читають українські газети, поляки – польські, німці – німецькі і так далі, і вони детально стежать за всіма подіями, які відбуваються на їхніх батьківщинах. Якщо ж мир і правосуддя не господарює в Європі, нам слід очікувати ті ж самі старі битви на теренах нашої країни. Коли ми були готові прийняти сотні тисяч іммігрантів з Європи, ми не усвідомлювали всієї відповідальності, яку матимемо через їх прибуття сюди. Європейці вже тут і нам слід впоратися з усіма сьогоденними проблемами.

Розглядаючи цю проблему широко, я вважаю, що ми, канадці, повинні все більше і більше думати інтернаціонально. Предки більшості з нас, канадців, жили тут до нас протягом кількох поколінь у відносно ізольованому суспільстві. Ми були відсторонені від головних світових подій.

Але з часів війни ми потрапили в зовсім іншу ситуацію, і коли після війни Канада стала членом Ліги Націй, ми перебрали на себе міжнародні зобов'язання. Я не погоджуюсь з прем'єр-міністром і його міркуваннями щодо того, що ми повинні робити в даній ситуації. Дозвольте мені звернутися до угоди, стаття 11:

Тут також зазначено, що кожен член Ліги має право виносити на розгляд ради будь-яке питання, яке впливає на міжнародні відносини або загрожує міжнародному мирові чи порозумінню між націями, від чого залежить спокій у світі.

Містер Беннет: Я впевнений, що високоповажний представник розуміє, що мені відомо про умови договору, але заходи вже вжиті. Петиції були подані, і комітет вже утворений. І я вважаю, що нам не слід робити поспішні та необґрунтовані висновки, оскільки справа ще не вирішена.

Містер Вудсворт: Петиції були подані приватними організаціями і я не впевнений, що ми у цій Палаті маємо право вирішувати, чи обвинувачення, які були зроблені, можна довести чи ні. Але мені здається, що ми як нація можемо зробити нашу заяву Лізі Націй. Я вважаю, що це та можливість, якою ми можемо скористатись згідно зі статтею, яку я щойно зачитав.

Містер Беннет: Вони були зроблені минулого січня, і комітет був утворений згідно з поданням.

Містер Вудсворт: Але, якщо мене вірно поінформували, то вони були зроблені приватними організаціями, а не прямо, через уряд.

Містер Беннет: Але канадські делегати були причетні до цих заяв. Петиції були подані на розгляд, деякі були прийняті, інші ж відхилені. А комітет був утворений внаслідок поданих скарг.

Містер Вудсворт: Можливо, ми зробили все, що було в наших силах. Згідно зі статтею 11, Палата все ще має право взяти в цьому участь і зробити свою заяву у цій справі. Дозвольте зачитати ще один пункт мирної угоди. Можливо, прем'єр-міністр знає про нього, але для деяких членів Палати він буде невідомий. У статті 23 сказано:

Згідно з умовами діючих міжнародних конвенцій або тих, що будуть прийняті, члени Ліги:

а) намагатимуться забезпечити справедливі людські умови праці для чоловіків, жінок та дітей, як для тих, котрі проживають у рідних країнах, так і для тих, чия комерційна чи промислова діяльність поширюється на території інших країн, і з цією метою утворить і підтримуватиме необхідні міжнародні організації.

Тому я вважаю, що ми діємо згідно з нашими правами, використовуючи будь-яку можливість у висуненні нашої заяви будь-якій іншій країні, якщо вона посягає на порушення міжнародного спокою, або довести до її відома ті умови, які можуть спричинити певні труднощі у певних прошарках суспільства.

Я не збираюся підтримувати Високоповажного представника від Вегревіла. Але думаю, він показав, що існує хороше підґрунтя для того, щоб вірити, що права меншин у Польщі були порушені, а угоди були розірвані. Дозвольте мені сказати, що після всього, що сталося, сама Польща у більшій чи меншій мірі є свавільним утворенням. Польща, яка існує сьогодні, – це не та Польща, що існувала колись, і я думаю, що ця нова держава є однією з найбільш грубих помилок мирної угоди. Ми створили країну з централізованою владою, і ми зробили меншини у цій країні підлеглими. Але крім того, мені здається, що існує вагоме свідчення того, що угода не була виконана. Я вважаю, існує ряд гіпотетичних свідчень у справі щодо великої кількості

труднощів, яких зазнали й інші меншини Польщі. Члени Палати, можливо, пам'ятають, що німецька меншина мала неприємності з польським урядом. Кілька місяців тому був заснований комітет, який розглядає справи німецької меншини у Польщі. У «Місячному звіті Ліги Націй» за січень 1931 року, який був присвячений 62 сесії ради, було наступне:

Японський представник М. Йошіцава запропонував на розгляд доповідь стосовно становища німецької меншини у воєводствах Сілезії, Познані і Поможжа. Доповідь, яка була прийнята радою 24 січня 1931 року, складається з наступного:

Я зачитаю тільки дві або три цитати:

Мені слід зараз розглянути другий аспект у питанні, а саме, що стосується нападів, які були вчинені на майно та осіб, котрі належать до меншини. Фольксбундська петиція (The Volksbund petition) подає детальний звіт з 255 справ такого характеру. Я не думаю, що я повинен зараз братися за детальний розгляд цих справ. Ніхто не заперечив, що такі напади відбувалися, і що такі напади були досить серйозними й широко розповсюдженими, щоб пояснити висновок, який виходив із багаточисельних справ щодо порушення статей 75 та 83 Женевської Конвенції.

Далі:

Щодо прямої відповідальності уряд Польщі проінформував нас, що всі згадані справи у Фольксбундській петиції були предметом детального розслідування. Нам кажуть, що в результаті цих розслідувань 125 справ були передані до суду, що у 28 справах громадський обвинувач починав судове розслідування, у 10 з них відповідні суди вже винесли вердикти. Проти 17 чиновників було накладене дисциплінарне стягнення.

Крім того:

Надалі рада буде хотіти отримати від уряду Польщі, до початку наступної сесії, повний, детальний звіт про результати розслідувань, а також про покарання і заходи щодо компенсації як результат цих розслідувань.

З іншого боку:

У будь-якому випадку важливим є те, що німецька меншина у воєводстві Сілезія повинна повернути собі те почуття довіри, яке, на жаль, здається, було глибоко понівечено, але без якого

буде неможливим встановити між меншиною та державою співпрацю, яка у договорах та резолюціях асамблеї і ради Ліги Націй складає взаємний обов'язок як для держави, так і для меншин.

Рада хотіла б бути вчасно поінформованою про будь-які рішення, які польський уряд може вважати такими, які необхідно прийняти в даній ситуації перед початком наступної сесії.

Як зазначив високоповажний депутат від Вегревіла, проблема полягає в тому, що українці не мають національного дому, вони не мають великої національної держави, яка відстоювала б їхні інтереси, і тому на інших членів Ліги лягає подвійний обов'язок у просуванні цих розслідувань.

Це не моє бажання намагатися якимось чином посилити нагляд, який вже і так здійснюється. Ті високоповажні члени, які читали «Манчестер Гардіен», повинні були звернути увагу на повідомлення та статті, які з'являлися в газеті протягом декількох місяців. Ми знаходимося далеко від місця подій і, звичайно, ми не в тому стані, щоб засуджувати, але я хочу зазначити, що велика кількість членів Палати Громад у Великій Британії дуже зацікавилась цією справою. Серед членів Палати хочу відмітити наступних: А. Феннер Броквей, Ріс Дейвіс, капітан Дж. М. Кенворзі, Сесіль Мелоун, М. Філіпс Прінс, Вілфред Веллок та багатьох інших. Беручи до уваги дані твердження та інформацію, яка була сьогодні представлена високоповажним представником від Вегревіла нам слід вжити якихось заходів. Можливо прем'єр міністр правий і все, що було зроблено за сприяння Ліги, є зараз достатнім, але я б радив, що уряд самостійно повинен наполягати на негайному детальному розслідуванні.

Будь-хто, хто був у тісних взаєминах з українською громадою у Канаді, повинен усвідомлювати, що наші українські громадяни вважають цю справу дуже важливою. Вона стосується добробуту їхніх братів і сестер, які все ще проживають у Європі.

Містер Беннет: Я вірю, що високоповажний представник почув мою заяву про те, що звіт комітету повинен був бути зроблений 18 травня.

Містер Лучкович: Можна запитати, чи правильно я зрозумів прем'єр-міністра, який сказав, що комітет з 3-х осіб повинен був

розслідувати, чи клопотання були справедливими щодо постанов, прийнятих Лігою, чи комітет був покликаний провести розслідування щодо жорстокості?

Містер Беннет: Питання прийнятності клопотань вже передбачено постановами, які я зачитував, а комітет робить звіт щодо розслідування цих справ.

Високоповажний Ернест Лепойнт (Східний Квебек): Я хочу сказати декілька слів на захист меншин. Перш за все, хочу зазначити, що високоповажний представник, котрий звернув увагу палати на дану проблему, зробив найбільш рішучу та сильну презентацію, а факти, якщо вони такі, якими він їх описав, говорять про не дуже високий стан цивілізації. Звичайно, як зазначив високоповажний прем'єр-міністр (Містер Беннет), існує інший бік проблеми, і цей інший бік не представляє факти в тому самому світлі. Проте мій високоповажний колега сказав достатньо для того, щоб виправдати винесення урядом справи на розгляд ради Ліги Націй.

Проблема у Східній Галичині привернула до себе мою увагу досить дивним чином, і я не можу стриматися, щоб не розповісти про цей випадок. У 1922 році я мав честь бути членом канадської делегації у Лізі Націй, супроводжуючи нині вже покійного вельмишановного містера Філдінга. У перший день зустрічей в асамблеї я отримав у готелі листівку, на якій були написані імена трьох людей, які представлялися як делегати зі Східної Галичини. Їх провели до моєї кімнати і вони захищали свою справу перед містером Філдінгом та мною дуже красномовно. Двоє з них не говорили ні французькою, ні англійською, але один дуже добре говорив французькою та досить непогано англійською. Після того, як він деякий час обговорював справу з нами та взявся обговорювати її з іншими британськими делегатами, то він звернувся до мене наступним чином: «Чи Ваша світлість не пам'ятає мене?» Вельмишановним членам слід звернути увагу на той факт, що в Європі всіх міністрів називають «Ваша світлість». Найскромнішим чином я відповів: «Я Вас колись бачив?» Він сказав: «Коли Ваша світлість закінчувала класичний коледж Рімускі, я був на першому році навчання». «Добре, – сказав я. – Ви з Рімускі?» Він сказав: «Моє ім'я Джин, і я народився у Сен-Симоні де Рімускі». Я

склав «Якщо Ваше ім'я Джин і ви народилися у Сен-Симоні де Рімускі, залиште одразу «Світлість». Він виявився молодим священиком, який завершував свою освіту в Європі, коли розпочалася війна. Він був у Галичині в той час і, залишившись там, став одним із національних лідерів. Я думаю, що цей випадок може показати, що канадійці мають успіх усюди.

Містер Беннет: Якої він був національності?

Містер Лепойнт: Французько-канадської. Він зараз у районі Абітібі в провінції Квебек і привіз із собою багато з тих галицьких людей, які є дійсно промисловими поселенцями в межах нашої провінції. Питання обходження з меншинами є дуже болючим і одним із найскладніших, з якими доводиться мати справу Лізі Націй.

Містер Беннет: Вірно сказано.

Містер Лепойнт: І це не може бути інакше. Після війни виникло багато нових країн. Вони були виділені з територій, які колись входили до складу інших країн і, безумовно, там зібралися люди різних рас, які відрізнялися мовою та релігією. Звичайно, мали з'явитися труднощі. Ті, хто відвідував мирну конференцію, і ті, хто відповідав за мирні угоди, знали, що ці труднощі з'являться, і вони добре попідкувалися, щоб гарантувати захист мовних, расових та релігійних меншин у цих різних країнах. Цю саму клязузулю можна побачити в усіх договорах, які стосуються Австрії, Угорщини, Румунії, Польщі, Болгарії, Греції та інших країн.

Містер Лаверн: Та Британського Північноамериканського акта.

Містер Лепойнт: Так, і я, може, дещо скажу про це пізніше. Вважалося, що основний принцип захисту меншин був міжнародною турботою, а справа гарантії була покладена на Лігу Націй. Я не впевнений, що я зрозумів як слід мого вельмишановного колегу, але я подумав, що він сказав, що Ліга не має повноважень втручатися, хіба що дуже м'яко.

Містер Беннет: Я зазначав, що рада була інструментом, який був утворений Лігою. Сама ж Ліга має обмежену владу, щоб привести в дію той висновок, до якого вона може прийти після розслідування. Це саме те, що я намагаюся сказати.

Містер Лепойнт: Ліга може приймати будь-які рішення, які вважає правильними.

Містер Беннет: Саме так.

Містер Лепойнт: Я погоджуюсь з моїм високоповажним колегою, що заходи, які можуть бути вжиті, не завжди можуть бути доцільними.

Містер Беннет: Саме так.

Містер Лепойнт: Робота Ліги у цій справі повинна бути роботою по примиренню, інакше ми не досягнемо результатів. Її робота буде зведеною до нуля через тактику перепон з боку уряду. Не можна змусити державу чи уряд діяти певним чином у таких справах. Звичайно, можна звернутися до примирення, закликати до переговорів, і я вважаю, що на сьогоднішній день це єдиний практичний спосіб досягнення певного результату у таких справах.

Містер Беннет: І до важливості громадської думки.

Містер Лепойнт: Так, громадська думка вагома. Я погоджуюсь з моїм високоповажним колегою у цьому питанні. Я б хотів детально описати права меншин згідно з угодою. Наприклад, в угоді йдеться про те, що громадяни, які належать до меншин, повинні бути рівноправними у створенні, управлінні та контролі благодійними, релігійними чи соціальними інституціями, школами чи іншими освітніми закладами за власні кошти з правом використання їхньої рідної мови та сповідання їхньої релігії в межах цих інституцій. Далі:

Зобов'язання надавати відповідну свободу в тих містечках та районах, де проживає досить велика кількість громадян, які розмовляють мовою, відмінною від офіційної мови держави, забезпечити навчання у початковій школі для дітей інших національностей їхньою рідною мовою.

Є ще один дуже цікавий пункт для людей, що проживають у деяких частинах цієї країни. В ньому йдеться про те, що угодами також встановлено, що в містах та районах, де проживає велика кількість громадян, які належать до іншої раси чи утворюють іншу релігійну або мовну меншину, ці меншини повинні мати рівні права щодо користування грішми з громадських фондів, які підпорядковуються державі, коштами з міського чи інших бюдже-

тив, задіяних для освітніх, релігійних потреб чи з метою доброчинності.

Містер Лаверн: Навіть якщо меншина є більшістю в даному районі.

Містер Лепойнт: Так. Ліга прийняла рішення про створення комітетів у справах меншин, до одного з таких комітетів звертався високоповажний джентльмен, але очевидно, що це може стати проблемою для високоповажного представника та його колег, оскільки їхня діяльність тримається у таємниці. Я пам'ятаю, як Сер Остін Чемберлен сказав, що діяльність комітету повинна перебувати у таємниці в інтересах переговорів та населення. З іншого боку, народ не може побачити успіхів і провалів у переговорах цих комітетів. Я десь читав, що було 300 заяв від представників меншин і приблизно 150 розслідувань.

Я вважаю, що на останніх чи передостанніх зборах було зроблено припущення, й існує широко розповсюджена думка, що повинна бути створена постійна комісія, яка буде займатись проблемами замість комітетів, які переїжджають з місця на місце, і які не мають сталого характеру через те, що дуже часто члени не з'являються на засідання, а їх представляють їхні заступники.

Є ще одна проблема, про яку я б хотів нагадати. Меншини існують не тільки в тих країнах, які виникли в результаті мирних угод. 21 вересня 1922 року Ліга Націй ухвалила резолюцію, на яку я б хотів звернути вашу увагу. Я пам'ятаю, як, наприклад, Румунія зробила заяву в асамблеї: «Чому до нас через угоди такого типу ставляться інакше, ніж до країн, які змушують нас виконувати всі положення угоди». Ось резолюція:

Асамблея висловлює сподівання, що держави, які не є підпорядковані Лізі Націй, через будь-які правові зобов'язання поставлять-ся з повагою до меншин і у своєму ставленні до расових, релігійних чи мовних меншин будуть дотримуватися справедливості та толерантності, як цього вимагає будь-яка угода.

Я вважаю, що це було правильне рішення. З того часу були пропозиції щодо того, що всі члени Ліги Націй повинні підписати договір, за яким вони прийматимуть статті, які будуть захищати меншини на відповідних територіях.

Ці пропозиції все ще залишаються пропозиціями, але деякі їх противники вважають, що було б добре застосовувати такі статті до тих меншин, які були насильно переселені в інші країни в результаті війни чи дипломатичних відносин, але не до тих груп, які оселились у чужій країні за власним бажанням і які повинні сприйняти традиції та правила цієї країни.

Містер Беннет: Добровільне переселення – це одне, а примусове виселення – зовсім інше.

Містер Лепойнт: Так. У цій країні з різних причин ми завжди мали труднощі з меншинами, що стосується школи та мови. Я б хотів наголосити на зауваженні, яке я вже зробив, що французьку меншину в Канаді складають громадяни, які вже стали корінними жителями і які горді та щасливі бути такими, проте вони опинилися під прапором Великої Британії не з власної волі, а внаслідок довготривалих війн, переговорів і угод. Тому я не розумію, чому до них потрібно ставитись інакше, ніж до тих різноманітних народів, що проживають у Центральній Європі і опинилися серед інших націй згідно з мирними угодами, які були результатом минулої війни. Французи у Канаді завжди виступали за те, що вони мають право на власну мову, оскільки вони були першими поселенцями в країні, що вся Канада є їхнім домом, і їх, звичайно, обурює будь-яка спроба утиску, наприклад, відмова їхнім дітям здобувати освіту рідною мовою. Але навіть тут, як і у випадку з угодою про меншини, яка була прийнята Лігою Націй, я знаю, що примусові методи не можуть послужити корисній меті. Тільки через примирення, переговори, вагу громадської думки це право, а не привілей, може бути успішно запроваджено і визнано. Як наслідок, коли один член уряду вважає своїм обов'язком звернутися до серйозної проблеми освіти та мови в одній провінції, то це є, звичайно, основою для міркувань, що це є той випадок, де повинні бути досягнуті певні домовленості.

Я повторюю і підтримую рух мого високоповажного колеги – якщо це можна назвати рухом. Важливість престижу Канади та авторитету Канади повинні бути поза рухом, який підтримує мій вельмишановний колега, і врешті-решт ми повинні навести лад у своїй країні. Тут у Канаді ми є членами Ліги Націй,

так як і в Європі, і я вважаю, що кожен з різних провінцій Канади повинен показати приклад тим націям, які ми благаємо про стриманість і справедливість.

Містер Арманд Лаверн: Пане Головуючий, я не заберу багато часу. Хочу привітати високоповажного представника Східного Квебеку з його зауваженнями. Я дуже радий, що, будучи колегами в університеті, ми все ж ще в дружніх стосунках один з одним у нашому віці. Я думаю, високоповажний представник Вегревіла (Містер Лучкович) мав рацію, поставивши це питання на обговорення. Мушу зізнатись, що будучи вихованим з думкою, що Польща протягом багатьох століть була на сторожі християнства, для мене було великим потрясінням дізнатися про речі, що там відбуваються, і я погоджуюся з високоповажним представником Східного Квебеку, що престиж Канади повинен бути поза вимогою українців у цій країні на справедливість у цій справі. Як зазначив прем'єр-міністр (містер Беннет), оскільки машина вже існує, нічого не можна зробити, окрім того, що парламент повинен подати резолюцію-клопотання про справедливість, як це було колись зроблено у випадку з Ірландією. В цьому я також погоджуюсь з високоповажним представником Східного Квебеку. Якщо ми хочемо навчити інші народи, що їхній обов'язок справедливо ставитись до меншин, ми спочатку повинні самі навести лад у своєму домі. І нам не потрібно їхати далеко за моря, в Польщу чи Румунію, щоб знайти меншини, які потерпають. Сказати по правді, за межами провінції Квебек кожна меншина у кожній провінції Канади потерпає від утисків. Наша позиція буде досить сумною, якщо ми візьмемо на себе обов'язки навчати інші народи, не вирішивши свою власну проблему. Як сказав вельмишановний представник Східного Квебеку, тільки через агітацію та заклик до справедливості, а не через примус, ми можемо вирішити це питання.

Перед тим як закінчити, хочу ще додати. Подвійна цивілізація Канади є найбільшим подарунком Провидіння, яким колинебудь була винагороджена будь-яка країна світу, і ми повинні зберегти її.

І якби я був канадцем, котрий спілкується англійською мовою, я був би першим, хто б наполягав на збереженні цієї по-

двійної цивілізації, тому що в ній ми знаходимо гарантію збереження нашої країни. В ній полягає відмінність Канади від Америки – нашою найбільшою гарантією збереження в Канаді британських інституцій і збереження цього Домініону, в чому, на мою думку, і полягає найбільша небезпека, а саме занурення у плавильний казан Америки...

Містер Макінтош (Північний Беттлфорт. – *В. М.*): Я сподіваюся, що дискусія в парламенті буде настільки ґрунтовною, наскільки це можливо, і що дії, вчинені парламентом, будуть такими, щоб наша заява у Лізі Націй відповідала у дипломатичному і правовому відношенні сучасному формуванню позиції усіх канадців. Якщо це все станеться, я сподіваюсь, що розслідування буде повним і вичерпним настільки, наскільки це можливо. І подальше його продовження, яке зараз розглядається парламентом, буде дуже важливим.

Зараз я б сказав кілька слів про українських громадян, які також складають частину населення Північного Беттлфорта. Ці люди складають великі поселення на цій федеральній території. В цей регіон вони прибули 25 років тому, і я вважаю за честь сьогодні розповісти про внесок, який вони зробили у розвиток цієї частини Саскачевану. Ця область не видалася сприятливою. І ніхто не міг подумати, що вона стане придатною для вирощування висококласної пшениці. Хоча вони прибули сюди, до Північно-Західного Саскачевану, без грошей, зате були рішучими, мали хороші ідеї і взагалі володіли чудовими якостями першопроходців. Їм це вдалося. Вони освоїли цю землю і перетворили її на область з високою врожайністю пшениці і прекрасними можливостями для фермерства. Район може похвалитись чудовими хатинками, які тут знаходяться. Вони патріоти, вони люблять Канаду. Вони вірні королю, країні та імперії і є працелюбними. Вони законслухняні та турботливі по життю. Вони люди честі, не матеріалісти, а навпаки, володіють високими ідеалами і, здається, не відчувають жодних труднощів у адаптації до канадського середовища. Це особливі люди, чия особливість сформувалась із пристосуванням до нових умов цього Домініону. І вони не іноземці, як їх дехто вважає, вони є справжніми канадцами, як і інші, що проживають у Канаді. Початок руху в бік кра-

щої організації поселенців на території Саскачевану почався давно, і ефект від такої організації в освітній та соціальній сферах просто чудовий. На сьогодні, більшість шкіл цього регіону представлена українськими вчителями, що працюють на благо підростаючого покоління, того покоління, що буде достойне своєї нової канадської домівки.

Одним із прагнень всіх українських батьків є навчання одного чи двох членів сім'ї в інституціях вищої освіти, в університетах та коледжах. Українські діти займають чільне місце в навчанні серед дітей інших етногруп Західної Канади. На теперішній момент вони здійснюють громіздку роботу, а ми будемо сприяти здійсненню ще більшої роботи у майбутньому. Вчора міністр сільського господарства (пан Вейр) заявив, що землі навколо Кленової Затоки ніколи не будуть заселені. Я хочу сказати міністрові, що українці, куди б вони не пішли, чи земля була б цілинною, чи там ще щось, вони справлялись з усіма труднощами. Чи це стосується землі, чи будівництва житла, чи будівництва освітніх інституцій, чи взагалі економіки та заощадження грошей, участі у соціальному та освітньому житті, бути на передовій і взагалі у відбудові своєї країни, українці завжди в роботі, і можна розраховувати на успішне виконання роботи. Я не збираюсь заглиблюватись в історію України. Шановний депутат від Верревіла розповів сьогодні про славне минуле українців, які мали велику потужну державу, і що та держава була непереможною, і від того часу аж до закінчення у 1918 році війни, український народ не покидав спроб повернути свою втрачену незалежність. Їхні сподівання, що Версальський договір підтримає їхні вимоги на самовизначення, розвіялись, і тоді ця держава була включена до складу новоствореної польської держави. З жахливими для українців наслідками, як ми сьогодні мали змогу детально почути.

Я думаю, що всі польські поселенці у Західній Канаді бажають, щоб обвинувачення були ґрунтовно досліджені, щоб виправдати добру славу Польщі. З іншого боку, наші українські поселенці відчувають, що великою мірою обвинувачення в їхній бік можна обґрунтувати, і вони дуже хочуть детального розслідування. Якщо б вони довели справу, то Ліга Націй вжила б певних заходів, внаслідок чого здійснилося б правосуддя. Але, пане

Головуючий, навіть якщо у теперішній ситуації задовольнити українську сторону, то я не думаю, що це задовольнить їхні прагнення до проголошення самовизначення, на яке вони так чекали, ставши автономною нацією.

Містер Беннет: Пане Головуючий, думаю, мене пробачить, але він обстоює зараз щось, на що Ліга відповіла відмовою. Я говорю як обізнаний у справах Ліги Націй. Неможливо очікувати піднесення автономної громади в межах іншої, що є несприятливим для Ліги. Я звертаюся до вельмишановного джентльмена не ставити парламент у позицію, щоб бути осудженим Лігою Націй, оскільки такий стан справ не відповідає принципам Ліги та її статуту відносно цього питання. Це не є справою розпорядження, це є справа дебатів.

Містер Макінтош: Я взагалі не намагався об'єднувати точки зору парламенту і Ліги Націй. Я чітко зазначив, що це були точки зору найбільш освічених українців у Західній Канаді. Я дуже хочу опрацювати це питання якнайшвидше, і, як натякнув прем'єр, якщо це сприятиме задоволенню обох народів.

Закон про меншини чітко визначає позиції українців. У статті 2 чітко сказано про захист життя і свобод; стаття 7 забезпечує рівність усіх перед законом, а також володіння громадянськими і політичними правами, як, наприклад, право на громадську роботу, право честі тощо; стаття 8 зазначає, що польські громадяни, які належать до тих чи інших расових, релігійних, мовних меншин, володіють тими ж правами у створенні, управлінні та контролі над благодійними, релігійними і соціальними інституціями, школами та іншими навчальними закладами з правом використання власної мови і сповідання власної релігії.

Я можу підсумувати, пане Головуючий, і висловлю сподівання, що це питання буде поставлене перед Лігою Націй канадськими делегатами...

Містер Лучкович: Пан Головуючий, з огляду на багаточисельність проблем, попросив мене через вельмишановного джентльмена зустрітися під час перерви з 6 години. Я вважаю, що це буде доброю нагодою з мого боку надати деяку інформацію, але перш ніж це зробити, я бажаю знову висловити свою оцінку усім промовам, які сьогодні були присвячені даному питанню. Мож-

ливо, у своєму представленні я був дещо різким, але мене можна зрозуміти, зважаючи на події та обставини. Коли я прибув до Канади, мені було 15 років і я був самотній. Я не знав жодної людини у цій країні. І до того часу, коли мені не виповнилось 15, я не знав, що у світі є такі люди, як українці. Я не міг мовити жодного слова українською.

Мене попросили виступати від імені українців у Канаді, і я гадаю, що причиною тому є те, що я того ж походження. Багато вельмишановних людей обговорювали сьогоднішню тему вельми культурним та захоплюючим чином. І мені не слід уникати такої нагоди, щоб не привітати їх з тим, як вони представляли дану проблему зі свого боку. Шановний пан зі Східного Едмонтона виголосив чудову промову для подальшого обговорення. Я усвідомлюю, пане Головуючий, що панство із цього будинку може обговорювати дане питання лише за умов чесної гри. В іншому випадку, буде дурницею для будь-якого шановного пана робити будь-яку заяву, що могла б погіршити чи ускладнити відносини між поляками і українцями в Канаді.

Існує одна проблема, яку я хотів би подати на обговорення, зважаючи на зауваження шановного представника від Східного Едмонтона. Шановний джентльмен згадував про лист, отриманий від єпископа Української греко-католицької церкви.

Містер Барі: Не Греко-католицької церкви, а Римо-католицької.

Містер Лучкович: У всякому разі лист надійшов від єпископа, який рекомендує обговорити дане питання у Палаті Громад. Я хотів би тут заявити, що колишній єпископ Української греко-католицької церкви, єпископ Будка, зараз знаходиться у Східній Галичині. А у репортажі, який з'явився 24 квітня у *Chicago Tribune*, знаходимо наступне:

Єпископ Никита Будка протягом п'ятнадцяти років очолював Українську греко-католицьку церкву в Канаді, після чого його було переведено назад до Галичини. Він розповів мені, що, почувши про «умиротворяючі заходи», він негайно повернувся в село, де його мати-інвалід вже два роки була прикутою до ліжка. Він знайшов її лежачою на підлозі у залишках її старого одягу. Вона була скинута солдатами з ліжка, які розірвали її одяг, шукаючи зброю.

З цього випливає, вельмишановне панство, яке тут зібралось, що навіть колишній єпископ Української греко-католицької церкви в Канаді не був захищений від свавілля. Якщо шановні джентльмени бажають подальшої інформації, що стосується технічного боку справи і машинного обладнання, заготовленого Лігою Націй відносно меншин, я пропоную, щоб вони запитали вельми обізнаного канадця, доктора Скелтона. Я впевнений, що він би надав її.

Зараз я б хотів подати на обговорення на хвилину чи дві те, яким чином були представлені і вислухані клопотання у Палаті Громад. Я з великим задоволенням слухав двох відомих канадських юристів – вельмишановного керівника уряду та екс-міністра юстиції, які говорили про дану проблему. Я принаймні не знав, що лідер опозиції – юрист. Але я під враженням, що слухав його раз чи двічі і мав можливість висловити йому заперечення.

Містер Маккензі Кінг: Мені шкода, але я не можу такого сказати.

Містер Лучкович: Мені було приємно слухати про справу, котру було так уміло представлено сьогодні з правової точки зору...

Переклад з англійської мови.

Джерело: A Ukrainian Canadian in Parliament. Memoirs of Michael Luchkovich. – Toronto: Ukrainian Canadian Research Foundation, 1965. – Appendix B. – P. 71, 81-95, 101-103, 104-105.

Посел М. Дучкович
Оттава
Канада

5/1-31

Дорогий Пане Посла.

Листа Вашого з дня 4/16 одержав і прошу висвітлити що задержав з відповіддю то були не які справи що хотів висвітлити в зв'язку з Вашим листом.

Я вже поінформовав про Вашу цінну працю на Українські яви в останніх часах сеюго після того як ми з Вами бачилися. Добре.

Треша дике Вам аляжачи що більшість з сенаті є за українською справою і я вірю що і надалі Ви будете боронити українську справу так само як і боронили її раніш. Я все не можу засучи того як Ви згадали епископа зато що він назвав нас "неостріжними і смердючими". Дик не Ви могли відважитися в сенаті вимовити в осорові нас і так блискучо посити його та ще і приїднати для себе майже всіх послів які в пресі відомиди таке здивоване та приїднність. Не одному американцю я показував книжку де є Ваша промова і всі дуже хвалили за те що Ви так гарно і рішучо відповідали. Ну та що казати коли ми мали більше таких здібних і ширих українців то си наша справа не опала, а то ми маємо нахальні сільські амбітників та руйників.

Ну та вернемося до Вашого листа. Ви хочете справу націфікації порушити в Гаус оф Роман в Оттаві. Добре, но треша зісрати матеріали і досре підготуватися що Ви взагалі зробили. Справа велика і коли ми її виграємо то се буде велики досягнення. Ви можете ті справи майже ніше доосмотги маючи за собою більшість членів і сенаторів в парламені ті до до тої справи. Я зсеру все що мав з матеріалів і Вам вишлю як можна скорше.

В озем чергу я не одню і веду пропаганду де лише можу. Ясно що і наш старий приятель подковник Бех також близько приймає до серця ту справу і через приятелів веде працю в Вашингтоні. Недавно я був там і де ским бачився в ті справі. Тут у нас там йде та справа, но на агад маємо симпатиків і успіх. Вачучи що се є не вистарчающим ми зарешили сусі в інший спосіб. Ми уладили виступ в Метрополітан опері і там наш славний артист В'Авраменко дав виступ який відявся дуже гарно і на який ми запросили наших приятелів американців. Залучую витинока в часосісі в якому цашуть про той виступ то судете бачити що ми маемди успіх. Коли си це два три таких успіхи то мисти легки могли провондти свої шляхи в інших нацрамаках. Маємо шляхи в Вашингтоні урядити також досе подісного перед сенаторами і конгресманами. Посачимо.

Від Свистуна ще неодержав нічого, а цікаво си засачити як і що но ми там в Канаді росли в ті справі. Персидаю Вам де які матеріали що яасілі з Європи. Маю фотографії оригінальні і коли си Вас цікавили то можу Вам переслати та показати членам конгреса в колуарах чи деоь чо за зібрання за приватнои розмовою.

Норман Томаса також поінформували, но розгойдати його не так легко, а він си дав користь нам.

Сенатор Фін був в Нью Йорку і міні вдалося з ним перекинутися в ті справі трохи, не мало. Як раз було питання про Сольшевіків про який він він веде дослідження і він так був захоплений тими матеріалами що я подав що трудно було звернути увагу на нашу справу. Се моя помилка, се треба було спочатку нашу справу обговорити, а після вже передати матеріали. Ну та Суду мати в коротці знов нагоду то Суду говорити.

Стараюсь де лише можу використати для агітації. Віда що у нас страм людей які би були в тих колах політичних які си могли нам допомогти.

Наднях був у мене мексиканський ген./бувший генеральний консул в Америці/ Маріно В. Монтеро і я з ним много в ті справі говорив. Завтра йду на Салд Мексиканський де будуть вони і також консул теперішній йто знов Суду мати нагоду обговорити де що. Се треба приготувати се в короткім часі буде санкет у Меррей Джакот і де вони також Суду і тоді вже міні Суду легчи все переговорити коли всі будуть в курсі справи.

Назавгал в Лізі Нації справа йде в перед, но Польща робе всі зусилля щоб перешкодити. Рівнож перешкаджають нам угорці та Епископ Фомишин наростає клопоту, но що росити коли приходится боротися і з своими і з чужими ворогами. Я все таки глибоко вірю що ми возьмемо верх, ко треба праці і праці.

Як же повиннає Ваша шановна дружина. Чи все горько. Чи Ви вже забули може що офіцями літом де нас прийхати на Нову Україну. А тепер у нас гарно цветуть дерева, садок розростається, повітря та всі вигоди немістового життя. Приїжджайте до нас з дружиною на літо то переговоремо де що та відпочнете.

Пишіт як і що у Вас йде. Інформуйте частіше про хід праці і може ми де що зробимо для допомоги поневоленому Краєві.

З глибоки поважам Вас *А. Мелан*

Джерело: UKAMA/УКАМА. The Michael Luchkovich Collection.
- Vol. 2. - File 17.

CONTRACTS ACCEPTED SUBJECT TO FIRE, STAIN, ACCIDENTS OR ANY OTHER CAUSE BEYOND OUR CONTROL

National Press Limited

Printers and Publishers

National Press Bldg.
294-296 Market Avenue
Winnipeg, Man.

Phone 28 207
22 021

13. травня 1931.

Довірочно.

Вповажаний Пан
Михайло Лучкович,
Посол до домініанського парламенту,
Оттава, Онт.

Вповажаний Пане Пошле:-

Ви певно одержали вже останнє число "Канадй-ського фермера" зі статтею про Ваш виступ в парламенті дня 8.о .м., за який Вам належить повний кредит.

Тим часом однак по Вінніпегу бігав Василь Свистуна і хвалиться, що се все його а не Ваша заслуга й що Ваш виступ як і промови всіх інших послів в сій справі були виклики-но ним приготовані.

Письменний доказ на се найдетє в американській "Свободі" з дня 11. травня с.р., де була поміщена телеграма ви-слана нібито з Оттави, вирізок якої залуцаємо.

Ми можемо різнитися з Вами відносно політичної платформи, однак ми ніколи не вважали Вас за якогось наївного школяра, котрого хтось мусить завше водити за руку.

Навпаки Вашими попередніми виступами Ви доказали, що окрема відносно українського питання маєте свої власні по-гляди й потрафите їх висловити в парламентарної трибуни без по-мочи ріжних самостійницьких мудрагелів.

Ми прочитали уважно Вашу останню парламентарну промову й набрали враження, що Ви основно простудіювали предмет на основі ріжних жерел і виступили в парламенті свідомо, як кана-дійський українець а не як автоматична лялька в руках Свистуна.

Тому ми були би Вам вдячні, коли Ви дали би нам в сій справі відповідне вяснення, бо тутешня балаканина Свистуна ніяк не приносить Вам чести як зрілій та освітваній людині й представникові канадійських Українців в домініяльнім парламенті.

Сподіючися від Вас скорої відповіді ми остаємо

тим часом

з правдивою повагою

За Редакцію "Канад. Фармера".

Джерело: UKAMA/UKAMA. The Michael Luchkovich Collection.
- Vol. 2. - File 17.

К-во "Проевіта"
241. Принсес Стр.

в Семітотні 16 травня 1931 р.

Вн. Іване Йосеф Луркович!

Приміти найшановнішу подяку від товариства
"Проевіта" в Семітотні Стр. за виділені
справи польської паціфікації над Українськими
в Росії, в Україні, в Кармисотні в Отаві.
Многі докази міністра Пента що то я
домашні справи Польщі в емі Канада не
має права ані потреби стімуватись.
Канада як одна із британських колоній я
до певної міри відвідома за віддані Укра-
їнські Польщі, репрі містих Британії, та
з моїми прагненнями обслуговувати Канаду я тепер
багато наслідки того містих, подати політ
покривденням Українським, та як раз за
обстановками вище наведеного належить вам
вельми придати від Канадійців Українського
подорожників котрі будуть добрити
Канадійцями

вигривають поре своїм закордонним братів
 а ще може більше від українців
 живучих на рідній землі котрим
 безперечно надбуть всіма про те
 що Канадійські носії обстоюють
 справедливість для українців.
 Вашої світла промова гатимеся в
 пам'яті українців кавіки як тут в
 Канаді так і на рідній землі.

Вуриши Вам, семияноса з
 правдивою допомогою до Вас

за запису Ш-го Просвіти
 Секр.

Коро

VEGREVILLE LUMBER YARD

PETER SVARICH, Proprietor

Dealers in all kinds of
BUILDING MATERIALS, CONCRETE PRODUCTS, PAINTS,
COAL AND UNDERTAKING SUPPLIES.

Phones: Day 63 Night 260.

P. O. Box 40

VEGREVILLE,
ALBERTA18th March 1931

Ріш Т. М. Лухкович

Тосон в отаві:

Дорогий Фрайтмен!

Стінаць похваляти Ваш з пристра-
стною зусилля з 8го с.м. і потягнути в мене
пробови. Замислюю маю, красне не ма-
на було! Мира братування! Тесті і слава
за Ваш зусилля зусилля; обираю. Рівно
всім приду на нескінченні в Вашим ка-
ресеректам в союзи, ака я в самі не
їх виборці наскінченні і поінформувати за
прямим го сій дедати. Все дуже добре!

А потім го свистуна, маю цілий
матеріали перевели голубов: вигадати фрон-
ду в Укр. мові, що послужить для цілком
а то для Укр. промислу по цілій Канаді (а в
го Укр. можна виставляти переварити мав
єк сурик) а по зусилля в Вашим дистрикції на-
бав сій фронду для місцевих політичних цілей
в ситуація нас. Матеріали дуже цікаві!

Еще раз дякую особисто і дякую і дякую
єк все мірний Фрайтмен М. Лухкович

Джерело: UKAMA/UKAMA. The Michael Luchkovich Collection.

- Vol. 2. - File 17.

WHITE STAR LINE CANADIAN SERVICE
ROYAL MAIL STEAMERS

WHITE STAR LINE
 RED STAR LINE
 PANAMA PACIFIC LINE
 LEYLAND LINE
 ATLANTIC TRANSPORT LINE

10275-101ST ST.
 EDMONTON, ALTA.
 GEO. J. DROBEY, *Travelling Passenger Agent*

Mr. M. Luchkovich, M. P.
 House of Commons,
 OTTAWA, ONT.

In your reply refer to file No.

May 28, 1931

N.B.—PASSENGER ARE ONLY BOOKED SUBJECT TO ALL THE TERMS AND
 CONDITIONS APPEARING ON THE PASSAGE TICKET.

My dear Mr. Luchkovich:

I am taking this opportunity in thanking you for your kindness in sending copy of Debates Report of May 8th.

I read it all with great interest and I want to say without exaggeration that you have done more for our people in general and for your Constituency in particular, than anyone has ever done since our history of this country.

The Ukrainian people are very proud of your representation and I am sure that your good work is appreciated by everyone of us. Your name will be for ever respected by our people.

please accept my most sincerest regards, I am,

Yours,

GJD.

TRAVELLERS' CHECKS ISSUED—AVAILABLE ALL OVER THE WORLD—DRAWN: GREAT BRITAIN AND IRELAND—FOREIGN MONEY ORDER.

УКРАЇНСЬКЕ КОЛЬОНІЗАЦІЙНЕ
ТОВАРИСТВО
в Саскачевані.
Saskatoon, Saskatchewan

239 Тейлор Стр
САСКАТУН, Саскачеван,
Бро Жовтня 1933.

Ціль:—

Опікуватися імі-
грантами.

••

Помагати імігран-
там знайти тимчасо-
ве заняття.

••

Помагати україн-
ським фаміліям знай-
ти відповідні місця
для поселення.

••

Помагати спрова-
дити криваних чи зна-
комих до Канади.

••

Виробляти всякі
дозволення (афідей-
віти) на приїзд до
Канади з Галичини,
Буковини чи з якої
іншої часті Європи.

••

Також:—

Посилаємо гроші
до Краю доларами і
гарантуємо за пере-
силку.

••

Коли Вам потрібно
робітника, робітниця
або фамілія до робо-
ти, то удайтеся до
нас.

Пан М.Лучкович М.П.
Вегравіль,Альта.

Дорогий Приятелю:—

Жалую що не написав трохи скорше але все якось
так склалося що не міг. Тепер повернувшись з фармів
маю трохи більше часу а до того ще і справа про котру
я думаю Ти повинен знати і тому рішився написати Тобі
про все.

Вернувши я побачив новинку в Стар що Ти маєш
вийхати на вибори в Мекензі помігти Стобсови. Розуміюся
що се є цілком приватна справа як також здався мені
і Твоя політична лінія і якої не такі обставини як-тут
тепер власне є, то тоді се цілком би була Твоя справа і
я навіть не думав би писати Тобі свої зауваги, однак
тому що тут справа маєє цілком інакше як у Альберті
я вважаю, що моїм товаришким обовязком є Тебе про се
повідомити наперед, бо вірю що коли Ти зробиш сей крок
то наразимо на деякі неприємности котрі я вірю є
цілком для Тебе не потрібними. Ти пригадаєш собі що
підчас минулих виборів ми кинули були всі свої сили
по Ліберальній стороні на Свістуном і всі без винятку
політичних переконань робили за ним. Сего року мади тиж
ставити кандидата але з тактичних причин сего не зробили
однак становище як місцевих людей так і всіх поза
місцевих є напроти Стобса. Бг Вільність активних наших
є вже заангажовані там і коли Ти прийдеш то безперечно
увийдеш у конфлікт як з локальними людьми так і з
передовими нашими людьми і я я боюся щоби можеш неострою
зостатися на своїм престоли, а далше також наразити себе
на те що розв'язавши руки свої, можеш мати напроти себе
в слідуючих виборах. Ти знаєш добре що всі наші сили були
за Тобом однак коли тут більшість є напроти політики
Стобса то тим самим Ти ангажуєши себе в его політиці тут
безперечно зробиш собі всіх котрі мусять висупити проти
Тебе в Мекензі а на сім Ти можеш трохи стратити особисто.
Я не хотів би щоби Ти орав сих кілька зауваг як якісь
політичні мої переконання бо вір мені они є писані цілком
широ і я не хотів би бачити Тебе в позиції де більшість
наших Укр. в Саскачевані мають дуже гарну опінію про Тебе
а таким кроком Ти наразити себе на критику цілком для
Тебе не потрібну. Подумай і напиши а як що потрібно Тобі
більше інформації то я дуже радо подам.

Здоров'я щиро і

Поставсь як завжди

10001

M E M O R A N D U M

TO

THE RIGHT HONOURABLE W. L. MACKENZIE KING

ON

UKRAINIAN REFUGEES

BY

THE UKRAINIAN CANADIAN COMMITTEE

701 McINTYRE BLOCK

WINNIPEG, MANITOBA.

AVAILABLE INFORMATION CONCERNING THE REFUGEES OF
UKRAINIAN ORIGIN NOW LIVING IN GERMANY AND OTHER
WESTERN COUNTRIES.

There are several categories of persons of Ukrainian origin now living in lands under the occupation of the Western Allies:

- (1) The war prisoners.
- (2) The workers wearing the arm band with the inscription "Ost".
- (3) The refugees:
 - (a) the refugees who have left Western Ukraine (Poland) at the time of the occupation of Volhynia and Galicia by the U.S.S.R., in 1939;
 - (b) the refugees who, voluntarily or under compulsion, fled at the time of the offensive of the Red Army and of the reconquest of Western Ukraine in 1944;
 - (c) the refugees of 1919-21 who, under compulsion and under the pressure of war, had to leave their homes in Poland, in Roumania, in Bulgaria, in Czecho-Slovakia, and even in Germany, and who through circumstances had to change their place of residence many times. Actually the greatest number of the Ukrainians whom we have placed in the third category have also become recruited workers in Germany.

Although the prisoners of war and the "Ost" workers would in all probability be repatriated according to the established practice governing the repatriation of war prisoners and "Ost" workers, yet it should be noted that many of these were forcibly

drafted and should receive special consideration.

In the third category there will be some who will voluntarily accept repatriation, but a very large number of these will ask vehemently not to return to the U.S.S.R.

All of the aforementioned refugees belonged through their territorial origin:

(a) to Soviet Ukraine before 1939;

(b) to territories belonging formerly to Poland and which lie to the east of the Curzon line.

The refugees of the first category (a) fall logically in the group of refugees who are already under the protection of the League of Nations and the High Commissioner.

The position of the refugees of the second category (b) who, until now, were bearers of Polish passports after the Curzon line had been recognized at the Crimean Conference are legally near the category of the bearers of the Nansen passports. But it is obvious that this question has yet to be settled by authoritative international bodies.

It is difficult to establish the number of and to categorize the Ukrainian refugees in the lands under the occupation of the Western Allies. According to our reports received from reliable sources, it is estimated that the number of Ukrainian refugees approximates 5,000,000. This figure is substantiated by a statement which appeared on November 30, 1944, in the "Krakivski Visty", a Ukrainian newspaper, published

during German occupation and which stated that the registered number of Ukrainians living under German domination in 1944 totalled 5,000,000. Having in mind the circumstances under which these 5,000,000 refugees left their homes, it may be safely assumed that the number of those who would be definitely opposed to repatriation will approximate a minimum of 1,000,000.

The Ukrainians as well as the White Russians, the Poles, etc. were bitterly opposing the Germans, by organizing uprisings and by systematic sabotage. They have been subjected to a regime of insufferable oppression characterized by planned undernourishment, forced labor, imprisonment and executions. Now the same people fear a new wave of terror under a similarly totalitarian Soviet Regime. This fear is substantiated by their experiences when hundreds of thousands of peasants and intellectuals from Western Ukraine were deported into Turkestan and Siberia. This was not forgotten in 1944 when a large proportion of the population of Ukraine fled before the Red Army.

One must also take into account the fact that, in Ukraine, during the German occupation, the Germans alone were governing the country, there being, so to speak, no Ukrainian local administration. Through circumstance, all Ukrainians living under German domination, if they

wanted to exist had to have some dealings with the German administration. There is a danger that any or all of these unfortunates might be accused of collaboration. From the standpoint of the Soviet policy any such person may easily be called "collaborationist", may be arrested and may be persecuted by the methods common to all totalitarian countries. This double menace, this double fear of the population living between Germany and Russia proper has brought about a condition of instability, of displacement, and of demographic anarchy.

We regret that we are unable to render assistance of any kind to the unfortunate victims now under Soviet occupation due to the isolationist policy prevailing in the Soviet-controlled countries. However, we would like to render assistance to those refugees whom it is still possible to assist, namely those who are still in the territories under British and American occupation.

We have received information from Europe to the effect that the Soviet Union has demanded the repatriation of those Ukrainian refugees who came from the now Soviet occupied territories east of the Curzon line. In the name of humanity we appeal to the Government of Canada to do whatever may be possible to prevent such deportations to the Soviet territories. Premier Churchill has recently

announced that those Poles who are unwilling to return to their native country will not be forced to do so; they will be allowed to remain where they are. We appeal that this principle be applied to the Ukrainian refugees as well and that the question of the repatriation of these refugees be individually considered.

UKRAINIAN CANADIAN COMMITTEE

Rev. S. W. Sawchuk, Vice-Pres.

J. W. Arsenyoh, K.C., Secretary.

Dated at Winnipeg, Manitoba,
this 23rd day of May, 1945.

Анкета

для соціологічного опитування у Канаді,
складена автором книги

Vitali Makar

Please read the following instructions before completing this questionnaire

Carefully read each question and choose your response from the choices listed after each question. Circle the number you choose. If your answer does not appear in the list, please write it in neatly on the space provided.

Please make sure you answer all of the questions to the best of your ability.

1. What was your place of birth?

1. Canada

2. Ukraine

3. Other country _____

2. Where was your father born?

3. Where was your mother born?

4. Are you:

1. Married

2. Single

3. Widowed

4. Divorced

5. Do you consider yourself as?

1. Canadian

2. Ukrainian

3. Canadian of Ukrainian descent

4. Other nationality _____

6. What is the nationality of your spouse?

7. What is the nationality of your closest friends?

1. Canadians

2. Ukrainians

3. Other nationality _____

8. How is your Ukrainian nationality a part of your life?

1. Ukrainian language is spoken at home or with relatives, friends

2. Practice Ukrainian traditions and customs

3. Study Ukrainian culture

4. Possess any Ukrainian items (shirts, blouses, embroidered clothes, etc.)

5. Other _____

6. Not a part of my life

9. What language do you speak at home?

1. Ukrainian

2. English

3. Both Ukrainian and English

4. Other _____

10. What language do you speak and understand?

1. Ukrainian

2. English

3. Other _____

11. What is your native language?

1. Ukrainian

2. English

3. Other _____

12. If you speak Ukrainian, where did you learn it?

1. Taught by parents

2. Taught in school

3. Studied it on my own
4. Other _____
5. Never learned the language

13. What language do you speak with your closest friends?

1. Ukrainian
2. English
3. Other _____

14. Do you choose your friends by what nationality they are or what language they speak?

1. Yes
2. No
3. Not a factor
4. Other _____

15. Are friendship with Ukrainians more important to you than with Canadians?

1. Yes
2. No
3. Difficult to answer

16. Have you had any problems dealing with people because of your Ukrainian nationality?

1. Yes; always
2. Yes; at times
3. No
4. Difficult to answer

17. If you answered yes question # 16, where do these problems arise?

1. At work
2. In your neighborhood
3. In your community
4. Other _____

18. What is your opinion about Ukrainian organization in Canada?

1. Very good opinion
2. Good opinion
3. Negative opinion

4. Does not interest me
5. Difficult to answer

19. Have you taken part in any functions of these organizations?

1. Yes
2. No

20. What job do you have at this time?

1. Doctor or other medical profession
2. Lawyer
3. Engineer
4. Professor, teacher
5. Military personnel, police officer
6. Factory worker
7. Self-employer
8. Student
9. Homemaker
10. Retired
11. Other _____

21. Education. Please circle all that apply to the level of education you have achieved:

1. Elementary school (K-8)
2. High School (9-12) or (9-13)
3. Bachelor's degree
4. Master's degree
5. Doctoral degree (Ph D)

22. Gender:

1. Male
2. Female

23. Age:

Thank you very much for your cooperation

НБ ПНУС

753174

Наукове видання

Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича

Макар Віталій Юрійович

**СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНА ІНТЕГРАЦІЯ УКРАЇНЦІВ
У ПОЛІЕТНІЧНЕ СУСПІЛЬСТВО КАНАДИ**

Редактор *Л. В. Звенигородська*
Технічний редактор *З. Д. Даналаки*
Комп'ютерна верстка *П. Ю. Дороша*

Підписано до друку 03.10.2006. Формат 60x84/16. Папір офсетний. Гарн. Times New Roman Суг. Друк офсетний. Умов. друк. арк. 16,51. Умов. фарб.-відб. 16,51. Обл.-вид. арк. 17,66. Тираж 500 пр. Вид. № 25. Зам. 34.

Видавництво «Прут». 58000 Чернівці, вул. Шептицького, 23.

*Свідоцтво про внесення до Державного реєстру суб'єкта видавничої справи
ДК № 969 від 01.07.2002 р.*

ТОВ ВПК «Черемош». 59200 Вижниця, вул. Миру, 12.